I. SIMIONESCU
PROFESOR LA UNIVERSITATEA DIN IAŞI

ORAȘE
DIN
ROMÂNIA

CU 62 FIGURI

Jca burea cl. VIII. 11-II 1929.

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ"

10620.—925

LIBR. TIP. ŞI LEGĂTORIA
R. CIOFLEC
CLUJ, STR. UNIVERSITĂŢII 3.
TEL. 8-75

957

91(498-21)(0:82-992)

617505O

BIBLIO[illegible] [illegible]ANĂ
SALA DE LECTURĂ

617.505

BIBLIOTECA JUDEȚEANA
— CLUJ —

1
1995

Soției mele,

prin jertfa căreia, fiind scutit de grija nevoilor zilnice, am avut răgaz să colind țara și liniște să scriu.

DREPT INTRODUCERE

Oraşele din România de azi, formează un frumos caleidoscop de aşezări omeneşti. Varietatea şi importanţa lor e în legătură cu mediurile politice desosebite în care s'au desvoltat, precum şi cu regiunile în mijlocul cărora se găsesc, purtând în multe privinţi tiparul acestora.

Sunt oraşe care abea au trecut de aspectul satelor bogate; sunt altele cu înfăţişarea de burguri medievale. Sub dominaţiuni deosebite, aşezate în centre de lesne radiare a influenţelor diferite, în oraşe s'a concentrat întreaga atenţiune a stăpânitorilor de până mai eri. Cele puse la răscruce de drumuri sau la fruntarii, cu o însemnătate strategică, mai păstrează vii urme de întărituri sau de cetăţi, după cum altele, în regiuni cu multe bogăţii naturale, au îngrămădite în ele numeroase fabrici. Mai fiecare oraş are o individualitate proprie, după împrejurimile naturale care-l încadrează sau după trecutul lui istoric.

De aceia merită să fie mai îndeaproape cunoscute.

Scopul volumului acestuia e de a atrage atenţiunea vizitatorilor asupra particularităţilor oraşelor noastre. Nu le-am cuprins pe toate, pentru că nici timpul nici mijloacele nu mi-au îngăduit să le cunosc pe toate.

De şi am căutat să prind ce au în ele mai interesant, de multe ori împrejurările nu mi-au îngăduit să aflu totul. De aceia nu am pretenţia de a crede că descrierea lor este complectă.

Fiecare capitol e mai mult o schiţă, impresiuni fugitive, scrise ca foiletoane la ziarul „Viitorul".

Nu le aş fi strâns în volum, dacă nu mi s'ar fi cerut din toate părţile, mai ales dela conducătorii excursiilor şcolare, lipsiţi adese de orice orientare în popasurile scurte ce aveau de făcut cu elevii lor. Aş fi mulţumit dacă le-aş fi cât de puţin de folos, după cum şi osteneala mea aş socoti-o pe deplin răsplătită, dacă schiţele de faţă ar servì drept îndemn la cât mai mulţi, să-şi cunoască ţara şi frumoasele ei oraşe.

Avem atât de minunate colţuri necercetate de nimeni şi totuşi multe mai mândre decât cele de peste graniţă, care atrag ca un miraj!

Condiţiunile tehnice şi mai ales teama de a nu face cartea inaccesibilă prin preţu-i prea mare, m'au oprit dela o mai bogată ilustrare a ei.

Pentru desemnurile făcute sunt dator a mulţumi D-lor Aurel Bordenache, C. Motăş şi în special D-lui A. Djighit, care s'a ostenit pentru cele mai multe dintre ele.

De asemenea ţin să mulţumesc prietenului meu, D-l Gh. Popovici, directorul şcoalei de Arte frumoase din Iaşi, pentru desemnul de pe copertă, care represintă vechea înfăţişare a vestitii Academii Mihăilene.

Iaşi, Februarie 1925. **I. Simionescu**

AJUD

Mare lucru fac împrejurimile naturale pentru așezămintele omenești, dar mai ales pentru orașe.

Câtă scădere bunăoară nu are Bucureștii, numai pentru că e așezat în plin șes, în arșița dogorâtoare a zilelor de vară ori în bătaia crivățului, iarna. Situațiunea geografică a Capitalei noastre se resimte, nu numai în starea sufletească a locuitorilor, dar, prin ei, în bună parte conducători, asupra țării întregi.

Cât câștigă un oraș, când are împrejurimi variate, înviorătoare se poate prinde chiar în orășelul Aiud, capitala județului Alba-de-jos, județ întins din inima Munților Apuseni, cu Abrudul vestit, până'n Câmpie și până aproape de Blaj și Sibiu. E rămășița administrativă a unui comitat, odată cuprinzând aproape tot Ardealul de sud, din Bihor și până'n Făgăraș.

Turnul blănarilor din Cetatea Aiudului

Aiudul, ca număr de locuitori, stă alăturea de Vaslui. Dar ce departe e de el ca așezare și gospodărie! Lucrul e însă pe deplin lămurit. Făcând parte din lanțul orașelor care înconjură Munții Apuseni, deosebită atențiune i s'a dat și lui. Până și coloniștii sași, din vremurile vechi, au fost maghiarizați. De români nici vorbă nu mai e; chiar azi sunt puțintei, în afară de cei din Aiudul-de-sus partea de sat a orașului, care pătrunde mai adânc în munți.

E un oraș liniștit, lipsit de viața industrială. Când goarna sună stingerea, la regiment, pe străzi încetează orice mișcare. Casele modeste, înșirate dealungul străzilor, se oblonesc, iar porțile mari, spărturi în zidurile dintre case, sunt ferecate. Ai crede că ești într'un oraș supus stării de asediu, mereu amenințat. Doar cafeneaua frumoasă — cu restaurant și cofetărie la un loc —, cât mai are geamurile luminate, de atrage pe cei mai neastâmpărați ori pe funcționarii și ofițerii, care duc viață de coloniști.

Nici ziua nu e prea mare forfotă. Piața relativ mai mică decât în alte orașe, pare imensă pentru trecătorii resleți.

In zilele de iarmaroc însă e plină ; e revărsarea poporului. Sunt ţăranii din împrejurimi, cu portul moţilor : pantaloni de aba, strânşi pe picior, cămaşă scurtă, chimir la mijloc şi pălăriuţa cu marginile înguste, resfrânte. Femeile au cămaşă curată, cu mânecele largi, creţe şi strânse la închieturi, fără cusături oacheşe. Inainte cu o şurţă, îndărăt cu opreg de regulă neagru, în orice caz închis la culoare ; au mijlocul strâns ca în corset de scurteica fără mânici, răscroită la piept.

E înviorător clocotul graiului românesc ce-l auzi în asemenea zile de mari mişcări.

Către seară însă, târgul se răcoreşte. Cei mai întârziaţi îşi mână vitele roşcate încet-încet, strigând din vreme în vreme : hăiss-hooa, acelaşi de veacuri.

In liniştea adâncă a unei după amiezi de vară, dădui pentru moment dreptate prietenului ardelean, care îmi spuse că nu prea am la ce să mă opresc în Aiud. ,,Tot ce ai de văzut mai de seamă", îmi spune el, ,,este cetatea".

Oraşele din Ardeal nu pot fi concepute fără piaţă largă şi urmele, măcar un turn ruinat, dintr'o citadelă. E caracteristica lor legată de condiţiunile geografice şi mai ales de cele istorice.

Citadela din Aiud, este bine păstrată. Deşi zidurile sunt ascunse privirei de şiragul de case ce se sprijină de ele, totuşi bastioanele prismatice, cu ferestre înguste, cu coama crestată sunt încă în picioare, vizibile, fiecare cu armura breslelor care trebuiau să ia parte la apărare. In mijlocul cetăţei se înalţă biserica reformată, cu turn înalt, o prismă pătrată terminată cu o săgeată lungă şi ascuţită. Transformată şi ea, ca şi multe altele din oraşele ungureşti, dintr'un vechiu templu gotic, nu arată origina, semnele luptelor religioase, decât spre altar, unde se mai văd câteva bucăţi de arcuri din vechile ogive. Alăturea de ea, părete'n părete, e biserica luterană, tot veche, dar restaurată prin 1864. Stau ţărcuite între zidurile cetăţii, arătând că domniau numai apărate.

Zidurile vechi povestesc despre valurile care s'au abătut şi asupra Aiudului ca şi asupra Bălgradului din apropiere, amândouă pe drumul deschis al Mureşului. Spun despre năvăliri tătăreşti dar şi despre sborul vijelios al lui Mihai ori despre îndărătnicii luptători, de mai târziu, de sub comanda lui Avram Iancu.

După ce mi-a arătat ceeace după el, merită să fie văzut în Aiud, prietenul m'a părăsit. Au început ,,descoperirile", care au desminţit părerea lui.

Mai întâi sunt împrejurimile imediate şi cele mai depărtate, care dau oraşului un farmec cu totul deosebit. Aşezat pe coasta ultimei coline, numai vii, din Munţii Apuseni, aceştia îi formează cadrul imposant, mai ales spre apus. In răsărit de soare strălucesc colţii de piatră de var, în contrast cu vecinii lor împădu-

riţi. Unii sunt ca nişte gheburi, alţii creste zimţuite ori turnuri ruinate. Fac parte din vârfurile priporoase înşirate din Arieş până'n Mureş. Se văd cei îngrămădiţi dela Faţa Pietrii, prin Piatra Cetii şi mai ales Piatra Craivii, zărită şi dela Alba-Iulia.

Ultimele coline din Munţii Apuseni sunt încinse de Mureş. Munţilor, în decorul oraşului, se alipeşte terasa Mureşului, iarăşi mai mult vii; mai jos e frumosul şes, fundul văii, presărat la margene cu cuiburi de sate începând cu Mirislăul, făcut vestit prin popasul lui Mihai-Viteazul şi până la Teiuş, important nod de drum de fer.

Clădiri frumoase, nouă, gata în preajma războiului, sunt înşirate pe marginea terasei. Aici e Sanatoriul de tuberculoşi, bătut de soare; mai la vale e liceul I. Maiorescu, cam strâmtorat ca spaţiu şi sărăcuţ ca material didactic; lângă el e administraţia financiară mai încăpătoare decât liceul. Tot la clădirile moderne e de pus şi Palatul Prefecturii, în pretenţios stil florentin, cu un turn prismatic la colţ, din a cărui cerdacuri se prinde roată panorama asupra oraşului şi a împrejurimilor depărtate până la îmbinarea dealurilor tăiate de Mureş, cu Şaua lui Mihai în faţă.

Incotro te întorci dai de alte peisagii. De pe terasa din dărătul administraţiei financiare, e siragul munţilor care te ademeneşte; din fundul grădinii publice pe coasta colinii cu vii şi grădini, sunt dealurile nordice şi acele din spre Târnava care te chiamă. Liniştea întremărătoare te urmăreşte pretutindeni. Stai şi priveşti; admiri şi te închini în faţa atâtor felurite frumuseţi cu care e împodobită ţara noastră.

Nu e numai natura din prejur, care te reţine în Aiud mai mult decât socoteà prietenul meu. Demn de văzut şi de vizitat mai cu amănuntul, sunt două instituţiuni cam diametral opuse.

Lângă piaţă, într'o stradă paşnică, e vestitul Colegiu Bethlen, vechiu de trei secole, mutat din Alba-Iulia. Erà una din cele mai însemnate citadele de cultură maghiară şi maghiarisantă din Ardeal. Clădirea din faţă e nouă, dar în dos au mai rămas aripi din vechile încăperi, asemenea chiliilor de mânăstiri.

Cu multă amabilitate, directorul de studii mi-a arătat comorile didactice îngrămădite în câteva săli spaţioase. Nu sunt simple colecţii de material didactic, ci datorită hărniciei perseveverente a câtorva generaţiuni de profesori, s'a îngrămădit material abundent pentru un adevărat muzeu regional al Transilvaniei. Bogăţia materialului, varietatea lui şi mai cu seamă orânduirea metodică a obiectelor, fac „colecţia didactică" a colegiului din Aiud deosebit de importantă şi nu cu mult prea departe de însemnatele colecţiuni ale societăţii ardelene, găzduite în clădirea Universităţii din Cluj.

De toate se află. Colecţiuni etnografice din partea locului, dar şi din depărtări ecvatoriale, donate de un fost elev al colegiului. Importante sunt colecţiile de păsări din Ardeal, cele de insecte şi mai ales frumoasa colecţie mineralogică, petrografică

și paleontologică. Biblioteca, de și nu e ca cea din Tg.-Mureș, dar cuprinde cărți rare și vechi, pe lângă tot ce trebue unui liceu.

Altă instituțiune care merită să fie vizită este Penitenciarul, o adevărată cetate cu ziduri înalte. In interior însă cuprinde o variată industrie. Condamnații nu hoinăresc cât e ziua de mare în neștire. Sunt întrebuințați la felurite meserii. Se află acolo o tipografie, un atelier mecanic, o țesătorie, o fabrică de mobile. Pământul pe care îl are închisoarea, în afară de oraș, e lucrat tot cu condamnații. Pe lângă cazarma cu cele câteva sute de celule, fiecare condamnat având ,,odăița lui'' pentru odihnă și mâncare, sunt sale de clasă pentru analfabeți și tot atâtea capele, câte confesiunii sunt în Ardeal. Mulți din cei cari fără voie au luat calea închisorii, ies meseriași cinstiți.

Nu se cunoaște că e temniță și prin faptul că condamnații nu sunt păziți de soldați, ci de simpli agenți civili. Singurul fapt care nu l'am găsit nimerit e că cele mai multe industrii sunt concesionate particularilor. în loc să fie producătoare mai din belșug pentru stat, servind în acest caz și la adunarea unui fond pentru acei lucrători, cari, deveniți oameni cum se cade, ar avea de gând, după ispășire, să se apuce de meșteșugul învățat. Ori cum, temnița din Aiud, e un model de activitate, servind mai mult ca școală de corecție pentru adulți și ca mijloc de îndreptare a celor care au păcătuit de multe ori, chiar din cauza lipsei lor de cultură ori educație.

In colo Aiudul e curat, luminat electric, cu străzi bine pavate și bine întreținute. Colțuri pitorești nu lipsesc nici înlăuntrul lui, multe orașe din Ardeal având păstrate urmele faselor de evoluție suprapuse. In mijlocul orașului o moară de apă folosește părăiașul ce vine iute din munți, după cum nu departe de palatul modern al prefecturii, cu luminoasă sală de ședință și un frumos tablou istoric, cât păretele de mare, a lui Pataky, se ține dârză o casă acoperită cu stuh, dar luminată cu electricitate. Tot așà, în locul zidurilor ce fac curțile lăuntrice ale gospodăriilor, nepătrunse de privirea trecătorului, spre periferie sunt zaplazuri înalte, streșinite, peste care poți să te uiți la merii încărcați cu poame.

Stuf, scânduri, zid, case cu un rând alăturea de monumente moderne, moara de apă dar și puterea electrică, viața de demult și cea modernă, sunt contopite la un loc.

Cât privește romanizarea, ea merge încet. Până când școlile nu vor intra pe mâni mai cu vlagă și nu li se vor da însemnătatea concretizată la cei din trecut prin Colegiul Bethlen, până atunci ne mulțumim cu mersul de broască țestoasă și cu inscripțiunile din prefectură de felul acesteia: ,,Scuipatul *pe padiment* este oprit''.

Măcar la clădirile care găzduesc autoritățile, ar puteà să se vadă emblema românească, slab semn al schimbării importante și veșnice.

ALBA-IULIA

Oraș dac — Tharmis —, orașul comandei supreme romane — Apulum —, reședința principilor ardeleni, apoi cea mai strașnică cetate, în veacul al 18-lea, din tot Ardealul; aceasta fu Alba-Iulia în trecut. Te întrebi: de ce? Răspunsul lesne îl capeți urcându-te în turnul astronomic al Bathyaneumului, adăpostul unei biblioteci însemnate și a multor vechi și unice manuscrise.

Erà singurul punct de observație până mai acum doi-trei ani. Azi însă este râdicat altul, mai mândru. E clopotnița sveltă pe vârful căreia fâlfâie steagul românesc și cu intrarea străjuită de un vultur falnic cu aripele întinse spre apusul amenințător.

De sus, prin spațiurile lăsate în zid, ca să se reverse înspre toate colțurile Ardealului sunetele pătrunzătoare ale clopotelor din ziua încorănării, îți dai seamă pentru ce aici s'a zidit Apulum ori mai târziu cetatea cu ziduri groase și șanțuri largi, din vremea lui Carol al VI-lea, tatăl Mariei-Teresei.

Cetatea e pe un dâmb scund. De jur împrejur e șesul Mureșului și al Ampoiului, înconjurat de dealuri și munți. Orașul întreg e o cetate naturqlă, pusă în inima Ardealului, răzimată pe munții Apuseni, la intrarea strâmtorii Mureșului, dintre aceștia și ultimele ramificațiuni ale Munților Sebeșului, la gura leicei formată de văile Mureșului și a Târnavelor, ce vin din coasta Carpaților răsăriteni. E astfel un punct strategic minunat, ceiace i-a dat însemnătatea de odinioară, continuată și în forfota evenimentelor actuale.

In invaziunile lor, Tătarii și Turcii au fost aici adese opriți în loc.

Dacă din punct de vedere general Alba-Iulia, Bălgradul unora, este important, din punct de vedere național e și mai important. Aici a fost scaunul vechii mitropolii române a Ardealului; pe poarta dinspre partea unde Regele nostru a primit defilarea, a intrat cu mare alai Mihai Viteazul la 1599; ca un răspuns acestei prevestiri a viitorului, aici s'a înălțat roata de schingiuire a lui Horea, mucenicul neamului; aici, în inima românimei, a fost închis mai târziu celalt răscolitor al sufletului românesc. Avram Iancu. Tot din vechiul cuib al strămoșilor depărtați s'a pronunțat, în 18 Noembrie 1918 unirea „tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească” la trupul slăbit de jertfe al Patriei-

mame. Mai apoi tot aici s'a cântat imnul de slavă pentru înfăptuirea speranțelor atâtor generațiuni, încheierea suferințelor adânci de atâtea veacuri și pecetluirea pentru vecie a dreptății istorice.

Lacrămile și sângele zilelor triste și de durere din trecutul acestui oraș, sunt și caracteristica neamului întreg; de aceia zilele de sărbătoare ce le-a trăit, îl va face și mai legat de restul țării.

Din clopotnița mânăstirei înălțată ca din pământ, după vechea tradiție în urma unei izbânde, se prinde tot farmecul împrejmuirilor naturale, blânde, bătute de soare. Cadrul depărtat al orașului e ademenitor. Până și silueta vârfurilor așa de variate ce se zăresc spre apus nu este doborâtoare. Piatra Craivii răsare ca o creastă de calcar din umbra pădurilor, pe când Piatra Cetii, dela Alba-Iulia, pare un mușuroi; prăpastiile, piramidele și toată variata podoabă a pietrelor ei, sunt ascunse de ceața depărtării. Acest colț dinspre NW, dintre Ampoiu și Arieș, te chiamă prin farmecul formelor variate.

Clopotnița și Catedrala Incoronării

In celelalte părți domină dealurile apropiate, unele numai cu vii, altele împădurite sau numai ogoare.

Intre ele e șesul verde al Mureșului, cu mulți plopi în lungul drumurilor, cu sate bogate ce se dețin mai mult la periferie. Sunt ogoruri minunate, pline de viața pe care o dă umezeala râului munca omului.

Orașul e format din două părți. Cetatea e pe dâmb; e partea veche. Orașul nou e pe șes, acolo unde se găsesc și urmele vechiului oraș roman.

Bogatele colecțiuni din Muzeul local, ne arată însemnătatea orașului Apulum. Reconstituirea băilor publice, ale căror temelii s'au aflat în dreptul gării, dau dovada importanței centrului roman; capitelurile numeroase de marmură, arată că aici era o așezare statornică, rivala Sarmisegetuzei.

Și cetatea păstrată bine, e relativ veche. Deși zidurile de pe vremea lui Mihai au fost acoperite de acele din veacul al 18-lea, totuși palatul episcopal de azi, o clădire mohorâtă, în care se urzesc multe planuri nu tocmai prietenoase nouă, a găzduit pe marele nostru voevod. Catedrala catolică, partea în stil roman,

este din veacul al 13-lea. Restaurată de Huniazi, apoi de Maria-Tereza, şi azi are o înfăţişare neisprăvită, deşi impunătoare prin frontispiciul ei simplu în colţul căruia se înalţă un turn prismatic, ce se vede de departe. Interiorul e şi mai interesant prin mormintele Huniazilor Ion şi fiul său Vladislav. In stânga sunt încă pe deplin păstrate sarcofagiile reginei Isabela şi a fiului ei Ioan Sigismund, marmore albe cu amănuţite sculpturi, represintând o bătălie în jurul forturilor.

Toate celelalte clădiri din cetate poartă patina vechimii fie prin stilul lor, fie prin urmele vremii.

Cu atât mai strălucitoare în îmbrăcămintea ei proaspătă pare mânăstirea încoronării cu chiliile din jur. Stilul românesc, cu brâele de piatră, cu coloanele scunde ale cerdacurilor, învestmântează stăpânirea nouă, cea de drept, de şi prea târziu venită. In mijlocul clădirilor vechi, ea îmi face aceiaşi impresie, ca şi haina albă, curată, a ţăranului român din târgul plin de rămăşiţele stăpânitorilor de pe vremuri.

Din cuprinsul cetăţii ieşi pe poarta mare, prea încărcată cu trofee săpate în piatră, păzită de Sf. Nepomucen, adăpostit sub un chioşc simplu. Păşind pe sub portalul principal nu poţi trece mai departe fără să-ţi pironeşti privirea asupra zidului ce susţine pretenţioasa statue călare a lui Carol VI ; îndărătul păretului de piatră e închisoarea strâmtă în care a aşteptat Horia, ceasul schingiuirei. Ingrămădirea sculputurilor nu poate alunga amintirea vremurilor de chinuri.

Oraşul nou, relativ regulat, nu prezintă mare importanţă, Cetatea, cu trecutul plin de amintire şi pentru noi, îl întunecă.

O piaţă largă, loc de târg, e împrejmuită cu grădini şi hoteluri pretenţioase. Exteriorul lor te amăgeşte. Neîngrijirea lăuntrică pare-se că e anume de când Alba-Iulia a devenit un loc de pelerinaj.

Şi aici, ca şi mai pretutindeni în centrele ardelene nu auzi o vorbă românească. Comerţul e în mâna evreilor, căci cuibul lor vechiu de expansiune aici a fost. Drept recunoştinţă, ostentativ, nu vorbesc decât limba vechilor stăpânitori.

Ca să vezi şi copii îmbrăcaţi cu pieptarul de piele scurt, curat, trebue să te abaţi mai departe de centru, în mahalaua Măieri sau Lipoveni, adică sălaşul românilor veniţi din Lipova.

Fie că vii dinspre Aiud, fie că pleci mai departe către Deva, din cauza cotiturii Mureşului care înconjoară pintenul pe care se află oraşul, îl vezi multă vreme, când într'o coastă, când în alta, când în plin.

Pe deasupra insulei de case, revărsate până ce se oglindesc în apa Mureşului, fâlfâie mândru stindardul tricolor, pe turnul de curând clădit, ca semn al stăpânirii veşnice. El ne va uni ; din jurul lui, în orice împrejurări nu cred să lipsească nici unul dintre noi, ori care ar fi nemulţumirile. El represintă viitorul, înălţat pe locul suferinţelor din trecut.

ARAD

Orașele de dincolo de Carpați, netăgăduit, au un tipar deosebit de al celor de dincoace de Carpați, chiar până'n Nistru. Sunt superioare nu numai prin gospodăroasa lor cătare, dar și prin faptu că sunt cu casele strânse grămadă. Au perdut orice urmă din satul din care au provenit.

Dar mai e ceva. In jurul lor imediat, se prinde și influența pe care au exercitat'o asupra satelor învecinate. Orașul nu e o oază în nemărginitul câmpului, numai ogoare. Apropierea lui o simți dela mare distanță. Civilizația nu se oprește la barieră și cu atât mai puțin la periferia centrului bine pavat și luminat, în contrast cu mahalalele lăsate în plata Domnului. Nici Bucureștii, în această privință, nu fac excepție. Intre Calea Victoriei și maidanele din preajma Seminarului central, e o prăpastie. Nu mai vorbesc de deosebirea ca de la cer la pământ, dacă se compară chiar Str. Sirenelor bună oară cu satul Băneasa, la doi pași de Șoseaua atât de frecventată.

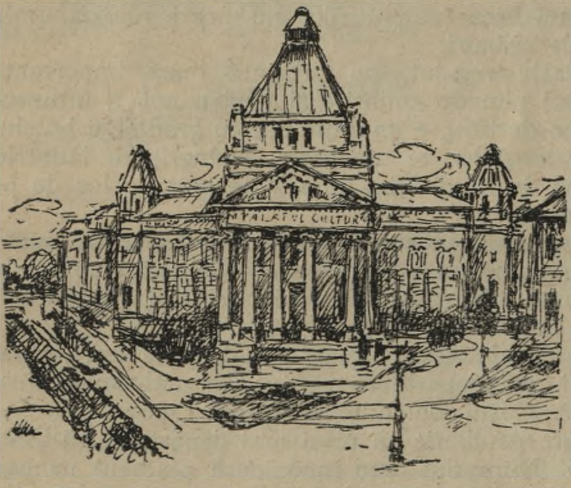

Palatul Cultural.

Dincolo, orașul e pavat până la periferie, iar ultimile case, deși mici, nu sunt acoperite cu stuh ori cu sdrențele de eternit, adunate de prin depozitele cu gunoi. Satul dela poarta orașului pe de altă parte într'un nimic nu se deosebește de acesta.

Mai e o caracteristică. Dragostea florilor și a copacilor.

Parcurile nu sunt nici pustii, nici de formă. Ingrijite, cu arbori variați și stufoși, cu straturi de flori mereu împrospătate, oricând sunt pline mai cu seamă de lumea gălăgioasă a copiilor.

Flori sunt pretutindeni. La Arad, când te dai jos din tren, și-ți oprești o clipă ochii asupra gării nouă, din cărămidă aparentă, ceiace-ți atrage dintr'o dată privirea și te dispune, sunt oalele cu flori spânzurate în lungul peronului. Petunii și mușcate, formează cultuce roșii în fiecare colț de pământ de lângă clădirea gării, aiurea deposit de hârtii rupte și coji de fructe.

După ce părăsești gara, treci pe sub podul ce leagă două străzi mai ridicate, în fața clădirii mari a foastei regionale C. F. R., izolată în spațiul liber din jur; te bucuri deuna din perspectivele cele mai frumoase, cum rar se prinde în vreun alt oraș. Bulevardul Regele Ferdinand, bulevardul Regina Maria, dau unul în altul în linie dreaptă, mărginite de clădiri frumoase, disparate ca stil.

La început e piața, largă, cu maldăre de scânduri, cu perspectiva străzilor laterale. Nu se cunoaște sara însă, că e forfotă de ume dimineața. Doar dughenile din preajma ei, cu de toate, ți arată că aici e îngrămădeala zilnică pentru căpătarea celor trebuincioase gospodăriei.

Piața spațioasă, fără umbră de copaci, nu face însă de loc rușine bulevardelor cu care se prelungește, cochete nu numai prin clădirile înalte, magaziile bogate care le împrejmuesc, dar șiprin squarul lung, numai flori și arbori, care se întinde până'n inima orașului.

Ici și colo sunt colțuri pitorești. Intre clădirea luminoasă, cu un turn înalt de observație, a Primăriei și Administrația Financiară de alăturea, se arată peristilul imposantului Palat cultural, pe fondul arborilor stufoși, ce-l încadrează E perspectiva de oraș apusan. Fără să vrei te îndrepți într'acolo. Rămâi îndurerat, când stai în fața imposantei clădiri, înălțată în slujba culturii. Rămâi îndurerat gândindu-te aiurea.

Coloanele corintiene care susțin frontispiciul triunghiular, treptele largi, numeroase, care te duc spre intrare, îi dă o înfățișare antică. Păcat că cupola centrală, sprijinită pe corpul clădirii, prin stilul său modern, aduce o disonanță simplicității majestoase din față.

Și câtă lipsă de sgârcenie înlăuntru! Pereții ca și stâlpii sunt numai de marmoră. Sala de conferințe, imensă, așteaptă să răsune în ea glasuri de propovăduire a energiei naționale. In celelalte săli cu multă lumină, demnă de vizitat este în primul rând colecția de tablouri.

Nu sunt numai pânze de umplutură, ,,pentru provincie". Producțiile valorilor artistice ale țării, n'au fost concentrate toate în capitală.

Pentru încrederea în energiile naționale, tablouri de ale pictorilor cu renume european, sunt adăpostite și în muzeele pro-

vinciale spre închinare ori îndemn talentelor regionale. In pinacoteca din Arad, sunt vreo trei tablouri, nu din cele mai fără valoare, de ale lui Muncaci, care s'a început viața ca ucenic de tâmplărie tocmai în Arad.

Dar nu e numai pinacoteca totul. Colecția preistorică, provenită din săpăturile dela Pecica (Arad), e de mare valoare științifică, de și nici colecțiile etnografice și cele de St. Naturale nu sunt slabe.

Multe încăperi sunt pline cu tot ce se leagă de mișcarea patriotică dela 1848. Sunt acolo și lucruri de samă dar și lucruri mărunte, de și totul la un loc arată o tendință demnă de laudă la orice popor, anume aceia de a nu lăsa părăsirii și distrugerii, tot ce se leagă de evenimentele principale istorice.

Ca o împrospătare adusă de vremurile schimbate, este îmbogățirea bibliotecii, cu acea a marelui istoric Xenopol, una din gloriile universității din Iași. Nici nu se puteà da o mai mare folosință, aproape simbolică, bibliotecii savantului ieșan care a combătut cu atâta succes teoria lui Roessler și a tipărit singura istorie generală a neamului românesc.

Palatul cultural, frumos ca edificiu, bogat în colecții, e așezat într'o parte îngrijită a orașului. De pe ferestrele sălii de etnografie privirea alunecă asupra Mureșului și a parcului întins din jurul vechii cetăți, înecată în frunzarul de arbori. Aici e ,,Strandul'', loc de recreație și de băi reci ori de soare. E o miniatură a plajelor de mare. In orice caz e o folosința, de imitat, a râului care revarsă pe malurile joase noian de nisip.

Partea din apropierea Palatului Cultural, este cartierul liniștei și al spațiului larg. Aici se găsesc și cele mai multe școli : clădirea destul de mare a liceului Nicoară, în apropierea grădinei publice îngrijită, apoi școala medie ,,Iosif Vulcan'' cu încăperi ca pentru un liceu.

De altfel restul orașului nu este nici cu gropi pe străzi, nici cu case ruinate. In toate părțile se vede o bună gospodărie.

Ca și Oradia-Mare ori Lugojul, Aradul are casele strânse unele lângă altele, formând zid continuu dealungul străzilor, umbrite foarte adese cu arbori.

Spre periferie sunt căzărmile și mai ales fabricele, Aradul fiind, ca și Temișoara, înainte de toate, un oraș industrial. Vestite sunt atelierele vaste ale Astrei, întinse pe suprafeți de hectare. E cel mai mare atelier din România pentru repararea vagoanelor și a mașinelor de drum de fer. E în acelaș timp și fabrică de motoare fel de fel. In timpul din urmă s'a creat o despărțire și pentru construcția avioanelor; cele dintâi aeroplane de tip Sesefschi, cu o dispoziție originală, aice în atelierele Astrei au fost construite în întregime.

Aradul devenise un mare centru unguresc. Nici nu se puteà altfel. Era unul din orașele de centură ale Pustei, așezat la singura poartă mai largă de intrare spre lăuntrul Ardealului, aceea a văii Mure-

șului. Aice se opri năvala stăpânitorilor; din Arad făcură cetate de susținere pentru înaintarea mai grea către interior. Așa se explică desvoltarea economică și industrială a orașului dela îmbinarea șesului mănos cu dealurile rodnice.

Totuși Aradul e însemnat centru românesc; e și una din cetățuile culturale ale românismului. Mai de demult erà și mai românesc. După o statistică din 1744, chiar dintr'o lucrare ungară, în Arad se găseau 60 la sută români proprietari de case și numai 8 la sută unguri. Intr'un veac proporțiile s'au răsturnat, de și trecutul n'a putut fi șters în totul, fiind menținut prin școală și biserică. Episcopia greco-orientală din Arad, a fost strajă veghetoare, împreună cu cea mai veche școală normală din Ardeal, la intrarea văii Mureșului.

Lupta de înstrăinare s'a dus nu numai pe cale administrativă ci mai ales prin școală și cultură. Dovadă e însuși Palatul Cultural înălțat ca un altar de biruință. Recucerirea trebue tot prin școală să se înfăptuiască. Nici o sgârcenie nu trebue arătată în această direcție pretutindeni, dar mai ales nici o șovăială.

E nevoe de un plan sănătos și hotărât de îndrumare a școlilor și de un sprijin până la sacrificii mai ales în aceste ținuturi periferice, deosebit de primejduite după cum sunt și deosebit de importante.

Nedreptatea vremurilor neprielnice nouă, trebue înlăturată cât mai repede.

BACĂU

Ultima dată când am fost în Bacău, erà primăvara 'n toiu.

Apucând pe strada care duce dela gară în centrul orașului, cu trotuarul de lespezi numai pe o parte și cu praful de o palmă 'n mijloc, nu se vedeà ţipenie de om.

Pe lăturile drumului se întind numai grădini, cu meri și peri ciucură de flori. Atâta loc disponibil e, în cât se oferă spre vânzare și loturi plantate cu vie.

La o cotitură de stradă, în dreptul Bisericii S-lor Impăraţi, o cintiţă cânta ca în mijlocul pădurei, iar peste grădini, din altă parte a orașului, șuerul unei sirene vestea odihna de amiază. Erau semnele caracteristice ale orașului de azi, odată la granița spre Muntenia și Ardeal, scaun domnesc pe vremea lui Alexandru cel Bun și chiar sediul unui Episcopus Bacoviensis ,,al bisericilor din toată ţeara Moldovii", cum glăsuește Miron Costin.

In acelaș timp se amesteca glasul trecutului cu al viitorului.

După Botoșani, Bacăul este orașul cu mai multe grădini. Nu e casă veche, cu cerdac susţinut de stâlpi, care să nu aibă în jur o curte cu iarbă deasă, o grădină cu pomi fructiferi, ocupând o suprafață, îndeajunsă în centrele apusene, să cuprindă clădiri pentru sute de suflete. E rămășița vremurilor de demult, bătrânești, cu gospodăriile întinse, tihnite, ale proprietarilor de moșii. Casele sunt înecate de arbori, în luna Mai, numai ghirlănzi înflorite aninate de ramuri, contrastând prin strălucirea petalelor, cu fondul aspru al perdelelor de cetini. Ca la Botoșani, brazilor le merge aice de minune.

Prefacerea însă se prinde. Case din cărămidă aparentă, în stilul vilelor, măresc decorul polichrom, dând anumitor colţuri aparenţa mai mult a localităţilor de odihnă, decât a unui oraș, capitală de judeţ.

Drumul gării te duce spre inima orașului, trecând prin bulevarde umbroase, de și pline cu praf.

Praful domnește peste tot ; e caracteristic orașului. Când vântul îl răscolește, în lungul străzilor e ca ceaţa pe ape ; te orbește. După o ploaie bogată, ar fi nevoe de catalige pentru trecut strada, ca în Câmpia ardeleană.

Din bulevardul Bacău-Ocna, ca să ajungi în „centru" nu poţi ocoli grădina publică. Tocmai fiindcă tot oraşul, spre periferie, e o grădină, grădina publică e numai o palmă de loc, jumătate umbrită de câţiva copaci, altă jumătate cu bufetul şi puţinele straturi cu flori.

La mijloc stă singuratic şi trist bustul lui Alexandri.

Ca pretutindeni aproape, e o simplă formalitate îndeplinită. Nici o sinceritate în cultul oamenilor de seamă.

Alexandri, după cum se ştie, e născut în Bacău. Bustul de o schioapă, e înălţat pe un soclu de grez, atacat de muschi spre temelie. Cu greu poţi ceti inscripţiunea ştearsă. Un oval, dragă Doamne de verdeaţă, înconjoară soclul. E lăsat în părăsire, ca şi când e de prisos.

La câţiva paşi de el straturi de Nu-mă-uita sclipesc în bătaia soarelui, iar în altul, lalele roşii şi galbene, boghioase, surâd razelor de soare. In ovalul din jurul bustului lui Alexandri, buzelurs ţin locul florilor. Cel mult nişte tufe de Mierea-Ursului, împetriţează cu purpurul corolei lor, verdele plantelor sălbatece, cu goluri, unde îşi făcuse culcuş, prin râcâiere, un biet cotei pribeag.

Nu e o excepţie. Bustul lui Kogălniceanu lângă primărie e strâns în lespezile asfaltului, iar cel al lui Radu Porumbaru, un cetăţean distins al Bacăului, tot părăsit stă în faţa clădirei poliţiei, care-ţi opreşte privirea prin stilul ei baroc

Un gest de spontaneitate sentimentală, aduce iniţiativa listelor de subscripţie. Banii se strâng, bustul se inaugurează într'o zi de primăvară, dând prilej de limbuţie câtorva şi pe urmă.. uitarea. Forma e îndeplinită. Natura, mai bună, presară primăvara, câteva burueni în jur.

Se dă astfel în vileag sufletul nostru sarbăd, faţă de resleţele energii din trecut. Nu e numai la Bacău aşa. E un simptom semnificativ, ades întâlnit.

Din faţa grădinei publice, străjuită de catedrală, cu două turnuri ascuţite la intrare, începe centrul negustoresc. Case lângă case, rar cu două rânduri, mai rar cu firme româneşti, stau dealungul a două străzi bine pavate, decì cu praf mai puţin. Aici e Forum.

Arhitectura oraşului e aceiaşi ca şi a multor alte oraşe moldoveneşti. Negustorimea, streină de regulă, ocupă mijlocul. E zona fără arbori, cu firme aproape cât faţa casei. De jur împrejur sunt prea liniştitele gospodării cu grădini şi ogrăzi spaţioase. Sunt urmele trecutului. Dovadă e Mânăstirea Precista, cu curte largă, peste care e aşternut un covor de verdeaţă, dar având turnul peticit cu tablă albă şi geamurile ferestrelor sparte. E cel mai vechiu monument, din sfârşitul veacului al 15-lea. Spre poarta ei însă s'a revărsat surplusul populaţiunii negustoreşti. Casele murdare, înghemuite, intrate în pământ, furnicar de familii nu-

meroase, străjuesc strada Lecca, îndreptată spre Bistriţa, spre fabrici. Sunt intrusiuni în preajma căilor negoţului.

E de ajuns însă să faci câţiva paşi în dreapta ori stânga, spre strada Florilor, ori strada Înfundată, pentru ca din nou să-ţi surâdă măcar o tufă de liliac înflorit, pus la colţul căsuţei sărăcăcioase, dar strălucind în haina-i curată de var. Sunt două lumi deosebite care n'au ajuns încă să se armonizeze, cu toată convieţuirea îndelungă.

Trecând prin strada unde sunt înşirate nişte pavilioane, odată cazărmi, azi adăpostind, în împrumut, şcoala secundară de fete, dormitorul şcolii normale de băeţi, dar şi comenduirea pieţii, trecând pe lângă Bărăţie, biserica papistaşă, rămasă din episcopia de odinioară, pe lângă hala ca o citadelă, ieşi iarăşi în bulevardul în care se înalţă singura clădire mai importantă: Palatul administrativ.

Alăturea, foişorul de foc te îmbie să-ţi arunci ochii peste zarea înviorătoarelor împrejurimi. Pe o scară de fer în spirală, îngustă, printr'o murdărie care contrastează cu curăţenia şi gospodăria grădinii din jurul Pompieriei, te urci pe platforma de observare.

Respiri; nu ştii încotro să-ţi îndrepţi privirea mai întâi. Te orbeşte lumina, te farmecă podoaba câmpurilor, te prinde în mreje varietatea peisajului.

Faţă de orizontul larg ce se deschide înainte, nodul negustoresc cu case grămadă, cu acoperişuri peticite, se îneacă în gâlgâitoarea desfăşurare a copacilor. Casele sunt pete, care cărămizii, care albe, iar cele vre-o 7—8 biserici, cu arhitectură variată dar ştearsă, albe, îşi înalţă turnurile, dintre piramidele brazilor întunecaţi.

Bistriţa năvalnică, îşi deschide poartă largă în munţi, curgând tot iute, spre marginea de răsărit a oraşului. In lungul ei e viaţa nouă. Fabricele se ţin lanţ, începând dela Gherăeşti, unde puterea apei e transformată în electricitate şi până la Letea, cu cea mai veche fabrică de hârtie. Ici e o moară înaltă, ca un monolit, apoi un ferăstrău, iar mai în jos vin numeroasele fabrici de pielărie. E partea nouă a oraşului, aşezată la îmbinarea văii Bistriţei, drumul plutelor, cu larga vale a Siretului, mult bătuta cale din lungul Moldovei.

Siretul nu se vede. E mai spre răsărit, sub zidul de dealuri, în această parte mai înalte decât aiurea. La poale, spre şes, stau înşiruite satele.

Dincolo, spre apus, e altă scenerie. Sunt ultimele dealuri ale Carpaţilor. Puhoaiele au tăiat culmi secundare. Tinereţea lor, mlădioasă, cu variaţiunile prefacerii, contrastează cu profilul uniform al vechiului podiş.

Sate mari, se acaţără pe dealuri, făcându-se economie de pământul arabil, de jos. In bătaia soarelui sclipesc geamurile şi acoperişurile bisericilor, ca nişte solzi de mică, presăraţi pe coastă.

La mijloc vine șesul, fundul albielor unite, loc de ogoare când viitura apelor dă voie.

Spre sud, Satul-nou, continuă orașul, în lungul frumoasei șosele naționale care duce spre Focșani, până în dreptul fabricei Letea, în apropierea căreia e parcul înființat de Radu Porumbaru, unul din întemeietorii studiilor geologice la noi.

Alăturea de rămășițele patriarhalei stări de odinioară, cu tihna gospodăriilor spațioase și poezia umbrei grădinilor cu pometuri, în care-și fac cuib cintița și privighetoarea, mijește faza industrială. Dându-se și situația geografică prielnică, viitorul Băcăului, în spre această direcție se arată.

Incolo traiul e cel de provincie. Cultura e restrânsă în jurul școlilor iar școlile își duc zilele în datoria îndeplinită cum se poate. E regula generală.

Clădirea gimnaziului adăpostește populațiunea unui liceu. Din cele 4 clase de odinioară azi sunt vre-o 12. E forfotă de copii, dimineața ori seara, și de profesori obosiți de prea multă muncă.

Dincolo de datorie, prea puțin. O slabă speranță de înviorare, se arată abea de curând. Biblioteca, donația unui Sturdza își are încăperile ei, dar nu e folosită. Materialul didactic pentru științele fizico-naturale stă înghemuit, în vestiarele elevilor, căci odăile unde își avea locul ~~mai în larg,~~ a trebuit să fie transformate n clase.

Ca pretutindeni, cel mult instrucția e îndeplinită. De educație? de suflet? Nu e vreme să se îngrijească nimeni.

Externatul e în două pavilioane-cazărmi, iar școala normală de băeți e îngrămădită într'o școală primară, cu sufocarea spațiului strâmt, infectat de latrine insuficiente deci prea pline, revărsate în apropierea locului de recreație al elevilor. Pare că vezi rânjindu-se spectrul hidos al tuberculozei, înfigându-și ghiarele tocmai în cei mai buni elevi. Ori câtă stăruință de curățenie și bună ordine ar fi, rezultatul e anihilat prin insuficiența spațiului față de numărul elevilor. Și aici ca pretutindeni cel mult instrucția este îndeplinită. Sufletul bieților viitori învățători nu poate să nu fie otrăvit.

Școala normală de fete, a avut mai mult noroc. Intr'un larg spațiu înverzit, cu grădină gospodărească de curând întemeiată, e găzduită într'o foastă cazarmă, amenajată, impropriu totuși, pentru sale de clasă și dormitoare. Măcar soarele vine în ajutor, ca paznic al sănătății. Bate vara din plin.

Decâteori mi-e dat să văd energia desfășurată pentru a menține, cât de cât, curățenia și buna starea unor asemenea școale, mărturisesc admirațiunea față de conducătorii lor, care trebue să lupte cu toate neajunsurile, pentru ca să poată scăpa în fie care an, de încuibarea vreunei molime. Puținul se se poate săvârși și pe terenul pregătirei sufletești, e căpătat cu adevărată jertfă de istovire.

In afară de școală, preocupări culturale nu se prea cunosc.

Abea în ultima vreme, tot de la școală venind, se arată o vagă speranță de înviorare. Fiecare își duce traiul egoist, material, fără să se gândească la viitorul țării. Rar de tot, câte un coferențiar turbură liniștea deplină, spăriind somnul ce se lasă peste pleoapele mai mult lenevite decât ostenite. Librăriile vând parfumuri. iar lectura e strânsă la gazetele din Capitală, cele locale apărând în preajma vremii de răfuială între cei care se dușmănesc de geaba.

Vântul dinspre munte nu înviorară; răscolește cel mult praful din belșug, care turbură vederea.

Totuși atâtea s'ar puteà săvârși într'un oraș cu împrejurimi frumoase, nod de întâlnire al bogățiilor scoborâte din munți cu acele răspândite pe albia lată, provenită din unirea celor mai importante râuri din Moldova!

Lipsesc trâmbițașii care să ne trezească din toropeala ce ne cuprinde, într'o vreme când se cere veghere, muncă și mai multă dragoste de viitorul țării, încercuită de dușmani.

BAIA-MARE

E unul din puținele orașe din România, cunoscut peste mări și țări. Nu e muzeu mai de seamă din centrele mari universitare, în care să nu se afle măcar câteva specimene din frumoasele și rarele cristale provenite din minele dela Nagy-banya, cum era botezată Baia-Mare. Orașul își datorește ființa și faza lui de înflorire mineralelor metalifere (plumb, cupru, aur, argint) scoase din munții imediat învecinați.

De jur împrejurul orașului, unele mai apropiate altele ceva mai depărticioare, sunt „băi" vestite : Lăpuș, Baia-Sprie, Capnic, formând o zonă minieră din cele mai de seamă chiar din Europa. Este lămurită atunci importanța de odinioară a orășelului când minele statului nu erau lăsate să fie în bună parte inundate.

Biserica unită

E așezat chiar la poalele, numai vii și livezi, a munților de lavă, cu piscurile lor răsărite, Gutăiu (Gutin) și Țibleș, care despart șesul Someșelor de Maramureș. Imbinarea muntelui împădurit plin de metale, cu șesul ca'n palmă, dă mare avantaj economic orașului. Ii dă însă și un farmec deosebit, în ce privește pitorescul, ceia ce face să fie căutat de pictori, cărora le plac tăinuite colțuri din natura veșnic plină de ademeniri. Există chiar și o școală liberă de pictură, unde se adună toți artișiti din toate părțile țării.

Cu adevărat aice se poate vorbi de puterea de înfrățire a artei. Cum dai dela gară, nimic deosebit nu te așteaptă. De altfel

nu prea ai vreme să-ţi arunci ochii asupra căsuţelor mici, tupilate, care îţi ies în cale, de oarece cadrul munţilor te ademeneşte mereu.

Până'n piaţă, nu pre ai ce vedea, afară doar de curata clădire a liceului, neîndestulătoare ca încăperi.

Piaţa e largă, mare, dreptunghiulară, de jur împrejur numai arbori.

Se cunoaşte imediat că oraşul era centru de intensă aprovizionare. Dinspre şes venea tot ce trebuia armatei de minieri, care munceau sub pământ. Obiceiul a rămas.

In zilele de târg piaţa nu mai încape de lume. E un colorit atât de variat, în cât nu lipsesc subiecte pentru pictorii veniţi la Baia-Mare.

Grămezile de harbuzi (pepene-verde) stau în vecinătatea celor de bostani cu coaja naramzie. Mai încolo străluceşte aurul grâului proaspăt treerat. Lângă căruţele cu coviltir, stau carele cu boii dejugaţi şi cu motocei roşi la coarne; printre ei rumegă lenevos bivoli cu privire spărioasă.

Fiecare colţ de piaţă cuprinde o anumită marfă.

Mai puţin decât aiurea însă se aude graiu curat românesc. Ne găsim mai aproape de zona intensei maghiarizări.

Şi portul sătenilor este mult influenţat de al străinilor. Bărbaţii au pantalonii largi, retezaţi la glesnă. In picioare port opinci cu curelele strânse des de pulpă. Au asvârlită pe un umăr „guba" în loc de cojoc, mintean scurt cu lungi miţe. Mai toţi au la şold o geantă de piele, iar în gură ţin veşnic luleaua. Dacă nu i-ai auzi grăind româneşte, ai crede că sunt veniţi dinspre Tisa.

Femeile poartă tot ce e mai pestriţ şi mai bătător la ochi. Unele au fuste roşii, altele albe, dar cu pestelcă verde; cămaşa e albă, curată, iar testemelul galben ori cu flori boghioase. Polcuţa, strânsă pe talie, e tot roşie. Pe umeri îşi aruncă guba, iar marfa o port în spate, în coşuri împletite, probabil adaptarea sacurilor de spinare, purtate de minieri.

Când toboşarul bate toba şi chiamă mulţimea ca să-i citească vre-o ordonanţă nouă, îngrămădirea norodului formează un tablou în plină desfăşurare de colorit şi forme.

De altfel cadrul pieţii, aminteşte vremurile de demult, cu casele învechite, rar cu două rânduri, acoperite care cu draniţă, care cu olane ruginite la acoperiş multe având acele ferestruici asemenea unui ochiu pe jumătate adormit, după care se poate vedea origina lor nemţească, de pe vremea când băeşii erau aduşi de departe.

Biserica lipseşte din piaţă; nu e departe însă. Alăturea, într'o piaţă mai mică se înalţă turnul Sf. Ştefan, izolat. Câteva ogive ca şi ruinele unui părete, arată că odinioară a făcut parte dintr'o biserică gotică, năruită de un cutremur. Biserica, luminoasă, cu două turnuri la faţă, e mai la o parte, alăturea de vechiul liceu, azi, din păcate, lăsat să se ruineze.

Dincolo de piață, nodul vieții vechi, străzile drepte sunt curat întreținute și numai ziduri de case de o parte și alta. In spre partea muntelui, în jurul școalei montanistice, clădire vastă, unde e și topitoria de ales aurul, se îngrămădesc căsuțele vechilor minieri, cu zăplaz de scânduri, cu streșina trasă mai jos.

In vremurile mai noui orașul se întinde spre partea nordică, dealungul apei. Aici este și biserica greco-catolică, nu de mult înălțată și cu bani dați de împăratul. Să vede că de aceia interiorul ei nu se deosebește de al unei biserici catolice. Cel puțin când am intrat în ea, nu mi-au dat de bănuit că poate să fie biserică românească decât câteva icoane încadrate în tricolorul românesc. In colo nici măcar catapeteasmă nu există. Orânduirea băncilor, a praporelor, a altarului, totul e după modelul unui interior de biserică romano-catolică

Demn de pomenit este muzeul, destul de mare, și cu multă orânduială în el. Conducătorii de azi merită laudă, căci de și l'au moștenit, au început să-l îmbogățească și cu obiecte din viața și istoria românilor. De asemenea toate etichetele sunt transcrise și în limba română, așa în cât nu te simți pe pământ străin. Ar trebui să fie vizitat de toți acei care, într'un oraș mai mic, s'ar pune în gând să întemeieze un muzeu regional. In vre-o 5 încăperi nu tocmai spațioase sunt orânduite multe de toate, în legătură cu trecutul orașului. In special importantă e bogata colecție de monezi și frumoasele minerale din partea locului.

Cu mult mai însemnată colecție însă se găsește la direcția minieră, cu eșantiloane pe care le-ar râvni chiar muzeele mari europene. Deasemenea prea interesantă este și colecția particulară a D-lui Ing. Iancu.

Viața românească în vestitul crășel minier, înfundat dela drumul bătut, este cu totul anemiată. De și relativ sunt destui români. în afară de funcționari, mulți din ei îi dau tot pe limba ungurească, chiar și în cercul restrâns al familiei. Sunt prea izolați și probabil prea preocupați de zilnicile nevoi, pentru ca să aibă vreme să se mai gândească la schimbarea dinprejurul lor.

Școlile luptă cu prea multe greutăți spre a fi focare intense de propagandă națională, iar dacă se mai găsesc și câțiva însuflețiți, glasul lor se perde în pustiu. Chiar încercările Reuniunii femeilor române, condusă de un comitet în fruntea căreia se află o inimoasă profesoară, deșteaptă slab ecou în rândurile connaționalilor supuși orbește puterii adese ori tirană a inerției și tradiției.

Dacă orașul în sine are desavantajele orașeler de șes, împrejurimile imediate îi dau un deosebit farmec, tocmai prin contrast. Bată soarele cât de dogoritor în străzile orașului, e deajuns să treci podul peste râușorul cu unde iuți, pentru ca să simți răcoreala pajistei și a pădurii.

In partea aceasta e cimitirul și grădina publică. Ingrijirea dată locului de veșnică odihnă e un semn de civilizație. Cimitirul aice nu e evocator de tristeță, ci de adâncă reculegere.

E o grădină frumoasă, în care mormintele cel mult pot da altă cârmă gândurilor.

Grădina publică de alăturea e una din cele mai frumoase din România întreagă; e formată din două părți care se continuă. Una, cea din vale, cu alei prunduite, cu ronduri de flori, cu arbori aleși. E grădina modernă, lângă care sunt vile și un sanatoriu curat și vesel.

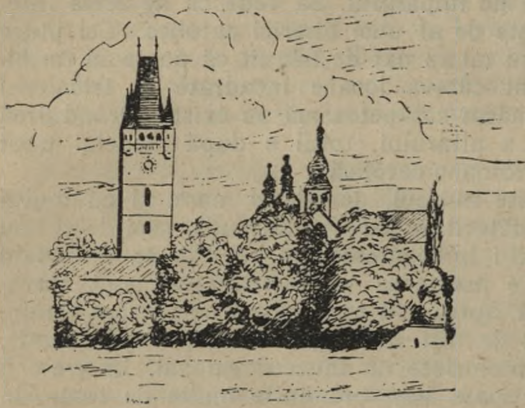

Turnurile bisericilor

Din ea, pe alei mai rustice, te urci în grădina naturală, pădurea scoborâtă de pe munte, în copacii căreia veverițele se hârjonesc, fără să ție sama de cei care se preumblă. Din aleie, dai în cărări; amăgit de luminișurile de unde ai perspective asupra orașului și a împrejurimilor sale, tot urci mereu, trezindu-te pe vârf de deal, unde strălucesc frunzele de castani, aice cu fructe, „exportate" adică trimese la București, cum îmi spunea un localnic.

Grădina de jos, se prelungește cu pădurea; dacă la întoarcere schimbi drumul, din pădure te scobori prin livezi cu meri și pruni, de fructele cărora nimene nu se atinge de și grădinele sunt neîngrădite. Ințelegi de ce Casa artiștilor este în această parte încântătoare a orașului.

Iar când spre sară, ai ajuns iarăși de unde ai plecat, te oprește locului o pajiste întinsă, chiar lângă oraș, dar necălcată decât pe anumite cărărui. Iarba deasă, plină, de un verde puternic, e presărată numai cu flori. E o bucată din Flora lui Boecklin. Pare că anume e pusă să te țină locului spre a te sili să guști sceneria ce ți se deschide dinainte.

Din oraș nu se văd decât turnurile: unul al bisericei greco-catolice în îmbrăcămintea lui nouă, altul, cel din mijlocul pieții, cu acoperișul bătând în verzui și cel roș de cârmâz, al bisericei reformate. Li se văd numai vârfurile, peste un gard de arbori, sau încadrate în plopi piramidali.

Iar în fund, departe spre miazăzi, e zidul munților, de culoarea porumbelelor cu promoroacă. Pe cer începe a sclipi luceafărul; de după munți se ridică un nouraș singuratic, îmbujorat de reflexul ce-i vine din asfințit.

Peste tot se lasă deplina pace a sării de vară, încet-încet cuprinzându-ți ființa până'n adânc.

BAIA-SPRIE

Baia-Sprie, tot așa de vestită pentru minele sale de plumb, staniu, aur și argint, e în apropiere de Baia-Mare.

Dela Tăuții-de-sus, cam la mijlocul drumului dintre cele două orășele, vezi și turnurile bisericilor din Baia-Mare dar și cele două turnuri țuguiete ale bisericei catolice din Baia-Sprie.

In schimb Baia-Sprie e vârâtă mai în munte. Casele, în partea de sus, stau lipite de stâncă. Munții se ridică împăduriți, chiar din preajma orășelului, înălțindu-se iute dincolo de 1000 m., până'n Gutăiul cu Creasta Cucoșului, numai piramizi golașe de lavă, răsărite din îmbrăcămintea de pădure. E straja regiunii, cu vârful până la 1400 m.

Una din cele mai frumoase șosele, numai șerpuiri strâmte, te duce pe sub poalele lui, dincolo, în valea Izei din Maramureș.

De altfel toți munții, în acest colț de țară atât de depărtat au nume românesc: Iezurele, Piatra-Rea, Măgura, Paltinul, Comarnicile; unde te întorci îți arată neștearsa origine a populațiunii de baștină, chiar când numele a fost silnic înstrăinat, adăugându-i-se la coadă ungurescul hegy. Numirile au rămas mărturia vechilor stăpânitori, care nu s'au prea desnaționalizat în sate.

Orășelul însă, e cu totul înstrăinat. Abia dacă auzi graiul românesc, în afară de jurul pieții, unde sunt autoritățile.

Faptul se lămurește. Orășelul a trăit numai de pe urma bogățiilor miniere din munți. Pe vechea pecetie a orașului, doi minieri cari lovesc cu ciocanele în stâncă, stă săpat: *S. civitatis de medio monte.* Chiar viața actuală tot de munte e legată, de și în loc să se lucreze cu trei echipe de lucrători abia se folosește una singură. Dându-se importanța economică a locului, dându-se colonizările de minieri străini, maghiarizarea s'a înfiltrat lesne. Și azi de altfel, la mine, abia poți prinde vre-un contramaistru, cu care să te înțelegi cât de cât, pe românește.

E tipul orășelului de minieri. Căsuțele acoperite cu șindrilă, perpendiculare pe direcția străzii, au toate acelaș tipar. Caracteristică e fereastra cu zăbrele sau măcar cu obloane, care închide spre stradă nelipsitul cerdac din lungul casei.

Buna stare obștească de odinioară se vede în biserica monumentala catolică, lângă piața largă. E un dom spațios, în formă

de cruce cu un peristil susținut de 4 stâlpi masivi, iar scările păzite de statuile mari ale sfinților Petru și Pavel. Se spune că la clădirea ei s'a pus la contribuție toți minierii, decì și românii. Mai târziu abia, aceștia și-au luat de seamă și au cerut, prin judecată, restituirea sumei. Bine înțeles că judecata s'a tărăgănat fără sfârșit. Noroc de dreptatea cea mare. Azi e vorba ca Papa să facă dar bisericei unite acest frumos templu catolic.

Tot aici, în piață, se află și biserica reformată și ea spațioasă deși simplă.

In jurul pieții sunt clădirile mai de seamă. Pe o latură căsuțele celor mai înstăriți, numai zăbrele la ferestre ca și la gura pivniței deschisă spre stradă. Pe altă lature e casa parohială catolică, împrejmuită cu zid, dar sveltă și cu aspect de vilă, mai ales când se proectează pe fondul împădurit al muntelui. Mai încolo e vechea școală montană, mutată azi la Baia-Mare, iar pe strada mare dar tot lângă piață e primăria, local vechiu, cu puternice zăbrele la ferestrele de jos și cu acoperișul în formă de mansardă, după arhitectura nemțească de demult.

Totul însă e învăluit în atmosfera părăsirii. Totul îți mărturisește faima și viața trecutului mai sgomotos.

Printre bolovanii din pavajul pieții a început să crească iarbă, iar treptele bisericilor au prins mușchi. E dreptul că clopotul mai sună regulat la aceeași oră, pentru vecernie, dar biserica e peste săptămână mereu goală. Și nu poate fi mai trist decât interiorul simplu al bisericei reformate, cu pânze de păianjen prinse la colțare și în care răsună totuși orga, la acelaș ceas, iar însemnările psalmilor zilnici sunt schimbate regulat de un copil, care nu-și poate da seamă că n'are pentru cine îndeplini însărcinarea făcută cu conștiinciozitate. Când orgistul și-a făcut zilnica datorie, iar ecoul ultimelor note încă nu s'a stins, preotul, pășind solemn, începe și el a rosti predica, deși în bănci nu eram decât eu, întâmplător, și o biată femeie cu hainele sdrențuite, care își odihnea trupul istovit de mizerie.

Cât de trist e asfințitul unei stări de lucruri, care a fost atâta vreme în deplină desfășurare !

De altfel liniștea e nota dominantă a orășelului întreg. In piață numai vre-o două precupețe moțăe disdedimineață lângă cele câteva fructe și zarzavaturi, aici mai scumpe, apărate de arșița soarelui sub o umbrelă mare.

Mizeria minierilor, ca și aiurea, o întâlnești la tot pasul. Dinspre pădure căruciorul încărcat cu vreascuri este tras din greu de către bărbat ; copilul împinge și el de draghină, iar când încărcătura trebue să urce dâmbul spre a intra în curte, vine în ajutor și femeia cu fața suptă de necazuri.

După o statistică mai veche, în orășelul cu vre-o 5000 de suflete, mai bine de un sfert erau români uniți. Totuși cu greu dai de ei. Rar când îi auzi glăsuind românește.

Au păstrat numai credința ; sunt greco-catolici și bat cărarea

spre bisericuţa lor. Cam gârboviză, cu turn de lemn, e aşezată pe umăr de deal. In jurul ei e însă livada strămoşească, largă, cu lumină multă, numai pajişte bogată ori arbori fructiferi, bătrâni, rămuroşi, iar casa parohială înecată în verdeaţă arată liniştea resignării.

Ce contrast între această biserică lăsată pe seama enoriaşilor şi capela de peste vale, ca un bastion înălţat pe vârf de deal, loc de pelerinaj în zilele dinspre Paşte.

Biserica romano-catolică

Despre vre-o trezire culturală nici semn. Clădirea cea mai impozantă e şcoala călugăriţelor.

Demnă de pomenit e frumoasa colecţie de minerale din sala consiliului dela Primărie, ca şi importantele documente împrăştiate sub o boltă din subsol.

Viaţa de demult a oraşelului e legată de măruntaele metalifere ale munţilor. Apele care isvorăsc din coasta lor sunt galbene, iar bolovanii din albia pâraelor sunt îmbrăcaţi în o coajă de rugină, scoasă de ape din adâncul munţilor, altfel împăduriţi.

In mine se intră pe două căi, Intrarea din oraş duce la adânc printr'un tunel. Altă intrare, prin ascensor, e ceva mai în afară

de oraş, într'o vâlcea tăinuită şi umbrită. Mineraiul scos, e dus cu vagonetele la steampurile mai din vale, pentru ca de aici, fărămiţate şi alese, să fie transportate la topitoria din Fernozeli între Baia-Mare şi Baia-Sprie.

Toate dormeau în vara aceasta. Ascensoriile erau în reparaţie, iar dintre steampuri unul singur funcţionà. Nu ştiu cum, dar văzând încetineala cu care se pune în valoare nişte bogăţii vestite, cât şi trăgăneala în lucru, deşì o armată întreagă de funcţionari, mai toţi străini, primesc lefurile dela stat, îmi făcea impresia mai mult a unui sabotaj conştient. E explicabil dece întreprinderile de stat, de felul acestora, sunt în deficit.

Muntele a dat viaţă odinioară acestui orăşel de minieri. Tot muntele dă farmec împrejurimilor apropiate, putându-l face un important centru de excursiuni. Drumul spre Gutăi e o minune, fiind şi legătură cu Maramureşul izolat. De pe curmătura de sub Măgura la aproape 1000 m., între Paltinul şi Gutăi, cu nesaţiu priveşti panorama largă ce se pierde spre sud, hăt departe spre dealurile Someşelor, ca şi asupra împăduriţilor munţi din catena Ţibleşului, cu piscuri resleţe golaşe şi semeţe. Abătându-te din drum pe o cărăruie mereu în suiş, ajungi la lacul Bodi, ochiu de apă pe cât de liniştit şi limpede, pe atât de frumos încadrat la înălţimea de aproape 700 m. la care se află.

Ori unde te ai nimeri în actuala întindere a României rămâi uimit de tăinuitele colţuri care ascund în ele comori de frumuseţe. Dacă nu ar fi vremuri atât de vitregi, iar preocupările de ordin cultural ar intra mai mult în programa noastră de activitate, n'ar trebui să întârzie a se face cunoscut aceste frumuseţi, înainte de toate pentru noi înşine.

Ne-am îndrepta privirea şi sufletul mai adesea înspre ce avem în jurul nostru.

BÂRLAD

Când am vizitat ultima oară Bârladul, spre a-mi împrospără ceace cunoașteam din el de mai înainte, veneam dinspre Ardeal.

Comparația dintre orașele de dincolo de Carpați și cele de dincoace, este de regulă în defavoarea acestor din urmă. Intre Mediaș, proaspăt în amintire și între Bârlad bunăoară, deosebirea este așa de mare, încât impresia căpătată aici mă silea să tot amân descrierea sumară, de azi pe mâne.

Mai fu încă ceva care mă influență : Cartea citită în tren *Lettres de Voyage* a lui *Kippling*. Vorbind despre New-York, vestitul romancier englez avea cuvinte aspre în ce privește curățenia orașului, incapacitatea administrației și iroseala neînfrânată. Răsturna tot ce-mi închipuiam despre orașul cu casele „sgârie-nori".

In nefavorabila atmosferă a acestor factori, m'am dat jos în gara Bârlad. După obiceiu, am apucat pe jos, nu pe strada principală, de regulă mai îngrijită, ci la întâmplare, încotro mă duceau ochii.

Un bust mă oprește în loc. După inscripție, aflù că e al lui N.K. Epureanu, un bârlădean care a jucat un rol însemnat în perioada de prefacere a României. Câtă știrbire însă a înțelesului pe care-l au statuele ! Bustul avea drept decor câțiva plopi, care mai înverzeau locul. Incolo, părăsire și incurie.

O ciușmea stricată lăsa să curgă mereu apă, făcând o mocirlă în care se bălăceau porcii, iar îngrădirea de sârmă a „parcului", fiind ruptă, locul din jur, devenit viran, era numai hârtii și gunoaie.

E de ajuns o asemenea priviliște ieșită înainte, chiar dela primii pași, pentru ca să-ți strice dispoziția, întocmai precum faptul că te-ai întâlnit cu un popă, când pășești pragul casei, fără să vrei, te urmărește, gândindu-te mereu că-ți va merge rău, măcar că râzi de ires.

Apucând pe o stradă laterală, ajung în fața unei clădiri, monumentală față de căsuțele din prejur și chiar față de bisericuța de alăturea cu un turnuleț cât degetul, deasupra altarului. E o școală primară, cu balcoane la ferestre și coloane la intrare.

E o altă caracteristică a orașelor noastre în prefacere. Asemenea clădiri făcute la distanțe mari, în cei 7 ani de belșug, reprezintă adevărate evenimente. Primarul, căruia i-a venit gândul să le înalțe vrea ca nimeni după el să nu-l întreacă. Și astfel do-

reşte să fie cât mai înzorzonate, miniatura cine ştie a căror palate din apus în mijlocul sărăciei şi a străzilor nealiniate din jur.

Ori de câte ori mă aflu înaintea lor, îmi trec in minte ţărancele văzute într'o zi de sărbătoare în gara Titu. Aveau salbe scumpe cu taleri de aur la gât, dar umblau desculţe. Şi astfel şcoala primară pomenită, domină maidanul de alăturea, cu o zi mai înainte loc de iarmaroc. Pe când la Mediaş piaţa se curăţă la amiază de gunoaiele de dimineaţă, aice rămân spre economie până'n săptămâna viitoare, numai dacă porcii, care ţin locul cânilor din Stambul, nu termină de mistuit cojile de harbuz asvârlite pe întinsul oborului, amestecate cu paie şi strujeni. Ca un semn de modernizare, într'un colţ nemăturat, câţiva copii ai negustorilor din jur, joacă crochetul. Oina s'a uitat.

Prin străzi înguste şi întortochiate, cu case jupuite de tencuială, ajungi în str. Regală, negustorească, aceiaşi la Bârlad, ca şi la Vaslui ori Botoşani. Zid de case una lângă alta, cel mult cu două rânduri, cu firme pompoase (Au bon marché), cu mărfurile aninate la faţadă.

In sfârşit răsufli mai liber, la podul de peste Bârlad. Aici dai în strada Domnească, curată, bine pavată, cu arbori pe de lături, cu căsuţe văruite, împrejmuite cu grădini. E vechiul sâmbure boeresc al oraşelor moldoveneşti. Aici e şcoala de meserii, ca pretutindeni, vitreg tratată; alăturea este şcoala normală de băeţi, concretizarea aceluiaş gând de a impune prin exterior. E vestit ceasornicul de deasupra intrării, păzit de două statui; cu banii cheltuiţi pe el, pe vremuri, se mai înălţa o aripă la clădire.

In faţă e spitalul, semnul dărniciei boerilor moldoveni, care în această privinţă merită toată lauda şi pioasa amintire. Bulevardul, locul de preumblare, se termină în fund cu o grădină publică destul de frumoasă Pe urmă vine câmpul ars de secetă, gol, până la Zorleni, domeniu regal.

La întoarcere, mă abat printr'o stradă paralelă, dealungul terasei, care îngrădeşte oraşul spre răsărit. Trăeşti o clipă printre tihnitele gospodării moldoveneşti de odinioară. Casa, cu cerdac la intrare, se pierde în spaţiul larg din jur. Acareturile multe, cam lăsate pe o coastă, îţi aduc aminte de vremurile când în aceste curţi locuiau boerii, proprietari de moşii întinse. Care încărcate cu tot ce trebue pentru belşugul traiului, umpleau ograda; în pivniţe adânci, săpate sub mal, se înşirau antalele cu vin. La Crăciun şi Anul nou erau numai petreceri cu lăutari. Pe urmă veni generaţiunea care nu se mulţumea cu viaţa de provincie. Arenda moşiile, părăsea încăperile strămoşeşti prea strâmte de şi comode, apuca drumul străinătăţii, la Paris ori Nizza, sau măcar la Bucureşti.

Casele treceau în alte mâni, care n'aveau moşiile la spate şi slugile de demult.

Totuşi multe au păstrat aerul de odinioară, măcar prin spaţiul larg din jur, cu pometuri în coastă şi vii care se întind dela

drum și până sus pe deal. E partea liniștei înviorătoare din Bârlad, chemată și de verdeața naturii.

Aice se află școala normală de fete, mai înainte școala profesională, într'o casă boerească, făcută danie. De simțimintele umanitare ale unora dintre moldovenii de demult, poate cineva să-și facă ideie, cetind frumosul și duiosul testament al donatorului Codreanu. Poate dacă asemenea cuvinte ar fi mai larg cunoscute nababii moderni s'ar rușina și măcar la moarte și-ar aduce aminte de datoria pe care o au față de cei de pe urma cărora s'au îmbogățit.

De sus, de pe vârful dealului, cuprinzi orașul întreg, întins, prea întins, pe valea Bârladului: O pată lungită, parte verde, parte cenușie, cuprinsă între două ziduri de dealuri, având la un capăt gara, la alta o moară.

Regiunea negustorească e fără arbori ca pretutindeni; o rotocoală de chelie. Clădiri mărețe, nu răsar nicăeri. Doar cele trei mansarde ale liceului, se văd pretutindeni.

Nici biserici mai deosebite nu sunt, de și turnulețele celor existente destul de numeroase, se ițesc, în toate părțile, resfirate în partea de sus. Orașul nu-ți oprește îndelung privirea prin nimic.

In schimb dealul din fața gărei, fără să vrei, -ți se pironește înainte. Cauți să-ți întorci ochii dela el dar mereu te atrage, ca și un cerșetor care-și plânge rănile deschise ale leprei, întinsă până la genunchiu. Dealurile sunt numai răni. Puhoaiele le împrospătează, le adâncesc, le lărgesc. Totul e galben, chiar primăvara. Nimeni nu s'a gândit să le acopere cu plantațiuni, măcar de salcâmi.

Călătorul care trece prin Bârlad numai cu trenul, nu vede deoparte decât aceste răni·vii ale pământului, priveliște sahariană, iar de alta băltoacele care împrejmuesc gara și întovărășesc șinele până la Zorleni; căsuțele cu stuh ale mahalagiilor, par uneori ca niște insule de plaur plutitor, din Delta Dunării. Nimeni nu se preocupă de asanarea regiunei periferice, cuib de paludism, nici de acoperirea năsipurilor desgolite, printr'o perdea de verdeață. De sigur că asemenea lucrări nu se pot face numai din izvoarele restrânse ale bugetului comunal, dar totuși trebuesc săvârșite. Sunt lucruri din alte lumi, la care încă n'am ajuns.

Dar chiar în mijlocul orașului nu se simte dragostea de arbori nici de pajiște verde. Aproape de liceul cel nou, de vre-o 40 ani clădit, este vechiul liceu de lângă biserica Domnească, cu clopotnița de scânduri, gata să se prăbușească. In fața lui se află un parc, iar în mijlocul parcului se ridică statuia unuia dintre frații Codreanu, Nicolai, al căror nume e legat de instituțiunile cultutale ale Bârladului.

In loc ca statuia să impuie, invocând amintirea unui om de bine, îți deșteaptă mila, resfrântă bine înțeles asupra celor care nu pricep ce rost are o statue. Parcul e plin de bălării; prin împrejmuirea sărăcăcioasă de sârmă ghimpată, a străbătut un măgăruș, care paștea ce mai găsea verde. De jur împrejur, dragă

Doamne, s'au plantat arborași. Ne îngrijiți, neudați, cu pământul bătut la rădăcină, păreau niște crengi uscate, înfipte în pământ, cum stau înfipte la capetele mormintelor din satele de munte, brădișori descetinați, semnul tinereții celui înmormântat. In acel moment, privind de oparte clădirea dărăpănată a liceului vechiu, care adăpostește acum poliția sau un comisariat, alăturea biserica domnească și ea lăsată'n părăsire, iar de cealaltă parte a drumului „parcul" din jurul statuei unui om căruia Bârladul îi datorește atâta, mi se părea că m aflu în cimitirul simțimintelor noastre de pietate, de respect pentru trecut, de dragoste și grijă pentru locul în care ne ducem viața.

Și doar Bârladul, dacă din punct de vedere economic, azi nu mai joacă rolul pe care-l avea odată, când era în drumul mare al Galațului, are o însemnătate culturală mai deosebită decât a celorlalte orașe din Moldova. După Iași și Botoșani, este centrul cultural cel mai răsarit. Viața școlilor de azi din Bârlad se datorește însuflețirii unui umil dascăl, Popescu, prea uitat de cei care l'au urmat.

Din liceul de odinioară au ieșit personalități distinse în cultura neamului. Ar fi deajuns de citat numele lui *Vlăhuță*.

Aici, într'o căsuță de mahala, unde stătea în gazdă prietenul său de copilărie, profesorul *P. Bujor*, elevul Vlăhuță a scris „La Icoană". Nici un semn nu spune aceasta, călătorului străin de loc. Filologul *Philipide*, profesor la Universitatea din Iași, academicianul *V. Pârvan*, ca și regretatul profesor la facultatea de medicină din București, *Bruckner*, mort ca un erou în îndeplinirea datoriei către neam, au fost printre elevii școlilor bârlădene, împreună cu atâțea alții, personalități însemnate în viața noastră culturală și economică. Jubileul liceului, sărbătorit mai acum câtva timp în urmă, a arătat pleiada de școlari distinși, care s'au căpătat învățătura la liceul „Codreanu". Prin modesta danie a unui profesor, *Stroe Beloescu*, s'a creat o sală de cetit și o mică bibliotecă, de care însă tineretul școlar, apucat pe drumuri greșite, prea puțin se interesează. Pe vremuri, apărea și o revistă condusă de poetul *Tutoveanu*, tot dascăl; aice își concentrase activitatea răposatul *Tudor Pamfilie*, care întemeiase cu prietenul său, învățătorul *M. Lupescu*, revista de folclor I. Creamgă, după cum un alt dascăl, preotul *Antonovici*, azi episcop de Huși, aduna cu hărnicie documentele bârlădene, arătând că și într'un oraș de provincie se poate munci cu rod pe terenul istoric.

Incepuse se pâlpâie flacările slabe ale unei activități culturale, care distingea orașul, de celelalte orășele de provincie, adormite prea adânc și de îndelung. Azi însă din păcate, mai toate ș'au slăbit tăria. Se vede că greutățile vieții nu mai dau răgaz pentru înălțare către zări mai senine, de și viitorul Bârladului, așa unde e așezat, nu poate să se bizuie decât tot pe viața lui culturală, intensificată de însuflețiri care se așteaptă.

BEIUȘ

Imi erà drag, fără să-l cunosc. Cum îți vestesc primăvara cele dintâi rândunele care-ți ciripesc tremurător la geam, tot așa cei dintâi vizitatori ai Iașului-mucenic, veniți din Beiuș și Satumare, după prăbușirea granițelor, aduceau cu ei, din ținuturile mărginașe ale românismului, siguranța vremurilor de primăvară din viața nouă a neamului nostru.

Erau solii întregirii adevărate.

De aceea doriam se cunosc și eu Beiușul, de pe Crișul Negru, cuib rămas curat de cotropirea străină.

Ca să ajungi la el, trebue să faci încunjurul Munților-Apuseni spre a lua trenul ce-l leagă de Oradea-Mare.

Stăpânitorii de eri au căutat să îndrepte locuitorii din tot ținutul Bihorului, către Nagy-Varad, Oradia de azi și Debrețin, centre duternice maghiare. Prelungind linia dela Vașcău spre Brad și aceasta către Deva, ar fi înlesnit unirea între cetățile românismului, ceiace nu vroiau.

Nu le dădea mâna să le apropie ci anume le țineau reslețite, canalizate cătră sferele de influență străină. Cu atât mai mare este datoria noastră de azi, să îndeplinim cât mai grabnic dorința vie, legitimă și explicabilă a Românilor din partea locului, de a *înlătura golurile* dintre Vașcău și Brad, dintre Brad și Abrud ori *Deva, prin linii ferate*, ce i-ar duce spre Țara-mamă, către care ochii lor mereu înlăcrămați, cătau de atâta amar de vreme.

Dela Oradia Mare avui prilejul se apuc alt drum decât cel obișnuit cu trenul. Am călătorit câteva ore mai spre apus, prin marginea Pustei întinsă, fără sfârșit.

O ceață deasă de toamnă acoperea locurile, de și eram în toiul verii. O bucată de vreme terenul erà încă vălurat.

Când o undă de vânt răsfira negura, aducând ochiuri de luminiș, în locul monotoniei închipuite a șesului, apărea decorul variat al câmpului îngrijit. Pâlcuri de stejăriș sunt asvârlite pe pământul însemințat, iar ogoare de Soara-Soarelui străluceau sub bătaia soarelui ițit o clipă, ca niște tăvi de bronz.

Pretutindeni numai sate curat românești sau în majoritate românești. Din nefericire se cunoștea că sunt în foasta zonă de luptă etnică, unde existau privilegiați — coloniștii străini — și

foşti iobagi. Şi după gospodării şi după îmbrăcăminte puteai cu siguranţă spune : aice sunt unguri, aice români. Mult cântata superioritate a stării ţăranului român de dincolo de Carpaţi faţă de cei de dincoace, aice din păcate nu se vedeà. Credeam că trec prin unele din sătucurile noastre moldoveneşti, înfundate în văiugi lăturalnice cu casele acoperite cu paie, cu copiii murdari, nepeptănaţi, numai cu cămeşuica pe ei, de şi erà zi de sărbătoare. De altfel nu numai pe aice am întâlnit asemenea potriveli ci şi mai spre răsărit, prin inima Munţilor Apuseni. Stări geografice şi istorice la fel, aduc adese aceleaşi resultate sociale şi economice. Când valul neprielnic al soartei a dăinuit în locuri diferite, bietul român a îndurat aceleaşi nevoi, rămânând sărac şi incult fie că

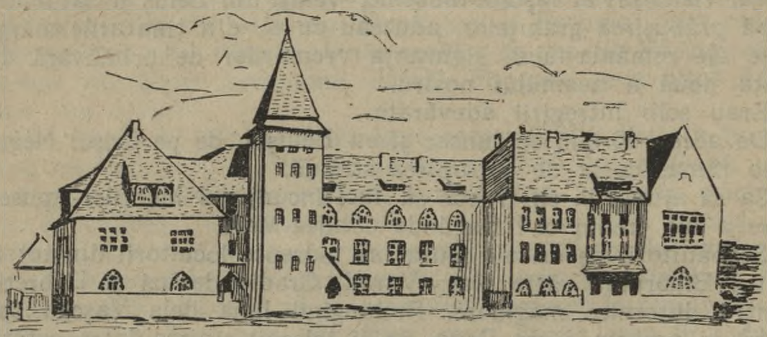

Şcoala normală de fete.

locuia mai spre apus, în Bihor, ori mai spre răsărit, în Moldova ori Basarabia.

La Tinca dăm în valea Crişului-Negru ; deodată largă, se strâmtează apoi din ce în ce. Dela o vreme drumul e pe marginea apei, alăturea cu calea ferată. Munţii se apropie, împăduriţi, mohorâţi, înegrind prin reflexul lor, undele râului cu creţi de apă. Stânci ruginite de roci eruptive răsar din coasta munţilor, transformând peisajul molcomit în altul mai aspru, mai sărăcăcios. Abea putem să facem loc căruţelor cu coviltir pline de oale, de doniţi sau cailor încărcaţi cu cercuri de buţi, cu ciubere. Sunt Moţii veşnic pribegi în căutarea pumnului de mălai, păstrat ca aurul, pentru saţul casei.

Valea scapă din strâmtoarea stâncilor eruptive. Se lărgeşte din nou, de şi e mai adânc tăiată în inima munţilor şi ei mărunţi în realitate, ca şi cei din Dobrogea. Cerul se limpezeşte, iar soarele luminează în plin. Fără să vrei, râdici mâinile în admiraţiune : „Ce mândră ţară avem !"

In fund, pe coastă de deal, strălucesc case strânse grămadă. E Beiuşul. Din trei părţi îl încadrează munţii, în trepte de amfiteatru. Intr'o parte spre SW sunt crestele mai joase ale M-ţilor

Codrului, iar spre răsărit și NE e zidul mai înalt al Munților Apuseni și ai Bihorului.

Ce te isbește când intri în Beiuș, sunt cele trei biserici, cu arhitectura aproape la fel, prin turnul înalt, svelt, terminat ca o săgeată. Două din ele sunt jos în vale, în apropierea pieței. Alta e sus pe deal, resleţită, în mijlocul pajistei înflorite. Ţi se strânge inima. E semnul desbinării de odinioară, care slăbește azi mai mult decât eri, pe frații care au suferit împreună atacurile dușmane. Sus, ca și când ar fi numai tolerată, dar dată la o parte, este biserica greco-orientală; jos una lângă alta, ca și când ar arătà o înțelegere comună, este biserica românească a uniților alăturea de aceia a stăpânitorilor de eri.

Lupta dintre frați, era aici, în Beiușul isolat, mai acută decât ori unde, mărită și de disensiunile politice, altoite adese pe diferența confesiunilor, atunci când acțiunea comună ar fi singură salvatoare. Schimbarea unor simple forme religioase, impuse de împrejurări odată, de nici o importantă astăzi, sapă mereu prăpastia ce trece chiar prin cercul restrâns al aceleiași familii.

Totuși trebue de recunoscut, că în trecut, Beiușul a represintat o însemnată cetate culturală românească, datorită susținerii școlilor românești din fondurile religioase cu toata apriga dușmănire a stăpânitorilor.

Ceiace erà Aradul ortodoxilor, la marginea Pustei, aice, în Bihorul ascuns în inima munților erà Beiușul cu școlile uniților. Școlilor vechi, cu trecut glorios în lupta națională, vine să se adauge azi Școala normală de fete, a tuturor românilor, fără deosebirile secundare de confesiuni.

Instalată în modernul și frumosul local, destinat de unguri drept redută puternică de atac cultural, școala poate dura punte peste prăpastie, înfiltrând în sufletele copiilor de români, conștiința națională ce stă mai presus de deosebiri dogmatice vremelnice; ea poate face mereu atentă generațiunea de mâne asupra uneltirilor ascunse ce se pregătesc cu înverșunare la depărtare de câțiva chilometri spre apus. Prin școala acum întemeiată, Beiușul își poate întări faima de odinioară devenind o sănătoasă strajă a românismului la granița valurilor încă agitate.

De altfel energia românească locală e în plină deștpetare. Interesant e că femeile, aice, iau parte energică la trezirea activității locale pe toate terenurile. „Reuniunea femeilor române" aice în Beiuș, desfășoară o muncă demnă de laudă, prin conferinți, prin înființarea de biblioteci. Din inițiativa d-nei Cosma, o femeie plină de avântul ce-l dă dragostea de neam, s'a întemeiat un atelier de țesătorie și scoarțe, pentru învierea portului străbun și a unor îndeletniciri vestite, părăsite. Atelierul a prins, căci Beiușul e un centru însemnat al industriei casnice. A trebuit numai ca să se găsească cineva pentru ca să ațâțe cărbunele acoperit de spuză.

Locul prea strâmt și puțin prielnic pentru plugărie, a îndreptat

pe români către alte isvoare de câştigat pânea cea de toate zilele. Doar Beiuşul e pe coasta de apus a ţinutului Moţilor, care trăesc numai de pe urma industriei casnice. Satele de prin prejur au ajuns chiar la specializări distincte. In Sârbasteni şi Budureasa se fac sumane şi pănură; Lehecenii mai toţi sunt olari din tată'n fiu; Vărzărenii sunt fierari, după cum cei din Valea-Neagră ori Cresina se ocupă cu cioplitul lemnului.

Beiuşul e centru de desfacere al acestor produse, având pe Valea Crişului-Negru, importanţa Bradului de pe Crişul-Alb.

Cu un sprijin mai efectiv din partea statului, acest orăşel dela graniţa apuseană a României, poate devenì un puternic centru cultural, ca şi un model pentru desvoltarea industriei mici.

BISTRIȚA-NĂSĂUD

Nu e vorba de Bistrița de aur, cum îi spun nemții, apă neîntrecută în frumusețe care când curge mânioasă în nahlapi, când e lac adânc și tăinuit, în genuni. Despre ea au scris atâția meșteri în ale scrisului, dela Gane și până la Sadoveanu, încât greu ar fi cuiva să-i mai descopere vre-un fald al farmecului ei neîntrecut.

E vorba de Bistrița-Năsăud „orașul liber regesc", cum stă anunțat pe o tablă mare la intrarea drumurilor principale în ea.

M'a atras mai mult decât oricare alt oraș din Transilvania, plin de așezări vechi. Atât de des e pomenit numele lui în istoria de demult a Moldovei, așa de strânse legături erau între cuibul harnicilor sași cu principatul de dincoace de Carpați, încât, dându-se și numele atât de familiar nouă, pare că erà „la noi" nu „dincolo", expresiuni atât de întrebuințate odată, folosite azi, din fericire, mai mult ca obișnuință de care greu te desberi.

De Bistrița se leagă numele lui Petru-Rareș, domn atât de întreprinzător încât a ajuns până la Feldioara. In cuprinsul ei Mihai Voevodul, adunase armată pentru ca să o îndrepte în spre Moldova sau chiar Polonia. De Bistrița se leagă cele două cetăți vecine Ciceiul și Cetatea-de-Baltă, stăpânite o bucată de vreme de domnii Moldovei.

Din ea au pornit acel neîntrecuți meșteri în zidărie care erau cătați, chemați, rugați. Tot Petru-Rareș a început să-i aducă. Pe unul din ei. Ion Zidarul, îl urmărește până'n pânzele albe pentru datorie. Procesul început la Sfatul Bistrița, continuat în fața Universității săsești din Sibiu, se termină, abia pe vremea lui Lăpușneanu, înaintea Impăratului Ferdinand I. Cu meșteri bistrițeni zidește Petru-Rareș biserica din Roman, Lăpușneanu baia domnească din Iași, Petru Șchiopul mânăstirea Galata. Și pe vremea lui Vasile Lupu ori a lui Duca Vodă meșteșugarii bistrițeni contribuesc la înălțarea și împodobirea monumentelor noastre de artă.

Aproape ce erà Brașovul pentru Țara Românească, erà Bistrița pentru Moldova. De aceia eram mai curios să o văd, înaintea altora.

Drumul dela Iași până la Bistrița e frumos. In două-trei rânduri nu s'ar puteà descrie nici pe departe vrâstatele tablouri de pe Mestecănișul Câmpulungului, ca și de pe valea blândă ce duce

spre Cârlibaba. De aici urci muntele prin păduri dese. Doriam atât de mult să-mi alunece îndelung privirea spre legendarele culmi legate de descălecatul Moldovei, încât drumul, mereu acoperit de perdele dese de brad, cu tot farmecul ascuns în ele, fu o mare amăgire. Când însă priveliștea se deschise o clipă, pe culmea pasului, spre Inăul cu vârful săpat de căldările vechilor ghețari și când, ca sub lumina fulgerului, se arăta marea de munți ai Maramureșului, drumul întunecat pare că nici nu mai fu. Nici granițe, nici finanți, nici grija pașapoartelor! Eram la mine acasă pe locurile unde mai dăinuiau ascunzișurile clădite din trunchiuri de brad, a tunurilor dușmane îndreptate spre răsărit.

Biserica evanghelică

Când am lăsat Bistrița, cu care eram obișnuiți și am auzit pentru întâia oară murmurul limpedelui Someș, am înțeles fiorii și prosternarea creștinilor porniți spre drumul Ierusalimului, zărind locurile unde se înălța Golgota.

Rodna Veche, cu pietre cuprinzând sclipiri metalice aruncate grămadă în fața gării, Rodna-Nouă, Sângiorgiu-românesc, podurile acoperite de pe Someș, apoi culmile joase răsfirate din Călimani, erau filme neîntrecute de cinematograf.

Iată și Bistrița, cu turnul ei ce se zărește dela kilometri depărtare. E un punct de orientare în șesul larg făcut prin întâlniri de râuri într'un mănunchiu ce dă în Someș.

„Orașul liber regesc"!. Limba e numai schimbată; amintirea vremurilor de eri e păstrată. Cu greu ai fi cerut să fie altfel. Bistrița e un oraș de undeva din Bavaria, asvârlit în grădinile de pometuri din ținutul răsăritean al Ardealului. O îngrămădire de case, lipite unele de altele, cu acoperișul roș de țigle, în lungul câtorva străzi, curate, bine întreținute. Rar câte un vârf de brad răsare din strânsura caselor, dintr'o curticică folosită mai de grabă pentru zarzavaturi decât ca podoabă.

Piața largă, după metoda orașelor nemțești, înconjură bătrâna și monumentala catedrală, la început catolică, azi protestantă, în interiorul căreia sunt înșirate steagurile breslașilor, arătând fiecare locul rezervat membrilor diferitelor societăți.

De pe vârful turnului înalt, nelipsit, se prinde întreaga priveliște a orașului vechiu, înecat în verdele grădinilor ce-l împrejmuesc și a pădurilor ce învăluesc casele dela periferie.

Multe din casele din centru sunt vechi. Bolțile unora din ele, din spre partea de miază-noapte a pieții, zidite, mi s'a spus, pe la sfârșitul veacului al 15-lea, aduc aminte prin încheietura lor, de acele din sala,, gotică'' a chiliilor egumenești dela Cetățuia.

Răsar și clădiri noui, mari, luminoase. Sunt școlile. Ici e Burgerschule, mai încolo, la margine, aproape în preajma lanurilor de păpușoi este liceul, terminat în 1914.

Celelalte clădiri mari, proaspăt înnălțate, sunt fabrici, Bistrița fiind un însemnat centru industrial. La poalele dealului împădurit, în lungul albiei râului, sunt înșirate mai toate : fabrică de bere, tăbăcărie, moară, cărămidării, fabrică de țigle.

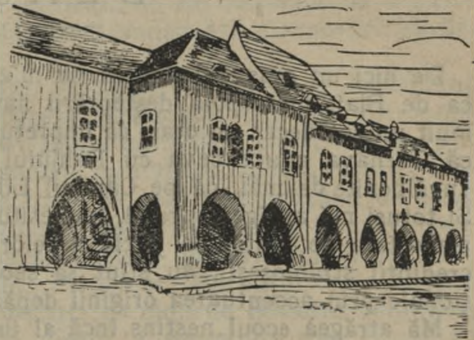
Strada cu bolți.

Printre clădiri sunt ascunse bisericile. Cea românească e locaș de împrumut.

In afară vine cadrul de verdeață. Pădurea deasă ce acopere dealurile din spre sud-est, se scoboară până la ,,Promenadă'', cu paltini înalți și rămuroși. Către apus, dealurile ceva mai joase sunt numai vii și pometuri.

Aici, în satele nemțești cu biserici mari, am văzut întâi minunea obișnuită în satele din apus. Pe margenea șoselelor sunt numai meri încărcați de mere, căci nimenea nu se atinge de ele până ce se coc, când formează bunul obștesc.

Toată regiunea este dominată de vârfurile înegurate ale munților Rodnei, ce se ițesc dinspre miază noapte.

,,Orașul liber regesc'' a rămas neschimbat, cuib săsesc. Liniștea îi e caracteristică.

Numa inscripțiunile de străzi și firme, într'o pocită limbă românească, arată noua stăpânire.

BLAJ

De nici un oraş din Ardeal nu m'am apropiat mai cu emoţie ca de Blaj, metropola deşteptării naţionale. Auzisem că e mai mult un sat decât un oraş, că împreturimile nu au nimic deosebit, că Târnava aduce ceva cu Bahluiul prin încetineala apelor ei îngălbenite de mâl, că pe Câmpul Libertăţii pasc cirezi de vite. Şi totuşi mă atrăgeà spre el, împletitura învăţăturilor din şcoală, atmosfera de luptă, de jertfă a celor care, din du erea ştirbirii credinţii strămoşeşti, au ştiut să scoată izbânda conştiinţii naţionale prin accentuarea originii depărtate.

Mă atrăgeà ecoul nestins încă al jurământului celor 40,000 de mucenici: ,,In numele Domnului Dumnezeului celui viu, jurăm că vom susţine totdeauna naţiunea română" !

Am ajuns în gară pe înoptate. Incerc să iau una din cele două trăsuri cari se aflau în dosul staţiei, dar erau oprite,

O iau înainte, cu sacul de escursiune în spinare, călcând în praf până la glezne, prudent, încercând cu băţul la fiecare pas, ca să nu mă împiedic de ceva.

Mitropolia cu şcoalele române.

Oraşul luminii este complect în întuneric. Nu e de mirare. Nu erau doar ungurii să se îngrijească şi de oraşul pe care l'ar fi dorit să fie înghiţit de vreun cutremur. Noroc de gospodinele care stăteau de vorbă pe banca din faţa caselor lor, fiind zi de sărbătoare. De la ele aflai că am apucat bine drumul spre centru.

In sfârşit ajung la hotelul curat, ţinut de un român. Altă decepţie! Câţiva tineri cursişti, sărbătoreau, la o agapă, rezultatul match-ului de foot-ball, ce avù loc pe Câmpia Libertăţii. Pe când mai de demult s'ar fi auzit, la o asemenea tinerească adunare, ca un act de eroism, ,,Deşteaptă-te române", acum tinerii începură cu ,,Gaudeamus igitur".

Eram totuşi in Blaj, în mica Romă. Amintirile trecutului şter-

geau neplăcerile de o clipă. De pe cerdacul hotelului, încercam să desluşesc ceva peste coama copacilor cari ascundeau clădirile. Luna tocmai răsăreà îndărătul unei cupole, aurindu-i conturul. Credeam că e turnul vre-unei biserici, ceeace a doua zi văzui că nu e decât judecătoria de curând înălţată.

Cum s'a făcut ziuă, nerăbdător, am apucat spre locurile sfinte, călcate de neogoiatul Şincai, de blândul Clain ori de visătorul Eminescu. Ajung în piaţa largă, prea spaţioasă, goală, pietruită cu bolovani de râu. Aici e cetatea şcolilor. Un şir lung de clădiri, unele mai vechi decât altele, formează un zid continuu, de o parte şi alta a Mitropoliei, cu înfăţişarea impozantă a renovării săvârşită sub Lemeni.

Spre stânga este Seminarul teologic, continuat cu Internatul de fete, pe frontispiciul căruia străluceşte numele mitropolitului Vancea, care a înzestrat Blajul cu multe clădiri. In dreapta se înalţă liceul de băeţi, adăpostit în o veche clădire vestită; călcam cu sfinţenie pe treptele roase de atâtea generaţiuni de elevi deveniţi unii apostoli ai neamului, veniţi cu desagii în spate dela cine ştie câtă depărtare, ca să urmeze cursurile pline de însufleţire ale profesorilor Clain, P. Maior, Barnuţiu, ori Bariţiu. Elevi şi profesori trec mai departe de zidurile Blajului, împrăştiind credinţa în puterea de vieaţă a neamului spre Bucovina (Aron Pumnul), spre Iaşi (S. Barnuţiu) sau spre Muntenia (I. Maiorescu, Tr. Laurian).

De sub vechile portaluri ale „criptului metropolitan" încep să se arate siluete de canonici, mai toţi profesori, cu haina strânsă pe trup. Aveam o clipă iluzia că mă găsesc în Marea Romă, în piaţa spaţioasă din faţa bisericii Sfântului Petru.

Intr'un târziu, păşesc cu sfială treptele largi ale Catedralei. Interiorul îţi impune prin încăperea luminoasă, prin zugrăvelile sobre şi mai ales prin minunata catapeteasmă de lemn, bogat cioplită, opera românului Aldea din Târgumurăş. Sfeşnicile mari, tot de lemn, din faţa altarului te isbesc prin ornamentul picioarelor: vulturi cu două capete; mi s'a explicat însă că nu au a face cu emblema puterii vechi, ci e un motiv sculptural bisericesc.

Fără să vrei totuşi simţi o strângere de inimă, cât de trecătoare, cetind inscripţia de pe placa de marmoră ţintuită în păretele din miază zi. „Clerul archidiecezei greco-catolice române reaminteşte învierea legăturei de credinţă şi dragoste cu scaunul fericitului Apostol Petru..., jurueşte alipire nestrămutată cătră biserica mamă a Romei celei vechi, între marginile asiedieminte lor apostolice ale răsăritului". Data este a aniversărei de 200 ani de la pasul impus de împrejurări, sfânta jertfire pe altarul suferinţei neamului.

Să fi fost săpate cuvintele din convingere adâncă ori poate tot ca o formă impusă de duşmanii seculari. stăpâni aspri la suflet? Aş fi fost înclinat a le socotì ca atare, dacă nu aş fi găsit într'o revistă locală, între altele, următoarea frază scrisă de un

„senior" : „Noi ne avem credința noastră sfântă și mântuitoare, ne avem și noi convingerile noastre religioase, pentru care ne-am luptat cu bărbăție ca Români împotriva Maghiarilor și ca niște catolici împotriva gr.-orientalilor".

Ar fi îngrozitor dacă acum, când s'a ajuns scopul principal al străduinței celor care au folosit apusul pentru deșteptarea conștiinței etnice, jertfa lor de sânge dureroasă să se întoarcă la desbinarea națională și drept armă folosită de dușmani. Prezentul e turbure ; turburate sunt și spiritele. Mai bine e să iau drept mângâiere și adevăr vorbele lui Șincai : „Se află nebuni ca aceia, cari gândesc că greco-catolicii pentru că se numesc uniți trebue să fie supuși romano-catolicilor ; că înțelepciunea arată că a fi unit cuiva atâta însemnează cât a fi lui asemenea, nu supus".

Apucai spre biblioteca de peste drum, frumoasă clădire, care cuprinde, se zice, multe lucruri de preț. N'am avut noroc ; bibliotecarul lipseà.

M'am îndreptat apoi către reședința metropolitană, fost castel princiar, umbrit de stufoși castani. La intrare se ridică vechiul seminar al călugărașilor, unde își începù călugăria, în grele nevoi, Samuil Micu-Clain. In corpul principal își avură reședința, episcopii și mitropoliții Blajului ; în încăperile lui întunecoase urzean conducătorii sufletești ai poporului necăjit, toate mijloacele de apărare împotriva celor ce căutau orice prilej de noi măsuri de asuprire. Stau înșirate, în sala arhiereilor, figurile tuturor capilor bisericei unite, începând cu Atanasie Anghel, sub care s'a făcut unirea și până la mitropolitul Victor Mihalyi di Apsia, în locul căruia fu ales actualul mitropolit, I. P. S. dr. V. Suciu, cumpătat la fapte, învățat așezat la minte și cu multă dragoste pentru popor.

In colo, în afară de partea orașului din jurul pieții, în afară de cimitirul parohial foarte simplu în care odihnește de veci T. Cipariu, alăturea de Suiuțiu, nimic nu mai ai ce vedeà în Blaj.

In străzile negustrorești nu auzi de cât ungurește ; fiind vacanță, vioiciunea elevilor nu acoperă graiul evreilor, care ostentativ pare-se, tot mai vorbesc limba stăpânilor de odinioară, când ar puteà să o folosească pe a lor.

In imediata apropiere de Blaj mi se arată iazul rotund, un ochiu de apă aproape plin cu papură, unde obișnuià Eminescu să vină regulat, căutând singurătatea și liniștea.

Nu puteam să-mi încheiu ziua de cât pe Câmpia Libertății. Nimic nu spune însemnătatea ei. Două blocuri prismatice, terminate cu o piramidă scundă, nu mai înaltă de cât o statură de om, e întreg monumentul. Imprejmuit de niște leațuri, având în loc de flori în jurul lui numai holeră și lauri, e tot ce arată locul de unde se auzì glasul dornic de libertate al unui popor încătușat. La o margine a câmpiei curge molatec Târnava-mare, la un capăt este abatorul, iar încolo pasc vitele sau joacă mingea copiii.

Inviorător doar e satul de peste Târnava sau strălucirea, în apus de soare, pe deasupra copacilor din frumoasa grădină botanică, a celor trei cruci de pe turnurile Metropoliei.

Ori cum și ori ce ar fi, Blajul rămâne orașul sfânt prin trecutul lui plin de glorie; poate ajunge și mai sfânt prin gestul ce l'ar face aducând unirea complectă sufletească între acei pe care numai vitregia soartei i-au făcut să se despartă prin forme ce nu pot ajunge să desbine.

Tot acel senior, ale cărui cuvinte le-am reprodus mai sus, își termină articolul său: ,,Dorințe pentru neunirea bisericei unite" prin următorul adevăr care plutește deasupra tuturor credințelor trecătoare: ,,Când avem jur-împrejur dușmani, să nu ne dușmănim și între noi, ci să fim una, fiindcă se va adeverì și la noi, că e mai greu a păstrà de cât a câștigà".

BOTOȘANI

Evoluția celor mai multe din orașele noastre a urmat aceleași căi. Inceputul e un sat. Urma lui nu s'a șters pe deplin. Mahalalele nu se deosebesc de sate, de cât doar prin unele schimbări aduse caselor cu învălișul de șindrilă ori tinichea. Au rămas însă și acoperișuri cu stuf. Ogoarele de popușoi se mai văd din dosul casei.

Pășirea dela sat la târg s'a făcut prin alipiea singuratecului han de odinioară lângă altele, dealungul drumului mare.

Dughenile înșirate, părete în părete, formează inima târgului. Negustorii, meseriașii, s'au putut astfel îngrămădì. Drumul mare, șoseaua bătută, deci traficul intens le-au favorizat câștigul. Când răscrucea drumurilor coincide cu târgul în formație, orașul a prins. In faza aceasta se aflä multe târgușoare; dugheni dealungul drumului și satul primprejur. O însemnătate administrativă dată centrului creat, îl ridică repede. Intre dugheni și sat se intercalează curțile boerești, mari, spațioase gospodării întemeiate după om și loc. Belșugul se îngrămădește, orașul crește. Viațalui este în plină desfășurare.

Privire spre biserica Sft. Gheorghe și Palatul Poștei.

Nu cunosc alt oraș din Moldova veche, care să fi păstrat mai bine tiparul acestei evoluțiuni, ca Botoșanii, întemeiat de Batus-Khan stă scris în geografiile vechi, satul lui Botăș, spun, cu mai multă apropiere de adevăr, istoricii noi.

Poziția geografică l'a avantajat. Așezat ca popas pe șoseaua veche mihăileană, ea însăși stabilită pe urma traficului internațional dintre Polonia și Orient, Botoșanii mai au norocul de a fi la lipirea stepei mănoasă cu grâul cel mai bun din țară și dealurile umbrite cu păduri dese de pe stânga Siretului.

Orașul a devenit repede loc însemnat de transacție între locuitorii a două regiuni geografice deosebite.

Târgul vitelor a rămas până azi vestit.

Nici 5 kilometri spre apus, la M-rea Agafton și Mânăstirea Doamnei încep codrii mândri, sub poalele cărora sate mari, cu vii, livezi dar și ogoare, se țin una până la Hârlău, Cotnar, și Tg. Frumos. E o zonă de populație deasă ca și la marginea dealurilor din Miuntenia. La bariera — rohatca spun botoșănenii — Popouți, începe stepa, dealuri domoale, ca valurile mării. Până la Ștefănești pe Prut, mereu sui și cobori. Pâlcurile de păduri—rediuri — unde și unde, se întâlnesc tot mai rărite. In schimb cernoziomul, pământul negru roditor, ploaia căzută cu economie, dau condițiuni prielnice creșterii grâului, cu gluten îmbelșugat, de-l căutau ungurii ca să facă din el ,,făină de Budapesta". In țară însă ,,făina de Botoșani" era marfa cea mai căutată în preajma Paștilor.

Belșugul regiunii se resfrânge și asupra orașului. Curțile boerești, cu ogrăzi largi, sunt mari, bine întreținute. Grădinile îngrijite, cu brazi mai mulți decât la Piatra ori Fălticeni, dau ,,curților" un aer de vile. Nu se găsesc, chiar azi, case boerești ruinate, sdrențuite, cu tencuiala căzută ori cu împrejmuirea la pământ.

Moșierii își căutau cei mai mulți singuri de moșii. Legătura de pământ, îi țineau locului. Nu fugeau să trăiască la București, pentru ca să cheltuiască în plăceri rodul ostenelilor din greu,

In acest chip, orașul Botoșani la îmbinarea unor regiuni bogate, purtà și el pecetia belșugului și a bunei stări.

Nu erà ocolit de marii domnitori. Ștefan cel Mare își lasă urma zidind Sf. Neculai din Păpăuți, azi restaurată. Petru Rareș, îndrăgește orașul — *Oppidum Botușan*; — îl lasă soției sale nenorocite, Elena, ca izvor de venituri ,,târgul Doamnei". Aceasta ridică biserica Sf. Gheorghe, terminată la 1551 de asemenea de curând restaurată, ca și Uspenia, catedrala de azi (1552). Nu este astfel lipsit de monumente vechi. Armenii, negustoroși, mai pe urmă buni gospodari, în număr destul de mare odată, clădesc 2 biserici, din care una, începe să-și plece turnul de bătrânețe.

Dar și ca centru cultural, Botoșanii au jucat un rol însemnat. Din cele trei școli mai înalte, de pe vremea lui M. Sturdza, una fu în Botoșani. Liceul cu clădirea proaspăt restaurată, după ce a fost arsă de foștii aliați — rușii, — ș'a serbat, în 1909, jumătate de veac de trai. O întreagă pleiadă de profesori inimoși, unii ca Marcian și Niculescu veniți din Transilvania, alții ca Paulini din Bucovina ori ca Tocarschi — erudit în toate — din Polonia, au contribuit să deie o deosebită însemnătate focarului de cultură din Botoșani. Mai vremelnic au funcționat A. Lambrior, C. Dunitrescu-Iași, N. Beldiceanu, Ovid Densușianu.

Cu drag îmi aduc aminte de îndemnul cu care profesorii atrăgeau pe elevi și pe sprijinul ce dădeau celor lipsiți de mijloace.

Numărul elevilor de samă ce au eșit din acest liceu, nu este mic; aici au învățat profesorii universitari: N. Iorga, Em. Theodorescu, D Evolceanu, A. Bâznoșeanu, ori literații: Gh. din Moldova, I. Păun (Pincio), frații Stavri. De altfel de orașul și județul Botoșani, se leagă numele multor oameni de valoare ai țării, cum au fost mitropoliții Calinic Miclescu, Iosif Gheorghian și mai ales marele nostru M. Eminescu, ca și poetul D. Anghel.

In anii de dinaintea războiului, orașul a intrat în faza modernizării, aducându-se apă bună, introducându-se elecricitate, canalizându-se o parte din străzi. Clădirile mândre ale autorităților, ca și un teatru frumos rădicat din inițiativa particulară, răsar din pădurea de pomi și brazi, plantați în mare număr.

Orașele însă sufăr de oscilațiunele vremurilor. Viața economică e din ce în ce mai anemiată. Șoseaua mihăileană nu mai are în-

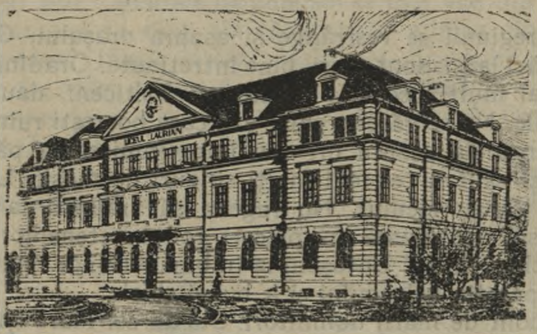

Liceul „Laurian"

semnătatea de odinioară iar ciotul de linie ferată ce leagă Botoșanii de artera principală, nu e în stare să-i dea viața, pe care i-ar da-o prelungirea ramurei oprită la Hârlău, spre nord, către Dorohoi și Noua Sulița. Vechile, vestitele mori, s'au stâns rând pe rând focul, căci prin părtinirea în gospodăria generală a țării, nu s'a făcut nici o înlesnire de transport unui produs industrial local de mare însemnătate.

Centralizarea excesivă a țării, a anemiat și viața acestui oraș, ca și al multora, lăsate stinghere. Probabil că prin fărâmițarea proprietățilr mari, se va resimțì și mai mult slăbirea, mai ales dacă tânăra generațiune încasându-și partea cuvenită de pe moșii, lipsindu-le spiritul de inițiativă, vor emigrà, cu capital cu tot, în centrele mari, unde se găsesc mai repezi și mai lesnicioase ocaziuni de a cheltuì banii nemunciți.

Curba de viață a orașului va însemnà o scoborîre.

Va fi însă vremelnică. Trecutul lui, minunata situațiune geografică, așa cum nu multe o au, valoarea energetică a populațiunii, dovedită în timpurile de eri, și dragostea de loc ce trebue din ce

în ce mai mult infiitrată, vor contribuì ca să deie o înflorire economică și culturală, orașului, care nu poate să rămâie în urma altora.

Se vor găsì forțe tinere, necuprinse de dorul de ducă, care să-și ieie ca scop al activității, trezirea valorilor locale. Botoșanii sunt un centru indicat prin toate condițiunile naturale, să aibă însemnătate. Așezarea lui e favorabilă unei desvoltări intense.

Primenirile de tot soiul, în care ne ducem zilele, nu pot să treacă peste sufletele oamenilor ca și vântul peste piatra inertă. Trebuie să le cuprindă, să le trezească, dându-le putere de luptă. De însuflețirea localnicilor, de acum înainte, va atârnà prosperitatea colțurilor de țară atât de bogate, frumoase și demne de o viață prosperă, intensă, cum e acela în mijlocul căruia e așezat orașul Botoșani.

BRAD

Munţii Apuseni formează o cetate a parte, în întreg cuprinsul României. Marginea lor răsăriteană este aspră, cu văi înguste, şanţuri adânci tăiate în stâncă. Marginea lor apusană dimpotrivă e brăzdată de văile ademenitoare ale celor trei Crişuri. Dintre ele aceia a Crişului alb e mai liniştită şi mai îmbelşugată, dar şi mai plină de amintirile eroilor cari au luptat pentru libertatea neamului nostru. Aici e Ţebea cu gorunul lui Horia, la umbtra căruia se odihneşte de veci Avram Iancu, crăişorul munţilor; mai încolo este satul Mesteacăn, la marginea căruia, o cruce de piatră arată locul bisericei vechi în care Horia a pus tovarăşii să jure credinţă în sfânta luptă sfârşită pe roata schingiuirii.

Lângă Ţebea e Baia-de-Criş, mai de demult centrul Zarandului iar mai departe, unde valea prinde a se lărgì este Iosas, alt loc însemnat, un nou punct al jertfei. Aici a fost spânzurat Buteanu, prietenul lui Iancu, prefectul organizator şi îndemnător la luptă.

Toate aceste localităţi sunt legate prin o linie ferată de Arad, terminându-se spre răsărit, la Brad, localitatea cea mai de frunte a Zarandului.

Chiar acest nume aduce aminte de sbucium şi veşnică schimbare după cum suflă vântul. Odată era comitat, aparţinând când Ungariei când Ardealului. Iosef al II-lea l'a desfiinţat; după moartea lui iarăşi a fost restabilit spre a fi împărţit din nou în 1873, parte la Arad, parte la Hunedoara.

Astăzi zarandenii reclamă din nou, cu drept cuvânt, reînfiinţarea judeţului Zarand, legat în mod firesc de valea largă a Crişului-alb, stabilirea oraşelului Brad drept capitală, după cum mai cer cu multă insistenţă explicabilă, străpungerea Dealului Mare de un tunel care să prelungească linia ferată — azi rămasă ciuntită — spre Deva, deschizându-li-se cale lesnicioasă către Patria-Mamă, de care doresc să se apropie cu tot sufletul.

Merită însemnătate acest oraşel vestit, după numărul locuitorilor nu mult mai mare de cât Hârlăul. E aşezat la loc bun, în una din cele mai încântătoare şi liniştite poziţii din cuprinsul românesc, acolo unde Crişul-alb coteşte venind din spre înfundătura izvoarelor sale.

Colindându-i străzile întortochiate, nimic nu te opreşte în loc. Căsuţele scunde, abia se văd dintre ramurile stufoase ale arborilor crescuţi în voie. Ici şi colo sunt unele mai răsărite. Aşa e administraţia societăţei ,,Celor 12 Apostoli'', azi trecută la ,,Mica'',

„societate română pe acţiuni", Mica puţin rentabilă din valea Lotrului a fost schimbată însă pe cealaltă piatră strălucitoare, aurul, mult mai de preţ.

Două clădiri sunt mai impozante ; una, de lângă gară, o şcoală civilă şi alta, sub coasta de deal, aproape înconjurată de ogoare este măreţul palat al liceului, neisprăvit încă de tot. Şi aici ca şi la Caransebeş, în jurul şcoalei s'a îngrămădit întreaga strădanie de decenii a românilor. Fiecare clasă este câştigată cu jertfe, ca o redută.

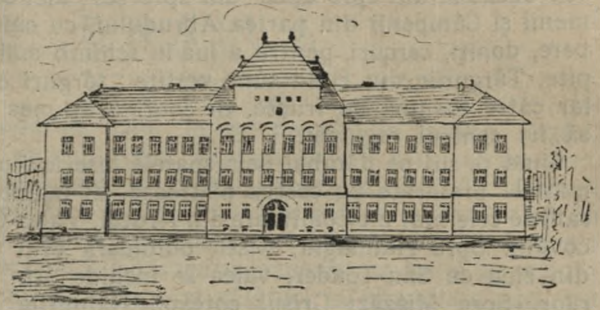

Liceul „Avram Iancu"

De înfiinţarea liceului din Brad, singurul din Zarand, e legată grija marelui Şaguna pentru şcoli. Preoţimea a luat iniţiativa, iar modesta sumă de 5000 de zloţi, fu strânsă din sărăcia satelor de prin prejur, la 1860, spre a se cumpără vechiul local, aflat încă la răscrucea străzilor de lângă piaţă. Până ce s'a deschis gimnaziul au mai trecut câţiva ani de sbatere şi trudă, ca să se asigure fondul trebuitor. Şi astfel numai s'a ajuns să se creieze un focar de lumină în această parte curat românească, fără nici un ajutor din partea statului. Abea în toamna anului 1869 s'a deschis clasa I-a, la care solemnitate a luat parte şi Avram Iancu. După 50 ani de funcţionare cu grele jertfe din partea românilor gimnaziul transformat în liceu, îşi are palatul său inaugurat la începutul unor vremuri mai bune, de libertate şi spor.

Dacă oraşul, cuib de români neaoşi, a rămas în starea nu mult deposebită de a celor de dincoace de Carpaţi, din pricină că n'aveau ungurii de ce-l îngriji, în schimb natura l'a favorizat. In jurul lui sunt munţi ce ascund aur. Steampurile dela Gura bărzii la vreo 5 km. de Brad, sunt cele mai mari din Ardeal şi chiar din Europa. Vreo 40 de piluge de fier, unele grele de 650 kgr., mişcate însă după sistemul steampurilor ţărăneşti din preajma Abrudului, pisează zilnic tone de pietre aurifere aduse cu vagonetele. Aurul repartizat aşa de mărunt că nici nu se vede, este oprit în drum de mercur, întins pe tave de lemn, iar făina de piatră înălbeşte apele Crişului. Tuneluri, cotloane ca de cârtiţă, sfredelesc munţii până sub albia râului, în căutarea aurului ; deasupra lor pădurile de carpăn, stejar şi fag ori păşunele arse de soare nu destăinuesc nimic din bogăţia ascunsă în piatră. Aurul

se scoate, se duce departe, iar casele cu acoperișul de trestie, ca niște mari căciuli țuguiate, adăpostesc trudnicele trupuri oțelite la sărăcia, legată de munca petecelor de pământ, înroșite de arșița verii. Poetul are dreptate.

Dar tocmai din această cauză Bradul e un centru economic de o importanță deosebită locală. Transacțiunile aici se fac. Aice vin bucatele din spre apus, din spre șes; aici se scoboară Buciumenii și Câmpenii din partea Abrudului, cu caii însărcați de ciubere, doniți, cercuri, pentru a luà în schimb mălai și făină pentru pite. Târgurile din Brad sunt vestite: târguri de vite, de lemne, iar către toamnă de fructe. Și configurațiunea terenului, îl face să fie centrul regiunei.

Când te sui pe dâmbul dela spatele bisericei ortodoxe, cu mormintele presărate pe costișa pietroasă, ai înainte una din panoramele cele mai molcomitoare din Ardeal. Valea Crișului apare ca o covată. Spre Halmagiu, vestit odinioară prin târgul de sărutat din ziua de Sân-Toader, valea se închide prin apropierea dealurilor. Spre Miazăzi Crișul cotește. Ramurile lăsate din Dealu Mare, închid covata spre sud-La un capăt al ei e pumnul de case din Brad, înecate în verdele pomilor din livezi. Abea se zărește dintre plopii înalți turnul bisericii reformate, iar cea catolică se destăinuește numai prin sunetele fragede ale clopoțelului ce turbură liniștea amurgului. E vremea Angelusului.

Soarele înroșit, cum e pe vreme de arșiță îndelungată, scăpătă după conul izolat al vârfului Caraciu, loc vestitit de vânătoare și al patrulea cot din trapezul ce închide câmpul aurifer. Spre coasta apusană a văii începe să se așeze ceața cenușie a amurgului, pe când spre răsărit ultimele săgeți din soare trage o dungă bronzată peste piscurile înalte ale Munților Bihorului, zid prelungit până hăt departe, dealungul Crișului negru. Fundul văei e ca netezit; apa e ascunsă. Drumul ei este arătat numai de sălciile t nere presărate pe covorul pajiștei,ce-și păstrează sănătoasa-i culoare.

Dealungul coastelor satele se țin lanț.

Pe cerul încă împurpurat se profilează biserica nouă din Mesteacăn, cu silueta turnului de lemn care aduce aminte prin arhitectura-i așa de caracteristică de bisericile norvegiene.

Ultimele nuanțe aurii ale apusului, dispar.

O linie sinuoasă trasă pe cer înseamnă conturul munților învăluiți în umbra adâncă a serii. In liniștea deplină a văii se sting cele de pe urmă sunete de clopot, iar luceafărul sclipește deasupra vârfului ascuțit al Caraciului.

Răzămat de ruina unui cavou, rămân cu privirea îndepărtată spre silueta bisericii din Mesteacăn. Gândurile, fără vrere, sbor departe, în vremea lui Horia, Avram Iancu, timpuri de sbucium și însuflețire. Jertfa lor însă n'a fost în zadar.

„Numai să avem vrednicie, statornicie și unire", cum scrià Kogălniceanu la 1848.

BRĂILA

Multe din orașele pe care le voi descrie în aceste pagini, mai ales cele din vechiul regat, sunt ieșite din satul strămoșesc, purtând încă în ele, origina nu tocmai depărtată. La 1855 Tătărașii cu Rufenii, Păcurari ca și Copou erau sate neîncorporate încă în ce privește fiscul, la orașul Iași. Nu e vorbă că chiar azi, dacă s'a mărit perimetrul orașului, Tătărașii aproape tot un sat e, iar micuța biserică din Rufeni, din bârne și vălătuci, a rămas așa cum erà și în veacul al 17-lea când a fost înnălțată zice-se de breasla teslarilor, lucrătorii lemnului scos din pădurile care acopereau dealurile învecinate, azi arse de soare și cu gropi de năsip.

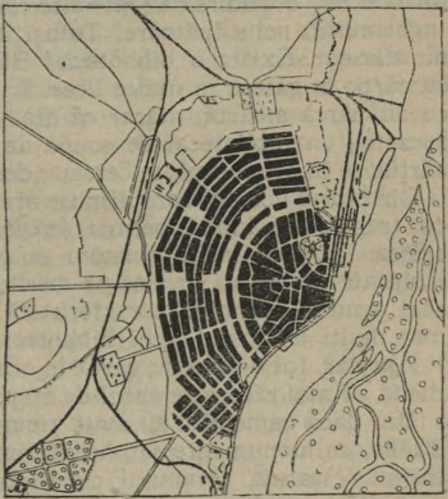

Planul Brăilei

Dacă origina orașelor noastre de dincoace de Carpați e păstrată încă în fizionomia lor, cu Brăila ne putem mândrì, fiind singurul dintre cele mai de seamă, clădit după un plan regulat, american.

Cum te urci din port, pe la debarcader, dai într'o rotondă frumoasă, relativ bine întreținută, spațioasă. Dacă n'ar fi vechea geamie, prefăcută în bisericuță, care să-ți arăte că pe aici a fost o raia turcească, te-ai crede, după flori, ca și după clădirile împrejmuitoare, în vreun oraș din apus, Radiar, din trei părți, în piața înconjurată de linii de tramvai, se deschid strade drepte, regulate, unite prin altele tot regulate, concentrice, multe din ele bulevarde largi, fără sfârșit. Orașul e împărțit în sectoare, ochiurile rețelei formată din întretăierea celor două sisteme de străzi.

Ceia ce isbește pe călătorul deprins cu ulițele întortochiate,

șerpuite, cu colțuri de case ieșite în spre mijlocul drumului, din celelalte orașe, e tocmai această așezare a clădirilor după un plan regulat. Clădirile în sine n'au nimic deosebit. Sunt toate la fel, fără nici un stil, aliniate ca soldații în front, De pe aceasta se cunoaște că e un oraș comercial, în care fiecare petec de pământ are valoare; trebue clădit spre a fi rentabil.

Numai spre marginea dinspre Dunăre mai sunt case izolate, cu ceva pomi prin prejur.

Nici bisericile, unele mari, nu chiamă prin nimic deosebit, fie ca vechime, fie ca arhitectură. Turnurile lor boite mai toate în verde, aduc aminte de frumoasele biserici din satele dobrogene.

Brăila e un mare Babilon, ca orice port, în care auzi toate limbile, dela jargonul evreesc până la cuvintele șuerate ale englezului.

Imi spuneà un prieten, că la intrarea nemților în Brăila, cea dintâi întrebare ce le-au pus-o căpeteniile, a fost: „Ce e demn de văzut în Brăila?" Prietenul a rămas nedumerit; le-a arătat Dunărea, „Cum, întrebă neamțul, în Brema d-v nu e nici un muzeu industrial?" La așa ceva niciodată nu s'au gândit brăilenii, de și bogătași se pot număra — mi s'a spus — cu sutele.

Am cercetat și eu după „Sehenswurdigkeiten". M'au trimis tot la liceu, o clădire ca toate alte clădiri ale statului, sărăcăcioasă, nghemuită, neîncăpătoare. Totuși am găsit în ea, ceeace aiurea nu aflasem. Exista o bibliotecă! Biblioteci, adecă dulapuri mari cu cărți, se găsesc în multe licee. La Brăila am găsit o bilbiotecă ce nu păreà moartă, măcar că erà vacanță. Cărțile erau metodic așezate; un bibliotecar se ocupà de bibliotecă și ce e de mirare, cărțile se împrumutau, se ceteau; deci biblioteca își aveà rostul ei.

Directorul liceului care dispuse aranjarea bibliotecii, un profesor cu tragere de inimă pentru școală și bibliotecă, îmi povesteà odisea cărților înșirate acum cu ordine în dulapurile frumos sculptate. Povestea în sine ar merita să fie scrisă mai în detaliu, căci aruncă o lumină caracteristică asupra noțiunei ce o au cei mai mulți de rostul unei biblioteci.

Așa dar, tot e ceva de văzut în oraș. Uitasem parcul dela monument, ce mai răcorește aerul de stepă.

Dar dacă oamenii n'au avut vremea ori gustul să împodobească Brăila, cu monumente sau așezăminte demne de bogățiile ascunse în ea — statuia țăranului cu barba până la brâu din grădina centrală neputând aveà nici o pretențiune artistică — natura i-a dat cu prisosință unul din tablourile cele mai frumoase ce se pot gustà în tihnă. După neîngrijirea locului de observare, m'aș minunà dacă priveliștea este de mulți admirată.

Locul de observare e la marginea grădinei publice. Desparte două lumi deosebite. Indărăt e îngrămădeala de clădiri; e tihna și belșugul câștigului lesnicios. In față e Dunărea aducătoare de bogății și întregul șir al munților dobrogeni, cât se poate vedeà de deasupra zăvoaielor de sălcii. Orașul se termină prin malul rupt de pământ galben.

Sus, pe tapșan, e grădina bine îngrijită, cu flori exotice, cu statuete din teracotă, boite în felul marmorei. E lumea pretențiunilor. Pe marginea dâmbului cresc cetinile ca pe orice șanț împrejmuitor dela sat, iar jos, în lungul unui gard de sârmă rară, ghimpată, începe murdăria portului. Nu murdăria locuințelor dese, a mizeriei din porturi, ci murdăria care dovedește lipsa de preocupări higienice.

Fără Dunărea, Brăila ar fi un oraș oare care.

Dealungul căii navigabile adânci, ce face din Brăila un port de mare și centrul exportului nostru de cereale, se înșiră magazii lângă magazii, în rânduri paralele, cu liniile de drum de fer ocupate de vagoane înțepenite aici cine știe de când. La un capăt al portului se înalță o moară, ca o clădire asiriană, prismatică, masivă, alăturea de silozurile moderne, încăpătoare, acum însă fără viață. La celalt capăt alte mori, hornuri de fabrici, de cărămidării sistematice, izvoare de lesnicioasă îmbogățire. Pe dunga argintie a bătrânului fluviu, armata caicurilor în batalioane de câte 6 în șir, așteaptă în zadar să fie umplute cu rodul Bărăganului. Împrejurările au adus liniștea acolo unde în alte vremuri era forfota mușuroiului de furnici. Cele câteva căruțe cu un cal, se pot înturnà în voie în spațiul liber de lângă docuri. Numai gura câtorva magazine erà pe jumătate căscată. Incolo ferestruicele mici cu zăbrele ca și porțile ferecate aveau țâțânele ruginite. N'aveau ce aerisì nici ce lăsà să treacă înlăuntru. Firmele scrise cu litere românești, dar cu nume ca Vulpeptis, Iani Cusumbris, Harocopos, îți spuneau îndeajuns de ce, sus, în oraș, nu întâlnești nimic deosebit, în afara caselor înșirate ca niște cutii uniforme. Aurul scos din stepă, plutea în caicurile și vapoarele însemnate cu aceleași nume, dar cu caractere străine; e dus departe, departe, spre Elada fericită; acolo se înalță monumente de artă ori instituții de cultură cu câștigul cules de pe malurile Dunării.

Singurele monumente nepieritoare, ce opresc privirea și nasc admirațiunea, sunt acelea, cu care natura darnică a împodobit locurile. Dincolo de luciul Dunării, se râdică zidul munților Măcinului, începând cu linia aproape dreaptă, trasă pe cerul încins de arșiță, a Buceagului, continuându-se cu aceea, mai zimțuită, a Munților Măcinului; înălțată puțin în dreptul Crestei Priopcea, se scoboară din nou la Bujoare, ca să lese loc liber șoselei spre Cerna și se termină în ghebul rotunjit al muntelui de granit, lângă Turcoaia.

Vremea trece ca și într'un muzeu bogat și nu te mai saturi privind la unul din cele mai frumoase colțuri din prea frumoasa noastră țară.

BRAŞOV

In jurul granițelor românești poți trage un cerc, pe linia căruia sunt așezate cele mai periferice orașe, Hotin. Vijnița, Oradia-Mare și Arad. Chiar micul sector ce trece peste Dunăre nu închide multe neamuri străine, ci în bună parte pe românii din zona Vidinului ori pe acei din Valea Timocului.

In acest cerc, Bucureștii sunt la o latură. Centrul cercului coincide cu locul unde e Brașovul.

De aici, poate, gândul unora, că cea mai nimerită așezare a Capitalei n'ar fi Bucureștii, ci Brașovul. Ar fi o capitală cu împre urimi slăvite, căci Brașovul e Salzburgni nostru. Nici un alt oraș nu are, în imediată apropiere, peisagii mai frumoase și mai pline de contrast ca Brașovul.

Când vii dinspre Predeal nu-l zărești, căci Tâmpa, o ramură din Bucegi, îl ascunde. Din potrivă, hornurile fabricelor, acoperișurile roșii ale caselor, apar în deplina lor desfășurare, când vii dinspre șesul Trei-Scaunelor.

Muntele îl adăpostește iarna, îi dă umbră vara; șesul îi dă belșug dar și latitudine să se întindă cât poat drumurile toate dinspre Ciucuri, Trei Scaune, Bran ori chiar Țara Făgărașului.

Dar marele avantaj al Brașovului nu sunt numai drumurie ce ajung la el din diferitele colțuri ale Ardealului. Inchis spre sud, de zidul Carpaților, ar fi un popas mort. Viața lui comercială, vestită odinioară, neslăbită în totul și azi, i-au dat-o porțile deschise în munți, pasurile lesnicioase de trecut chiar cu carul. Cărăușii puteau astfel duce mărfurile peste ținuturile ce se revarsă înspre partea externă a Carpaților. In orașele cele mai depărtate din Moldova, cum e Botoșani, ulița brașovenilor, era centrul de desfacere al manufacturilor. Numele se păstrează încă.

In nici o parte a Carpaților nu sunt atâtea drumuri, care să se concentreze așa cum e la Brașov.

Pe la Bran vine calea, bătută odată atâta, dela Câmpulung, trecând prin variatele regiuni unde se găsesc Rucărul și Podul-Dâmbovicioarci; urcând pe șoseaua șerpuită, bine întrețiinntă, să pată în Dealul-Sasului, duce mai departe pe lângă Cetatea Branului apoi pe la Râșnov școborând în șesul Bârsei, tot dealungul zidului muntos până la Brașov.

Pe la Predeal se scurge traficul de azi, înlesnit prin drumul de fier, ce întovărăşeşte mândra Prahovă.

Mai spre răsărit e pasul Bratocea, cu drumul vechiu,roman, din care se mai văd lespezi aşternute acum aproape două mii de ani în urmă; vine apoi trecătoarea Buzăului, a Oituzului legătura scurtă cu Moldova. Din acest punct de vedere, Braşovul nu este izolat nici de partea răsăriteană a României.

Aşezării sale favorabile, datoreşte oraşul şi însemnătatea lui istorică. Deşi dincolo de graniţă, erà legat aşa de strâns cu evenimentele petrecute în vechile principate, în cât pomenindui-se numele lui nu evocà nici odată „străinătatea" ; chiar şi Petru Rareş al Moldovei a străbătut până la întăriturile din dealul Străjii.

Privirea cea mai largă se prinde de pe Tâmpa, unde duce un lesnicios drum, tăiat prin pădure, în costişa calcaroasă. Nu ştii

Biserica neagră văzută de pe dealul Romurilor (d. Reich)

ce să admiri. Natura în deplina ei desfăşurare de contraste? Cele două gheburi de marmoră albă răsărite din brădetul des, păzind valea Timişului şi trecătoarea Predealului? Cuibul de case cu colorit atât de bătător la ochi?

Spre apus se pierd în ceaţa depărtărei crestele cam monotone ale munţilor Făgăraşului, iar spre răsărit, strălucesc în bătaia soarelui stâncile albe ale Tigăilor, oglinda Ceahlăului moldovenesc.

Până cine ştie unde spre apus şi nord-răsărit, se zăresc din

negura depărtării, ca niște nori întunecați, la orizont, vârfurile mai înălțate din cele două ramuri ale Carpaților, îmbinate aice.

Ele, împreună cu ultimile dealuri din lanțul vulcanic al Hârghiței ca și al Perșanilor, închid într'o ramă de păduri frumoasele și mănoasele șesuri.

Acestea se întind spre nord și răsărit cu sate dese, cu câmpuri ca petecele dintr'un mozaic, cu drumuri de fier și șosele, drepte ca niște fire de ață neagră și albă, întinse pe locul neted ca în palmă.

De sus, de pe Tâmpa, privirea se rătăcește peste noianul de case, strânse grămadă în grupuri compacte, cu acoperișuri ruginii, cu muche la mijloc. Stau îngrămădite una 'n alta, cu străzi înguste, căci spațiu lar? nu prea este, între Tâmpa și D. Spirii. Spre apus, în Scheiu, parte românească, locuințele prind a se acățăra și de coastele mai domoale ale munților până ce dau de pădure, vârându-se prin văiugile înguste de pe Coasta Prundului.

Promenada, aleea largă de umbroși castani și tei, închide gura văii dintre cele două creste muntoase. Spre răsărit de ea, orașul se lărgește; scapă la spațiu slobod. O parte apucă spre nord, terminându-se cu biserica întărită dela Sf. Bartolomeu. O altă ramură, mai lată, se întinde în lungul Dealului Melcilor, spre Gară, E Blumăna. Intr'acoace sunt fabricile, Cazărmile, interesante școli de meserii.

Miezul orașului, de pe Tâmpa, se vede ca o pată albă, trapezoidală, în mijlocul căreia se înalță singuratecă, clădirea Primăriei cu turnu-i înalt de 56 m., servind ca punct de observare și veghere împotriva incendiilor. Aici e piața, de jur-împrejur cu blocuri de case, cu băncile principale. Fiecare stradă are câte un nume după marfa ce se vinde. Ici e Târgul grâului, dincolo al inului al florilor, al peștelui.

Din Piața mare, Piața Libertății, se vede o clădire mohorîtă, afumată. E vestita Biserică neagră, poate cel mai frumos monument gotic din întreg Ardealul, clădit între 1385 și 1423. Azi e templul bisericei reformate. Cu toate adausurile din veacul al 17-lea și al 18-lea, aspectul ei general e acel de la început. E o clădire masivă, lungă de 89 m și cu un turn patratic într'o coastă. Pe cât e de împodobită în afară, după tipul clădirilor gotice, pe atâta în interior e simplă și fără bogății artistice.

Lângă ea se înalță clădirea cu muzeu și bibliotecă, fundată de I. Hontorus, tipograful care câștigă populația Brașovului la învățătura lui Luther. Viața culturală a Brașovului săsesc e veche și întemeiată; dar alăturea, cu atât de mari greutăți, s'a înfiripat și apoi tot mai adânc înrădăcinat și viața culturală românească. Liceul A. Șaguna, înființat în 1850 de vrednicul I. Popazu, fost episcop de Caransebeș, se înalță tot atât de mândru ca și liceul reformaților. Liceul Șaguna e la capătul Scheiului, partea mai compact românească din Brașov. In jurul lui sunt strânse grămadă clădirea Internatului Reuniunei femeilor române, cu trecut

atât de însemnat în cultura națională, apoi Internatul Școalelor române, clădit prin donația unui român. Aici se rădică mândra biserică Sf. Neculai, zidită și cu ajutorul dat de Neagoe Basarab, iar ca un adevărat simbol, în caplea cimitirului de sub Tâmpa e mormântul lui A. Mureșeanu, cel care a scris Deșteaptă-te Române.

Dacă în părțile dela Promenadă spre apus, sunt clădirile cu amintirea vremurilor depărtate, în lungul ei, în spațiu mai liber se țin aproape una lângă alta clădiri moderne, care pot stà oriunde în orașele apusene. Aci e Prefectura, Primăria, Liceul real român, alăturea de Școala comercială superioară, Posta, etc.

Nu e numai natura care dă orașului farmec deosebit. Alcătuirea lui chiar îl face interesant. E o îmbinare de urme străvechi, cu clădiri și instalațiuni moderne. Sub poalele Tâmpei răsar ziduri groase, acoperite cu muschiu, în mijlocul grădinilor de pometuri. Deasupra cetăței, pe dealul Romurilor, se păstrează Turnul-alb și Turnulnegru „ca niște sentinele puternice din zile bătrânești" scrie Silvestru Moldovan.

Unde te întorci, amintiri străbune sunt legate de lăsarea sașilor dar și de sbuciumările românilor. Unele cu altele sunt împletite. In vechime ca și însemnătate, monumentele unora se pun la întrecere cu ale altora. La Scheiu se înalță mândrele școli românești, cum nu se vede nicăeri în vechiul regat. E cea mai trainică însemnare a rolului ce l'a jucat Brașovul în trecutul cultural al românilor de pretutindeni. E ca un semn de recunoștință al prezentului, înălțat trecutului plin de multe greutăți zăbavnice. De aici au plecat cele dintâi cărți romăenști tipărite, Aici a apărut cea dintâi foaie românească din Ardeal; iar cea mai veche gazetă românească tipărită azi, „Gazeta Transilvaniei", înființată de George Bariț, aici ese de 84 ani.

Prin pitorescul neîntrecut al împrejurimilor lui, prin trecutul plin de atâtea mintiri străbune, prin ușurința cu care, de pretutindeni, poate fi vizitat, Brașovul serveà de legătură tainică între cei „de dincolo" și cei „din țară", înainte chiar ca granițele să fie șterse de pe hartă.

Azi e al nostru, al tuturora, una din multele nestimate cuprinse în cercul — figură geometrică simbolică — ce corespunde hotarelor nouă.

BUCUREȘTI

Pentru provincialul naiv, care socoate că dreptatea o va căpătà prin jalba păturită, înmânată numai miniștrilor, Bucureștii e o gheenă. Pentru omul de afaceri, din potrivă, e raiul. Unul se întoarce decepționat, amărât, cu punga stoarsă. Celălalt dorește să mai revie cât de repede.

Și pentru unul și pentru altul Capitala României se reduce aproape numai la Calea Victoriei. Prin acest puhoiu omenesc, de zi și noapte, îl silește să treacă pe unul nevoile, pe altul și administrațiunile dar și localurile de petrecere ori magazinele de modă.

Unul cade uluit în viesparul de lume; celălalt se simte numai aici în largul lui. Unul o detestă, celălalt o cată.

Amândoi își fac o ideie rea de Capitala țării, prin această stradă care nu e Bucureștiul tot, după cum București nu e, din fericire România întreagă. Totuși Calea Victoriei este una din caracteristicile Capitalei; aș puteà zice una din cele mai distincte originalități ale ei. Nici Parisul, nici Viena, nici Berlinul, nu au o Calea Victoriei.

Ingustă, șerpuind în cotituri dese, ea are aspecte puțin deosebite, dimineața, la amiază, seara ori la miez de noapte. E cam tot una, Dumineca cât și în zilele de lucru. Cadrul ei este acelaș, de iarmaroc. Fiecare fereastră este ademenirea unei capcane pentru tot ce e lux, lene ori desfrâu. Când foametea rânjește celor mulți, ferestrele băcăniilor sunt pline de trufandale. Când în țară nu se găsește pânză pentru cămăși, mătăsurile stau înșirate ca o sfidare, la numeroasele vitrine. Când se țipă pretutindeni că lipsesc brațe de muncă, noian de făpturi lenevite abia își târie picioarele cât ți-e ziua de mare „între Capșa și Palat".

Puzderie de tineri imberbi stau înșirați în dreptul vitrinelor, ca niște marabu din grădinile zoologice, imobili, într'un picior. Noroc însă că îndărătul acestui furnicar care picură veninul răsvrătirii în sufletul nevoiașului, venit după dreptate, se întinde viața gâlgâitoare, a orașului mereu în creștere. Intins pe șesu odată plin de mlaștini, al Dâmboviței rătăcitoare, orașul nu are limite. Restrâns, nu de mult, până la Capul Podului, azi se lățește cât poți cuprinde zarea.

E o mare de case, palate cu turle pompoase, dar cu spațiuri

neîncăpătoare, alăturea de resturile Bucureştiului de odinioară, căsuţe cel mult cu două rânduri. In această privinţă îşi trădează prefacerea, ca şi toate celelalte oraşe din vechiul regat. Ca şi în acestea, străzile tăiate drept, sunt prea puţine; celelalte sunt cărări înguste, întortochiate, un labirint din care cu greu te poţi descurcà.

Nici un semn de orientare nu găseşti în el, căci nu există, ca în oraşele chiar de dincolo de Carpaţi, vre-un turn înălţat deasupra celorlalte case. Vestitul Turnul Colţei surpat în parte de un cutremur de pământ, a fost dărâmat cu totul, ca şi când ne-ar fi fost ruşine de modestele urme din trecut.

Biserica Sf. Gheorghe-nou (înfăţişare veche)
(Desemn de Stoica din Pântea. Planul Bucureştilor).

Ca să capeţi o privire generală asupra întinsului oraş, numai una din cele două grădişti lăsate de cursul capricios al Dâmboviţei azi încătuşată, îţi poate fi de folos.

Urci pe cea mai înaltă: dealul Mitropoliei. E unul din puţinele puncte pitoreşti ale Capitalei monotone. Dela piciorul dealului, pe fondul uniform de ceaţă din care abeà se vede soarele cu o slabă aureolă de raze, priveliştea e chiar demnă de pus pe pânză.

Pe ecranul fumuriu al cerului, se înalţă pajura cu aripile întinse de pe vârful cupolei cu care se termină palatul Parlamentului pe temelii groase, înconjurat de coloane masive. E singurul semn mai imposant al libertăţii câştigate de scurtă vreme.

Alte trei ori patru trepte trase pe cer, le formează turnurile cu ferestruici înguste ale Mitropoliei, încinsă cu brâu împletit din piatră, având drept ornament chenarele fin dăltuite tot în piatră, din jurul ferestrelor. E trecutul destul de apropiat, semnul singurei nădejdi de îndreptare spre care mai căutau strămoşii bătuţi mereu de valurile neprielnice. N'aveau nici răgaz, nici mijloace ca să înalţe monumente. Clopotniţa scundă, e aceiaşi ca şi

la poarta mânăstirilor, iar în drumul către ea, la întrare cu cei 4 stâlpi, puşi drept obeliscuri, cu emblema ţărilor unite, se păstrează încă simpla cruce de piatră asemenea celor resleţite pe plaiurile româneşti; ea ţine tovărăşie clopotului scăpat de necruţarea duşmanului, dar aşteptând turnul în care să fie adăpostit.

Aici, pe dâmbul de pământ, înconjurat odată de ape, nu se prind numai semnele vieţii de ieri alăturea cu a celei de azi, dar se păstrează şi semnele prefacerii în care ne găsim.

Lângă monumentul înălţat de curând, în lăuntrul căruia se deslănţuesc uneori patimi nedomolite, ciocniri însă de vitalitate, aproape de celălalt monument mai vechiu, locaş de sfinţire a marilor evenimente istorice, se văd şi ruini părăsite, ori ziduri desgolite. Pe lângă grădiniţa bine îngrijită a Mitropoliei, de vale, se întindeà până mai ieri, în voie, şi dudăul paraginei. Azi e o grădină de zarzavat foarte sistematică, prin care se vede cât aur se poate scoate din spaţiurile lăsate altfel paragină.

seŞi astfel insula de pământ cuprinde întreaga caracteristică a Capitalei, chiar a întregii ţări, oază apusană la poarta orientului, câmp deschis de muncă, pentru a transformà aparenţa în generală realitate, creând echilibru între năzuinţi de deplin apus cu situaţia geografică şi vitejia istorică.

Dar de aici. de sus, privirea se roteşte, cât poate străbate, peste oraşul din care abia dacă se simte răsuflarea vieţii.

Până la dunga orizontului se văd numai case. Nu e proporţionalitatea celor din oraşele vechi. Blocuri masive răsar din loc în loc. Bisericuţele îmbătrânite se pierd în noianul caselor care nu le respectă, înconjurându-le, acoperindu-le privirei, luându-le până şi raza de soare ce dă sfinţenie lăuntrului, când cade oblic spre altar. Juvaerul arhitectural al Bisericei Stavropoleos abea se zăreşte dintre zidurile Palatului Poştelor şi a Băncilor ce o închid din toate părţile. In schimb la periferie, viaţa nouă gâlgâie. Ogeagurile înalte, subţiri, dungi de cărbune pe placa cenuşie a cerului, se înşir de jur împrejur. Acolo e munca, acolo e lupta, ca şi furnalul mişcărilor muncitoreşti.

Se pot prinde de pe acest punct de observare chiar colţuri cu anumit farmec.

Două linii de plopi e săgeata ce-ţi indică grupul pitoresc din Parcul Carol, cu Palatul artelor în mijloc, Turnul lui Ţepeş, într'o parte şi biserica Cuţitul de Argint înălţată după tipul Sf. Niculai din Iaşi, în cealaltă parte.

Mai spre răsărit, ca silueta unei cetăţui, zidul şi turnurile dela Văcăreşti, iar spre apus şirul de clădiri înălţate pe Dealul Spirei.

Aici e cartierul marilor industrii de tăbăcării, în dreptul cărora Bisericuţa Săracă abea se distinge dintre nişte plopi Aici, ca o pată enormă, e gazometrul. Mai încolo e sectorul fabricei de chibrituri. Şi tot aşa, ogege înalte, din distanţă în dinstanţă, indică înconjurul vechiului sat al lui Bucur, cu instalaţiunile

modernelor ateliere variate, care fac din București cel mai intens oraș industrial al României.

Tot într'acoace poți aveà frumoase tablouri în apus de soare, Purpurul asfințitului colorează cerul, când cu gamele de pe vremea senină, perzându-se în galbenul-cenușiu, din înălțimi, când ca niște dungi rubinii alternând cu fășii de nori îmbujorați. Ceața serii, fumul fabricilor, învălue încet-încet orașul, lăsând numai silueta clădirilor atât de disparate. Slaba lumină a apusului scoate în relief acoperișurile cu omăt, în contrast cu umbra lăsată de ziduri. Arborii despuiați de frunze, sunt încărcați cu promoroacă asemenea scamei de plopi.

Sgomotul orașului mare se liniștește; pacea se lasă peste tot. Ceața se îngroașă; siluetele din ce în ce își pierd conturul definit, până ce la cele din urmă, cerul întunecat pare a se lăsà peste pământ, pe el sclipind slabe lumini formând ca niște constelațiuni, după alinierea lor pe străzi.

Ateneul român

In fața acestui tablou al naturei, Calea Victoriei, cu forfota ei veșnică, cu neogoiată viață artificială, dispare din minte. Bucureștiul muncii intense, adoarme. E odihna bine venită după activitatea caracteristică vieții sănătoase în plină desvoltare.

Scoborînd grădiștea care a servit drept loc de observare, trecând prin forfota Halei renovate și a cartierului negustoresc din preajma Pieței Sf. Gheorghe, ajungi la spațiul larg al Bulevardelor trase în linie dreaptă dinspre Obor și până la Cotroceni, ca o dungă umbrită dusă dela răsărit la apus. Când luna plină răsare, Bulevardele par o dâră de lumină, împrejmuită cu șirag de case tot mai înalt clădite. In lungul lor sunt așezate statuele acelora care au însemnat faruri luminoase în desfășurarea vieței etnice.

Dunga bulevardelor e cam o linie de demarcare între partea

economico-financiară a capitalei, spre sud și labirintul străzilor mai liniștite dinspre nord. Aice e blocul de clădiri al Universității, mai încolo Ateneul înălțat cu contribuția tuturor Românilor din vechiul regat. Unde și unde se vede câte un mic sanctuar al artei — Muzeul Simu și Aman —. Peste tot se întinde rețeaua caselor bine îngrijite și a parcurilor care se confundă adesea cu grădinile vechilor curți boierești. Intr'acoace e Cișmegiul, mereu în floare, de cum încep toporașii și până ce crisantemele sunt bătute de brumă; în această parte, dincolo de Capul Podului, e pădurea dela Șosea, cu vile cochete și palate mărețe. Pe urmă vine iarăși periferia cu fabrici și cărămidării și apoi ogoarele întinse pe fața netedă a Câmpiei în care e așezată Capitala țărei.

Ori cât de neprielnică i-ar fi așezarea geografică, ori câtă amestecătură de urmele vremii de eri cu desvoltarea repede a zilelor de azi, București rămâne Capitala Țării mărite.

In el se plămădește asigurarea vieții statului nou. Trebue să ne fie scump.

BUZĂU

Intre Prahova și apa Buzăului, e unul din cele mai interesante colțuri de țară, prin necontenita primenire omenească, care nu a încetat încă. Aice se prinde mai bine decât ori unde asămănarea dintre un organism social — țară sau neam — și unul biologic. Viața e primenire. Numai moartea aduce liniște. In trupul unei ființe e mereu prefacere. Schimburilor de forțe din mediul intern al unei vietăți, raporturilor dintre mediul lăuntric și cel extern, se datoresc creșterea și sănătatea individuală, perfecționarea și evoluția grupelor înrudite de ființi. Legile biologice stau la temelia celor sociale; numai specificul omenesc dă acestora din urmă o tonalitate anumită, dar nu așa de puternică pentru a înăduși cu totul pe cele dintâi.

Intre Prahova și Buzău e îndoitura Carpaților într'o parte, cu trecători lesnicioase, de altă parte e întinsul Câmpiei rodnice gol ce cheamă norodul, ca și un centru ciclonal. Din prea plinul Transilvaniei, mereu șiruri omenești au apucat drumul șuvoaielor de apă. Mișcarea nu s'a isprăvit, căci Bărăganul poate încă adăposti noian mare de oameni.

Ca în orice mișcare neajunsă la un echilibru, drumurile au variat. Au variat deci și centrele omenești, popasurile vremelnice.

Pe când Predealul erà o simplă potecă de munte, Valea Teleajenului, erà drumul cel mare. Sus pe munte, se mai văd și astăzi lespezile drumului roman. Pe aici fu și calea oilor, puhoiul de revărsare către Baltă, din faza păstoritului. Județul Săacului cel mai bogat, de odinioară, desființat în 1845, aici era. Cuprindea partea apuseană a județului Prahova și cea răsăriteană a județului Buzău. Văleni-de-Munte, Slănicul, ca și Bucovul, ori Ghergani, au cunoscut pe vremurile de nehotărâre faima capitalelor.

Importanța orașelor dura o clipă; se muta din loc în loc. Erà prefacerea dintâiu. Pe văile afluenților Teleajenului ori a Buzăului, se așezară locuitori căliți în nevoi, dornici de tihnă, veniți din Ardeal.

Adăpostiți în văile aice mai largi decât aiurea, s'au tot mutat, val cu val, până ce au dat de zarea întinsă a șesurilor mănoase. Așà s'a produs o dungă de populație deasă.

Pe urmă a început înaintarea în câmpie, întâi dealungul apelor. Ialomița, Călmățuiul ori Mostiștea, devenîră șiraguri de sate, ce legau muntele cu pășuni și păduri, dealurile cu sare și petrol,

cu malul Dunării atractiv și el. Circulația omenească nu s'a isprăvit. Ea e în curs. Deci și soarta așezărilor omenești mai mari, din calea mișcărilor, nu e pecetluită. Progresul de acum le așteaptă.

Pentru orașul Buzău, se prevestesc zile de mare creștere. După cum schimbarea cărăruii dela Predeal în drumul mare de pe Prahova, a adus statornicia și desvoltarea Ploeștilor, în detrimentul orășelelor, o clipă chiar scaun domnesc, tot așa orașul Buzău, de acum își va aveà desvoltarea. Legătura între Brașov și porturile dunărene, pe valea Buzăului, îi va mări însemnătatea.

Așezat la îmbibarea dintre dealurile cu vii, livezi, sare, petrol și câmpul întins, numai ogoare; pus la deschiderea în șes al unuia din cele mai însemnate râuri, orașul Buzău, e menit să ajungă aprig concurent al Ploeștilor.

Așà cum e acum, poartă încă pecetia nehotărârilor din trecut. Aproape de graniță cu Moldova, era vad de oștiri și vraiște de bătălii. Tătarii l'au ars în veacul al 16-lea; Vasile Lupu, după aproape un veac, nu i-a lăsat piatră nerăscolită; mai târziu în bătăliile dintre ruși și turci, Buzăul plăti gloaba. Până și ultimul războiu l'a lăsat ciuntit. Din frumoasa livadă din jurul Episcopiei, n'a rămas arbore în picioare. Unde creșteau căpșunele cât nuca, ori perele ca zahărul de dulci, azi se întind bulgării ori dudău.

In fața valurilor de distrugere, negustorii mutară, cdată, târgul la Nișcov, la poalele muntelui.

Liniște relativă, nu cunoscù Buzăul decât dela începutul veacului al 19-lea. Incet-încet își reveni în fire.

Azi a ajuns un oraș relativ important, centru negustoresc și industrial, mai mult decât cultural.

Inainte de orice, e un nod important de drum de fier. O dublă linie îl leagă de București, Linia principală spre Moldova, pe aici trece. Aici se desparte ramura spre Brăila și Galați, dar tot aici e și legătura muntelui spre Constanța. Linia spre Nehoieși de aici începe. Sfârșită în munte, pentru transportul bogăției pădurilor, va fi dusă până'n Brașov. Prin Buzău va trece astfel drumul cel mai deadreptul din Ardeal către Dunăre și Marea-Neagră.

Cum ieși din gară, te isbește regularitatea străzilor. In piața gării dau 5 străzi, drepte.

Apucând pe una din ele, Bulevardul Doamna, aleie umbrită de copaci, împrejmuită cu căsuțe mici dar curățele, treci pe lângă Liceul Hajdeu, vechiu cuib de propagare a formalismului cultural. *Rara avis*, adăpostește un început de muzău regional, înfiripat de după războiu, — nemții au devastat totul — de către un harnic profesor, d-l *Nazarie*, licențiat al Universității din Iași. Iți face o deosebită plăcere, când în mijlocul indiferentismului ce s'a abătut prin școli, mai vezi, ici și colo, câte un profesor, nu din cei mai tineri, ocupându-se cu împlinirea și a altor îndatoriri în afara strictelor îndatoriri de cursuri.

In fața liceului, într'un parc umbros, ca o jucărie arhitecturală, e biserica Banu, clădită în 1722, dar renovată înainte de război, cu acoperiș de țigle smălțuite, polichrome și pridvor de geamuri, cu stâlpi masivi.

La o cotitură de drum, îți iese înainte, clădirea cea mai mândră din tot orașul: Palatul comunal. Când l'am văzut întâia oară, erà aproape isprăvit, mi-a adus aminte de unul din acele Palazzo italiene, cu șiruri de loggia și nelipsitul turn din colț. Erà un contrast isbitor între clădirea imposantă, cu șiragurile de stâlpi la cele două rânduri, poate prea împodobit cu cioplituri în piatră, cu turnulețe piramidale la acoperiș și între căsuțele scunde, rar cu două rânduri ori barăcile de scânduri de prin prejur. Acum

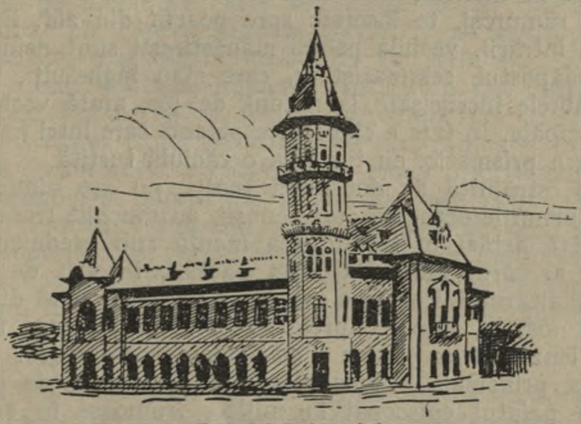

Palatul Primăriei

însă pare mai la locul lui, cu grădinița îngrijită în jur și mai ales cu vecinătatea celuilalt Palat, administrativ, mohorât în îmbrăcămintea lui prea cenușie, dar mai nepretențios în simplicitatea stilului. Mai ales seara, când bietile felinare cu petrol, lasă orașul aproape în întuneric, silueta palatului comunal evocă și mai mult disproporția între el — viitorul dorit — și căsuțele din jur — presentul modest.

Din turnul înalt al primăriei însă te bucuri de o perspectivă frumoasă. Orașul cu împrejurimile lui imediate se văd ca'n palmă. Nu face excepție de celelalte orașe de dincoace de Carpați. Centrul, cu uliți întortochiate, e partea negustorească. Dugheni lângă dugheni, dugheni cu mărunțișuri mai mult. Apropierea de București, nu permite traiul prăvăliilor mai mari, mai luxoase, cum e în Craiova ori Galați. Sunt dugheni pentru sătenii veniți la târg.

Stau casele înșirate la linie, fără găteală, fără stil, una înaltă subțire ca un par, în rândul altora scunde, cu câte un rând.

Dincolo de miezul negustoros, dealungul străzilor cu oarecare regularitate tăiate, vin apoi casele gospodărești, micuțe, multe

îngrijite, cu pomi în curte, cu ferestre luminoase. Mai toate au aerul modern. Rar de tot, mai la margine, s'a mai păstrat câte o casă de demult, cu cerdac și streșină trasă pe ochi. Printre ele, ici și colo, presărate, se înalță cochete vile nouă, cu acoperișul de țigle, roș, în stil românesc, multe neisprăvite.

Biserici sunt puține; vre-o 6. E unul din orașele cele mai sărace în biserici. Nici una nu răsare peste clădirile celelalte ori peste pomi. Au acoperișul mohorât, cenușiu, perzându-se în ceața ce se lasă asupra orașului.

Excepție face Episcopia, cu palatele din jur. E ca o veche cetate din a cărei zid s'a păstrat o bună parte. E izolată, într'o coastă, aproape de lunca largă a Buzăului, de Gârla Morilor și fostul Iaz al morilor.

Arbori rămuroși, te însoțesc spre poarta din zid. De-o parte și alta a intrării, vechile palate mânăstirești sunt neîncăpătoare pentru adăpostul seminariștilor, care stau înghesuiți, în strâmtoare. Zăbrele încrucișate, la rândul de jos, arată vechimea clădirii principale. In fața e clopotnița pe sub care intri înmânăstire. E uns turn prismatic, cu turla ca o căciulă turtită.

Bierica, străjuită de doi brazi înalți, nu are nimic deosebit ca stil. Turnurile octogone, tot cenușii, au muchile trase de stâlpi subțiri. Stă astăzi în restaurarea făcută sub vrednicul episcop Chesarie, al cărui mormânt, cam părăsit, încolțit de vreme, e în dreptul altarului. Pentru o asemenea figură distinsă din trecutul preoțimii noastre, în care aproape se rezumă întreaga faimă culturală a Buzăului, se cuvine o mai evlavioasă cinstire.

Biserica principală e înconjurată, în semicerc, de un șir de chilii, cu palatul episcopal în mijloc, frumoase în arhitectura lor neîncărcată, cu șirul de stâlpi simpli dar masivi și tăetura regulată a arcurilor care le desparte. Ca mai pretutindeni însă, se simte suflul sărăciei, acolo unde odată erau adunate bogățiile moșiilor închinate. Prăpădul nemților, a mărit desolarea în jur.

In colo, din turnul primăriei, nimic deosebit nu se mai vede. Doar moara, masivă clădire de lângă gară, administrația financiară, casinul militar, cât mai răsar ca clădiri mai mari.

In ceața lunii de iarnă, orașul pare o insulă, în mijlocul șesului acoperit de omăt Din toate părțile e înconjurat de mănosul grânar al României.

Dealurile sunt trase mai la o parte. Par munți, rădicându-se deadreptul din șes. Dar și munții își ițesc vârfurile, peste spinarea dealurilor. Pe vreme limpede Penteleul vestit, se înalță izolat înspre N. E.

Fabrici mari ca la Ploești, încă nu se văd. Terenul neted le așteaptă, iar câmpurile petrolifere din apropiere, ca și conducta spre Constanța, le vor grăbi. O mică rafinărie stă ascunsă, după pădurea din Simileasca, în direcția căreia se vede și hornul unei fabrici de Bazalt.

O stradă dreaptă, lată, curată, îți atrage atențiunea. Leagă

cele două podoabe ale orașului, Primăria cu Crângul. Crângul din Buzău, e parcul Bibescu din Craiova. E însă mai variat, mai natural și prin aceasta mai pitoresc. Vara, când praful stepei te înădușă și arșița soarelui te dogorește, umbra răcoroasă a Crângului, cu alee îngrijite, cu restaurante și chioșcuri, dar și cu cântec de păsărele, te înviorează. In adevăr e un raiu.

Ca să ajungi la Crâng, treci pe lângă o clădire nouă, neisprăvită, asvârlită într'un loc jos, numai gunoaie și mocirle. E vestita școală normală din Buzău. A ajuns de pomină, prin încetineala cu care s'a construit. Incepută la 1911 și azi este neisprăvită. Războiul a prins'o, după 5 ani dela punerea temeliei, în roș; în alți 4 ani după războiu, pe din afară tot așa a rămas. Dragă Doamne, pe dinlăuntru este terminată, măcar într'atâta ca să găzduiască cele câteva sute de elevi. In ce condițiuni funcționează școala, o școală normală! nu voi scrie aici. Nu vreau să jignesc susceptibilitatea nimănui. Totuși nu pot opri un cuvânt de protest, împotriva neglijenței antreprenorilor, care construesc clădirile școlare, Când într'o clădire nou râdicată, în care funcționează școala abia de câteva luni, plouă prin acoperișuri, umezind plafondul și pereții din rândul al 2-lea, când țevile de apă plesnesc, inundând subsolul, când latrinele din etaj se cufundă, iar lavabourile din perete se desprind prin greutatea lor, fiind prinse numai în șipci, mascate de o pojghiță de tencuială, e o adevărată bătaie de joc, nepedepsită, a banului public. Așa e la Buzău, așa e pretutindeni.

Buzăul are însă viitor mare.

Condițiunile naturale și cele aduse de întorsătura vremii îi asigură desvoltarea. Iarmarocul de Drăgaică, care ține câteva săptămâni, arată importanța lui din trecut în domeniul economic, ca loc de întâlnire a celor dela munte cu cei dela ses. Pe lângă partea economică, orașul Buzău trebuie să aibă și o viață culturală, care-i lipsește până acum.

Numeroase școli adunate în ultima vreme în el, trebue să fie sâmburele vieții nouă. Ele trebuesc înconjurate de toți, cei de azi ca și cei de mâne, cu deosebită atențiune; numai așa de va împleti dărnicia naturii cu puterea de a-i folosi bogățiile. Acestea sunt din belșug răspândite pe șesul rodnic, ca și în subsolul plin cu de toate.

CARANSEBEȘ

Crezând că-l pot vedeà între două trenuri, după o zi de captivitate plăcută, mi-a părut rău că-l părăsesc. Natura și oamenii te prind în mreje. Atâta lumină învăluie orașul cu casele scunde, încât grădina Dragalina cu arbori înalți, deși, rămuroși, par o pată adânc întunecată, în cadrul clădirilor înconjurătoare, căzărmi sau Palatul comunității de avere grănicească. Imi aducea aminte de Poiana sfântă a lui Boecklin. Altarul erà soclul de marmoră albă de Ruschița de pe care s'a dat jos o statuie care aminteà vremurile de sclăvie națională.

Străzile largi, curate, bine întreținute sunt tăiate, cele principale, paralel cu râul Sebeș. Salcâmi tineri umbresc pe unele; pare că sunt niște jucării, cu coroana lor sferică.

De altfel orașul întreg, în spațiul larg al naturii, îți face impresia unei jucării omenești. Are în el ceva fraged, voios. Casele sunt strânse una de alta, după chipul săsesc, dar străzile largi, lumina revărsată în plin, arborii din grădini mai stufoși decât ori unde, le face pare că mai mici de cum sunt. Nu sunt posomorâte, tăinuite, ca în alte părți. Chiar cele care au fost înălțate să fie monumentale, Primăria, ori noua Casă de păstrare, pierd în spațiul larg ce le îneacă. Căsuțele mărunte, aliniate, parecă-ți fac cu ochiul și-ți spun: „Nu te potrivi; sunt niște jucării ca și noi". Cavalerul în îmbrăcăminte medievală de pe acoperișul Primăriei se întreabă și el ce caută acolo. Sunt imitațiuni baroce, crezându-se că îmbrăcămintea caselor poate acoperi realitatea.

Alăturea de clădirea Cazinei române, un bloc fără nici o podoabă, după moda construcțiunilor moderne germane, vezi însă case vechi cu acoperișul de șindrilă, cu ferestrele oblonite chiar la rândul al 2-lea.

Infățișarea caselor e explicabilă. Caransebeșul e un vechiu centru grăniceresc. Mai mult decât ori unde sunt caracteristice ferestrele cu un geam mai proeminent, care se poate deschide, ca un soiu de Vasistas, înlesnind gospodinelor curioase să stea de vorbă cu vecina sau să privească, nebănuită, pe stradă.

O mențiune deosebită merită clădirea nouă a liceului. In afară de frontalul pretențios, cu stâlpi masivi de piatră dela temelie și până la acoperiș, încolo simetric clădit, este o nimerită armonie între plan și locul unde se găsește, la colț de stradă.

Dispozițiunea economicoasă a încăperilor lăuntrice ar puteà servi drept model pentru localurile de școli secundare ce s'ar clădi în orașele cu mică populațiune școlărească.

Tot ce arta arhitecturii moderne poate pune în serviciul unei clădiri școlare, aici e folosit. Sălile de clase sunt luminoase; ferestrele înguste dar numeroase și cu ochiuri mici; spațioase sunt și sălile de recreațiune ale elevilor, pe vremea rea.

Ascensoare pentru lemne, guri de căldură în coridoarele lăuntrice, sala de gimnastică cu bae sistematică pentru elevi, ateliere de tâmplărie, biblioteci pentru elevi și profesori, tot ce e nevoe pentru înlesnirea elevilor și a unui program activ, este prevăzut.

Un fapt bun de reținut de către arhitecții noștri școlari. Când

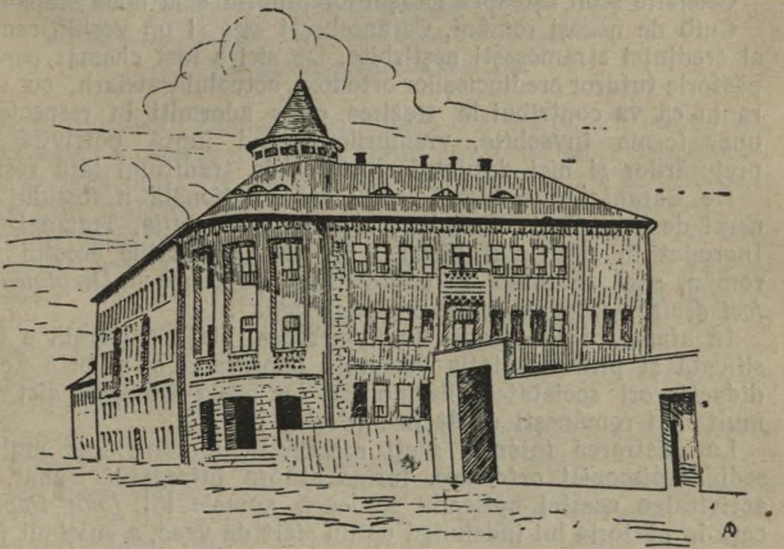

Liceul „Traian Doda"

clădirea a fost gata să primească pe elevi, în 1915, nu lipsea nimic în lăuntru. Intreg materialul didactic necesar erà la locul lui, în dulapuri anume făcute, potrivite stilului general; sala de gimnastică nu era goală iar în baie totul erà pregătit pentru funcționare.

Clădirea liceului mândru, însă e legată de greaua luptă ce se ducea sub stăpânirea trecută. El a fost înălțat cu banii românilor, dar în cele din urmă destinat unei școli maghiare, deși la desființarea Confiniului militar în 1871, prin decret regal, orașul aveà dreptul la un liceu român. Când citești istoricul luptelor duse de români, în frunte cu generalul Traian Doda, pentru apărarea drepturilor firești de a aveà școli românești într'un centru curat românesc, numai atunci îți dai seamă de însemnătatea celor mai mici școli naționale în țările de dincolo de Carpați.

Nu numai că decretul regal nu fu urmat, dar atât fondul grăniceresc, cât şi comunele, sunt puse la contribuţie pentru facerea şcolii superioare maghiare. In schimbul fondului luat dela Comunitatea de avere, nu s'a admis nici măcar desideratul ca limba română să fie studiul obligator, iar la primirea elevilor, să fie preferaţi fiii grănicerilor.

Dreptatea cea de pe urmă a biruit. In clădirea ridicată cu bani româneşti dar pe care trufaş se pusese coroana Sf. Ştefan, n'a fost dat să se audă prea lung timp graiu străin. După 3 ani dela înfiinţarea ultimei clase, prin mutarea liceului în noul edificiu, s'a împlinit şi dorinţa luptătorilor naţionali. Liceul a devenit pe deantregul românesc.

Celelalte şcoli aşteaptă locaşul lor propriu dela noua stăpânire.

Cuib de neaoşi români, Caransebeşul este şi un vechiu centru al credinţei strămoşeşti neştirbite. De aici a fost chemat pentru păstoria tuturor credincioşilor ortodoxi, actualul Patriarh, cu speranţa că va contribui la trezirea celor adormiţi în respectarea unor forme învechite, vremurile cerând luptă potrivită împrejurărilor şi nici decum închistarea în tradiţiuni fără rost.

De Caransebeş e legată activitatea naţională a fostului general de brigadă şi comandant al pieţei în Veneţia, Traian Doda. Ingropat în ţintirimul bisericii Sf. Ioan, calităţile acestui bun român, sunt rezumate în cuvintele de pe cruce: „*Dreptatea ţ'a fost deviza; luptând pentru ea te-ai stâns*".

In afara şcolilor destul de numeroase, viaţa culturală e intesificată şi prin Asociaţia culturală bănăţeană ca şi prin Cercul didactic ori societatea filarmonică. De aceia librăriile aici sunt mult mai româneşti decât în Ardeal.

La păstrarea intensei vieţi româneşti, a contribuit mult şi sediul episcopiei ortodoxe, întins asupra întregului Banat. De activitatea acestei episcopii se leagă numele lui *Ioan Popasu*, care în păstoria lui îndelungă de un sfert de veac, a susţinut făţiş şi cu bărbăţie nu numai vredinţa strămoşască dar şi îndemnul la cultură.

Ceeace dă oraşului o atmosferă prietenoasă, multă lumină şi linişte, este natura, aici, mai ademenitoare decât ori unde.

Caransebeşul este aşezat la capătul apusan al drumului Bistrei ce trece prin Poarta de Fer a Transilvaniei, dar în acelaş timp şi la capătul nordic al strâmtorii Timeşului ce desparte Carpaţii proprii zişi de Munţii Banatului în multe privinţi asemănători cu cei Apuseni. Şi astfel împrejurimile oraşului e o îmbinare de lunci răcoroase cu ultimele lăsări ale valurilor muntoase.

La vărsarea Sebeşului în Timeş, oraşul e aşezat într'un adevărat circ, cu ziduri din trei părţi.

Podoaba locului este Ţarcu din Munţii Cernii. Inălţat peste semenii săi, îşi arată întreaga frumuseţe a plaiurilor înalte. La picioarele lui, ca un val mai mic e Muntele Mare, cu un profil regulat convex. Alte valuri mai scunde, se lasă spre răsărit ca

și spre apus din Semenic, cu coastele acoperite de vii și rediuri, împodobite cu stropii rezlățiți a vilelor curate. In mic, e Grenobla noastră.

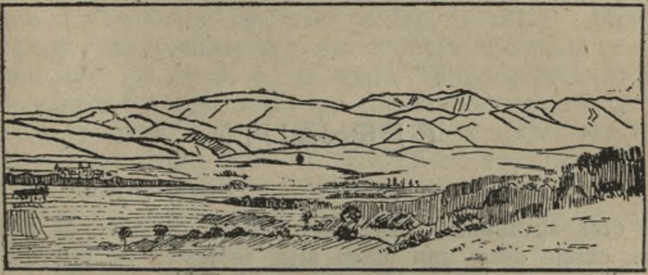

Țarcul văzut din Caransebeș.

Viața orașului e tihnită ca și natura din prejur. Cu înfățișarea orășănească a caselor e împletit traiul legat mai mult de pământ. Fabrici prea puține se găsesc. Apa Sebeșului, în parte canalizată trece prin mijlocul orașului, uneori ascunsă, alte ori la față, învârtind roata morilor care n'au nevoe de coșuri înalte. Și electricitatea este dată tot de curgerea repede a râului de munte.

Satele dese din împrejurimi, împrumută și orașului un aer rustic. Piața e plină, nu numai în zilele de târg, de femeile cu îmbrăcăminte albă, purtând opreguri, iar pe cap ceapsa caracteristică, un colac înălțat în față, ce înconjură cozile împletite ca și coarnele lui Ammon.

Bărbații își târâie opincile largi, iar în loc de colțuni, poartă frumoase obiele roșii ce nu sunt strânse pe pulpă.

Dimineața aproape din fiecare curte la sunetul cornului, ies la păscut vacile de soiu, roșcate și cu ținta albă în frunte. Unde e terminat asfaltul din mijlocul străzii începe imașul în luncele presărate cu arbori ale celor două ape care se unesc aici și peste care sunt asvârlite poduri de fer. Ultima casă dela periferie, din zid zidită, cu obloane la ferestre, nu este deosebită de acele din centru. Cu o întrerupere de câțiva chilometri, alte case la fel sunt la marginea satelor învecinate.

E un aspect cu totul deosebit de acela cu oare suntem deprinși dincoace de Carpați. Viața satelor pătrunde adânc în oraș, după cum orașul capătă prin aceasta explicarea existenței lui în locul în care se găsește.

Liniștit, curat, prietenos, Caransebeșul poate ușor devenì loc pentru o Universitate de vară, după cum poate fi un atractiv centru de excursiuni.

CERNĂUŢI

E un oraş apusean. Aşezat pe o coastă de deal, la marginea Prutului, casele dese, una lângă alta, se înşiră de jos, din vale, până sus pe tapşan, de unde se deschid frumoase şi înviorătoare privelişti. Mai ales aceia, în spre ţinutul Hotinului, prinsă din Sala de mâncare a Palatului metropolitan ori din frumosul parc, cu păzitori în uniforma veche austriacă, îţi produce chiar fiori de emoţiune. Dintr'un aproape triplex confinium — înţâlnirea Moldovei, a Bucovinei şi a Basarabiei — impunătoarele dealuri sunt azi toate româneşti. Prin aceasta chiar, Cernăuţii au menirea să devie, cu orice jertfe de bani şi energii, cetatea românismului, în partea nordică a ţării.

Infăţişarea oraşului a păstrat neatinsă haina stăpânitorilor de eri. Ai crede mai de grabă un oraş adus din Austria de jos, pus pe culmea de deal din preajma Codrilor Cosminului. Case noi, în stilul greoi, masiv, german, începură a fi presărate printre celelalte, monotone şi ele, în înşirarea de batalioane strânse în lungul străzilor negustoreşti. Magazin lângă magazin, cafenele mari, luxoase, toate fac ca artificialitatea să dea impresie de realitate. Noroc de catedrala, împrejmuită cu grădină largă, cu plopl mai rămuroşi decât oriunde, care aduce aminte de credinţa creştină, ortodoxă.

Toate clădirile sunt dominate de măreaţa, impunătoarea reşedinţă mitropolitană, în care se adăposteşte şi facultatea de teologie cu mare reputaţie.

Stilul ei atât de exotic, culoarea cărămizilor aparente, parcul bine îngrijit ce o înconjoară, luxul sălilor lăuntrice, fac din ea o atracţie demnă de văzut, singura de altfel mai interesantă din tot oraşul.

Contrar spiritului general ce domneà în Austria, clădirilor Universităţii, asvârlite într'o coastă a oraşului, lângă un maidan neîngrijit, li s'a dat prea puţină atenţie, ca şi când administraţia centrală aveà presimţirea unei stăpâniri provizorii.

In schimb însă, şi atmosfera străină a vieţii oraşului continuă a te înăbuşi, ca şi înainte de 1918. Se poate să mă înşel, aş dori să fiu înşelat, dar n'am găsit aproape nicio schimbare între Cernăuţul de altădată şi cel de azi. Nimic, aproape nimic, nu spune călătorului că oraşul a revenit la patria-i de demult, că jalea des-

părţirii prin cordonul blăstămat a produs reacţiunea energiei de a şterge cât mai repede urmele samavolniciei săvârşite asupra neamului nostru. Nu e vorba de a înlătură în câţiva ani ceeace mai bine de un veac de stăpânire străină a săvârşit, dar măcar a impune din prima zi respectul pentru adevărata stăpânire, a învederà tuturora revenirea la starea de lucruri de dinainte de 1775.

Stăpâni sunt tot cei de eri, în toate. Tăbliţele dela colţul străzilor au rămas tot cele vechi cu Universitaetsstrasse în mijloc, mare de o schioapă, vizibilă dela distanţă şi numai sus, în litere mici, Str. Universităţii. Pare că ar costa o avere întreagă schimbarea lor necesară, potrivit împrejurărilor schimbate. Până şi afişele lipite pe tablele negre, sunt ca pe vremea veche, dacă nu, ostentativ, mai exagerat.

Anunţurile prin care se vesteà şezătoarea literară organizată de Ateneul popular, cu ocazia pelerinajului celor 1400 de români din Iaşi erà singurul tipar românesc din noianul de fiţuici fel de fel, ce umpleau spaţiul rezervat lor. Chiar şi reprezentaţiile de cinematograf sunt vestite tot numai în nemţeşte. Iţi fac impresia mai mult a unei sfidări tolerate, decât manifestarea unui drept.

Inima ţi se strânge de durere, simţind cum minorităţile profită de slăbiciunea administraţiei româneşti, căci ar fi prea trist de presupus un pact cu ele. Numai aşà se explică îndrăzneala conducătorului unei naţionalităţi de a fi spus într'o adunare oficială, de faţă fiind reprezentanţii autorităţii, că el consideră România numai ca mandatara aliaţilor, în stăpânirea provizorie a Bucovinei.

Jumătatea din aripa din fund a Palatului metropolitan.

Purtarea minorităţilor în parte explicabilă, deşi nu scuzabilă, e ca urmare a lipsei de hotărâre din partea românilor. Aceştia se împart în patru categorii. Unii, veniţi din vechiul regat; cei mai mulţi, dormitează, socotindu-se ca exilaţi, în loc să simtă mândria de pionieri ai naţionalismului înviat. Nu au simţit nici datoria de a întâmpinà, în păr, la gară, cu transport sincer de bucurie, pe cei veniţi de dincolo de vechiul cordun, conduşi numai de îndemnul sufletesc de a vizità cetatea cea mai nordică a românismului.

A doua categorie e aceea a prea adânc înstrăinaților spre a simți mândria că au devenit stăpâni, acolo unde mai înainte erau socotiți ca musafiri. A treia categorie sunt cei grupați în jurul ,,Glasului Bucovinei", vechiu organ de luptă națională, cea dintâi firmă românească bătătoare la ochi, înviorătoare, pe care o întâlnește călătorul venind dela gară. E sâmburele mărit al vechilor naționaliști, a căror activitate mi se pare însă — aș vrea să fiu înșelat — că nu e prea mărită din ceeace erà înainte de 1918, în proporția nevoilor actuale cât și a schimbării împrejurărilor.

Ultima categorie, cea mai numeroasă, e a indiferenților, cari privesc fără tresărire, măreția evenimentelor prin care trec, cu aceiași pași domoli ca și mai înainte, așteptând în liniște desfășurarea lor, fără să găsească, în suflet, energia necesară spre a luà o hotărâre, așà cum cer împrejurările.

Molima luptelor de partid, cusurul nostru al tuturora, a adus și aici dezbinarea. Interesele înguste au subordonat înflăcărarea românismului trebuitor. Și pe când lupta între frați, se duce mai cu furie, în jurul lor cei străini de simțimintele naționale, își freacă bucuroși mânile, văzându-ne slăbiciunea. Ei se bucură de orice greșală a noastră. Ei nu cată, n'au nici o nevoe să cate, spre însușirile noastre, ci trâmbițează urbi et orbi orice cusur manifestat.

In asemenea împrejurări ,,Deșteaptă-te române" cântat de sutele de pelerini, suna, în liniștea nopții, ca o trâmbiță ce chema la realitate pe toți. Unii crâșneau din dinți; sunt explicabile și fluerăturile timide scoase în umbra nopții, ca și blăstămurile auzite în trecerea pelerinilor.

,,Deșteaptă-te române" nu erà însă atâta pentru aceștia, cât pentru cei ce trebuie să steà de veghe. Erà glasul trezirei naționale și a împrăștierii negurii lăsată de atâta amar de vreme asupra sufletelor românești. Erà chemarea la realitate, la luptă culturală, la manifestarea energiei unui neam prea multă vreme înădușit. Erà cântecul vieții nouă ce se anunță pentru noi toți.

CERNAVODĂ

Drumul cel mai frumos de ajuns la Cernavoda este pe apă.

Dela Galați, mergi e dreptul o zi întreagă, dar încaltea nu ți se urăște. E o zi de liniștire a nervilor, de plăcute priveliști, de recreare adevărată. Plutești pe un lac, nu pe bătrânul fluviu ce ți l-ai închipui cu valuri amenințătoare. Vine prea de departe; s'a domolit și el de atâta mers și cotituri. Mai ales în vara aceasta, seceta îndelungată i-a sleit puterile. Erà în adevăr „die schoene, blaue Donau" cum l-au cântat atâta nemții dela Viena. Așa de secat ce era încât se ridicau nori de nisip de pe ostroavele înverzite în mare parte, peste care de obiceiu alunecă apa tulbure.

Insfârșit ajungi la debarcader. O singură trăsură așteaptă mușterii. Cererea e mare; cine pune piciorul întâi în ea se asigură și de popasul peste noapte. Altfel noroc de turcușorii care se oferă să-ți ducă geamantanuî. Când ai ajuns la otel însă, nici o odaie. Te mână la otelul vecin. Dar... despre oteluri, tăcere. Sunt cum sunt; n'ai încotro. Te mulțumești cu ce se găsește.

Rar oraș din țara veche, în care să te poată mulțumi otelurile. D'apoi într'un orășel ca Cernavoda, la ce să te aștepți? Ești bucuros că poți să te întinzi, chiar dacă ai de luptat cu fel de fel de dușmani ce nu te lasă să ațipești lesne.

Cernavoda e un orășel drăguț, dacă n'ar fi vântul ce bate mereu, umplându-ți ochii de praf. Vântul, praful și arșița îi dau caracteristica.

N'are cum fi altfel. E așezat ca într'un ceaun. Deoparte și alta dealuri; în fund deschiderea îngustă a văii Carasu — unii au făcut-o vechiu braț al Dunării — iar în față poarta largă, numai bună de vârtej pentru vânt, a luncii Dunării. In această căldare sunt îngrămădite casele; cele dinspre port cu aere de vile, dar cu obloanele mereu închise; cele din fundul văii, tupilate, cu acoperișuri de țigle, căci altele ca altele, dar lut este din belșug.

Grădini cu pomi? Livezi înviorătoare? Bietul copac trăește ca vai de el, înădușit, pipernicit, mereu sgâlțâit de vânt. Doar salcâmii, răbdători ca și cămilele deșertului, mai împestrițează cu un verde cenușiu tonul galben al lutului mereu uscat.

Casele se acațără răslețite și pe coasta dealurilor. Prea sus nu se urcă. Vântul e și mai puternic pe coamă. Numai cazărmile,

blocuri de clădiri cu acoperişul roşiu, sunt cocoţate pe muchea dâmbului nordic, în vraeştea valurilor de aer, în bătaia soarelui nemilos.

Tiparul oraşului? Un târg turcesc cu începuturi de occidentalizare. Geamia, e trecutul; stă ascunsă printre case scunde şi magazii masive, de piatră, ca nişte temniţe cu ferestruici mici şi zăbrele groase. In faţa geamiei, e piaţa largă ca să încapă căruţele ferecate, încărcate cu saci de grâu.

Occidentul e spre port. Intr'acolo sunt căsuţele moderne, într'acolo sunt vrâstările de case cu 2 etaje alăturea de altele tupilate, cu uşa deschizându-se ca într'un beciu.

Piaţa modernă, în jurul căreia e hala ca şi dughenile mai de seamă ori cafenele nelipsite, este însemnată printr'un curăţel monument ridicat în amintirea grelelor vremuri prin care a trecut şi acest oraş. Duşmanii dinspre sud, tot în casele mai răsărite au lovit. Ziduri înegrite, acoperişuri năruite, ferestre şi uşi căscate ca nişte orbite pe schelete, arată în deajuns că şi pe aici au trecut năvălitorii.

Dar Cernavoda nu e izolată ca Hârşova. Cernavoda are Dunărea, are linia ferată, are mai ales minunea de pod, dantelă fină de fier, suspendată deasupra apei. Cernavoda se reface mai lesne.

E un nod important de industrie. Hornurile înnalte ale fabricei de ciment, ale rafinăriei de petrol, ale fabricei de ţigle îi dau viaţă. Sunt şi acestea în parte darurile Dunării. Fabricelor vechi se alipesc altele nouă. Fabrica de şuruburi erà aproape terminată, alta de tăbăcărie este proectată.

Viaţa gâlgâie. Şuerăturile sirenelor se îngână cu acele, mai răguşite, ale vapoarelor ori acele mai scurte, mai stridente, ale locomotivelor.

Spre seară, când ies muncitorii din fabrici tăcutul orăşel devine un colţ din oraşele industriale. Cafenelele se umplu într'o clipă. Nu lipsesc nici tipurile care socot că şapca trasă pe ceafă, şuviţa de păr sbârlită în frunte ori baiderul asvârlit cu un capăt pe spate şi altul spânzurând pe pieptul uns de fum, sunt semnele emancipării sociale. Nu lipseşte nici viaţa de taverne, imitată după cinematografe.

Mesuţele şchioape din faţa cafenelelor sunt prinse de cei ce se reped la jocul de cărţi, iar vocabularul acestora se restrânge la variate sudalme cu care întovărăşesc fiecare aruncătură de carte. Sunt revoltaţii precoci care socot că viaţa nu e muncă; n'are cine-i îndruma către îmbinarea unui trai omenesc, curat cinstit, mulţumit cu truda nu totdeauna cea mai grea din fabrică.

Să-i îndrume? Cine?

Stăpânii mai tuturor fabricelor sunt nemţi, belgieni, francezi ce-şi răscumpără exilul prin salarii mari plătite în valută străină şi care trăesc în clădiri aparte, împrejmuite cu înalte ziduri de beton armat. Ei vin, poruncesc, scumpesc fabricatele ca să le aducă

conaționalilor lor acționari cât mai mari dividende, se îmbogățesc și pleacă spre a fi înlocuiți cu alții la fel.

Toată ziua închiși în biurouri spațioase, cel mult se întâlnesc între ei spre a juca tenisul, pe locul anume tăiat sub malul din spre gară, împrejmuit cu garduri de sârmă, ca să nu vie în contact cu orientalii. Ducându-se, n'au cuvinte altele decât de mulțumire că au scăpat dintr'o închisoare producătoare de aur, dintr'o țară necivilizată, retrogradă, plină de leneși și analfabeți dar din banii căreia se ridică departe, în țări civilizate, palate mândre.

Nu există o școală de adulți, o sală de cetire, o lumină cât de slabă pentru muncitori, într'un orășel în care fabricile sunt în număr relativ așa de mare.

Cine are interes să le facă? Cei cărora le trebue hamali?

„Vezi! cu cât mai mult pleci capul, cu atâta toți își bat joc de *tine și sug sângele tău*... Din a dreapta și din a stânga, piticii și uriașii *râvnesc la tine*, oricât de slabă și sdruncinată ești. Cinge-coapsa, țară română... și-ți întărește inima..."

CETATEA-ALBĂ

Mi-a fost dat să văd orașul de lângă Limanul Nistrului, cu ocazia încheieriil uneia din acele lucrări, care contribuesc, încetul cu încetul, la întărirea situațiunii economice a țării. Se săvârșise normalizarea liniei Cetatea-Albă până la Basarebeasca, devenită dintr'o dată un important nod de cale ferată în Basarabia.

Și e curios! Pe când ziarele în grija lor de a arătà, cât de departe, halul de dezorganizare a căilor noastre ferate, înregistrează cu deduceri ample, chiar întârzierea trenurilor, pricinuită de ruperea unei foi de arc dela tender, nici nu au pomenit modesta solemnitate dela Cetatea-Albă, care însemna însă un pas în progresul sănătos al organizării drumurilor de fer.

Pentru mine săvârșirea acestei lucrări, căpătase proporții neobișnuite. Prin ea se ștergeau cei aproape 500 de ani, de când se înstrăinase cetatea, care servia drept apărare Moldovei și drept vamă în legăturile noastre cu orientul. Soldații din regimentul de căi ferate care au muncit la normalizarea liniei, prin truda lor, — tot un războiu în felul lui — au legat din nou cetatea pârcălabilor Gherman și Oană, cu restul țării.

Din nou Cetatea-Albă va avea rostul de pe vremea lui Alexandru-cel-Bun, iar curentul vieții bogatului ținut se va abate iarăși către lăuntrul țării. Pentru localnici, Galații vor lua locul Odesei, iar privirile vor începe a căta spre inima țării, deocamdată urmând calea interesului material, mai pe urmă însă și al înclinărilor sufletești.

Basarabia a fost așa de intens înstrăinată în relativ scurtă vreme cât a stat sub stăpânirea rusească, în cât trebue răbdare dar și muncă constructivă pentru a șterge urmele unei dușmănoase otrăviri chiar a sufletelor românești.

Trecutul ne poate veni mult în ajutor, deși la aceste puncte de granițe, însărcinații cu diferite slujbe, trebuesc aleși tot din cei pătrunși de marea lor misiune. Cât de deosebit preț punea și Ștefan-cel-Mare, mare războinic dar organizator și mai de seamă, pe localitatea aceasta atât de depărtată de Suceava, ne arată numele Pârcălabilor pe care-i trimetea aice dela unchiul său Vlaicul, până la vărul său Duma. Era loc de încredere dar și de deosebită răspundere.

Abia ajungi în oraş şi cauţi, nerăbdător, să vezi cetatea istorică. Nu te uiţi la năsipul din strada gării, aşa de gros încât se înfundă roata trăsurii în el, până 'n butuc, învăluindu-te în nori de praf care te orbesc. Nu bagi de seamă nici rodul viilor sădite în năsipul aiurea netrebnic, nici când ai intrat în oraşul cu străzile bine pavate şi casele înşirate în lungul lor ca nişte ziduri lungi.

Scoborând costişa domoală a drumului ce duce la port, în sfârşit eşti înaintea Cetăţii. Te aşteptai să afli ruini, şi găseşti întăritura aproape întreagă. Pusă în calea tuturor năvălirilor, zidurile ei au fost totuşi cruţate. Tighina mai nouă, nu e cu mult mai bine păstrată decât Cetatea-Albă pe când din Cetatea dela Suceava, în preajma munţilor, abia au rămas câteva ziduri.

Adevărata ei înfăţişare n'o prinzi decât de jos, de pe cheiul micului port. Aice ea domină limanul. Zidită pe nişte colţi de stâncă, bastioanele rotunde ale castelului capătă înfăţişarea impunătoare la care te aşteptai. Altfel, de partea dinspre oraş, zi-

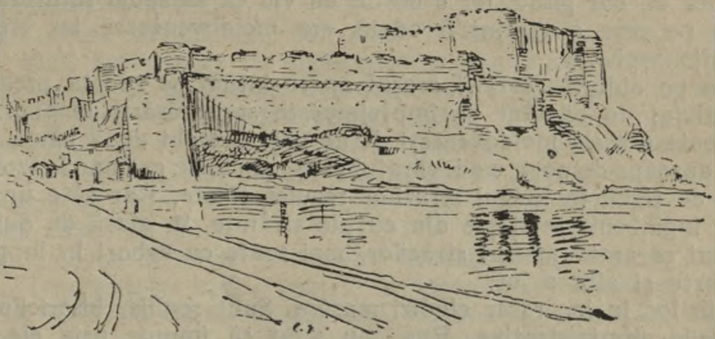

Cetatea.

durile par joase; nici un turn mai semeţ, cu profiluri svelte, nu opreşte privirea.

Totul e simplu şi masiv.

Intrarea principală e săpată într'un turn prismatic, scund, dar cu temelii groase. Se mai văd încă bine jghiaburile în lungul cărora aluneca poarta de stejar, trasă în sus, pe când din piatra cu inscripţie de deasiupra intrării nu a rămas decât locul ei.

Totul e numai blocuri cioplite de piatră; cărămida lătăreaţă şi subţire nu se vede decât pe faţa lăuntrică a întăriturii dela poartă, în bolta ogivală a celor două tuneluri terminate în afară cu ferestruici înguste.

Un zid gros, cu bastioane hexagonale, cu crestăturile neştirbite, împrejmueşte de jur împrejur cetatea, încinsă de şanţul odată plin cu apă, larg, adânc, bine petruit.

Un alt zid desparte curtea cea mare, de adevărata citadelă, în colţul căreia, se ridică castelul, cu cele patru turnuri cilindrice, la colţuri. Ii lipseşte doar acoperişul.

Te acăţeri cum poţi până sus. Lăţimea zidului îţi înlesneşte paşii, ca şi pe cărări de pripoare muntoase. Intinsul cenuşiu al Limanului este priveliştea care te atrage. Larg deschis spre mare odată, înţelegi pentru ce negustorii greci întâi, genovezii apoi, au găsit cu cale se întărească limba de stâncă de unde dominau zarea. Era paza magaziilor de bucate adunate din grânarul Basarabiei, de unde, încărcate pe corăbii, ieşau lesne prin golful, azi închis la gură şi schimbat în liman.

Pe urmă cetatea deveni capăt de drum, locul de vămuire al mărfurilor duse spre părţile tătăreşti. Alexandru-cel-Bun ,,stăpânitor a toată Moldovlahia şi a ţărmurilor mării" o stăpâneşte. Era prea aproape însă de izvorul năvalei turceşti, spre a nu cădea în mâna lor, la 1484.

De atunci a rămas neatinsă, fiind netemută. Nefolosită s'a păstrat aproape cum era, ca mărturie celor de azi de vrednicia strămoşilor noştri. Buciumele nu vor mai răsuna în ocolul zidurilor ei, dar glasul lor e destul de viu ca să spuie tuturora, că ţara pe care a străjuit'o odată, era moldovenească iar Nistrul graniţă veche.

De pe zidurile, cetăţii oraşul apare întins pe coasta prelungă a valului de pământ ce împrejmueşte spre răsărit limanul. Ca în toate oraşele moldoveneşti, lesne poţi deosebi două părţi. Jos, mai aproape de port, e adevăratul oraş, cu casele grămadă, acoperişuri de ţiglă, în lungul străzilor regulat tăiate. Rar câte un salcâm îngălbenit se iţeşte din curţile strâmte, în afară de dungile verzui ce arată mersul străzilor, mai toate cu arbori în lung, de o parte şi alta a lor.

Din loc în loc răsar clădiri masive. Sunt şcolile, bisericile sau clădirile administrative. Ruşii au ştiut să impuie prin ele. Nu au precupeţit cheltuelile. Incepând dela uzina electrică, chiar lângă liman şi până la Sobor, cu clopotniţa prismatică, se înşiră clădirea liceului, impunătoare, în mijlocul unei grădini, apoi palatul Prefecturii, în cărămidă aparentă şi cu trepte de marmoră roşie, cazarma şi administraţia financiară, ruinată.

Spre culmea dealului, mai ales către nord, vine partea înverzită, cu pomi şi vii, cu căsuţe mici, răsleţite. a populaţiunei legată de pământ, după cum jos în lungul ţărmului se înşiră căsuţele pescarilor

Dealungul limanului, oraşul se continuă cu satele româneşti : Popuşoi, Turlac, până când ceaţa depărtării uneşte cer, pământ şi apă, într'o nedeslusită dungă fumurie.

Scoborând din cetate, unde măcar trecutul te înviora, străbătând oraşul înstrăinat (nici nu te-ai fi aşteptat să-l găseşti altfel) nu poţi să-l părăseşti, fără să calci pe la oazele speranţei, revenirea la vremurile de odinioară.

Sunt şcolile. Liceul e mândru, cu săli curate, cu coridoare spaţioase şi luminoase. Capela, care nu lipsea în Rusia — ce făţărnicie ! — din nici o clădire şcolară mai mare, prea mult aduce

aminte, celor chemați zilnic să facă rugăciunea, de vremea de eri, prin inscripția neînțeleasă de moldoveni, de deasupra catapitesmei. In schimb în sala de festivități, culorile naționale, ca și portretele suveranilor, au fost zugrăvite de elevi. E semnul schimbării, după spusa directorului, care vorbește moldoveneasca poporului.

Imbucurător este și începutul unui muzeu cu bucăți adunate de elevi din preajma cetății, sub conducerea unui vrednic profesor tânăr. De altfel un mic muzeu se mai găsește și în palatul prefecturii, pus sub îngrijirea iarăși a unui tânăr cu multă tragere de inimă pentru asemenea îndeletnicire, cam rară la noi.

Merită mențiune deosebită Orfelinatul, de o curățenie exemplară. Ce influență în primenirea sufletelor poate aduce un conducător destoinic, dornic de muncă, în acest orfelinat mi-a fost dat să văd. Nici nu se cunoaște că copiii adunați acolo la un loc, știau acum câtăva vreme, numai rusește. Ii credeai într'o școală de dincoace de Prut.

Mărturisesc slăbiciunea, dar abea mi-am putut ținea lăcrămile, când am asistat la rugăciunea pentru masă, cântată mai în unison decât la biserica grecească, de către copii, într'o românească fără cel mai slab accent străin. E minunea îndrumătoarei plină de viață și însuflețire. Dacă am avea cât de mulți factori de aceștia, am cuceri, din punct de vedere național, repede-repede multe cetățui, rămase încă în înstrăinarea, voită pare-că chiar de noi!

Mai e nevoe de ceva! Directorul liceului mereu repetă: Cărți, cărți. Trimite-ți-ne cărți, pentru că încep a fi întrebate. Altfel fără să vreie, va trebui să deschidă din nou ușile ferecate ale bibliotecii școlii, plină numai cu cărți de pe vremea pe care noi am dori să fie uitată.

Așteptările lor din nefericire atârnă de fabricile de hârtie cât și de necontenitele pretenții mărite ale lucrătorilor, care nu vor să știe de sacrificii pentru cultură.

CHIȘINĂU

Prutul e ca o axă de simetrie. Dincolo și dincoace de el sunt două părți de țară, mult asemănătoare. Când treci podul dela Ungheni, nimic nu-ți spune că ai pășit peste pragul de unde, până mai deunăzi, începea Asia. Natura peisajului, oamenii, obiceiurile, sunt aceleași ca și pe malul lui drept. Așezarea celor două mari orașe — Chișinău și Iași — împlinește simetria, Configurația terenului fiind cam aceiași, aduce asemănare și în dispoziția generală a celor două orașe.

Chișinăul văzut de pe drumul Orheiului e oglinda Iașului privit de pe Galata. Până și Bâcul molatec, aduce aminte de Bahluiul plin de broaște. Casele însă sunt înșirate mai mult de-alungul coastei unui deal, pe când ale Iașului sunt revărsate peste poalele a două dealuri. Dela Copou până la Eternitate scobori și sui; dealungul lungei străzi Alexandru ți se urăște mergând.

Dacă de departe este asemănare între așezarea celor două orășele planul lor amănunțit este deosebit.

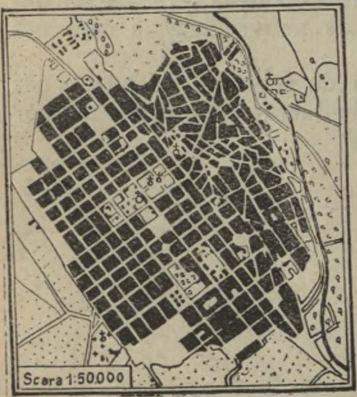

Planul Chișinăului.

Iași, e un oraș vechiu, cu amintirea valurilor de demult, cu sfințenia evocată de trecut, cu melancolia trebuinței de a-și primeni haina la care ține. Străzile sunt întortochiate, cu fundacuri. Casele vechi boerești, masive, luminoase, mândre, se împotrivesc tendinței de aliniere; par ca monturele de oase, ale unui trup slăbit.

Chișinăul, din potrivă, are un plan american, înfăptuit însă într'un spațiu larg. Prin aceasta își arată tinerețea. E făcut după poruncă, ca și linia, dreaptă ca o sfoară întinsă, dintre Petrograd și Moscova.

E o rețea cu ochiuri regulate, dreptunghiulare, „cvartalurile".[1] Te pierzi în regularitatea străzilor monotone, aceleași pretutindeni. Fiind loc din belșug, mai toate sunt bulevarde. Pe toate le întrece artera principală, lată de 2 ori chiar de 3 ori cât bulevardurile Bucureștiului. Privind dintr'un

capăt al ei apare maidegrabă ca o șosea bine pietruită, tăiată într'o pădure. Palatele numeroase, de și mari, biserica Soborului, deși aproape monumentală, se perd în desișul arborilor din lungul bulevardului. Până și trăsurelele cu un cal, cu speteaza joasă, par niște jucării de copil, în spațiu larg.

Celelalte străzi, proporțional, sunt la fel. Casele sunt mai scunde ca niște cutiuțe. Toate însă poartă acelaș tipar. Iți trădează o particularitate din psihologia etnică, ori umbra vremurilor de teroare.

Imi făcură impresia omului, ascuns, concentrat în sine, pe a cărei față, mască rigidă, nu prinzi nici veselia, nici sinceritatea, nici mânia ori sbuciumul sufletesc.

Casele sunt aliniate la marginea drumului. Obloanele de lemn, dela ferestre, sunt închise de cum se amurgește; rar când scapă printre ele o dungă de lumină. Până și porțile, înalte, ferecate sunt bătute cu scânduri, iar portița mică, îngustă, e ca și intrarea într'o tainiță.

Viața este ascunsă, îndărătul zidului ce se ține dela un capăt la altul al uliței.

Puținele felinare aproape stinse, nu înving bezna întunerecului ce se lasă seara peste străzi. Florile, arborii, râsul și plânsul sunt tăinuite. Rar clădire, probabil a celor care nu puteau fi bănuiți de nimic, au o grădină în față și o împrejmuire care să nu oprească privirea drumețului. N'am putut încă să-mi scot din minte, impresia de taină, de rigiditate, ce mi-au lăsat-o clădirile din Chișinău.

Explicarea însă vine dela sine. Ț'o dă cetatea medievală dinspre marginea orașului; e închisoarea, citată și în La grande Encyclopédie, ca o curiozitate. Zidită de un maestru italian, reproduce în veacul al 19-lea, icoana dispărutelor cetăți, greu de luat, din vremurile vechi. Strânsă grămadă, înaltă, cu turnuri masive la colțuri ca niște metereze, cu ferestruici aproape de acoperământ, era veșnic, pumnul amenințător. Și atunci orice vorbă trebuia cântărită, orice gest cumpănit. Sinceritatea trebuia zidită. Veșnica amenințare a făcut și pe oameni închiși în sine.

De altfel orașul cuprinde istoria întregii Basarabii, în ultimul veac de încarcerare tristă. E un mosaic etnic, plantat pe fondul românesc.

Orașul e complect înstrăinat. După harta etnografică a lui Nour, nu mai puțin de 13 soiuri de neamuri îl forma, în proporții variate. Evreii domină, chemați prin înlesniri mari, din lăuntrul Rusiei. Intre progromuri și Basarabia, ei au ales pe aceasta din urmă. Se dau 32 de sinagogi față de cele 18 biserici ortodoxe Majoritatea evreilor sunt strânși grămadă, furnicar caracteristic înspre vale, în jurul halei, demnă de văzut.

In colo întâlnești tot soiul de neamuri, ademenite prin privilegii anumite într'un oraș nou format, ridicat într'o regiune bogată. Pentru acești noui veniți, care trebuiau să dea tiparul ru-

sesc unei provincii moldoveneștil s'au clădit monumentalele școli. Liceele sunt adevărate palate cu capele spațioase, numai icoane. In schimb, școlile primare sunt așa de ascunse, încât trebuesc descoperite. Cele dintâi erau hărăzite puternicilor; în cele din urmă ar fi putut străbate și băstinașii, ,,țiganii" lui Pușkin

Orașul era clădit doar pentru dominatori, pentru cei mlădioși, pentru toți care socoteau limba moldovenească numai ca a pariei.

Prin rusificarea orașului nou clădit, se credea că se va schimba caracterul etnic, prea tenace, a guberniei întregi. Metoda însă a prins în oraș. Limba străină a pătruns atât de adânc în casele chiar ale moldovenilor, încât azi e greu să fie pe deplin înlocuită.

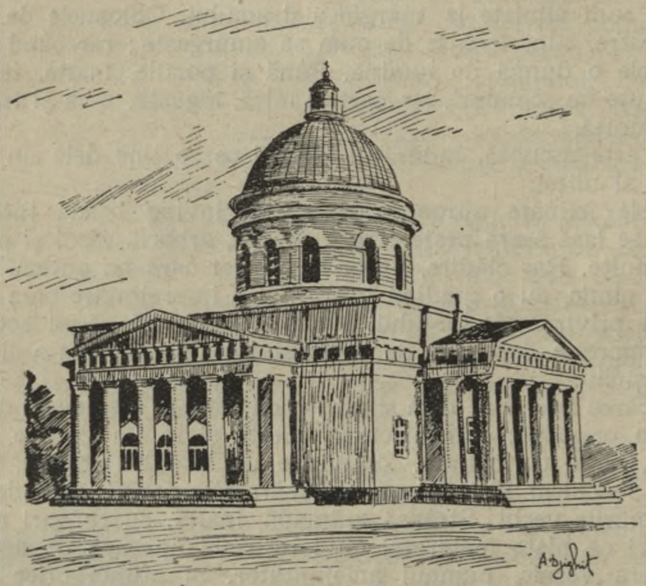

Soborul.

O auzi în intimitatea familiilor cu nume get-beget românești, ca și a acelora cu rol politic și național însemnat. Se înțelege că nu poate fi ștearsă ușor o intensă și metodică activitate de decenii, cu o prea domoală și șovăelnică acțiune de câțiva ani.

Și totuși dacă râcâi puțin pojghița, dai de starea reală, după cum înlăturând lichenii iese la iveală stânca sănătoasă.

Mă scoboram prin furnicarul de lume de pe strada Alexandru-cel-Bun; abia auzeam câteva vorbe românești între cei nepoftiți, veniți de peste Prut. Cu cât mă lăsam mai către gară, cu atât dispăreau și aceste slabe ecouri ale vremei nouă. Chișinăul de eri era neschimbat. Doar firmele, multe într'o limbă stâlcită, arătau revenirea la matcă.

Ajung la capătul lungului bulevard și urc dâmbul pe care se

înaltă școala eparhială. Pavajul de piatră a încetat; i-a luat locul lutul, pavajul naturat, uscat numai cât e soare. Au dispărut însă și zidurile de împrejmuire ale caselor, aici mai vesele. mai deschise, cu grădinița în față. Un glas de copil, care se juca într'o ogradă, îmi lămuri schimbarea. Eram în vechiul Chișinău moldovenesc, lăsat spre periferie. Eram în mijlocul poporului băștinaș pentru care liceele rămâneau închise, spre norocul lui.

De pe înălțimea din dărătul cimitirului, privirea aluneca peste frumoasele vii ce împrejmuesc orașul, dar și peste casele tupilate acoperite cu stuf, strălucitoare în îmbrăcămintea lor de var; în ele s'a păstrat, cu toată temnița ce-și arăta capul, sufletul întreg, curat, al moldovanului răbdător, toată înțelepciunea strămoșească, ca și dulcele graiu românesc, neprihănit, de pe vremea bătrânilor cronicari.

Chișinăul, orașul silnic înstrăinat, este împresurat de Basarabia veche, rămasă ca pe vremea de acum sute de ani în urmă.

C L U J

Dacă ai avea ciubotele fermecate din poveste și ai putea păși dela gară peste Someș, poposind deadreptul în piața Catedralei, impresia căpătată asupra Clujului ar fi mai puternică. Te-ai crede deodată, undeva maideparte, spre apusul Europei. Când apuci însă pe jos, pe strada care duce în inima orașului, vezi că și el e în prefacere.

Căsuțe cu un rând, dughenițe înfundate în pământ sunt urmele vremurilor mai vechi. Primenirea se arată prin clădiri mari, cu mai multe rânduri, ca blocuri de piatră, masive. O stradă laterală deschide privirei drum spre cetățuia culturală: Marianum, în care se străduesc stăpânitorii de eri, încă legănați de vagi speranțe, să întrețină o adevărată Universitate clandestină.

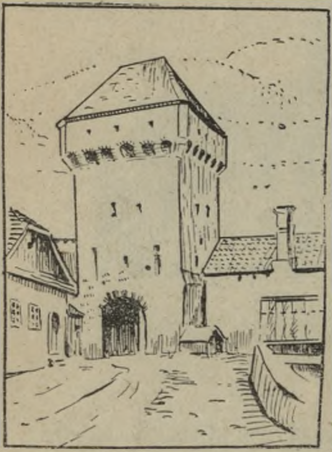

Turnul Punții.

Când ai ajuns însă în piața curată, largă, ai uitat de strada prin care ai venit. Privirea îți este oprită, fără să vrei, de imposanta catedrală veche, dela sfârșitul veacului al XIV-lea, cu săgeata turnului înalt, într'o coastă, înălțată atât. în cât o zărești de pretutindeni, servindu-ți de orientare. Răzoarele cu flori, mereu improspătate, ce o inconjoară, te dispun plăcut. In fața statuei lui Mătieș Corvinul, nu-ți încrunți fruntea privind la capul de zimbru de pe steagul închinat de bătrânul cu capul plecat și barba până'n brâu. Zâmbești de trufașa înfățișare a statuei, făcută anume așa pentru ca să concretizeze trufia generală trecută. Cum s'au schimbat vremurile! După lungi veacuri de răbdare, dreptatea sfântă tot a înviat.

De jur împrejurul pieței sunt ziduri de case mândre, cu prăvălii bogate la parter. Unele din ele sunt istorice, locuite de împărații care au vizitat Clujul.

Fără să vreau, apuc tocmai pe strada largă, ce mă duce la Uni-

versitate. Intr'acolo doriam chiar să mă îndrum. Ceà dintâi închinare, în capitala Ardealului, înaintea altarului culturii naţionale doriam să o fac. Acolo e speranţa înviorării etnice din părţile ţinute la o parte atâta amar de vreme dela cultura superioară naţională.

Palatul Universităţii, în stil Renaissance, zid în zid cu biserica Piariştilor, e sobru dar imposant şi fără zorzoane, sub îmbrăcămintea lui simplă de cărămidă aparentă. Inlăuntru sunt săli spaţioase şi luminoase. Palatul acesta e însă numai o minimă parte din Universitate. Laboratoarele şi clinicile formează un cartier întreg, liniştit, dealungul străzii Miko, patriotul bogat care a donat locul întreg unde s'au înălţat frumoasele palate.

Ungurii vroiau să facă din Cluj o cetate a culturii lor naţionale. De aceia n'au economisit nici o cheltuială pentru a înzestra cu tot ce trebue instituţiunile universitare. Părăsindu-le de nevoie, se bucurau că vor rămâne pustii. Viaţa ştiinţifică plină, manifestată cu vigoare de profesorii români, în scurta vreme de câţi-va ani, a dovedit o energie, nebănuită de cei care ne cunoşteau superficial. Adevărata unire bazată pe străduinţa desfăşurărei culturale, aice la Universitatea din Cluj s'a înfăptuit. Elemente tinere, produse ale Uneversităţilor din Iaşi ori Bucureşti, cu altele mai încercate ori chiar cu reputaţie mondială, „răgăţenii" cu dor de muncă şi localnici inimoşi, s'au strâns într'o înţelegere deplină, de invidiat, în jurul focarului de cultură naţională, în năzuinţa cu prisos atinsă de a-i da o strălucire chiar mai mare decât o avea înainte. E dreptul că şi mijloacele trebuitoare nu au fost precupeţite, după cum şi trebuia.

Şi astfel Clujul, mai eri înstrăinat până'n adâncul inimei iui, a devenit, mulţumită muncii profesorilor universitari, o cetăţuie a românismului, de unde vor porni pionieri pătrunşi de menirea înaltă, ce o au; ei vor lucra la rândul lor, spre grabnuica chemare a tuturora, către adevărata cale a naţionalismului sănătos, prin cultură.

De sus, de pe platforma Institutului Pasteur, cuprinzi cu vederea toată insula de clădiri mari, care constitue cartierul ştiinţii româneşti. Printre ele răsare moderna bibliotecă, aşa cum nu sunt multe nici în alte ţări. E numai beton armat şi fier. Inlăuntru e tot ce poate fi mai nou ca tehnică. Sălile de cetire, sălile cu documente, cu hărţi, îndeamnă spre muncă tihnită şi rodnică.

Pe coasta dealurilor dela spete, cu vile curate şi păduri de pomi, se întinde grădina botanică de aproape 20 jugăre cadastrale, sistematic alcătuită, după un plan poate prea măreţ. Când va fi terminată, prin varietatea terenului, va fi desigur cea mai frumoasă grădină botanică din ţară. Şi astfel cu ceeace s'a găsit şi cu tot ce se adaugă mereu, prin sacrificii materiale însemnate, Clujul va avea o universitate model, prin instalaţiuni ca şi prin munca desfăşurată de profesori, demnă de orice centru cultural apusean.

Dar tot de pe platforma Institutului Pasteur, privirea alunecă și peste îngrămădirea de case, de o parte și alta a Someșului mic, ca și peste peisajul variat ce-l încadrează.

Pus ìa îmbinarea dealurilor cari se sprijină pe ultimele valuri ale Munților Apuseni, cu deschisa câmpie clujană spre răsărit, orașul prezintă perspective variate și frumoase.

Spre apus valea Someșului e mai îngustă, dealurile abea lasă loc pentru parcul bine îngrijit cu plopi rămuroși, cu teatru de vară și instalațiune de băi. Casele se acață pe coasta mai domoală, numai arbori, dinspre Feleac, pe când cealaltă cu Citadela, e mai priporoasă, cu stânci scoase la iveală. Orașul se lărgește în josul apei mai mult pe țărmul drept unde se desfășoară spre câmpie.

Aici se mai păstrează o parte din zidul vechii cetăți, din veacul al XV-lea cu turnul masiv, pentagonal, cel mai bine păstrat, de lângă biserica veche a Franciscanilor, crăpată, fără turn și cu frontispiciul triunghiular.

Mai încolo puțin, teatrul modern, în mijlocul unui squar îngrijit, este înconjurat de clădiri nouă, mari, ocupate de autorități. Și în Cluj ca și în alte orașe din Ardeal, ceeace dă o caracteristică proprie, deosebită de a orașelor de dincoace de Carpați, este îmbinarea clădirilor de demult, păstrate cu sfințenie, alăturea de palate somptuoase, înălțate în vremurile mai din urmă. Casa în care se zice că s'a născut Matias Corvin, cu poarta ogivală tăiată în mijlocul păretelui larg dela stradă, este rămășița timpurilor vechi, pe când palatul măreț al Societății de cultură, se înalță impunător în mijlocul unui frumos parc.

Un bogat Muzeu etnografic ce adăpostește în cea dintâi clădire, după cum, deocamdată numai, în localul Școalei de meserii a început să se înființeze și un alt interasant muzeu etnografic, al vieții românești, anume nesocotită în celelalte.

Ca încheiere, vizitatorul capitalei Transilvaniei va căpăta o frumoasă priveliște, urcându-se în apus de soare pe drumul șerpuit ce duce pe dealul Citadelei. Spre apus, către Mănăștur, azi o mahala din oraș, strălucește acoperișul capelei de pe dealul Calvarului, singura rămășiță a unei vechi mânăstiri din veacul al XI-lea. Mai departe către apus, departe, orizontul e închis de dunga capătului munților Bihorului. Spre răsărit, deoparte și alta a râului, se întind clădirile orașului vechiu și nou, cu multe cazărmi și puține fabrici. Deasupra tuturora se înalță turnul bisericei Sf. Mihai, din mijlocul pieții.

In față, spre Sud, deasupra grupului compact al instituțiunilor universitare, în jurul cărora încă mai dăinuesc căsuțe mici, acoperite cu șindrilă, e dealul Feleacului, cu frumoasa șosea șerpuită ce duce spre Turda. Coasta dealului, tărăgănată e numai vile și umbră. Intinsul cimitir, cu monumente de granit, e una din atracțiunile acestei părți.

Un nou cartier de vile se adăposteşte şi îndărătul dealului Citadelei, acoperit cu vii şi livezi.

Ceaţa serei se lasă domol peste valea deschisă a Someşului, când încă deasupra Munţilor Apuseni, se mai păstrează dunga portocalie, ultima mângâiere a soarelui de mult asfinţit. Liniştea cuprinde oraşul care cunoscu viaţa sbuciumată.

De pe vremea Romanilor — aici fu vechiul Napoca — şi până la reintronarea stăpânirii moştenitorilor lor direcţi, Clujul n'a avut prea lungi perioade de odihnă, deşi se bucură de sprijinul multor regi şi împăraţi. Adese, din el, au pornit multe măsuri draconice pentru asuprirea Românilor.

Azi însă, spre el e aţintită privirea tuturora. Izvorul deşteptărei naţionale şi de temeinică cimentare sufletească, în el se află, ieşind gâlgâitor din altarul culturii naţionale al Universităţii.

CONSTANŢA

Cei care pentru întâia oară se îndreaptă către coasta de răsărit a Dobrogei, când au trecut de Anadalchioi şi privesc nerăbdători pe fereastra vagonului, scot, fără să vreie, aceiaşi vorbă : Marea ! Thalassa ! Thalassa !

Deodată se văd la orizont, numai două dungi late, trase cu pensonul, într'o sinuositate lăsată de dealul ce opreşte privirea : una sinilie mai sus, alta verzuie mai jos. Pironeşte privirea şi oraşul ce le apare ca un tablou din alte lumi.

Farul.

De lângă marea, acum întinsă cât vezi cu ochii, se ridică o îngrămădire de case cochete : Cazinoul şi Catedrala din capăt, geamia ce dă peisajului un colorit oriental, palatul domnesc cu acoperişul roşu. E o privelişte ce nu se găseşte prea des nici aiurea, în ţări mai depărtate şi mai vechi.

Peste tot soarele meridional aruncă puternica-i lumină, dând culorilor variate mai multă strălucire, iar cerul albastru, albastru-intens, complectează decorul plin de farmec.

Suntem adeseori înclinaţi să ne aducem critici prea aspre, ce ajung uneori la o desconsiderare a muncii proprii. In patima orbitoare aruncăm asupra trecutului val de negare a ori cărui progres. „Totul e de refăcut, căci nimic de până acuma nu e cu temei săvârşit !" Constanţa e unul din multele puncte din ţară, care dovedeşte uşurinţa acestei judecăţi asupra zilei de eri.

Nu cred că se poate aduce, nici din ţări cu o gospodărie veche, nici chiar din America plină de minuni, multe exemple de o mai repede prefacere a unui oraş, cum s'a întâmplat cu Constanţa.

Ce-a fost aicea mai înainte, ne-o spun călătorii de odinioară Pe vremea călătoriei lui Moltke era un mic port. Mai târziu ceva

spiritul întreprinzător al englezilor n'au putut neglija insula de grâne dela gurele Dunării, prețuită mai înainte de Romani ca și de Genovezi. Ei au construit linia ferată Cernavoda-Constanța, pentru ca să pompeze nu numai grâul dobrogean, dar și ceva dinspre România.

Constanța devine astfel un slab port de încărcare. Așà l'am găsit în 1877 : un mic port rudimentar, cu un cheiu de lemn, nu mai lung de 200 m., și o magazie cu 2 etaje, clădită în 1864,pentru depozitarea grâului. Valurile băteau cu furie stâncele de lângă locul unde s'a construit Otelul Carol, așa în cât multe corăbii, atrase de curentul nestăpânit, se zdrobeau de colții ascunși sub apă.

Așa era când Dobrogea ne-a revenit cu ceva mai puțin de jumătate de veac în urmă. Dacă până atunci Constanța era numai a Dobrogei, de atunci ea deveni singurul port de seamă al belșugului de grâne din România toată. Era fereastra prin care puteam respira aerul de libertate. Și ne-am pus pe muncă.

Dela 1881 s'au făcut studii, iar dela 1895, abea un sfert de veac în urmă, s'au început construcțiile. Ca din pământ a răsărit un port modern, al doilea pe întregul țărm al Mărei Negre, venind imediat după Odessa, construit cu atâta vreme mai înainte.

Constanța e și un semn al muncii, științei și destoiniciei românești, căci început sub inginerul Cantacuzino, el a fost conceput și adus la îndeplinire numai de către inginerii români.

Compare cineva planul Constanței din 1896, cu acel de azi. Nici nu e de recunoscut. Vechiul golf dinspre sud-vest, a devenit portul plin de viață de acum. Un dig lung de 1400 m., îl adăpostește de valurile dinspre Nord est ; alte diguri mai mici încheie dinspre sud, bazinul de 60 ha. în care pot intra vasele cât de mari căci adâncimea apei este de 9 m. Chiar uriașele transatlantice au început să pătrundă în el. Pe când mai înainte farul vechiu nu arunca semne decât până la 9 mile, lumina celui de azi, așezat mai adânc în mare, la capătul digului, e zărit la 12 mile.

In port se înalță, ca niște clădiri asiriene, silozurile, enorme magazine ce pot adăposti până la 140.000 tone de cereale, pentru construirea cărora s'a cheltuit peste 10 mil. lei. La marginea mării sunt înșirate 40 de rezervoare, ca niște baloane, cu un volum de aproape 200.000 metri cubi, în care este depozitat petrolul, destinat exportului.

In interior sunt anumite cheiuri pentru cărbuni, pentru cereale și vite. O ramură de drum de fier trecând printr'un tunel se desparte în numeroase alte ramuri mai mici, resfirate în jurul portului, tot atâtea artere ce varsă bogățiile noastre în vapoarele care așteaptă să le ducă în lumea largă. Peste tot s'au cheltuit până'n 1916, aproape 70 milioane lei.

Portul însă ar fi fost mort, dacă nu era în legătură cu restul țării. Și atunci s'a așternut, între 1890 și 1895, peste Dunăre, acel pod, monument al științei inginerești române, citat ca cel

mai lung din lume până acum câţî-va ani, continuat prin viaducte lungi şi prin podul mai scurt de pe braţul Borcea.

Viaţa a început să gâlgâie. Contactul cu lumea întreagă fu deschis. Dela 75.000 de tone cât s'a exportat prin Constanţa în 1899, exportul se ridică la peste un milion şi un sfert de tone în 1913. Petrolul cu derivatele lui, ţine fruntea.

Circulaţiunei din port îi corespunde o întindere de exploatare şi de fabricare în interiorul ţării; una cu alta merg mână'n mână.

Importanţa portului creşte, de când elegantele vapoare româneşti, iuţi şi comode, scurtează drumul spre Constantinopol. Constanţa devine un loc internaţional, legătura apusului cu orientul. Timid la început, pavilionul românesc fâlfâe mai adânc în urmă. Vapoarele de călători, Dacia şi Impăratul Traian, cele mai mari, cu o putere de câte 7200 cai vap. ajung până la Alexandria în Egipet poposind la Ţarigrad şiPireu. Vapoarele noastre comerciale, Carpaţii cel mai puternic, ajung până la Rotterdam, înconjurând Europa.

In 1913 peste 1100 de năvi au intrat în portul nostru, cu un tonaj de aproape 1 mil. jum. de tone. Un cablu submarin leagă Constanţa de Constantinopol, atrăgând spre noi cumpăna de greutate a relaţiunilor internaţionale.

Aceasta este minunea ce se oglindeşte astăzi în luciul mărei, minune înfăptuită în scurt timp aproape numai prin munca noastră proprie.

Dintr'un orăşel cu câteva colibe de pescari, acum aproape un veac, pe urmele vechiului Tomis, ale cărui ruini au fost găsite chiar lângă port, se înalţă un oraş din ce în ce mărit, plin de viaţă.

Casele nu-şi mai găsesc loc dealungul mării; au început să se ridice şi să se întindă spre Anadalchioi, ca o mare în flux, semn al trăiniciei şi al mişcării omeneşti.

Deşi mai mult comercial, deşi, ca mai în toate porturile din lume, adunătură de naţii felurite, începe încetul cu încetul să răsară şi colţul unei seminţi sănătoase de cultură naţională.

Şcolile numeroase, chiamă generaţiunea tânără, spre cunoaşterea trecutului, legându-le strâns sufleteşte de pământul ce a fost de mult al nostru. Profesori destoinici, care îşi înţeleg marele rol cultural ce-l au pe lângă acel al meseriei, s'au strâns grămadă şi se pun pe lucru. Una din cele mai bune reviste regionale în Constanţa apare. „Analele Dobrogei" cuprind în fiecare număr însemnate contribuţiuni la cunoaşterea complectă a provinciei noastre transdanubiene.

Un muzeu regional, cu atâţea condiţiuni bune de desvoltare, e pe cale de a se înfăptui.

Dacă până acum, Constanţa a luat desvoltarea în care se găseşte azi, servind drept port numai vechii Români, în viitor singurul port, debuşeul natural al tuturor bogăţiilor unei ţări atât

de variat alcătuită, ca a noastră, va lua o extensiune cu totul deosebită.

Condiţiunile naturale îi indică această cale, iar trecutul muncii româneşti este o chezăşie sigură de progresul ce-l aşteaptă.

Pe lângă port, Constanţa este şi singurul loc de recreaţiune la malul mării. In această privinţă însă este multă silă. Constanţa trebue să rămâie numai portul necesar vieţii ţării. Vilele pentru vară se vor muta fie la Mamaia, cu plajă restrânsă, fie la Tekirghiol mai pitoresc, dar mai ales, mai spre sud, la Balcic şi Ca varna, unde sunt toate condiţiunile de întemeiere a unei staţiuni chiar de iarnă. Farmecul unui peisaj plin de contraste, plaja întinsă şi adăpostită, temperatura medie anuală blândă, fac acest colţ românesc propice pentru o staţiune climaterică maritimă, liniştită, întremătoare. Constanţa trebue să rămâie cu viaţa sgomotoasă, intensă, de port, semnul nu numai al belşugului ţării dar mai ales al destoiniciei muncii româneşti din trecut ca şi din viitor.

CRAIOVA

Cetatea Banilor Olteniei, s'a americanizat. A devenit orașul banilor. Nicăeri, se spunea înainte de războiu, nu erau atâția milionari, ca în Craiova. De altfel și acuma poartă pecetia afacerilor, în sensul curat al cuvântului, mai mult decât oricare alt oraș de provincie din România veche. Clădirile cele mai mari, în afară de cele administrative, nu aparțin nici artei, nici științei, nici religiei. Sunt închinate vițelului de aur.

Palatului măreț al Băncii Comerțului, numai marmoră și pictură pe din lăuntru, opera marelui nostru arhitect Mincu, cea mai puternică bancă provincială, îi face concurență palatul proaspăt înălțat al Băncei Olteniei. Alăturea de acesta se ridică alt palat, mai vechiu, cu stolurile la ferestre mereu trase, aparținând unuia din cei mai bogați nababi din țară.

Intre cele două instituții financiare, cu aripile lui Mercur, în bronz, drept emblemă, stă pitulat bietul Teatru Național, ca și un modest cărturar cu haina roasă 'n coate, pe care întâmplarea l'a adus între doi îmbogățiți de război, cu inele pe toate degetele.

De altfel în Craiova mai sunt clădiri masive, unele chiar cu adevărat gust artistic. Aparțin administrațiunilor, tot ca un soiu de semn al belșugului regional. Palatul administrativ, în reușit stil românesc, e unul din cele mai frumoase din țară: Palatul justiției. sobru și încruntat la față, cu frontispiciul sprijinit pe patru coloane corintiene masive, contrastează cu dughenițele care împrejmuesc piața, excepțional, curat ținută.

Aceste sunt singurele clădiri care strălucesc în bătaia soarelui, când privești orașul de pe vârful dealului Bucovăț. Incolo orașul e ca o dungă lată, de culoare verde-închis, tras cu pensonul pe gălbiul culmei de deal, în lungul căruia se înșiră casele, scoborâte până'n lunca Jiului. Vegetația abundentă inundă celelalte clădiri, răslețe, mai mărunte.

Nici o biserică nu-și înalță crucile aurite prea sus. Nici un turn nu a rămas păstrat din trecutul destul de vechiu al orașului.

Deși din veacul al 15-lea, nu se vede nimic din urmele zilelor capitalei de demult.

Din „Hanul nemțesc", casele Domniei, nu au rămas decât crâmpeie de ziduri, acoperite de șubredele căsuțe din preajma lui Sf. Dumitru. De semnele trecutului pare că ne e rușine. Le

dărâmăm cât putem, fără să construim ceva la loc, cum s'a întâmplat cu biserica Madona Dudu.

Biserica Sf. Dumitru, ca și palatul administrativ din Iași, ca și catedrala din Târgoviște, stă cu schelele pe din lăuntru de mulți ani. Pe ferestruicele înguste, străbate în interiorul spațios, lumină discretă, fosforescentă, prin reflexul ei pe pereții cu zugrăveala aurită. Acelaș contrast, dureros, e între stâlpii masivi dela intrare, între bogăția decorului neisprăvit și bălăriile din jur, ca și la atâtea alte construcțiuni începute, dar care vor aștepta mult și bine să fie isprăvite.

Incolo orașul este curat întreținut în părțile centrale.

Strada enirii, bine pavată, este zid de dugheni bogate.

Se simt pulsul viu al comerțului intens. Firme românești sunt îndeajunse, comparativ cu Iașul bunăoară. Deprins însă cu vioiciunea și spiritul negustoresc ai oltenilor de odinioară din Iași, mă așteptam să văd și mai multe firme românești. Boala este generală. Socotim comerțul drept îndeletnicire prea puțin „intelectuală" și de aceia fiii negustorilor români l'au părăsit pentru o boierie birocratică. Invinuirea că comerțul și industria sunt în mâinile străinilor, tot nouă trebue să ne-o aducem. Le-am avut și le-am lepădat ca ceva înjositor. Alții, găsind lcc gol, le-au dat cuvenitul interes. Nu sunt ei de vină.

Bogăția Craiovei, comerțul ei întens și începutul industrial destul de promițător — mori, fabrică de conserve, cărămidării, fabrici de teracotă — sunt firești, orașul fiind așezat în mijlocul unui rodnic ținut, aproape de îmbinarea a 3 județe mănoase, la mijloc de drum între munte și lunca Dunării.

O caracteristică negativă a județelor oltenești, cu băncile populare cele mai bogate, este însă marele număr de analfabeți. Nicăeri în țară întunerecul nu e lăsat mai adânc, mai ales asupra sătencelor, ca în Dolj, Olt și Romanați. Această stare de inferioritate culturală, deși existând o vădită prosperitate economică, se reflectează și în puțina îngrijire dată școlilor, în Craiova. In cartierul școlar, din jurul cochetei biserici Sf. Treime, strălucitoare în haina-i nouă, numai liceul are o clădire mai acătărei cu toate că a devenit neîndestulătoare. Celelalte școli, mai toate stau în încăperi improprii, puțin îngrijite, în orice caz contrastând isbitor cu palatele băncilor din deal. Grație însă avântului luat în ultimii ani, când preocupările școlare s'au rezumat aproape în îndemnul spre construcții, în Craiova s'au făcut importante adausuri liceului, s'a clădit aproape ca din nou o școală normală de fete într'un parc întins, ca și Gimnaziul „Frații Buzești".

Totuși, în domeniul cultural, o înviorare ca de primăvară se observă în ultimii ani. Biblioteca liceului, bogată, mulțumită munei sârguincioase a unui profesor, este azi în ordine, utilizabilă. Ușor poate deveni o bibliotecă publică. De o parte și alta a liceului se ridică două clădiri frumoase a editurei „Ramuri" și „Scrisul românesc", cum nu se găsesc multe în țară.

Mişcarea culturală se exteriorizează prin reviste şi societăţ. In Craiova apar câteva reviste literare şi chiar de specialitate ai apar „Arhivele Olteniei", care după exemplul „Analelor Dobrogei", cuprind multe lucruri interesante relativ la cercetările istorice şi arheologice din regiunea bogată în amintiri străbune. „Prietenii Ştiinţei" se încearcă a trezì din apatie, prin conferinţe instructive. Un început de muzeu arheologic, se află în câteva odăiţe din Palatul administrativ. Un comitet de curând format a luat iniţiativa creării unui muzeu regional aşa cum trecutul istoric ca şi natura îl impun.

Dar ceeace nu are nici un alt oraş de provincie din vechiul regat, este frumosul Muzeu Aman.

Intr'o clădire spaţioasă, bine întreţinută sunt adăpostite tablouri de ale lui Aman,, Grigorescu, Verona, Petraşcu, Stoenescu

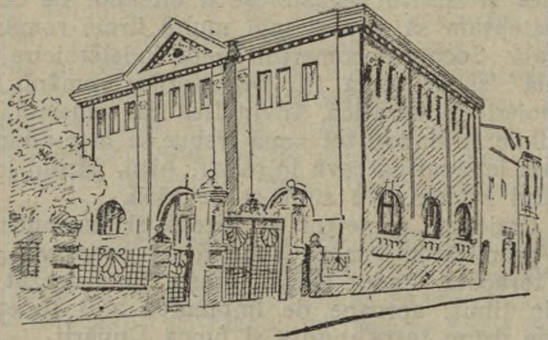

Muzeul Aman.

şi alţii, procurând vizitatorilor, nu tocmai numeroşi, clipe de reală mulţumire artistică. Biblioteca bogată, din acelaş corp de clădire, este bine orânduită şi folosită cât decât. Cu un sprijin ceva mai simţitor din partea primăriei, al cărei buget e aproape de 25 milioane de lei pe an, şi mai ales prin concentrarea tuturor elementelor în jurul Muzeului Aman, din păcate azi risipite în grupe disparate, deşì dovedesc nu numai valoarea culturală dar şi îndestulă tragere de inimă, s'ar puteà înfiripà o puternică organizaţie culturală şi artistică, demnă de însemnătatea Olteniei.

Nu se poate ca închegarea serioasă a atâtor energii strânse la un loc, Craiova fiind şi un centru şcolar însemnat, să nu ducă şi la o efectivă ajutorare din partea instituţiilor financiare aşa de puternice. Toate condiţiunile există, pentru ca oraşul de pe Jiu să ajungă şi în direcţia culturală, la nivelul în care se găseşte pe terenul economic. Imprejurimile lui naturale chiamă spre cercetare, ca şi numeroasele urme ale trecutului, ascunse prin satele compacte, unele mai populate decât multe orăşele.

Nu ţi-e permis să părăseşti Craiova, fără ca măcar să nu treci prin Parcul Bibescu. E ceva demn de văzut. O „Sehenswurdig-

keit", cum se scrie în Baedeker-ul oraşelor apusene. E în acelaş timp şi o caracteristică a planului ce se dădea la noi unei grspodării orăşeneşti

Deşì oraşul întreg — de altfel ca mai toate oraşele noastre ieşite din satele de mai eri — este într'atâta o grădină în cât Banca *Nationale*, ca şi Banca Comercială, par ca nişte vile, imaginaţiunea unui primar care a ţinut să se ilustreze prin ceva mai deosebit, a creiat un parc frumns, întins pe câteva hectare, cum nu există nici la Bucureşti.

Un singur cusur are. Fiind prea departe de oraş, rămâne mai totdeauna pustiu. Nu s'a ţinut socoteală de lenea noastră de a ne mişca, cât şi de nedeprinderea de a admira un apus de soare printre crengile sălciilor pletoase. Dar întinderea prea mare a parcului, cere şi cheltuială de întreţinere. Necercetarea lui nu pare a dispune pe gospodarii comunali la cheltueli.

Urmarea? Inceputul părăginirii. Lacul se împotmoleşte şi se acoperă cu giulgiul lentiţelor; podul suspendat începe să-şi arate scheletul de sub artificiala-i podoabă;băncile încep să ajungă oloage. Parcul sortit să dăinuiască e pe cale să aibă soarta luncei, frumoasei lunci a Jiului sălbatec.

Şi într'acolo erà odată un loc de preumblare. Azi, bulevardul costisitor ce duce la Mofteni, cu biserică veche dar cu şcoala oblonită în preajma lui Septembrie, este un drum de chin, din cauza prafului răscolit, ori a noroiului până la butucul roţii. Revărsările Jiului nestavilit ajung până'n preajma oraşului, lăsând mocirle bâhlite. Până şi primăria caută să pedepsească sau să taie pofta de preumblare, celor care ar apuca drumul spre Jiu, punându-le în cale gunoaiele adunate din oraş.

Două parcuri erau prea mult. Unul, cel natural, cu variaţii mai ademenitoare, trebuia sacrificat. De cât... nici parcul Bibescu nu e preferat forfotei de pe strada Unirei, căci în educaţia noastră nu a pătruns încă simţul farmecului unei preumblări în spaţiul larg al naturei.

Craiovenii nu vor să facă excepţie, măcar că au la dispoziţie unul din puţinele parcuri frumoase din România întreagă.

CURTEA DE ARGEȘ

Pe drumul apelor dinspre munți, întemeietorii Principatelor Române și-au lăsat semnele popasului lor, când mai vremelnice când mai de largă durată. Apărați de zidul înalt la spate, le erà mai ușor să străjuiască intrarea din vale. Baia, Suceava, Câmpulung, Târgoviște, sunt urmele pașilor voevozilor noștri, în chibzuita lor înaintare. In puține locuri însă s'au păstrat mai grămadă atâtea podoabe din depărtatul trecut, ca pe Argeș.

Orășelul tihnit, prea liniștit, curat, cu multe căsuțe bătrânești, stă ascuns după o perdea de salcâmi, plopi piramidali și plopi argintii, stufoși. Când te scobori din gară, monumentală față de târgușorul azi fără însemnătate economică sau măcar climaterică, cum ar puteà să aibă, nu zărești aproape nimic din el. In schimb, departe, pe terasa Argeșului, sclipește ca o jucărie de cristal Episcopia; și mai departe, peste cei doi stâlpi dela poarta văii înguste, Ghițu și Frunțile, se înalță masivul Negoiului. Pare și el de marmoră, învăluit în blânda lumină primăvăratecă, reflectată de șuvițele omătului, ce dau și mai mult înfățișare alpină, celui mai înalt vârf din Carpații românești.

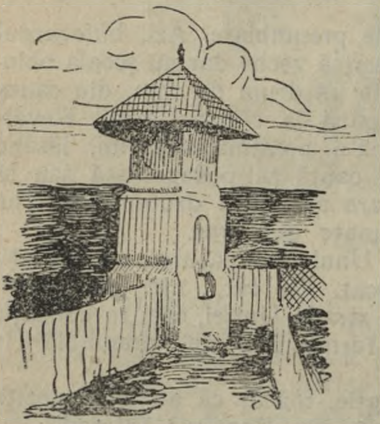
Fântâna lui Manole.

Privirea atrasă fără vrere către podoaba munților noștri, alunecă în acelaș timp și peste clădirea de care se leagă legenda lui Meșteru-Manole, evlavia lui Neagoe-Vodă și pietatea pentru trecut a Regelui Carol. Drumul spre ea, e o alee de tei și carpeni. In mijlocul unei pajiști înflorite, se înalță monumentul atât de bine cunoscut, strălucind în îmbrăcămintea-i șlifuită de curând. Restauratorii moderni aici n'au adăogat aproape nimic. Dela măreția turnurilor cu ferestrele oblice, până la dantela fină a numeroaselor rozacee, dela brâul din mijloc, împletitură măeastră de piatră, până la cioplitura amănunțită în marmura capitelurilor

BIBLIOTECA JUDEŢEANA
— CLUJ —

dela stâlpii ce susţin bolta plumbuită a Cerdăcelului, totul e cum erà şi pe vremea când cu mare jalanie şi alai, a fost scoborît în mormânt trupul lui Neagoe-Vodă, acum 400 de ani.

Exteriorul te ţine locului; urmăreşti cu uimire măeastra îmbinare a masivităţii cu gingăşia sculpturii; lăuntrul, cu modernizarea şi pictura prea încărcată, te-ar lăsà indiferent, dacă lespezile cu numele ctitorilor domneşti nu ţi-ar îndoi genuchii. Intr'un colţ sunt mormintele Regelui Carol şi al credincioasei sale soţii Elisabeta, într'una acoperite cu flori. In aceeaşi parte e mormântul lui Neagoe, al Despinei şi al fiilor lor. In partea cealaltă e lespedea cu chipul vijeliosului Radu dela Afumaţi, cu mantia fâlfâindă în goana calului şi cu buzduganul ameninţător pentru duşman.

Dacă nu ar fi decât această plastică reprezentare a însuşirilor caracteristice conducătorilor poporului român din faza eroică a trecutului prea sbuciumat şi mănăstirea de pe Argeş ar trebuì să fie locul de pelerinaj al celor de azi, cari prea mult uită ţara pentru ambiţiuni personale. Păcat însă că mintea străină, neînţelegătoare a specificului naţional, a crezut că-i va pune mai în relief frumuseţile sculpturale dărâmând chiliile bătrâne ce încunjurau vechea mănăstire, lăsând-o în spaţiul liber al naturii şi întovărăşind-o numai într'o parte de o clădire cu aerul mai mult de gară. In realitate, orizontul prea larg, sprijinit pe coama munţilor, îi disproporţionează dimensiunile. In faţa infinitului, truda omului apare mai pitică decât ar trebuì să fie, iar fineţa şi variaţiunea dantelelor de piatră se pierd în lumina prea orbitoare a spaţiului însorat.

Cu totul alte simţiminte te cuprind lângă Biserica Domnească din târg.

Biserica Domnească.

Prin aerul ei de vechime, păstrată aşa cum fu clădită cu aproape şease veacuri în urmă, prin împrejmuirea arhaică cu zid de bolovani, dar mai ales prin pictura lăuntrică scoasă cu sfinţenie, de abilii restauratori, de sub tencuiala aşternută peste ea în veacurile din urmă, Biserica Domnească de a cărei înălţare se leagă legendarul Negru-Vodă, ne spune toată măreţia trecutului nostru îndepărtat. La 1352, când a murit marele Basarab-Vodă, care a pus să o zidească, ea nu erà încă tencuită.

Totul arată simplicitate, dar şi dorinţa de a răzbì prin veacuri. Vrâstarea zidăriei, bolovani şi cărămizi, lipsa oricărei împodobiri,

617.505
BIBLIO

forma acoperişului ca o cruce, arată vechi infuienţe artistice la bătrânii noştri descălicători.

Descoperirile din urmă însă, fac din Biserica Domnească, nu numai cel mai vechiu monument religios al Românilor, păstrat în întregime, dar şi unul din cele mai importante documente istorice din câte avem.

Frumoasa lucrare, cu planşe colorate, scousă în Buletinul Comisiunei Monumentelor istorice pe 1923, ne arată întreaga bogăţie documentară şi artistică, ieşită de pe urma metodicelor explorări făcute la Mânăstirea Domnească. Cele mai de seamă rezultate sunt mormintele găsite. Nu mai puţin de 19 morminte s'au putut aflà sub pardoseala din naosul bisericei.

Unul din ele e preţios, căci nu a fost profanat în decursul vremii. Scheletul întreg dovedit a fi a lui Radu-Vodă Negru pomenit în pomelnicele de mai târziu, prin tradiţiune măcar, căci lespedea de pe mormânt nu se mai vedeà, apare înaintea privirilor noastre cu resturile podoabelor în adevăr împărăteşti, în care domnitorul a fost îngropat spre veşnică odihnă. Hainele lui erau ţesute din fir şi boabe de mărgăritar . Pe cap purtà o diademă numai mărgăritare şi aur, iar cingătoarea scumpă erà încheiată cu o pafta de aur, având în mijloc o lebădă cu cap de femeie. artistic lucrată. Acest domnitor al ncsttu din veacul al 14-lea. purtà Inele de aur cu diamante şi numai pietre scumpe pe el.

In totul întru nimic nu erà deosebit la îmbrăcăminte şi podoabă, de cavalerii medievali, aşa cum de altfel arată şi pictura de pe unul din cei patru stâlpi cari susţin bolta largă.

In faţa noastră e înviată înfăţişarea adevăratului domn român egal în mândrie ca şi vitejie cu prinţii apusului.

Alexandru Basarab învingătorul trufaşului Carol Robert, ori Vladislav Basarab care se încumetă să se împotrivească cu succes celui mai mare rege al Europei de pe atunci, Ludovic I al Ungariei, ori paşcnicul şi evlaviosul Radu-Negru, rămas legendarul Negru-Vodă,cât şi întreg şirul de domnitor idin veacul al14-lea ne apar prin mormântul dela Argeş, în deplina strălucire a vremurilor din apus, şi nicidecum ca simpli plăeşi cu zeghea asvârlită pe umăr, scoborând să cucerească şi să stăpânească plaiurile române, cum ar duce turma de oi la iernat.

Glasul mormintelor nu ne pune în evidenţă numai viaţa apusană a celor dintâi domni ai noştri, dar şi relaţiunile strânse ce trebue să le fi avut cu Occidentul. Nu eram nişte izolaţi în creerul munţilor, ci, pe cât împrejurările de veşnică frământare permiteau, doriam să ne creăm o viaţă de cultură, atât cât puteà să se reverse spre noi năzuinţa către progres a restului Europei. Dorinţa o concretizau strămoşii noşiri în temple de rugă, inălţate la loc adăpostit dar frumos şi le împodobeau cu tot ce se poate mai mândru după acele vremuri. cum e zugrăveala lăuntrică a Bisericei Domneşti, care îţi aduce aminte de pictura clasică din

Renaștere, veche, prin naivitatea formelor, dar și prin măestria lor de îmbinare și colorare.

Pe lângă Biserica Domnească, ne spune la fel și acea frumoasă ruină înălțată pe dâmbul din preajma Curții Domnești, cunoscută sub numele de Sân-Nicoară. In colțul unei bisericuțe cu ocnițele caracteristice bisericelor lui Ștefan, se ridică, în desproporție cu ea, un turn prismatic, ca un soiu de „Beffroi", ce domină întreaga vale. Legenda învăluie și această clădire. De ea se leagă însă încercările influienții catolice, destul de îndrăsnețe ca să ridice biserigă chiar în coasta celei Domnești. Bolta e surpată; dacă n'ar fi fost dragostea celor cari au scăpat dela ruinare și podoaba artistică din vale, desigur că silueta sveltă a turnului ar fi azi un morman de cărămizi și bolovani.

Și astfel trecutul depărtat al vieții naționale, se păstrează vlu încă măcar în ce privește cele veșnice. Târgul de pe Argeș, oraș curat românesc în toate, deși mai sărac de cât ar puteà să fie,grație „dărilor" pe care le varsă drept subvențiuni la Stat, ar trebuì rsă rămână, alăturea de Rădăuții Bucovinei, locul de pelerinaj pios măcar pentru tinerele generațiuni. In ele e nevoie de sădit mai adânc dragostea de țară și neam.

Frumusețile pământului le pot prinde de pe ruinele Palatului Domnesc, cu vedere neîntrecută către Negoi.

Străduința grea a începuturilor noastre de organizare și cultură, o prind din simpľul monument străvechiu rămas neclintit în picioare.

Iar exemplul, venit de sus, al nevoii de legătură sufletească cu trecutul, îl pot prinde aruncându-și privirea spre sclipitorul juvaer din deal, în care se odihnesc alăturea, pașnicul Neagoe și întemeietorul României moderne, Carol I.

CÂMPINA

E oraş şi sat totodată. Loc de tihnit popas de vară, cu frumoase şi tăinuite împrejurimi, e şi unul din nodurile cele mai însemnate industriale din ţară. E oglinda ţării însăşi, căci îmbină farmecul naturii, belşugul pământului cu svâcnitoarea desvoltare, legată de bogăţia subsolului. Dacă ar fi undeva în America, şi nu pe Valea Prahovei, ar fi descrisă ca exemplu de repede prefacere, de energie etnică, ca o minune de hărnicie şi destoinicie omenească. Nici vremea unei vieţi de om nu a trecut de când s'a schimbat din paşnic sat cu căsuţe cu bârne, luminate cu opaiţe, în îngrămădire de cochete vile, de clădiri cu două rânduri, luminate cu electricitate. E icoana evoluţiunii iuţi a ţării întregi.

Se mai găsesc încă bătrâni, născuţi pe timpul când Moldova nu erà unită cu Muntenia; îşi aduc aminte de vremea Ruşilor, şi de poştalioanele cu care făceau drumul, pentru studii în străinătate, iar azi, au ajuns să vadă România cu libertatea deplină individuală a ţăranilor, puşi altă dată la plug în locul vitelor.

Viaţa acestor bătrâni reprezintă scurta fază în care România, prin o uriaşă sforţare şi muncă, aşa cum rar se întâlnesc la alte state, a ajuns în evoluţie ţările cu o desvoltare înceată şi îndelungată. E dovada manifestă a energiei noastre etnice. Numai cine înadins nu vrea să-şi deie samă de trecut, o nesocoteşte. mereu bârfind. Oriunde te întorci însă îţi iese în cale exemplele de energie naţională. — Câmpina e unul din cele mai concrete.

Cum treci de Comarnic, în josul apei, valea Prahovei se tot lărgeşte. Munţii se trag mai la o parte, încadrând din trei părţi, zarea întinsă, cu forme potolite, acoperite cu păduri ori păşuni. Prahova îşi răsfiră apele domolite, pe pat albicios de prundiş. Sclipesc vălurelele, ca solzii, când sunt bătute în plin de soare.

Constituţia geologică a terenului se schimbă. Au rămas în urmă pachetele de straturi, tari, şistoase, încreţite ca sub presă, semănând uneori cu îngrămădirile de bucoavne vechi în rafturile unui anticar. In locul lor sunt straturi argiloase, moi, abea înclinate, atacate lesne de puhuoaiele care sapă viroage adânci, tablouri, în mic, asemenea vestitelor Bad-Lands din America de Nord. Tot lungul drumului e o adevărată pinacotecă naturală. Polichromia terenului e neîntrecută. Pete de ocru, ruginii, vin alături cu altele cenuşii, vineţii ori albe. Rănile vii ale pământului sunt împestri-

țate cu petece acoperite cu iarbă, alunecate de sus. Mestecenii, frumoșii mesteceni, cu trunchiurile ca văruite, împodobesc tapșanele, pe când jos în albie aninișurile par sprincene încruntate, iar costișele râpoase sunt presărate cu porumbei spinoși, numai flori, în primăvară. sau cu cetine albe, portocalii în toiul verii. Pe locurile mai așezate se arată și coroana rotundă, stufoasă plină de energie a nucilor în mare număr, iar toamna, pe șoseaua din spre Breaza, nu-ți poți lua ochii dela prunii încărcați cu prune, boabe mașcate de mărgăritar.

Am umblat îndeajuns prin țară: am admirat multe colțuri mândre, tăinuite. Una din panoramele cele mai pline de farmec, prin variația de forme, colorit și îmbrăcăminte, din câte mi-a fost dat să văd, se desfășoară la capătul tapșanului unde se află grădina regretatului meu coleg Dr. C. Istrati. Nici în părțile dealurilor nu am auzit un concert mai plin, de privighetori și pitpalaci, ca aici. E dreptul că era atâta frăgezime în haina de Mai a pământului, dar și atâta tainică sfințenie a locului, încât îți lămurești dragostea lui Grigorescu și a sbuciumatului Hasdău de acest colț de țară. Tabloul celui dintâiu, Pe Câmpinița, mestecenii ca o scamă de nori ori ciobănașul de pe Plaiul Câmpiniții, tot așa de fericit ca și vestitul băețel a lui Lenbach, sunt scene care *spun* toată ademenirea liniștitoare a regiunii. Dând foc frumoasel vile a lui Grigorescu, dușmanii au căutat să lovească tocmai în specificul cel mai curat românesc. Castelul lui Hasdeu, așa de bizar conceput, samănă azi, în părăsirea în care e lăsat, cu unul din templele depărtatelor timpuri, cuprinzând altarul pentru păstrarea focului nestins.

In jurul lor stau îngrămădite case lângă case, mai strânse în inima orășelului, mereu în desvoltare. Totuși, sus, nu s'a pierdut cu totul farmecul naturii; casele par vile înconjurate de grădini.

Te bucură când mai prinzi câte un cuib sănătos din care poți deduce că și românii sunt destoinici pe terenul economic.

Incetul cu încetul s'a înfiripat și un centru cultural. Ce înseamnă vorba „omul sfințește locul'' iarăși de aici se poate vedeà. Școala primară de băeți No. 1, condusă de mulți ani, de către destoinicul institutor *A. Scripcă*, cu vremea a ajuns ceia ce ar trebuì să fie multe alte școli primare, un centru de propagare culturală adaptată la mediu, Pe lângă școala primară pentru copii, aici funcționează o școală primară de adulți, o școală industrială de ucenici și adulți, o bibliotecă vie și un muzeu industrial. E o activitate demnă de laudă dar mai ales demnă de văzut. Creîndu-se de curând gimnaziile de fete și băeți, însemnătatea culturală a orășelului nu poate decât să crească prin forțele nouă adause. Ceeace a putut săvârșì o pereche de institutori, e dreptul neobosiți și plini de însuflețire, va servì ca temelie pentru o activitate mai largă a profesorilor de școli secundare. Centrelor oficiale de cultură, s'au adăugat și inițiative particulare, în Câmpina

funcţionând neîntrerupt un Ateneu unde vin conferenţiari şi din centrele universitare, apoi o Universitàte populară foarţe frecventată. Ţi-e mai mare dragul când vezi energiile variate strânse grămadă, în unire, în jurul altarului culturii naţionale.

Câmpinei lui Grigorescu, nu de mult s'a adăogat şi Câmpina industrială. Sus domină pădurea de arbori, jos, în vale, aceea a sondelor. Pentru ca să ajungi spre cea dintâi, urci, pe şoseaua bine întreţinută; drumul de fer te duce numai prin cea de a doua.

Sondele sunt îngrămădite mai mult în albia Prahovei, răsbind prin prundiş, necruţându-i nici locul pe unde îşi mână apa. Au început să se acaţere şi pe coaste, mai ales pe malul drept. Sunt una lângă alta, cât ţine lăţimea încreţiturii de pături în care s'a îngrămădit petrolul. Piramidele de scânduri, cu o luminiţă în vârf, spre sară, sunt pompele care sug din buretele pământului, huila lichidă atât de mult căutată, dar mai ales atât de mult jinduită de prietenii din afară, cari ne silesc pe toate căile să le-o „împrumutăm". Trenurile de cisterne umplu liniile de garaj iar rezervoarele de tablă sunt înşirate ca nişte baloane umflate, gata să se ridice. Scos din adâncul pământului, uneori ieşind cu erupţiuni gheizeriene, cea mai mare parte din petrol trece prin cazanele rafinăriilor, pe loc, despărţit în componentele lui cu valoare deosebită, dela păcura de uns roţile până la benzina uşoară, de preţ. In Câmpina funcţionează a treia mare rafinărie din Europa întreagă.

Gazurile naturale care ţâşnesc şuerând, la cea dintâi atingere a sondei cu straturile petrolifere, mai înainte se pierdeau în văzhuh. Azi şi ele sunt prinse; puse'n serviciul omului, produc electricitatea care dă aparenţă sviţeriană aşezămintelor omeneşti de pe valea Prahovei.

Frumuseţea şi dărnicia naturii, unite cu destoinicia şi spiritul de întreprindere al oamenilor, fac din Câmpina cea mai însemnată localitate de pe distanţa Ploeşti-Braşov.

Predealul atrage prin orizontul larg, variat; Sinaia chiamă prin taina pripoarelor din Bucegi, de şi a ajuns să nu mai poţi răsuflà în ea. Azuga şi Comarnic sunt puse în locuri înguste, fabricile înşirându-se pe malul apei. Câmpina din potrivă, leagă spaţiul deschis frumos, cu o mişcare economică de samă.

Poate fi şi centru de excursii. Drumuri largi te duc spre castelul Voila ascuns în pădure, spre Brebu cu turnul bisericii atât de interesant, spre Telega cu ochiul de apă sărată. Sate curat româneşti, populate, o înconjoară din toate părţile. Unde te întorci dai de portul naţional încă păstrat; te întâlneşti cu oameni bine închegaţi şi vioi la minte.

E un colţ de ţară care te învioreazā când îl străbaţi.

CÂMPULUNG

De Câmpulung mă leagă amintiri așa de puternice, încât acum, după un sfert de veac și mai bine, îl am înaintea mea, în odăița de lucru, cu toate amănunțimile, pare că eri l'aș fi văzut întăia oară.

Nu știam ce e muntele decât din fotografii. De pe Repedea ori malul Bahluiului să te trezești pe muchea Pietrii Craiului, de unde Dâmbovița să zărește ca un șarpe de argint furișându-se prin prăpăstioasa Valea lui Ivan, erà o adevărată minune pentru studentul care abeà cunoștea țara dintre Botoșani și Iași. Fură zile de atâta intensă fericire, în cât mai târziu, făcând acelaș drum, recunoscui și popasul unde în puterea nopții furăm treziți din somn cu un : Uiuu ! Ursu măi ! prelung repetat de ecoul din văi.

Clopotnița Mânăstirii Negru-Vodă (din *Artele frumoase*).

După vreo 10 zile de urcuș și scoborât, de pâclă deasă ori ploi mocnite, de pajiști înflorite sub cer luminos, obosiți mai mult de emoțiune, otelul din Câmpulung ni se părù cel mai confortabil de pe lume. Am intrat în oraș ca o hoardă de pribegi. Vrând ne vrând a trebuit să venim în galop, ca vai de capul nostru, căci niște nori amenințători ne mânau din dărăt.

Așa am cunoscut întăia oară Câmpulungul muscelan, cu casele înșirate în lungul apei Râul-Târgului.

Numele i se potrivește, ca și celuilalt Câmpulung, din Bucovina.

Nu e nevoe să urci Măţăul, cu satele acăţărate până aproape de vârful lui, pentru ca să vezi orânduirea oraşului. De aici cel mult poţi prinde că o largă lăsătură de teren, cu muncele mai joase, caracterizează împrejurimile.

De pe unul din dâmburile mai răsărite, presărate cu vile şi livezi, din dreapta râului, ai înainte panorama caracteristică a oraşului de munte. De la fabrica de hârtie ascunsă printre stufoşii copaci din luncă şi până dincolo de gară, sunt numai case aici una lângă alta, aici cu curţi nu tocmai largi.

Două străzi lungi, paralele cu Râul Târgului, străbat dela un capăt la altul oraşul. Una, str. Negru-Vodă, e artera principală, cu şcolile şi edificiile principale administrative; aici se află şi vestitul „Bulevard Pardon", forfotă de oameni mai ales vara, când frumoasele costume ţărăneşti se amestecă cu ale călătorilor veniţi din toate părţile. Cele două lumi deosebite cată una spre alta cu curiozitate, ca şi când nu s'ar fi văzut de când sunt Nu departe e piaţa, largă, pietruită, ce aduce aminte de târgurile de „dincolo"; tot pe aci se află şi sâmburele vechiului oraş, cu turnul Mânăstirii, atât de caracteristic. Masiv ca Turnul Goliei, largă prismă pătratică, având feţele ornamentate cu mai multe şiruri de ocniţe, se termină prin acoperişul rotunzit. Veche şi trainică mărturie a vremurilor când domnitorii numai prin asemenea monumente ştiau să însemne slava neamului. In jurul lui printre brazii ce-l umbresc, trăeşti o clipă în taina trecutului, evocat de casele râdicate pe temelii înalte, cu ferestrele mici, cu larga deschidere a pivniţelor, în faţa cărora se mai păstrează fântâna mânăstirească cu roata strălucioare, de roasă ce este. Când hramul chiamă pe mulţi săteni din împrejurimi, când spaţiul larg din preajma vechii biserici, se umple cu împrestriţătura maramelor sclipitoate şi a fotelor ca curcubeul, pare că aştepţi să auzi buciumele vestitoare ale alaiului domnesc de pe vremuri.

Aceste locuri evocă întreaga perioadă de închegare a vechiului principat al Munteniei. Depresiunea din jurul Câmpulungului, este la capătul drumului lesnicios, vad de munte, ce vine din Ţara Bârsei. Până pe aici au ajuns vestiţii Teutoni, întemeietori de Burg-uri.

Locul zis „la Cloşter" aduce aminte de stăpânirea Bărăţilor (Franciscanilor), îndrăzneaţă încercare de catolicism, suflu slab apusean pătruns în cetăţuia din Munţii Carpaţilor. Comunitatea catolică este încă însemnată în veacul al XVI-lea Atestatul ce se dă unui misionar, începe cu următoarele cuvinte: „L'università dei cattolici di Campolongo". Şi azi se mai păstrează inscripţiunea de mormânt a comitelui „Laurentius di Longo Campo" din 1300.

De Cloşter se leagă legenda Marghitei, doamna Negrului Voevod. "Această biserică fosta-o-au făcut doamna Marghita, doamna Negrului Vodă".

De Câmpulung se ţine descălecatul lui Radu Negru „cu mulţime de papistaşi şi saşi”, cum stă scris în cronica cantacuzinească. Turnul şi biserica actuală de lângă el, vorbesc de evlavia lui Matei Basarab. Pe aici au fost trecători multe de duşmani, începând cu hordele tatare şi sfârşind cu cele din ultimul războiu. Puţină vreme popas domnesc, încetul cu încetul Câmpulung revine la liniştea de mai târziu, cuib de înfrăţire între cei de „dincolo”, încuscriţi cu cei „din ţară”.

O bucată de timp numai târgul de Sf. Ilie cât mai aduce oameni din satele depărtate, dându-i puţină viaţă. Mai târziu şcoala normală, din lunca râului, îi dă chiar un renume cultural, pe când cele câteva fabrici, de hârtie, de postav, de ipsos,îi dă şi coloritul industrial. Elementele oraşului actual tot din ce în ce se accentuiază.

Ceiace însă Câmpulungul are propriu, este fermecătoarea împrejmuire a naturei. Aiurea, unde dragostea de munţi face parte din trebuinţele omului cult, Câmpulungul ar juca acelaş rol ca şi Innsbruck ori Salzburg. Nici Sinaia nu este mai favorizată. Nu e vorba numai de cadrul imediat, colnice umbrite în primăvară de norii florilor de pruni, ci de lesnea pătrundere în inima înălţimilor pline de tainice frumuseţi.

Pe valea din ce în ce mai îngustă a Râului Târgului, răcoroasă şi numai ferige, duce cărarea spre culmea Iezerului şi a Păpuşei, iar de acolo ţinând plaiul, sui până la Negoi. E urcuşul obişnuit de munte, ademenitor de odată, obositor mai pe urmă, răsplătind apoi prin priveliştea largă, variată, înviorătoare.

Un al doilea drum e şi mai frumos. Una din cele mai bune şosele de munte, te îmbie spre adevărata desfătare. Nu ai nevoe decât de un sac de spinare şi un toiag de sprijin. Uiţi vremea, uţi oboseala. Abea ai trecut peste piciorul pietros al Matieşului şi una din priveliştele cele mai sviţeriene te opreşte în loc, vrândnevrând. E punctul unde şoseaua coteşte spre Dragoslavele. Cel mai nesimţitor de frumuseţele naturii e pironit spre admirare. Cel mai nesocotitor de podoabele naturale ale ţării noastre, nu poate aici, să dorească Elveţia. De pe coasta iute a muntelui pietros, ai înainte, atât de aproape de o gară ! una din chemările naturii spre slăvirea ei.

Dintr'un peisaj de colnice, dintr'o dată ţi se deschide valea Dâmboviţei, cu resfirări de apă limpede printre ostroave de aninişuri. Voioasă, ca lacrima, sclipind în vălurele dese, ţine tovărăşia şoselei ce trece spre Stoeneşti.

In faţă, e coasta trăgănată, împădurită, a ultimelor ramuri din Leaota. De peste creasta lor răsare colţul ce pare că e gata să se prăbuşească a Vârtoapelor, începutul masivului călcăros, tăiat de cheile Dâmboviţei şi a influenţilor ei, drum greu de trecut, căci apa îl stăpâneşte.

Iar mai departe, spre miază noapte, în fundul văii, se înalţă ademenitor creasta ascuţită a Pietrii Craiului.

Tablou ne uitat, care e numai coridorul unei regiuni cu variaţii la tot pasul prinse lesne pe şoseaua şerpuită, ce urcă pe Dealul Sasului, ducându-te până la romanticul castel dela Bran.

Aceste drumuri nu le poţi despărţi de Câmpulung. Ori la dus ori la întors trebue să poposeşti acolo, unde şi legendarul Negru Vodă s'a oprit în descălecatul său.

CÂMPULUNGUL DIN BUCOVINA

E vorba de vechiul așezământ moldovenesc, popasul, se crede, al lui Dragoș-Vodă, când a scoborât pe apa Moldoveie, alergând pe sub Piatra Zimbrului de pe Rarău, dinspre plaiurile maramureșene. Numele e bine zis, căci dela Capul Satului și până la Sadova, casele se înșiră dealungul apei distanță de aproape 10 kilometri.

Târgul propriu zis însă nu ține decât spațiul dintre cele două biserici: Cea domnească din vale, acoperită cu bleahă (tinichea) și cea din sus, înzorzonată, după chipul Mirăuților din Suceava cu acoperiș de țigle ruginii, țăsute cu altele albe.

In această bucată de loc e grămada dughenilor.

Rar când vezi câte o firmă ca Ion Tița et Co. sau D. Ionescu cojocar. Incolo tot titluri șonțite ca: Calman Drach *măcălărie*. Aici e restaurantul cel mare din clădirea primăriei, ținut de un român, aici e prefectura și celelalte autorități. Pe urmă vin case reslețe cu grădini în față sau vile drăguțe, alăturea însă și de case bătrânești, din bârne de brad, cu streșina trasă peste ferestre și cu zăplazul streșinat și el.

Bisericele sunt mândre; mândră e și școala populară, cu două rânduri. In schimb liceul o parte e în fostul grajd al poștei, iar alta găzduită în școala populară. Așa cum este chiar, e rezultatul trudei românilor grupați în societatea de cultură „Școala Română", care întreține singura librărie românească și o mică tipografie, în acest centru curat românesc.

Inainte de războiu s'a încumetat să ridice și un mare palat pentru internat. L'am găsit înălțat din roșu până la acoperiș, începând să se ruineze.

E curioasă socoteala ce o facem. Umblăm să clădim numeroase localuri nouă de școli, cu sume nesuficiente spre a fi complect înălțate, dar lăsăm să se ruineze clădiri care cu sume mici le-am avea gata într'un an. Așa e cu palatul administrativ din Iași început aproape de un sfert de veac: așa e cu internatul din Câmpulung, care ar putea să aibă o menire și mai frumoasă decât numai să găzduiască în el pe feciorii răzeșilor câmpulungeni.

Câmpulungul e o stațiune climaterică. Mărețul palat ce se va

dărâmă, ar puteà vara să servească drept oploș la sute de elevi din restul României, veniți în colonie, la aer curat.

Dacă spiritul de asociare ar fi desvoltat, ceiace statul nu poate săvârși, ar puteà fi luat pe seama unei federale a liceelor principale din țară. Cu ajutoare bănești de pretutindeni s'ar reda unui centru de români neaoși un internat cum n'ar fi multe în țară, iar pe timpul vacanței, cu rândul, s'ar puteà interna sute de elevi slăbuți, cari n'ar avea nevoie să steie în colonii de vară pripit organizate.

In apropierea internatului, care așteaptă mila stăpânirilor, mai este o ruină. Bine înțeles tot o școală.

In Câmpulung există una din cele mai vestite școli de lemnărie. Sub austriaci i se dusese faima departe, departe, căci multe lucruri frumoase ieșise din ea, sâmburele unei industrii de mobile cu motive românești. I se clădise un local, demn de însemnătatea ei. Rușii l'au dărâmat în parte, furând mașinele, dar mai ales interesantele bucăți vechi din muzeul care ar fi putut lua avântul, azi, al unui muzeu etnografic.

Școala s'a restrâns în niște case neîncăpătoare, pe când locașul nou iarăși e lăsat ruinii, de și relativ, puțin ar fi trebuit spre a fi reparat.

Frumusețea Câmpulungului nu o poți prinde din unica lui stradă, parte din șoseaua națională. Trecând Moldova, apuci o cărăruie pe dealul dela spatele părții sătești a târgului, numită Bota.

De sus, dela umbra unui brad, ți se desfășoară întreaga priveliște care încadrează orașul. E așezat ca într'o covată. Moldova cotește la capetele târgului, așa încât munții se împreună și în sus și în jos. Marginea de miază noapte a coveții e formată din trei munți împăduriți peste tot : Bodea, Runcu și Măgura. Văile care îi despart, deschid larg priveliștea către farmecul regiunii, zidul Rarăului, cu zimții Pietrelor Doamnei, ca turnuri rămase din năruirea unei cetăți. Culmile lăsate din masivul Rarăului, gheburi pleșe care străbat îmbrăcămintea pajiștei, închid priveliștea spre Frasinu, după cum Muncelu pietros, cu stânci roșcate de ferul cuprins în el, închide covata spre Sadova ; Bota este așezat la poalele plaiurilor scoborâte din Tomnatec.

Pe fundul coveței, în lung, curge liniștită Moldova, ascunsă între tufane de sălcii și arini.

Sus pe vârfuri e pădurea, deasă, mohorâtă. Numai pe Muncelul pajiștele fac golfuri în desișul întunecat al brădetului, care se oprește însă destul de sus. Pe urmă vin fânețele întinse peste tot. Verdele mai deschis din cauza florilor necosite, se scoboară spre târg, se împreună cu florile din grădini, cu ostroavele râului, așa în cât dintr'o culme în alta se așterne culoarea liniștitoare pentru ochi. Ici și colo câte un copac rătăcit, dă variație. Ochiurile de trifoi sunt mai închise, ca și câmpurile de cartofi. Fânul cosit, pus pe prepeleci, pare momâi sdrențuite, înțepenite în și-

ruri rare. Câte o casă curată, s'a acățărat sus, în fânețe; acoperișul bisericei din Sadova ca și roșul clădirilor ce o învecinează dau stropi vioi, în câmpul larg. Soarele bate'n plin, dar dogoreala lui e slăbită de vântul ce adie ca și de răcoreala apei.

In adevăr, Câmpulungul are toate condițiuni,e pentru o admirabilă localitate climaterică. Spre el duc drumuri cu variațiuni ademenitoare la fiecare pas iar din el pornește mai departe calea, spre inima munților moldovenești.

Când poposești o clipă pe drumul suit pe coastă dela Frasinu și privești îndărăt spre Vama, Svițera nu te mai atrage, căci o ai în față; iar când continui drumul către Dorna, ai vrea să nu se mai sfârșească, atâta farmec ce se ascunde în lungul lui.

Natura, aice, e în unison cu oamenii. De sus dela Cândreni și Dorna, până jos în Suceava, e partea cea mai curată românească din Bucovina poliglotă. Ori câtă csteneală de a o împestrița cu coloniile din Luisenthal ori cu minerii din Iacobeni, regiunea a rămas curat românească. Oamenii au făptura mândră, „cu fruntea ridicată, gravi la vorbă și la sfat". „*Noi* zice câmpulungeanul când vorbește de persoana sa și acest plural majestetic a rămas până'n zilele noastre" (T. V. Stefanelli). Sunt urmașii mazililor slobozi, care se ocârmuiau de sine ca și cei din Vrancea ori Tigheci.

D. Cantemir ne spune că ținutul era ca un soiu de republică. Domnii le trimeteau doi vornici, iar câmpulungenii dacă vroiau îi primeau, dacă nu, îi trimiteau de unde au venit.

Ținutul se întindea și peste Cordunul de mai târziu. Se lămurește caracterul curat românesc al regiunii ca și înfățișarea demnă a celor care o populează.

Câmpulungul și Suceava, unul capitala județului celui mai vechiu, altul păstrătorul amintirilor străbune, trebue nu numai să restabilească legătura cu restul țării, cum erà înainte de cordun, dar trebue să formeze pepiniere de vânjoși luptători și trâmbițași pentru desmorțirea restului Bucovinei.

DEJ

Cele două Someșe fac o acoladă, cuprinzând cu brațele lor partea de nord-vest a Ardealului. E ceva simbolic în această dispoziție a naturei.

Isvoarele Someșului-mare ies din munții Rodnei; dincolo de ele, peste munte, sunt isvoarele afluenților Bistriței. Someșul mic din potrivă își adună apele de sub munții Bihorului. Curgând în direcțiuni opuse, se întâlnesc la Dej, ceva mai la nord de Cluj. Someșul bătrân își taie drum sinuos către Tisa, deschizând singura poartă mai largă spre nord-vestul țării.

De aici importanța Dejului, capitala districtului Solnoc-Dobâca.

Fiind așezat la îmbinare de munți și dealuri cu câmpia ardeleană, e centru viu economic, dovedit prin desvoltarea luată în vremurile din urmă.

Pus pe patru dealuri, orășelul are un pitoresc cu totul aparte.

Când vii pe Someșul mic, din spre Gherla, nu vezi nimic din Dej, căci e așezat în dosul ultimului picior împădurit, ce se lasă din Munții Apuseni. Când vii însă dinspre Bistrița-Năsăudeană, ori dinspre Satumare, orașul apare în plin, un amfiteatru de case, acățate pe coastele dealurilor sau înfundate în văiugele care le despart.

Aduce ceva cu Piatra-Neamț dar și cu Sighișoara.

Strada ce vine dela gară, la început e fără case. Muntele a trebuit să fie tăiat, ca să se facă loc pentru șosea și drum de fer. Pe urmă crezi că tot orașul se reduce la o singură stradă principală, cu șiruri de case deoparte și alta, paralelă cu Someșul.

Numai când urci pe unul din delușoarele, rupte drept spre apă, pe vârful cărora sunt cimitirile, atunci îți apare orașul în întregime.

Pe o cărare petroasă sui dealul sudic, unde stau înșirate crucile eroilor căzuți în ultimul război. Iți înclini capul acolo unde sunt însemnate numele românilor, morți pentru apărarea unui stat care nu era al lor. E liniște deplină, căci puțini se încumetă să se ostenească spre vârful dâmbului cu coaste repezi. Panorama orașului te despăgubește de osteneală.

La capătul străzii principale, pe o mogâldeață, apare mai maiestoasă, biserica reformată, și așa monumentală pentru micul oraș. Boamba bronzată care a înlocuit crucea din vârful săgeții svelte,

înalte, subţiri, străluceşte ca un far, în bătaia soarelui înclinat spre apus.

Corpul clădirii, de jur împrejur e numai contraforturi, alternând cu ferestrele înguste, lungi. Turnul prismatic, pe lângă săgeata principală, cu alte 4 turnuleţe la vârf, domină împrejurimile. Numai după exterior se vede că a fost la început templu gotic; înlăuntru bolta este înlocuită cu un tavan, care retează finele vârci ale ogivelor.

In coasta bisericei, împrejmuită cu zid înalt, e nelipsita piaţă.

Biserica reformată

Aici e centrul. Aici e prefectura, comandamentul şi un hotel destul de curat.

Tot aici e Mânăstirea Franciscanilor, albă, luminoasă, cu vechea curte împrejmuită de arcade largi, în mijlocul căreia e păstrată şi fântâna de de mult. E un colţ uitat al unei lumi dispărute.

Mai în spre gară, pe singura arteră principală, e şi liceul „Andrei Mureşanu" cu un embrion de muzeu etnografic, dar cu multe tablouri istorice pe săli, prin care simţi că te afli în România.

Mai în jos de biserica reformată e palatul vast al tribunalului,

alăturea de care se perde teatrul mic și foasta reședință a lui Rakoczy, azi școală primară românească.

Tot în apropiere e grădina publică, un zăvoiu al Someșului, amenajat însă, bine îngrijit și cu multe ronduri de flori. Flori și copaci sunt pretutindeni în Dej, afară de pata pleșuvă din jurul sinagogei monumentale, una din cele mai impunătoare din câte am văzut în Ardeal. In jurul ei căsuțele mici, sunt furnicare de copiii.

Când apuci pe strada Ștefan cel Mare, care duce — dece tocmai aice? — către sinagogă, la tot pasul îți ies înainte copii drăgălași la figură, cu fața smadă și ochii mari negri, dar caraghioși în îmbrăcămintea lor prea serioasă — un soiu de redingotă lungă până peste genunchi — și cu perciunii mătăsoși, până la umăr, de flutură în vânt. In Dej începe un nou tip etnic pentru Ardeal : evreii ortodoxi așa cum i-a zugrăvit Muncaci în tabloul său *Ecce homo*, a cărui schiță originală se află în Museul etnografic dela Cluj.

Biserica greco-catolică, minusculă față de cele două monumente pomenite, se află mai la oparte, însă în cartierul unde livezile întinse dau lumină și voioșie.

Gospodăriile de acest soiu domină. Ele umple înfundătura ca o leică dintre dealuri, se ridică pe coaste sau chiar acopăr dealurile mai scunde. Se țin lanț, pe frumoasa șosea care duce la Ocna-Dejului, sat mare, încorporat la oraș.

Unde se termină gospodăriile, imediat, vin ogoarele, fânețele artificiale, așa încât toate la un loc, dau un tablou cu un colorit viu și variat.

Din al doilea punct de observație, dealul cu cimitirul orașului, perspectiva se schimbă.

Pe un drum povârnit, urci spre locașul de veșnică odihnă, transformat prin dragostea celor rămași în viață, într'o grădină liniștită. Viii comunică cu morții prin flori și copaci. Mormintele sunt straturi înflorite, înecate în pajiștea cu iarbă deasă, plină. Nu e ceas din zi în care să nu întâlnești pe cineva, care într'o reculegere sfântă, vine să îngrijească florile de pe mormântul scump.

Gândurile capătă fără să vrai, alt sbor, departe de cele obișnuite, zilnice. La aceasta contribue în bună parte și larga priveliște întremătoare, pe care o ai înaintea ochilor ori unde te ai așeza.

Din oraș nu se vede decât puțin din centru cât și mărginele cu case reslețe, și pomii încărcați cu mere, care sclipesc ca niște pietre scumpe. În fața e calea Soneșului-mare, cât și a Someșului bătrân, ce curg la poale de munți.

Deasupra teraselor ca niște prispi netezite, se ridică Șira Lăpușului, cam una peste tot, din spatele căreia răsare șiragul munților de lavă, purtători de aur, argint și plumb, cu vârful Gu-

tăiului (Gutin) perdut în ceaţă. Spre răsărit, în fundul văii Someşului-mare, în apus de soare, se ivesc alte vârfuri înalte, din Munţii Rodnei.

Soarele scăpătat spre asfinţit, împlineşte coloritul tabloului de care nu ai vrea să te mai desparţi. Dealurile aruncă umbră prelungă peste toată valea Someşurilor, numai ogoare, trifoişti, sălcii şi arini, pe margine cu cuiburi dese omeneşti.

O făşie de lumină aurie se strecoară în lungul văii Olpretului, alunecând deacurmezişul luncii. Sclipesc spicurile de popuşoiu, capătă poleială aurie snopurile de grâu, par de aramă căpiţele ţuguiete de trifoiu, iar frunzele plopilor tremurate de boarea sării, îşi arată în mişcări iuţi, când faţa albă ca de scamă, când cea verde ca grâul de primăvară.

Strălucesc crucile bisericelor din Reteag bătute în plin de soare, iar apa Someşelor prinde a se înviora la coturile care vin în calea razelor, tot mai roşcate. De jos, dela marginea parcului, în vecinătatea apei, se ridică glasuri limpezi de copiii, care se joacă. Ca la o tainică înţelegere grangurii le răspund.

Natura îşi îndeplineşte puterea farmecului ei.

Şoapta mormintelor dela spate se perde în simfonia vieţii ridicată din văi şi munţi.

DEVA

La Deva, Mureșul intră în strâmtoarea care desparte Carpații de Munții Apuseni, singurul drum slobod dintre inima Ardealului și întinsul Pustei, început la Arad. Ca atare în decursul vremurilor aici fu un important nod de apărare. Deci nu puteà să lipsească o cetate. Ruina ei formează azi podoaba orașului.

Și natura locurilor a fost prielnică zidirii unei cetăți. Din dunga vulcanică a Munților Apuseni, Mureșul a tăiat un pinten, retezându-l, pe malul drept. E un deal conic, din trei părți izolat, pe vârful căruia la 371 m, se înalță zidurile încă în picioare ale cetăței străvechi. Zidirea ei e legendară. Unii o cred dacă. Cărămizi romane găsite prin jur, arată că și Romanii au folosit acest punct strategic. De altfel din ea s'a cules și urme preistorice. „Castrum Dewa" se pomenește pentru întâia oară într'un document din a 2a jumătate a secolului al 13-lea. Pe urmă se pomenește mai des; trece din mână 'n mână, la diferiți regi sau prinți. In veacul al 17-lea e restaurat, apoi și mai târziu în veacul al 19-lea, mai ales după o explosie a munițiilor, în 1849. De atunci toți luau pietre din el, adăugându-se distrugerii vremii. Azi e sub ocrotirea „Societății istorice și arheologice" și e ținta escursioniștilor. Totuși e mai bine păstrată de cât multe alte cetăți din Ardeal.

Ori dincotro ajungi la Deva, din spre Orăștie ori din spre Brad, cetatea înălțată pe vârful de deal împădurit. se arată, mândră, privirii.

E un punct de orientare minunat. Osteneala urcușului este pe deplin răsplătită. Un drum șerpuit bine întreținut, umbrit și de pini rămuroși, cu priveliști din distanță în distanță asupra fermecătoarei văi mureșene, te duce la cetatea zidită de fata îngâmfată a unui uriaș.

Treci pe sub vechi portaluri, poposești în hrubele slab luminate dintre zidurile groase, trăești în amintirea vremurilor de împresurare, asculți poveștile despre haiducii ce-și găseau oploș sigur prin tunelurile întortochiate, pășești cu prudență ca să nu dai peste vipera cu corn, șarpele cel mai veninos din țară, puzderie prin pietrișul dealului.

In sfârșit ajungi sus. Rămâi uluit. Nu știi încotro să-ți oprești

privirea. După umbra zidurilor, lumina te orbeşte. După monotonia bolovanilor clădiţi, panorama largă a peisajului, te uimeşte. Spaţiurile strâmte ale încăperilor din cetate, te silesc să te acăţeri pe prispele rămase din năruirea bolţilor. In afară sunt pripoarele dealului, în lăuntrul e adâncul dintre ziduri. Tot mai sus vreai căci doreşti câmp slobod ochilor. Te foloseşti de ştirbirea zidului, ori de ferestruica îngustă pentru sineţe, ca să te bucuri de neintrecuta desfăşurare a decorului.

Peste tot numai valuri de munţi. Către apus, ultimele încreţituri ale Carpaţilor, prin Poiana Ruscă, se îmbină cu dâmburile Zaran-

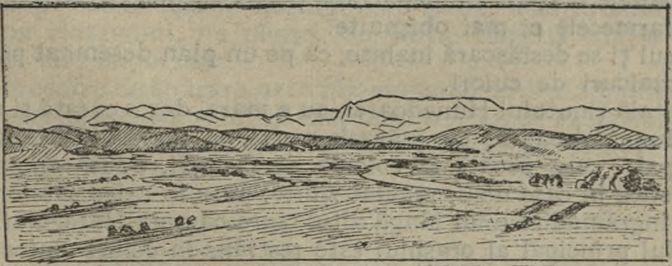

Munţii Apuseni văzuţi din Deva

dului. Mureşul pare că a intrat în pământ. Spre răsărit, dimpotrivă sclipeşte şuviţa de apă argintie printre îngrămădiri de sate, şi petece multicolore de ogoare şi grădini cu zarzavaturi. „Puţine locuri, prin câte ţări am umblat, prezintă o panoramă mai frumoasă, de cât aceea a văii Mureşului" scria călătorul englez *Paget*, pe la mijlocul veacului al 19-lea.

Munţii Sebeşului s'au tras mai la o parte. Munţii Metalici sunt rupţi, de apa ce-i loveşte în coastă. Silueta lor tot se înalţă, până ce se opreşte la podişul Vulcanului depărtat, din spre Abrud. Nimeni n'ar bănuì strălucirea pietrelor cu aur ascunse sub mantia mohorîtă a pădurilor asvârlite peste coasta întinsă a munţilor. Dintr'o asemenea înfundătură, întunecată, săpată de ape în coasta Haităului, pe trei colţuri răsărite de stâncă, suliţele asfinţitului aprind trei candele. Sunt acoperişurile celor trei biserici din Săcărâmb, vestitul centru aurifer : greco-orientală, reformată şi romano-catolică, semnele frământărilor dintre băstinaşi şi cei ademeniţi de bogăţiile ascunse.

Ceaţa serii începe să se aştearnă peste domeniul Moţilor ; formele tot mai nedesluşite devin în această parte, cu linii ondulate, lăsate în spre apus.

In schimb decorul se însufleţeşte spre miază-zi, unde capetele munţilor mai înalţi, rămân încă bătuţi de soare. Sunt vârfurile Parângului într'o parte, ale Rătezatului în alta, iar în mijloc lăsă-

tura Haţegului plină deamintiri străbune. Ele te atrag. Depărtarea scoate în relief caracteristica fiecăruia. Măreţia lor o deduci din masivitatea gheburilor, al căror contur, e tras pe orizontul cenuşiu.

Uiţi de vreme, uiţi de necazuri. Frumuseţea neîntrecută a priveliştei te subjugă.

In faţa naturii fermecătoare, abea îţi aduci aminte de oraşul strâns grămadă la poalele înălţimii pe care te afli. Când zabralnicul serii te îndeamnă spre scoborât, îţi întorci privirea şi spre el. Ce ademeniri vrâstate mai are şi natura! Nu se lasă până ce nu te îngenunche înaintea mijloacelor ei de supunere şi admirare. Imposantele măreţii ale depărtării ţi le-a ascuns ca să te îndrepte către farmecele ei mai obişnuite.

Oraşul ţi se desfăşoară înainte, ca pe un plan desemnat pe hârtie cu mozaicuri de culori.

Capitala ţinutului Hunedoarei, nu e mare, dar e curată şi simplă.

O dungă dreaptă, cu mărgele verzi pe margini, este drumul principal, care scoate la colonia de ciangăi, adusă anume aici, adăpostită în case noui, regulat zidite, puse în calea satelor româneşti, îngrămădite unul lângă altul, spre câmpia Haţegului.

Nodul principal al oraşului este restrâns în colţul dintre dealul cetăţii şi ultimele dâmburi din Poiana Ruscăi. Printre căsuţele modeste dar bine întreţinute, răsar din loc în loc, clădiri mai imposante, găzduirea administraţiunilor sau a şcolilor. Aproape de piaţă, în faţa grădinii publice, frumuşică, este clădirea prefecturii în stil cam pompos pentru orăşelul tihnit, iar peste drum, mai în fund, la marginea costişei, se mai păstrează vechiul palat Magna curia al lui Bethlen, stăpânitorul de odinioară. In această casă, — căci azi cu greu îi poţi spune castel—,a trăit şi vestita Venus de la Murany, soţia lui Ştefan Bethlen, atâta cântată şi de Petofi.

Demn de pomenit este liceul şi internatul, dar mai ales şcoala normală de băieţi, creiată anume aici de către unguri, pentru a întemeià un focar puternic de naţionalizare. Clădirea a prins bine. Azi în acelaş local funcţionează una din cele mai temeinice şcoli româneşti, devenită în scurtă vreme centru de însufleţire naţională datorită vredniciei şi spiritului de jertfă a directorului ei, d-l C. Sporea.

Intr'o regiune aşa de importantă, din punct de vedere istoric dar şi natural, cum e ţinutul Hunedoarei, nu puteà să lipsească muzeul regional.

Ca şi cetatea, e una din curiozităţile oraşului. Subvenţionat de stat, găzduit însă într'o clădire simplă, neîncăpătoare, din str. Şaguna, cuprinde prea interesante comori atât arheologice cât şi de istorie naturală. Ca pretutindeni însă omul sfinţeşte locul. Bogăţiile se adună an cu an, se orânduesc metodic, se păstrează cum trebuie, datorită conducătorului harnic şi priceput, care a rămas la locul lui.

Dela urmele oamenilor preistorici, până la industria casnică de azi, dela fauna caracteristică locală până la rămășițele subsolului, sunt strânse cu pietate, pentru deșteptarea interesului regional. Cât preț pot aveà asemenea resturi locale, și pentru știință în genere, muzeul din Deva servește de exemplu. Printre rămășițile adunate se găsesc și câteva bucăți bine păstrate, relative la cultul zeității mezdiene Mithra, zeitatea luminii. Asemenea rămășiți sunt rari chiar și în alte muzee mai mari. Cele păstrate la Deva, sunt din cauza aceasta, mult cercetate de către sprecialiștii străini.

De și capitala uneia din cele mai întinse județe din Ardeal, importanța economică a orașului este slabă, Nici drumul de fer spre țara Hațegului, nu pleacă din Deva. Simeria, stația vecină este nod mai important.

Odată centru de apărare, azi a rămas numai centrul administrativ. Mai presus de aceasta esteînsă însemnat centrul de excursiune, atât spre părțile mărginașe ale Munților Apuseni, cât mai ales pre cercetatele regiuni din țara Hațeglui.

DOROHOI

Luna Mai îmbracă și Dorohoiul, ca și natura întreagă, în haina țesută numai din petale și frunziș plin de vlagă.

In toiul verii, drumul dela Iași la Dorohoi, pe valea Jijiei, e drum de stepă cu coastele dealurilor încenușate, cu petece largi de sărături albe, cu râul ascuns în fundul albiei înguste, cu cârduri de vite împrăștiate pe imașurile firave, pline de scaiuri, cu turme de oi care pot prinde colțul cel mai mic de iarbă, cu stânele de stuf adăpostite pe vreun dâmb din ses.

Grâul și popușoiul sunt sus pe coama de deal. Jos e imașul, fâneața, stuful sau apa, după schimbarea vremii.

Acum însă, în Mai, peste tot e întinsă pânza verdelui de primăvară, fraged, înviorător. Spinii, pălămida, trestia, stuful sunt otova cu iarba hrănitoare.

E faza copiăriei vesele, în care nu le deosebești unele de altele. Mai pe urmă se diferențiază. Cele dintâi se înalță, cea din urmă e mereu tunsă, până ce ajunge una cu pământul.

In plină lumină, cerul adânc albastru, cerul din pânzele lui Verona, dorohoian din naștere, aruncă o patină de vigoare peste țesutul segantinian al ierbii proaspăt încolțite, cel mult stropită cu rotocoalele de șofran ale florilor de păpădie. Spre asfințit, când luceafărul începe a clipi, iar cerul e încondeiat la orizont cu dungile de purpur, variate, dela cele mai roșcate spre cele mai șterse, ca în vestitul tablou de Guido Reni, și apele mai îmbelșugate contribue la podoaba culorilor. Ochiurile de apă, după reflexul luminii, acum sunt ca de argint, acum ca poleite cu aur, acum de culoarea opalului, până când devin întunecate cu totul, fosforescente numai în vălurelele lăsate de înotul raței sălbatice, pornită spre culcuș.

Primăvara vieței, încadrează în semnele ei de înviere și pașnicul oraș, cel mai din spre miază-noapte din vechiul regat.

Văzut din spre șoseaua Mamorniței, ascuns în verdeață, întins pe un tapșan mai ridicat, înconjurat de dealurile trăgănate ce se tot înalță în depărtare, formându-i un fond domol vălurat, orașul Dorohoi are o poziție geografică chiar frumoasă.

Dn mijlocul caselor scunde, ascunse printre arborii deplin desfășurați, se înalță Palatul administrativ : de departe e ca un

far, dovada că te apropii de un oraș. Lângă el e catedrala bogată în turnuri. Primăria, clădire sveltă și gimnaziul bine întreținut, formează sâmburele orașului, în jurul căruia se întind casele din ce în ce mai tupilate dar curate, până ce se confundă cu acele din satul Trestiana, iar din depărtare chiar cu acele din Broscăuți.

Dughenile, aproape toate cu nume neromânești, arătând că și aice românii sunt numai politicieni, funcționari sau muncitori de pământ, se întind spre coasta din spre răsărit, scoborându-se spre gară, înșirate de o parte și alta a drumului cu circulație mai

Biserica lui Ştefan-cel-Mare.

deasă, ori a celorlalte drumuri radiare ce duc spre satele din împrejurimi.

Așa așezat, confundat aproape cu satul, te întrebi, care a fost rațiunea pentru ca Dorohoiul sa ajungă oraș. Nici o cale națională veche, nu trece prin el. Șoseaua Mihăileană îl lasă la o parte. Calea, spre Iași e nouă. Ca să se lege de drumul de pe valea Siretului a fost nevoie de un cârlig de cale ferată, aninat la Leorda, de celalt cârlig mai larg, care ajunge la Botoșani.

Din trecut, nimic n'a păstrat decât biserica de pe coasta de deal, care prin arhitectura ei cu multe ocnițe, asemenea celei dela Popouți, arată că și aice Ștefan cel Sfânt, a pus să se râdice altar de mulțumire Celui de Sus, pentru vreo izbândă. Bisericuța de lemn, ca o jucărie, cu acoperișul ascuțit ca și cel al episcopiei din Rădăuți, ascunsă în curtea gimnaziului, abea e mai veche de un veac. Incolo nimic. Și pe vremea lui Cantemir era „un târg puțin însemnat". Și pe vremea lui, cei mari îl evitau.

„Aice e scaunul Vornicului din Ţara de sus, scrie primul nostru geograf; fiind pururea ocupat la curte, e înlocuit prin 2 vornici mai mici".

Explicarea rangului de oraş nu poate fi găsită decât în configuraţiunea geografică, fiind pus aproape de fundul unei leici largi ai cărei păreţi sunt formaţi din coastele dealurilor ridicate ca un amfiteatru de jur împrejurul lui, de-alungul Prutului ca şi de cel al Siretului. Totuşi valea deschisă a Jijiei i-a stricat în parte. Bogăţiile ca şi oamenii se îndreptau spre ea, ocolindu-l.

De această împrejurare se resimte întreaga viaţă şi trecut a tihnitului, prea tihnitului oraş. Intr'o vreme, judeţul Dorohoi, vârât ca o pană între Bucovina şu Basarabia, era uitat de toată lumea.

Deşi Knejaturile de mult asfinţiseră, la Dorohoi Knejii încă domniau. Acum cel dela Vârful-Câmpului, acum cel de la altă moşie, împărăţia era împărţită alternativ. Knejii aveau însă reşedinţa duralnică la început la Iaşi apoi la Bucureşti. Numai vara şi-o petreceau în parteîn conacurile gospodăroase, spaţioase, dela moşii. Şi astfel se explică faptul că în judeţul, vestit ca bogăţii, există foarte multe „curţi boereşti", adevărate castele moldoveneşti uneori, iar în capitala judeţului prea rar se văd case particulare, cu grădini spaţioase, cum e în Botoşani sau Iaşi.

Linia de drum de fier de pe Jijia, cu veniturile kilometrice cele mai ridicate din vechea ţară, ne dovedeşte belşugul judeţului cu mult cernosiom, pământ negru roditor. Bogăţiile însă ale judeţului se scurgeau spre sud fără ca să rămâie decât fărămituri în oraşul mereu sărac. Cei mai mulţi bogătaşi care-şi scoteau de aice avere mare — legenda spune că Başotă întindea galbenii pe scoarţe mari, ca să-i vânture, — o cheltuiau departe, în capitala ţărei sau a Franţei, nelăsând în oraşul de baştină, de cât prea puţin, de tot puţin, din ea. Aşa se explică viaţa economică ofilită a oraşului.

Totuşi e ceva demn de pomenit din el. Un semn de speranţe pentru viitor.

In această tihnă veşnică, s'au găsit şi oameni de omenie, cu oarecare însufleţire cum nu se întâlnesc în alte oraşe de provincie. Neputând prin modesta lor avere, câştigată din muncă. să deie un avânt economic oraşului, au rupt adese din ea pentru ca să aţâţe o luminiţă măcar pe teren cultural.

Unii pe alţii se îndemnau, se puneau la întrecere, când le venea rândul la putere ca să facă şcoli. Unul din ei — de ce nu l-aş pomeni? — d. Burghele — s'a pus toată străduinţa şi a creiat, cu concursul oamenilor de bine, un Ateneu unde se ţin conferinţe, a întemeiat o bogată bibliotecă publică, a aşezat în faţa primăriei bustul lui Kogălniceanu. Acum în urmă activitatea s'a întins şi dincolo de Cordun, la Seret. Ori cum, faţă de indolenţa celor care ar fi putut mai mult săvârşi, merită laudă iniţiativa

celor puţini, care dându-şi seamă că nu mai pot nimic pe terenul economic, au apucat calea răspândirii culturii, pentru a deşteptà măcar în viitor energia elementului românesc, înarmându-l în lupta ce trebue să o ducă.

Căci viitorul Dorohoiului nu mai poate fi asemenea trecutului. Schimbarea generală a adus o prefacere şi locală. Judeţul nu mai este izolat. Cordunul nu mai este păzit de finanţi, nici Prutul de cazaci. Bogatul judeţ capătă o importanţă deosebită.

Circulaţia, de orice natură trebue să devie radiară, complexă, ca într'un organism sănătos.

Mai presus de toate, oraşul Dorohoi, a început a avea o însemnătate culturală, fiind cel mai apropiat centru de unde *trebue* să se împrăştie atât spre răsărit, către Hotin, cât şi spre apus către Bucovina urzala legăturii sufleteşti naţionale. În el se află multe şcoli: liceu, şcoală profesională, un externat, seminar, şcoală normală de băeţi. Nu pot dovedì profesorii câte ceasuri de clasă au. Indrumarea culturală face decì primii paşi: ai formelor îndeplinite. Incetul cu încetul va ajunge şi la ţinta cea bună: răspândirea culturii. Şi în domeniul economic e o trezire. Există bănci româneşti, chiar şi cooperative, care îşi târâie de o camdată zilele, căci, e greu de luptă!

FĂGĂRAŞ

Ca să ajungi până la acest orăşel tihnit dar atât de vestit, trebue să ocoleşti, fie pe la Braşov, fie pe la Sibiu, căci în dreptul lui se înalţă zidul greu de străbătut al Alpilor Făgăraşului, cu piscurile cele mai înalte din întregul şir al munţilor noştri. Din pripoarele Carpaţilor, acum, în toamnă, mereu mohorâte şi întunecate la faţă, până'n apa Oltului, care curge sub malurile năsipoase ale dealurilor dinspre Târnave, se întinde Ţara Făgăraşului, pomenită până şi în cărţile de şcoală primară, căci de aici se crede că a pornit descălecatul lui Negru-Vodă.

Peste tot numai sate curat româneşti, cu oameni căliţi în lupta zilnică, grea, cu pământ nu tocmai rodnic şi cu climă destul de aspră. Prinşi între zidul munţilor şi apa Oltului, ei nu se socot făcând parte din Ardeal. Ţara lor, e un cuib a parte.

Mândria trecutului, libertatea din vechime, ca şi în Vrancea ori Câmpulungul bucovinean, se păstrează ca tradiţia vremurilor uitate.

Făgăraşul, capitala ţinutului, deşi pe jumătate înstrăinat, poartă totuşì, mai mult decât altele, ceva din atmosfera curat românească a regiunii. Spre periferia lui, mai întâlneşti şi garduri împletite din nuele, împrejmuind grădina, în colţul căreia, la stradă, e casa zidită sub influenţa meşterilor străini.

Incolo, oraşul e un mare şi întins sat, ca Vlădenii ori Perşanii, dar adaptat la situaţiunea înaltă de capitală a unui ţinut. Case cu două rânduri sunt rare, în jurul pieţii sau în lungul Străzii Regale. Cele mai multe, cu un rând, au acoperişul de olane, înalt. Imitarea oraşelor săseşti a adus şi aici acele caracteristice deschizături în acoperiş, care seamănă când cu nişte ochi sgâiţi, când pe jumătate închişi, cu pleoapele lăsate de oboseală. Te urmăresc la fiecare pas. Totuşì imitarea clădirilor săseşti se opreşte la acoperiş şi la aliniere. Ferestrele mari, lasă soarele să bată din belşug în casă; n'au geamuri ,mici care pot fi deschise, spre a privì discret, în stradă. E mai mult ceva din inima deschisă, veselă, luminoasă, a Românului.

De câte ori văd o casă cu ferestrele mici, oblonite, cu ziduri groase, cuprinzând şi poarta, ea însăşi înaltă, totul închis şi ferecat, nu ştiu cum îmi face impresia de taină, bănuială, nesin-

ceritate. Dincoace în Făgăraş, e mai multă vioiciune; spaţiul e mai larg; inspiră simpatie, cum ai intrat în el. Mai vezi, chiar pe străzile principale, câte o grădină frumoasă în faţa casei care e clădită'n fund, ascunsă printre flori şi arbori, nu tăinuită îndărătul gardului înalt de zid.

De altfel în general oraşul e curat, cu străzile bine întreţinute. Nici cei duşmănoşi nouă nu pot tăgădui că şi administraţia românească poate fi la nivelul celei vechi.

Oraşul în sine nu are nimic deosebit. Ca şi Blajul, a fost părăsit, fiind în regiune curat românească.

In mijlocul oraşului e nelipsita piaţă spaţioasă, caracteristică

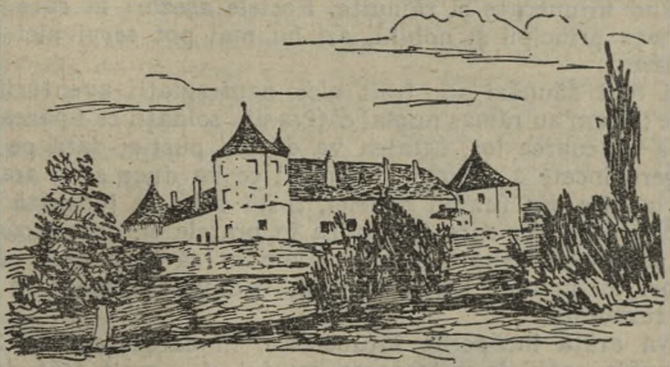

Cetatea

Ardealului. Lipseşte însă catedrala. In satul Codlea, lângă Braşov biserica e monument, faţă de cele din Făgăraş.

Intr'o latură a pieţei curge Berevoiul, canalizat. De pe malul lui se poate prinde perspectiva cea mai frumoasă din oraş, cu liceul Negru-Vodă, clădire pe cât de prietenoasă şi măreaţă pe din afară, pe atât de curat întreţinută pe din lăuntru. E singura şcoală mai de seamă; pe calea apucată, e un important isvor de regenerare naţională. Curios e că în Făgăraş încă nu s'a ajuns să se creieze o şcoală normală, deşi în ultimii ani s'au înfiinţat aşà de multe, pretutindeni, chiar şi acolo unde nu erà nevoe. Aici, în mijlocul unui ţinut atât de curat românesc, influenţa unei şcoli normale repede s'ar fi simţit. [1])

La doi paşi din piaţă e „Cetatea". E atracţia Făgăraşului. Nu domină împrejurimile ca pe aiurea. Văzută din piaţă, acoperişul ei, se confundă cu ale celorlalte case. E impozantă numai când vii în spaţiul deschis, care o înconjoară. Frunzarul arborilor plantaţi în jur, îi formează, vara, un frumos decor. Toamna,

---

[1]) Anul acesta e vorba să se înfiinţeze, după cum s'a inaugurat şi un tribunal.

din potrivă, apare mai în relief masivitatea zidurilor de întăritură, a bastioanelor octogonale, ca și corpul clădirii strâns grămadă. A dispărut doar podul cu lanțuri asvârlit peste șanțul larg, adânc, odată umplut cu apă. Abia dacă se mai țin în el, ici și colo ochiuri de apă liniștită, îndeajunse însă ca să oglindească acoperișul ruginiu, cu ogege înalte și subțiri.

Pe un drum împrejmuit de brazi, pătrunzi pe sub bolta joasă a intrării, în domeniul atâtor frământări din vremurile de demult, încât unele au trecut și în domeniul legendei. Pe scări roase, de stejar, prin cerdacuri, în lungul cărora sunt înșirate uși scunde și ferestrė cu zăbrele, pășești spre încăperile când spațioase, boltite, când întunecate și tăinuite. Fostele așezări în care își duceau viața principii și nobilii, azi nu mai pot servi nici pentru închisoare.

Până mai daunăzi au trăit aici naufragiații aventurii vrangheliste ; acum au rămas numai câțiva din soldații ce-i păzeau.

După evacuarea lor, cetatea va deveni pustie, dată pe seama distrugerei încete a vremei. Paznicul te va duce să-ți arate tainicele bolnițe din fundul capelei, fostă sală de judecată. Acolo era fecioara de fier care cuprindea în brațele ei, numai căngi ascuțite și tăioase, trupul celui condamnat să ispășească păcatele reale ori închipuite. După tortură, cadavrul aluneca în adâncurile turnului.

Iți va arătà încăperile întunecoase în care Doamna Stanca își mângâia copiii în așteptarea soțului ei, pornit atât de vijelios spre cucerirea Ardealului, de unde însă nu avea să se mai întoarcă. Te va duce să-ți arate stema cutăror magnați unguri, în stăpânirea cărora, din mână'n mână, a trecut castelul.

Viața lui însă s'a isprăvit. Ultimul serviciu l'a făcut acum, adăpostind pe refugiații ruși. Ruina începe să-l macine. A început dela întăritura din afară, unde cărămizile umezite au culoarea cărnii sângerânde. A început și de sus dela turnuri, unde unele ferestre rămase numai cu pervazurile cioplite în piatră, dau drumul vântului, ploii și omătului să-și săvârșească opera și pe din lăuntrul.

Totuși numai temelia de ar rămâne din el și câțiva colți din pereți, glasul lui tot viu va fi pentru noi. De el se leagă pentru vecie numele lui Radu-Vodă, al lui Petru-Rareș ori al lui Mihai-Viteazul, chiar când legenda va cuprinde și cele două din urmă nume, cum a cuprins și pe cel dintâi.

Făgărașul are aproape însemnătatea orașului Alba-Iulia în ce privește pregătirea sufletească a Unirii de azi. Unde te întorci găsești semnele ei.

Biserica lui C. Brâncoveanul e una din urmele nedistruse. Domnul Munteniei avea moșii în Țara Oltului : Sâmbăta-de-sus și Poiana-Mărului. Pentru trainică amintire a numelui său, clădește, la sfârșitul veacului al 17-lea, frumosul monument din marginea

târgului, trecut în stăpânirea Uniţilor. Biserica scundă, masivă, cu brâe din colţuri de cărămidă, cu stâlpi masivi la intrare şi turnul scurt, octogonal, la mijlocul acoperişului, ascunde înlăuntru mândră podoabă de picturi. Altarul cu catapeteasma ca acoperită de fină dantelă aurită, cu frunzele de stejar din firidele icoanelor, este o minune de artă românească. La intrare, deasupra uşei ferecate, inscripţia cuprinde în câmpul ei şi astăzi, corbul cu crucea'n gură, stema nenorocitului domnitor, cu sfârşit atât de tragic. In faţa inscripţiunii, te crezi dincolo de munţi.

De acest oraş nu sunt legate numai isprăvile domnitorilor munteni ori moldoveni. Şi începutul şcolilor lui, arată urme de unire şi interes reciproc. Şcoala înfiinţată de Ion Codru Drăguşanu, isteţul tovarăş de călătorie prin Apus al boerului muntean Golescu, a fost subvenţionată o bucată de vreme şi de judeţele limitrofe din Muntenia, începând din Muscel şi până'n Buzău, concretizarea gândului de înfrăţire ce stătea ascuns în inima tuturora ca şi colţul grâului sub pavăza de omăt.

Acum orăşelul aşteaptă liniştit, ca şi Blajul, recunoaşterea îndrăsneţelor fapte ale trecutului. Intre cele două centre mai înstrăinate dela apus şi răsărit, Făgăraşul ar puteà aveà rolul însemnat al bogatului izvor cultural românesc.

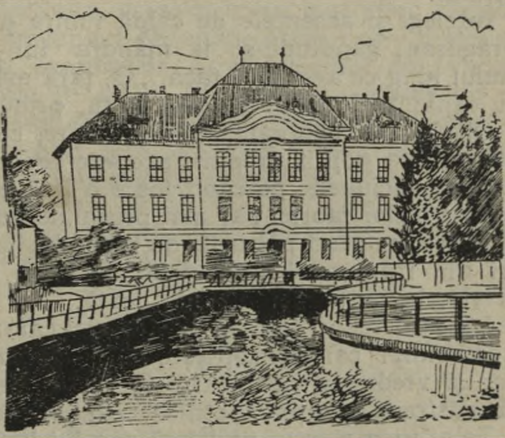

Liceul.

Până atunci, s'a desbrăcat măcar cât s'a putut de orice urmă exterioară a trecutului. Prin energia conducătorilor lui, unde te întorci nu dai decât de tăbliţe cu numele străzilor numai în româneşte, ce arată totodată şi caracterul local: Strada Tăbăcarilor, Str. Morii, Str. Cărămidarilor, etc.

Străinii nu sunt, ca aiurea, prea trufaşi. Işi simt situaţia lor de intruşi într'un mediu natural cu care trebue în sfârşit să se identifice.

Trecând podul de lemn de pe Olt, care a înlocuit pe cel de fier rupt în două în vremea războiului, străbătând singura stradă principală a satului Galaţi, o suburbie a Făgăraşului, urci în şerpuri strâmte şoseaua ce duce spre Sighişoara.

Te opreşti în loc, aproape de vârful dealului, căci panorama

ce ți se desfășoară, merită un popas mai îndelung. E unul din tablourile cele mai sugestive, care-ți arată cât de mândră e țara noastră. Dealuri, șes și munte le ai înainte.

Grupa Berevoescului stă în față. In zimții de piatră se oprește un vălătuc plumburiu de nori grei. Câteva dungi albe de omăt par mai strălucitoare între peretele umbrit și norii întunecați. Culmea se ține, când mai înaltă, când mai crestată, până'n Negoiul ce se pierde în ceața serii. Creste paralele se lasă brusc spre șesul neted dela poale, ca niște ziduri ce sprijină peretele principal. Negura tot mai deasă învăluie părțile joase, ca un fum ce se lasă spre pământ.

Ici și colo pete mai întunecate, arată cuiburile omenești. Spre Sibiu, o dungă portocalie luminează drumul Oltului, pe când spre răsărit, pragul Perșanilor închide zarea. Oltul abea se zărește. Apa lui împuținată d secetă, se ițește unde și unde, niște ochiuri aurii în reflexul apusului. De pe malul drept încep dealurile largi, când ogoare, când cu păduri, aceleași aici ca și mai spre miază noapte între Târnave.

Zid deoparte, zid de alta, înțelegi independența celor din Țara Oltului.

Inţelegi și accentele de caldă iubire pe care le scrie I. Codru Drăgușan, gândindu-se la mândra lui țară, în preajma drumului lung ce avea să-l facă. ,,O, țară mândră, din care nici când nu ieșisem. O, râuri limpezi și tu, principele apelor transilvane, Oltule ! O, panoramă fermecătoare, când te voi revedea !".

Mantaua nopții timpurii acopere tot mai mult ținutul. Munții sunt ca tăciunele, pe când jos e o lată pânză de brumă. Hornurile puținelor fabrici par mai proeminente, prind a sclipi luminele electrice, pe când pâlcurile de brazi din jurul bisericii franciscane, ori din frumușelul parc dela marginea orașului, răsar ca niște insule, în mijlocul mărei de ceață.

La întoarcere, fără să vrei apuci cărarea Morilor, în tovărășia Berevoiului care îți șoptește lin povestea munților de unde vine, dar și vrednicia celor cari, de atâtea veacuri de vifor, au știut să păstreze curățenia etnică, până'n ziua învierii.

Te-ai urca mereu, pe lângă apa lui limpede, ca să săruți poala munților, cetatea veșnică, în care a luat naștere doina și s'a trecut din tată'n fiu.

FĂLTICENI

Fălticenii sunt ca un popas în drumul dela Siret spre Baia și munte, înainte de a scobori în valea Moldovei. Azi un han, mâni o dugheană, spun cunoscătorii locali, nu chiar deodată în mânile străinilor, s'au înșirat în lungul drumului mare, în calea celor ce urcau dinspre Dolhasca, ,,Târgul'' astfel format s'a lipit satelor împrăștiate pe coastele trăgănate ale înălțimilor domoale dinspre pârâuoașul Șomuzului, oprit în loc în iazuri pline odată cu pești, dar mai ales cu raci. Și azi există strada Cotești, pe urmele unui vechiu sat, iar ,,mahalalele'' nelipsite orașelor noastre, se continuă cu satul Oprișeni.

Configurația terenului a schimbat arhitectura obișnuită orașelor moldovenești. In celelalte, așezate în loc mai plan, târgul — dughenile dese înșirate în lungul drumului mare — are o situație centrală, înconjurat de spațioasele curți boerești din vremea proprietății mari, iar mai în afară, de casele cu ogoare de popușoiu și grădini. Fălticenii din potrivă au forma unui triunghiu. Vârful, partea nouă, îndreptat spre Siret este târgul; baza, lățită, în continuare cu satele, e ocupată de curțile vechilor boeri.

Iarmarocul, vestitul iarmaroc de Sf. Ilie, era prilejul de activă transacție între munte și dealuri ori văile largi. Marfa de Lipsca și Brașov erà mai lesne depozitată temporar aici, pentru ca apoi cu țârâita să fie resfirată în satele din adâncul munților. Aceasta a fost vremea de aur a scurtei vieți de oraș vestit. Înființat cam pe la începutul veacului al 18-lea, (o biserică din el e clădită cu lemne din pădurea aflată pe loc) azi, drumul de fier de pe vale-Siretului, ca și mutarea transacțiunilor chiar în sate, i-au anemiat viața. Se stinge încet, încet, ca și mai de demult Baia.

E singura capitală de județ care la recensământul din 1912 a arătat o depopulare.

Dealurile care i-au adus viața, acum îi încetinează pulsul. Situația artificială de capitală a unui județ ce se întinde deacurmezișul, din munte, până la Ruginoasa aproape de Bahlueț, nu-i dă nici un avantaj. Veneau, e dreptul, dornenii, făcând mare înconjur, la tribunalul din Fălticeni, când aveau nevoe, dar pentru relațiunile lor economice se îndreptau spre Câmpulungul bucovinean; cei din Broșteni, Borca ori Farcașa sate populate, se

scoborau pe drumul natural al Bistriței, spre Piatra. Fălticenii rămâneau aninați de coasta dealurilor dintre Moldova și Siret; bogățiile care i-ar fi dat viață se scurgeau în jurul lui.

Montul de linie ferată ce-l leagă de drumul mare la Dolhasca, cel mult atrage spre el bogăția lemnelor dela Găinești și Sasca.

Fălticenenii sunt azi, cu vădită dreptate, adânc neliniștiți de vremea când și acest trafic va fi abătut, prin proectata linie de pe valea Moldovii, între Roman și Cornu-Luncii. Se mângâie cu o variantă electrică trasă spre ei, cu care sunt amăgiți pentru ca să li se adoarmă și mai mult, amorțita energie fărâmițată prin luptele politice de care nu se pot desbăra nici azi, neavând puterea să despartă interesul de partid desbinător, de cel obștesc. Când linia proectată, va ajunge la Cotu Băii, se va aduce drept motiv greutățile tehnice și visul de care sunt legănați, ca orașul lor să fie stație pe linia principală Oradia-Mare, Câmpulung, Iași, Chisinău, va rămâne neîmplinit.

Și Fălticenii nu merită soarta ce li se pregătește.

Neprielnicia așezării naturale asupra desvoltării economice poate fi învinsă. Altfel omul n'ar mai fi om, dacă nu se folosește de tot ce progresul științii și al tehnicii i-a pus la îndemână. Fălticenii e orașul care cu oarecare bunăvoință și energie, poate devenì măcar cuib plăcut de vilegiatură, o stațiune climaterică.

Dealurile domoale au perspective liniștitoare; bradul crește pare că mai mândru decât aiurea; aerul curat de munte ajunge molcomit până la el. Unde te întorci prinzi priveliști încântătoare, mângâietoare. Nici 3 chilometri, din centrul orașului, te duc pe dealul Spătăreștilor, localitate vestită, unde o mână de oameni din regimentul 2 grăniceri, a dezarmat în noaptea de 14 Ianuarie 1918 o divizie întreagă de bolșevici.

De aici se desfășoară neîntrecuta priveliște asupra văii Moldovei cu biserica lui Ștefan dela Baia, ca și în lungul munților din Bucovina și până mai jos de Mânăstirea Neamț. Pietrele Doamnei și Giumălăul sclipesc în curățenia lor de omăt, învăluiți de soarele unei primăveri timpurii, făcându-ți pare că semn de îmbiere spre podoaba stâncelor lor.

E un centru de excursiune minunat; din Fălticeni lesne te poți îndruma spre Râșca și Tg.-Neamț peste Pleșu, iar mai sus dela Mălini spre Stănișoara, pe una din cele mai pitorești șosele ce le avem, către nodul fermecător al Broștenilor și Dornei.

Dealurile tărăgănate din jurul orașului, pare că sunt anume să fie acoperite de pomi fructiferi. Ce se poate căpătă ne spun Rădășenii, sat vestit prin pometurile lui.

Farmecul naturii, liniștea aducătoare de gânduri, oamenii sănătoși și vioi, au creat în jurul acestui oraș oropsit, uitat, slăbit și de lupta „guelfilor și ghibelinilor" locali, o aureolă culturală, o tradițiune necomparat superioară multor orașe mai de seamă. In creerul munților, la Broșteni, un dascăl al trecutului D. Nanu,

a pus sămânța culturii; mai târziu, respirând în sfințenia locului, unul din adevărații apostoli ai satelor, Mihai Lupescu, a știut să adune tineri sclipitori ca minte, nobili ca suflet și să-i trimeată la școala normală „Vasile Lupu" din Iași, creând o falangă de învățători destoinici, înflăcărați, cari făcură repede vestit cercul sucevean.

Singurul ziar pentru țărani „Vestitorul Satelor", care s'a menținut până azi, pornind dela sat pentru sat, aici apare. A fost înființat odată cu cercul activ „Deșteptarea Sătenilor" din Baia,, de către învățătorul N. Stoleriu apostol pe vreme de pace, erou în războI. Acum zace în singurătatea Pietrosului din Călimani, căzut cu fața către Ardealul, pentru a cărui desrobire s'a jertfit tinerețea, dar și speranța ce o puneau toți în el. Ziarul fu însă luat de bătrânul și inimosul său dascăl, numai pentru ca opera să-i supraviețuiască. Unde se mai găsesc asemenea pilde de abnegare, de legătură sufletească, în lumea celor ahtiați acum numai după deputăție, afaceri și pământ!

Aici în Fălticeni, nu e uliță, care să nu fie legată de amintirea neîntrecutului povestitor Creangă. Ca și în Florența lui Dante, la fiecare răspântie s'ar puteà pune plăci cu citate din Creangă, relative la locurile umblate de el. Acolo era catihetul care juca stos, iar mai încolo trăia fata popei din Fălticenii vechi, ori era hatul unde „zârghitul de Trăsnea" adormea cu gramatica sub nas după ce dondănise până ce amețea vestitele mi-ți-li, ni-vi-li. Mai încolo era vestita casă a lui Pavel ciobotaru din ulița Rădășănilor și mai ales crâșma cu crâșmărița cea frumoasă și scenele neimitabil descrise.

Din Fălticeni a pornit N. Beldiceanu unul din puținii literați cărora știința le-a dat adâncime și orizont mai larg, deși uitarea nemeritată, prea de timpuriu s'a lăsat asupra producțiunilor sale.

Din înviorătoarea liniște a dealurilor înflorite M. Sadoveanu, înainte de a deveni ieșan, lungă vreme fălticenean, ne-a dat cele mai minunate descrieri de natură, pornite nu numai din cunoașterea ei amănunțită, cât mai presus de toate din dragostea cu care l'a prins în mreje. Tot la Fălticeni își duce viața în modestie și hărnicie netrâmbițată Artur Gorovei, răscolitorul neprețuitelor comori ale folclorului român. „Șezătoarea" singura revistă de folclor până mai acum câțiva ani, scoasă Dumnezeu știe cu câte sacrificii, în orășelul acesta apare, ducându-i numele peste hotare, dela Lipsca, la Viena, Praga și Paris.

Tradițiunea de muncă cinstită, fără reclamă zilnică, face însă minuni. Ea îmbie și pe alții la activitate. Un tânăr profesor, fost elev al Universității din Iași V. Ciurea, a creiat singurul muzeu regional complect din vechiul regat. Bogata colecție ce a scăpat-o dela distrugere, tot cu sacrificii personale, stă îngrămădită în câteva săli neîncăpătoare din localul gimnaziului. Ea așteaptă

dărnicia unui bogătaş, care să-şi lege numele pentru totdeauna de un locaş propriu, punând în valoare rezultatul muncii unui om de inimă, cum nu se întâlneşte dese ori.

Sufletele amorţite ale localnicilor, ar puteà reînvia privind podoaba împrejurimilor favorizate de natură. In frumuseţea locurilor vor găsì energia necesară pentru reacţionare.

Oraşele slăbite pot căpătà viaţă prin voinţa oamenilor. Voinţa nu are limite. In faţa ei dealurile se şterg, munţii nu sunt o piedică. Viaţa plină răsare de pe urma ei.

FOCŞANI

Evoluţia oraşelor noastre, din răsăritul Carpaţilor, este aşa de normală şi uniformă, datorită aceloraş condiţiuni istorice şi geografice, încât şi înfăţişarea lor este aproape aceiaşi.

Focşani e la fel cu Botoşani, măcar că sunt aşezate la cele două capete ale Moldovei. Deosebirile sunt mici, dar îndeajunse pentru ca să le caracterizeze.

Focşani e mai spre şes. Când vii dinspre R.-Sărat abia zăreşti acoperişul caselor şi turlele bisericilor, mai toate puţin înalte, din pădurea arborilor ce le înconjoară. In această privinţă asemănarea cu Botoşanii, dar şi cu alte oraşe de pe valea Siretului, este perfectă. Livezi întinse umbresc casele nu numai dela periferie, dar şi din centru. Brazilor le prieşte locul de minune; ca la munte cresc de înalţi şi stufoşi. Grădina publică, micuţă, e o adevărată grădină botanică, foarte curată şi bine îngrijită. Plopii îşi împletesc cununa cu pletele brazilor. Până şi castanii de pe bulevarde cresc mai stufoşi; de aceia sunt şi multe străzi umbrite, deci bulevarde.

Zonele concentrice, care se deosibesc oricărui oraş din Moldova, se prind şi aici, dar cu raporturi deosebite, în legătură cu istoricul deosebit al Focşanilor. E doar oraşul vestit al Unirii.

Infăţişarea lui de azi provine din două oraşe deosebite: Focşanii din Muntenia şi cei din Moldova. In cunoştinţele sumare de geografie pe care le avem noi despre ţara noastră, oraşul Focşani e legat de Milcov, deşi pârâiaşul acesta vestit curge lenevos la doi kilometri departe. Despărţirea atât de îndelungată a celor două oraşe, cari trăiau însă în destul de bună înţelegere, ca o presimţire a vremurilor de contopire, o făcea „Gârla hotarului" un şanţ îngust în care apa înverzită de mătreaţă şi străjuită de broaşte, nu se păstra decât după ploile mai îmbelşugate. Astfel fiind, zona negustorească nu e restrânsă numai în jurul unei vechi pieţe, ci străbate oraşul, în lungul „Uliţelor târgului" ce se îmbinau cap la cap.

S'au păstrat până azi şi cele două pieţe. Piaţa moldovenească, mai largă, este lângă biserica domnească, zidită de Doamna Dafina, văduva lui Eustaţie Dabija, cam pe la sfârşitul veacului al 17-lea. Piaţa din Munteni, e lângă grădina publică, fosta gră-

dină de petrecere a călugărilor greci, care pusese mâna pe cea mai veche mânăstire din Focșani, biserica Sf. Ioan.

Până în 1905 s'a păstrat frumosul turn de odinioară, cruțat de focul din 1854, ce a mistuit mai tot orașul din partea Munteniei. Ce a cruțat focul, n'a fost păstrat de rafinatul gust estetic al edililor moderni. Turnul a fost dărâmat, ca și cel al Colței din București ori cel dela Trei-Erarhi din Iași, rămânând să fie clădit altul în loc, la Sfântul Așteaptă, și care n'ar spune nimic prin glasul clopotelor nouă, din sbuciumul vremurilor de demult. Atât de grăbiți ce suntem a rupe cu trecutul, încât nici zidurile reci nu le mai vroim în mijlocul nostru.

Zona caselor boerești, cu grădini împrejmuite și ele cu ziduri, sunt așezate nu în cerc ci ca o elipsă în lungul Uliței târgului. Una din aceste case bătrânești, comode, largi, cu mult aer și lumină, se mai vede încă în apropierea liceului, transformată însă în hambar, cu ferestrele oblonite dc scânduri bătute, gata să se prăbușească sub povara vechimei, deşì în ea, nu de mult, a fost găzduit Domnul Unirei. In afara zonei boerești vechi, au rămas urmele satelor Slăeștii și Brătuleștii, vechi așezări.

Focșanii de azi datează dela 1862. Atunci a dat Domnitorul Cuza deciziunea prin care se unesc cele două municipalități. A fost semnul desăvârșitei Uniri. Inainte de acest an însă în Focșani a funcționat Comisiunea centrală, aproape doi ani, compusă din 8 moldoveni și 8 munteni. Gândul Unirii a fost înfăptuit la Iași; faza de pregătire s'a săvârșit la Focșani; deplina împlinire a avut loc la București. Aceasta este clipa istorică cea mai însemnată din viața orașului, a cărui întemeiere — cu dată neștiută sigur — este legată de podgoriile vestite din jurul său. ,,Un mioldovean s'a pus la întrecere cu un muntean, luptându-se cu paharele de vin. Moldoveanul Focșa a învins; spre pomenirea lui s'a zis Focșani târgului dela hotar".

Focșani este un oraș tihnit, într'o regiune bogată, la îmbinarea dealurilor acoperite cu vii și șesul mănos al Siretului, ce se întinde spre Câmpia Română. Străzile sunt bine pavate, curat ținute dar puțin canalizate; are apă captată adusă din munți, are lumină electrică. Clădiri mari, frumoase, unele în stil românesc adăpostesc principalele administrațiuni de stat sau comunale. Un teatru nou, făcut danie orașului, oprește trupele în trecere. Intr'un colț din grădinița ce-l înconjoară, bustul lui Liciu artistul pretutindeni iubit, este ascuns printre crengile brădetului tânăr, iar în fața clădirii tribunalului, se ridică într'o piață pustie, o statue destul de expresivă, înălțată în amintirea voinicilor putneni, care au luptat în războiul independenței. In schimb școlile, ca mai pretutindeni, sunt vârâte în clădiri închiriaet, afară de liceu, asvârlit într'o coastă a orașului și de școale normală, de la margenea târgului, adăpostită însă in local neîncăpător. Așezat în calea scurgerii munților, viața e destul de în-

sufleţită, iar portul naţional al sătenilor de prin prejur dă târgurilor săptămânale un colorit mai românesc decât în alte oraşe ale Moldovei. Pare că se simte sufletul vrâncenilor ascunşi dincolo de Măgura Odobeştilor, deal înalt ca un munte, ce domină râul Putna cu albia-i schimbăcioasă, şi valea largă a Siretului. Prin valea Milcovului privirea pătrunde spre munţii aspri din Vrancea, împânziţi de razele soarelui lăsat spre apus.

Caracteristica economică a oraşului o au podgoriile întinse dela poalele munţilor. Spre toamnă, mai toate casele mai mari, pare că sunt pustii. Stăpânii, cu toţi ai casei, s'au îndreptat spre viile replantate, bogăţia regiunii. Ele dau pulsul mai svâcnitor vieţii economice. Altfel, deşi aşezat în calea bătută a văii Siretului, liniştea ar fi deplină, ca mai în toate oraşele din Moldova, depărtate de izvorul afacerilor de tot soiul, prea concentrate în Capitala ţării. De o mişcare culturală, abia se poate vorbi. Intr'aceasta nu fac nici Focşanii excepţie. E viaţa ce se aşteaptă.

GALAŢI

Cam pe la începutul perioadei de înflăcărare, fireasca urmare a unirei tuturor Românilor, s'a vorbit mai mult decât s'a scrisi asupra mutării capitalei din România unită. Bucureşti, aşezaţi prea aproape de graniţa sudică, veşnic în ameninţare, asvârlit la pragul întinsei stepe a Bărăganului, cu totul în afara drumurilor mari, naturale, rămas într'o coastă a ţării, cam cum era Iaşii mai înainte, nu mai este potrivit pentru centrul principal al teritoriului mărit. S'a vorbit despre mutarea capitalei mai spre mijlocul circonferenţii, la care se reduce, în cele din urmă, conturul României de azi; undeva, dincolo de Carpaţi. S'a asvârlit de câţi-va şi ideia mutării capitalei la Galaţi.

Au venit apoi frământările lăuntrice, politice, care au amuţit orice discuţie relativ la capitala României mari.

Nu s'a mai auzit nimic relativ la preocupările din viitor, asupra schimbării scaunului Domniei.

Numele Galaţilor, pomenit între oraşele pretendente la stabilirea viitoarei Capitale a României, trebue să iasă din nou la iveală.

E un oraş ce-l aşteaptă zile de mare prosperitate. Va fi ori nu Capitala, dar Hamburgul României mărite trebue să devie. Nu e dorinţa oamenilor care va precumpănì, cât va decide condiţiunile naturale, situaţia geografică. Ceiace Galaţii au fost odinioară pentru Moldova, de sub Movileşti, nu va întârzia să devie pentru România întregită. Apropierea mării, calea largă lesnicioasă a celei mai însemnate artere fluviale din Europa, îi var hotărî soarta.

Bătrânul fluviu larg, bogat în ape, e destul de adânc pentru ca să poată permite vaselor de mare, să ancoreze la Galaţi. Inainte de regularea braţului Sulina, accesul lor spre interiorul ţării erà oprit. Importanţa economică a celui mai uşor drum spre marea deschisă, mărindu-se cu creşterea numărului statelor riverane, de sigur că şi străduinţa tuturora va fi ca braţele Dunării să nu mai fie o piedică pentru intensa circulaţiune a vapoarelor. Galaţii fiind ultimul nod important omenesc în calea lungă a Dunărei, în el se va face transbordarea bogăţiilor aduse de departe fie spre mare, fie spre lăuntrul continentelor. In mic aşa a fost şi până acum. El va devenì portul de mare, cu viaţa activă, centrul

mişcării economice măcar pentru Europa centrală, mai ales când se va împlini plannl de unire largă a Dunării cu Rinul croindu-se drum lat între Marea Nordului şi M. Neagră.

Dar dacă Dunărea îi va aduce cea mai mare parte din producţiile industriale ale Cehoslovaciei lipsită de un drum la mare direct, propriu, scurt, ca şi al Austriei restrânse dealungul zidului alpin, portul Galaţi este indicat, ca fundul unei leici, spre o concentrare a tuturor bogăţiilor noastre destinate exportului, dar şi locul de descărcare a mărfurilor aduse, mai uşor de împrăştiat de aici.

Privească oricine o hartă a României Mari. O circonferenţă este conturul ei.

Dobrogea este piciorul ce o leagă de Mare, iar Dunărea este fereastra pe unde lesne poate să se facă circulaţia, schimbul de viaţă cu lumea largă. Galaţii e oraşul către care se adună trei ape mari. Dunărea este scurgerea sigură a bogăţiilor din Banat şi mănoasa Muntenie. Siretul, de sigur în viitor navigabil, cum a fost în parte odinioară, ca şi Prutul, spre Galaţi îndreaptă tot prisosul holdelor scoase din pământul fertil al vechii Moldove. Din mijlocul Transilvaniei, drumul cel mai scurt spre Mare, duce la Galaţi.

Prin valea largă a Buzăului se poate lesne străbate pragul Carpaţilor, acolo unde prin îndoituri, muntele şi fluviul vin mai aproape unul de altul. Sudul plin de lacuri al Basarabiei, tot spre Galaţi mână întreaga mană a Bugeacului roditor.

Cum se adună apa, curgând în şuviţe de pe coastele munţilor, cătră gura văii principale, aşa se înoadă reţeaua drumurilor naturale, către oraşul cel mai apropiat de Marea care leagă Europa productivă de poarta Asiei, câmp deschis încă pentru producţiile industriale europene.

Sunt locuri favorizate de natură şi altele pe care străduinţa omului, cu sforţări uriaşe şi îndelung le ridică. Galaţii sunt dintre cele dintâi. Omul e ajutat de natură, iar munca lui repede răsplătită.

Situaţia geografică, naturală, a portului Galaţi este de aşa soiu, în cât îl indică drept port important al României întregite, drept unul din nodurile de seamă în circulaţia internaţională.

Acesta ar fi viitorul.

Nici presentul nu e rău. Forfota vieţii economice aice e mai mare uneori decât în Brăila, căci Galaţii, fostul porto-franc, a rămas depositul mărfurilor pentru toată Moldova.

Oraşul e mai pitoresc decât Brăila, tocmai prin neorânduiala uliţelor strâmbe, strâmte, care urcă din vale, din port, spre deal. Când vii cu vaporul pe Dunărea, casele par înşirate în amfiteatru. Aduce aminte, bine înţeles în mic, de unele colţuri din Genova, prin străzile cu trepte, prin casele. în ultimul timp, rădicate la mari înălţimi.

E o deosebire cam bruscă dintre Portul Galaţi, dela marginea Dunării şi oraşul din deal.

Jos e muşuroiul omenesc legat de viaţa de pe Dunărea. Vin alăturea hamalii mereu asudaţi, cu funcţionarii de birou pomăduiţi şi gătiţi, ori negustorii din provincie după căutarea mărfii celei mai ieftine. Aice e maghernița înfundată, ceainărie ori cafenea, loc de ceva odihnă pentru cei ce aleargă, în rând cu tot soiul de dugheni pline de felurite articole. Aice se înalţă palatul N. F. R., mai încolo silosurile, ca monolite cu ferestre numeroase, iar pe malul Dunării, până departe înspre gura Prutului, stau stive de scânduri şi leaţuri de brad, spre Galaţi scurgându-se, pentru export ori depositare, bogăţia pădurilor de brad din nordul Moldovei ca şi din Bucovina.

Urcând uliţele în pantă repede, dai de a doua regiune, din jurul statuei lui C. Negri, unde încep frumoasele magazine, cu belşug aprovizionate. Strada duce până la Grădina publică, odată oază umbroasă cu arbori mari, azi „parc englizesc", bătut în plin de soare; în fundul ei e asvârlit un bloc de marmoră albă cu bustul lui Eminescu în vârf, în faţa unei perdele rare de tufăriş lipsit de orice aşezare artistică. De aice începe frumoasa stradă Domnească, bulevard larg, răcoros, bine întreţinut, în lungul căruia sunt înşirate case modeste, dar care spun buna stare a proprietarilor lor. Pe strada Domnească se află monumentala episcopie, de curând înălţată; aproape peste drum, e cetăţuia greu de străbătut a şcoalei „Notre Dame de Sion", ademenitoarea generaţiunilor tinere din pătura ceva-ceva mai înstărită, care a rămas încă la concepţia de pe vremea fanarioţilor; socoteşte că nobleţa culturală stă în necunoaşterea sufletului poporului în care trebue să trăiască odraslele lor şi că cultura e tot una cu bâiguiala câtorva vorbe franţuzeşte. Tot pe strada Domnească, la capăt, se află frumosul palat episcopal şi bine îngrijită grădina publică.

De aice, dela marginea ei, se poate prinde admirabilul tablou al răsăritului de soare, prevestit de dunga purpurie ce se tot lăţeşte deasupra argintului apelor întinse ale Brateşului, peste care se aştern, în răcoreala nopţei, un slab strat de ceaţă. E o panoramă de stepă, cum rar se poate vedea în ţara noastră, prin îmbinarea atâtor elemente strânse grămadă şi prin uşurinţa cu care poate fi admirat. De aice se vede şi una din cele mai măreţe lucrări tehnice dela noi: indiguirea Brateşului. Un lung stăvilar de piatră, a oprit în loc apele mereu ameninţătoare. Azi Bădălanul, la adăpostul valului de piatră, e pe cale de însănătoşare, rădicându-se un cartier pentru muncitorii din port şi mai ales pentru cei din gară, aşezată la strâmtoare, între malul de lut galbăn din lungul oraşului şi între Dunărea şi Brateş.

E un punct plin de înviorare, în ce priveşte activitatea noastră economică şi stăpânirea naturii.

Spre nord de strada Domnească, se întind căsuţele încun-

jurate cu spaţiurile largi de grădini. E parte nelipsită din oraşele moldoveneşti. Pe urmă vin imaşul şi ogoarele repede arse de soare, sau coastele acoperite cu vii şi caişi, podoaba de primăvară a regiunii.

Dar Galaţii nu este numai oraşul economic. Trecutul istoric este în multe privinţe. interesant, fiind fereastra de aprovizionare a Principatului Moldovei. De el se leagă pioasa amintire a celor doi buni prieteni C. Negri şi domnitorul Cuza. Cât ţinem noi la asemenea legături, dovada se vede şi la Galaţi. Frumoasa vilă în care Cuza a stat la Galaţi, e azi... otel, în loc să fie un frumos muzeu istoric.

Venind vorba de muzeu, e demn de pomenit faptul că în Galaţi s'a înfiinţat, pe lângă şcoala primară de băeţi No. 6, prin îndelunga străduinţă a directorului un muzeu regional de toată însemnătatea.

In Galaţi mai e şi o bibliotecă publică, formată din sâmburele donat de învăţatul V. A. Ureche. Şi şcoli sunt multe, cu activitate însă mai mult restrânsă între zidurile lor, căci au de luptat înainte de orice cu prea multe neajunsuri proprii.

Oraşul Galaţi are cum să ieie desvoltarea ce i-o va da portul. Spaţiul îi permite să se întindă spre podişul sănătos al Tighinei cu perspectiva spre Dunăre, ori către nord cu aceea către întinsa oglindă a Brateşului. Fluviul se strânge aice grămadă; nu se resfiră ca în faţa Brăilei în Balta largă, un labirint de canale şi ghioluri. Un pod peste Dunăre, ar permite întinderea oraşului şi dincolo, în Dobrogea, pe înălţimea pitorească a Bugeacului, de unde încep pădurile dese de tei. Drenarea puţinelor bălţi dintre Brăila şi Azaclău, transformă spaţiul înconjurat de cotul Dunării, într'un câmp fertil, un parc întins în preajma oraşului în floare.

Eroismul arătat de gălăţeni, pe vremea grelelor încercări prin care au trecut, e un semn de chezăşie pentru viitor. Ei nu vor lăsa ca darurile naturei să fie nesocotite. In ajutor vor aveà interesul general al ţării, atunci când cei indicaţi să deie impuls mişcării generale economice, vor trece de pârpâra sterilelor frământări care ne ţin azi în loc. Rodnicia rară a pământului nostru blagoslovit, munca liberă a braţelor vânjoase, trebuesc canalizate spre îndreptarea economică a ţării. Poarta pe unde vor ieşi bogăţiile noastre, aducătoare de cinste şi bună stare, nu poate să fie aiurea decât la Galaţi.

GHERLA

„Vede-te-aş la Gherla”, erà, în Ardeal, echivalentul blăstămului din vechiul regat: „Să te mănânce Ocna”. Aice în Gherla se afla pe vremuri pe la 1786, cea mai mare închisoare de dincolo de Carpaţi, schimbată azi în cea mai încăpătoare şcoala de corecţie pentru copii, la urmă tot o Gherlă.

Orăşelul, cu locuitori nu mult mai numeroşi decât în Vaslui, se află aşezat în tihna luncii Someşului mic, cam la jumătate de cale între Cluj şi Dej.

Someşul curge printr'o vale repede lărgită, cu coasta dinspre apus împădurită, iar cea dinspre Câmpie, mereu arsă chiar din începutul verii. De aceia Gherla, pare că e într'o regiune de şes. Din tren se văd numai turle de biserici: spre nord se ridică două mari edifici, ce par şi mai masive de cum sunt, faţă de spaţiul deschis din jur ori în raport cu căsuţele mititele ale oraşului.

Una dintre clădiri e suspomenita „Şcoală de corecţie”; a doua este liceul. Cadrul larg îl formează ogoarele, pâlcurile de grădini şi vii ori petece mai mari de păduri, întinse spre coama dealurilor scunde.

Din gară dai deadreptul în artera negustorească, mici dugheni cu de toate. E drumul ce leagă oborul de vite cu piaţa mare, nelipsita piaţă, aice mai largă ca ori unde sau aşa pare faţă de întinderea micuţului oraş. Soarele o bate în plin, căci umbra celor câţiva arbori de pe margine nu aduce nici o mângâiere.

In zilele când nu e târg, e pustie. Cu atât mai monumentală pare biserica armenească, cu frontispiciul larg, cu turnul înalt din mijloc, întovărăşit la bază de alte două turnuleţe micuţe.

In zilele de iarmaroc, în faţa ei e furnicar de oameni. Care încărcate cu saci de grâu se ţin până lângă intrarea în biserică.

E revărsarea satelor din jur, neaoşe româneşti. După port, bărbaţii i-ai socoti drept unguri, cu ciubote în picioare, cu ismenele scurte şi largi, cu pălărioara ca un ceaun, având margenele resfrânte. Mulţi poartă tolbă de piele la şold şi luleaua'n dinţi. Femeile încaltea, ş'aŭ lăsat cu totul portul de casă. Au fuste de cit înflorit, peptăraş fără mâneci, strâns la mijloc, descheiat la sân şi testemel negru pe cap înodat în creştet.

Când te dai pe lângă ei, nu-i auzi însă decât româneşte şi încă apăsat.

„Da du-te la Dumnezeul care te-o dat, strâmbo" să răsteşte câmpeanul înciudat către o femeie care-l cicălea.

Ca pretutindeni sunt două lumi deosebite, căci dacă te aşezi la masa singurei cafenele din piaţă, nu înţelegi nici o vorbă. Oraşul e înstrăinat, măcar că în el se află relativ mulţi români, mai ales mulţi candidaţi la preoţie şi alte soiuri de şcolari.

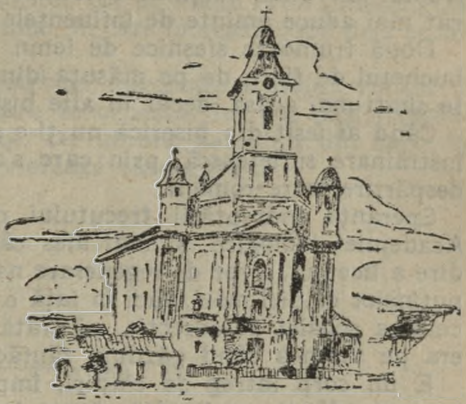
Biserica armenească (catolică).

Gherla e întemeiat de armeni, pe care însă nu-i mai cunoşti, ca şi la Ibaşfalău, decât după faţa lor smadă, palidă, ochii negri, lungăreţi ca nişte migdale şi căutătura lipsită de asprime, mai mult tristă.

Trecuţi la catolicism prin veacul al 17-lea sub îndemnul lui Verzerescul, a cărui nume arată îndelung popas prin Moldova, au devenit mai catolici decât papa. S'au maghiarizat aproape cu totul, rămânând catolici.

Biserica lor e unul din monumentele cele mai frumoase din Ardeal. Pe dinlăuntru e spaţioasă, luminoasă, cu trei largi bolţi sprijinite pe mănunchiuri de coloane simple, cu capiteluri bogat sculptate.

In biserică se află o adevărată comoară, închisă în capela mică din stânga altarului. E un tablou de Rubens, de dimensiuni destul de mari, pentru a aveà valoare.

Represintă scoborârea lui Hristos de pe cruce. Poartă caracteristica bunelor tablouri ale lui Rubens, prin contrastul dintre paloarea cadavrului abea înţepenit, albul pânzei pe care alunecă şi bogata coloraţie a decorului din care face parte şi Maria Magdalena, aplecându-se îndurerată, să sărute picioarele lui Hristos.

Face să poposeşti o clipă în micul oraş chiar numai pentru acest tablou.

Dar pentru noi oraşul e însemnat din alt punct de vedere. Aice este sediul unui episcopat unit, cu diocesie întinsă. Clădirea episcopală, nu are a face nici cu vechia clădire din Blaj, umbrită de arbori rămuroşi, nici cu palatul din Oradea-Mare. E o modestă casă cu două rânduri cu faţa chiar în piaţă, bătută de soare şi lipită de două case vechi, după stilul lor.

Catedrala românească, în schimb e nouă, în stil bisantin,

cu măreața cupolă înaltă la mijloc. Nici interiorul nu este prea mult deosebit, cum e la cea dela Baia Mare bunăoară, de a bisericei ortodoxă, bătrânească. Lumina vine prin multe ferestre ca să deie o atmosferă de sinceritate, ceva din spațiul larg al plaiurilor de munte. Catapeteasma e mică lăsând să se vadă inscripția de sub bolta altarului: ,,Sânt, sânt, sânt e Domnul Sabaot". Numai amvonul, susținut de stâlpi mărunți, dar fără baldachin, cât mai aduce aminte de influențele străine.

Două frumoase sfeșnice de lemn în fața altarului și mai ales buchetul de flori, de pe măsuța din mijlocul bisericei, te fac să te simți mai acasă, decât în alte biserici greco-catolice.

Când ai ieșit din biserică nu ți-e strânsă inima de prea marea înstrăinare sufletească, prin care s'a căutat să se ridice zid de despărțire între români.

Speranța îndreptării trecutului crește, când treci prin fața Academiei teologice, și mai ales când ești lângă frumoasa clădire a liceului, izvor de regenerare națională. Ai ajuns în cartierul puținelor clădiri mari, căci în față e și judecătoria, iar mai încolo cetatea școalei de corecție, păstrată neatinsă, în toate, așa cum era pe vremea când găzduia răufăcători.

E un corp întreg de clădiri, împrejmuit cu ziduri înalte, cu șanțuri adânci, pe fundul cărora însă e covor de flori și arbori fructiferi. Nu pășești fără fiori printre clădirile diferite din interior, căci dacă nu vezi figuri cu căutătura aspră, hainele copiilor sunt la fel, din păcate, cu ale ocnașilor.

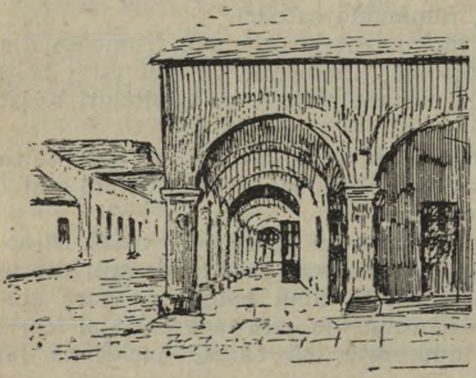

Stradă cu bolte.

Pe lângă ateliere diferite, în care-și trec zilele copiii anormali, victimele în bună parte a caracterelor moștenite, sunt păstrate și celulele, cu zăbrele de fer la uși și ferestre.

Castelul e vechiu. Zidit de episcopul Martinuzzi, guvernatorul Ardealului din veacul al XVI-lea, cu adăugiri de pe vremea lui Georghe Racoți în veacul al 17-lea, partea cea mai mare e mai nouă de veacul al 18-lea, fiind și aripi chiar din preajma răsboiului.

Se mai păstrează încă vechea capelă în care puternicul episcop își făcea rugăciunile; o icoană din altar cuprinde și chipul de pe vremuri al castelului. Ți se arată întunecata încăpere mică, unde se zice că a fost omorât R. Batori, aliatul turcilor.

Sunt pagini vii din trecutul sbuciumat al Ardealului. N'au fost rupte și asvârlite vântului, ca dincoace de Carpați, ci lor li s'au lipit clipele următoare îmbinându-se într'un tot, care nu poate rămânea banal.

Podoaba Gherlei o face însă apa Someșului. Pe malurile lui e gâlgâitoarea verdeață din frumosul și întinsul parc cu arbori stufoși dar și cu cuiburi înflorite; tot pe malul lui e îmbelșugata, și sistematica grădină de legume, în care lucrează copii dela școala de corecție.

In piața cu grămezi de harbuzi dogorește soarele; vântul de stepă ridică nori de praf care te orbește. La doi pași, trecând un podeț, curge lin Someșul, iar umbra parcului, din care dai în câmpul cu ogoare, te înviorează răcorindu-te.

E minunea naturei.

GIURGIU

Când vii din susul Dunării nu zărești în dreptul Giurgiului decât acoperișul câtorva clădiri, răsărite peste sprânceana stufoasă de sălcii. Din potrivă, pe malul mai înalt, bulgăresc, se înșiră casele moderne ale Rusciucului, oglindindu-se în apa, cu slabe crețuri.

Dealungul țărmului românesc însă e un oraș întreg de șlepuri, pitoresc mozaic de culori variate, legănate de valuri produse prin acostarea vaporului. Deasupra sălciilor o macara dublă, e semnul vieții din portul Ramadan.

Viitorul orașului e aice; aice e forfota omenească. Aice e șantierul naval proectat de nemți după un plan, care se vede că este prea mare pentru noi, de nu-l continuăm așa cum se începuse; aice se termină conducta scurtă pentru petrolul și benzina turnată la Ploești; în apropiere e cea mai mare fabrică de zahăr din România.

In lungul drumului larg ce va pleca din Marea Nordului să ajungă la Marea Neagră, portul Ramadan e destinat ca popas necesar, cu atât mai însemnat cu cât e numai la vreo 70 klm. depărtare de București. Orașul într'acolo se va întinde dacă vechiul canal adus pe lângă zidul cetății de odinioară, nu va fi adâncit și îngrijit pentru ca vapoarele să descarce mărfurile chiar în marginea orașului.

Prin Ramadan, port la Dunăre, Giurgiu își are desvoltarea, asigurată, în viitor, după cum urmele trecutului arată că însemnătatea lui e pe deplin stabilită.

Pe vechile hărți e numit S. Giorgio. Tradiția, în locul documentelor istorice, spune că urmele turnului, în cuprinsul căruia e azi o vărărie, datează de pe vremea genovezilor întreprinzători, când Dunărea se întindea pe albia-i părăsită din preajma căzărmilor de azi.

Odată erà cetate, una din raialele turcești. Zidurile ei se mai văd, iar Tabia mare nu este decât locul unuia din turnuri, după cum Poarta de fier, ori Groapa Ogii, din vii, sunt amintiri păstrate de popor, din vremurile a tot puterniciei turcești.

Planul regulat al orașului de azi a fost tras încă din 1832. Face parte astfel din puținele orașe noui.

Străzile drepte, pleacă din grădinița centrală, având în mijloc foișorul, în jurul căruia s'ar putea clădi construcțiuni rentabile legate de o arhitectură mai deosebită. Bine pavate, unele umbrite de arbori, *erau* spre centru îngrădite cu case frumoase, cu câte două rânduri, după cum, mai spre periferie, sunt case curate cu grădiniți bine îngrijite.

Azi centrul e un morman de cărămizi. E singurul oraș mai mare din țară căzut pradă urei și sălbătăciei. Dacă ar fi fost numai bombardat, rămânea jertfa războiului. A fost însă prădat și incendiat.

Tunurile au dărâmat multe case, în puncte răzlețe din oraș. Din ospelul primăriei, n'au rămas decât zidurile; casele învecinate se mai cunosc unde erau, numai după temelie. Pereții prefecturii sunt ca stricați de vărsat. Bomba hărăzită ei, a exploadat alături împroșcând-o cu țăndurile de spijă. Crăpăturile din o aripă arată însă că și temelia a fost sguduită. E sacrificiul orașului de graniță, în câmpul de bătae al focului dușman.

Ruinele cele mai numeroase sunt însă datorite vandalismului unui popor cotropitor, orbit de ură. Bulgarii intrând în oraș cei dintâi, s'au năpustit deadreptul spre centrul comercial. Au jefuit tot ce au găsit și apoi au dat foc, după ce au udat păreții cu gaz. Rănile vii ale sălbăteciei s'au păstrat până astăzi. Și astfel pe locul clădirilor duralnice de odinioară fiecare construește ce poate: maghernițe de scânduri ori căsuțe cu materialul rămas din dărâmare. Durerea le e mare; pe lângă pierderea avutului se adaogă nepăsarea generală, deși țara mărită, într'un gest de solidaritate, ar fi putut șterge urmele pornirilor sălbatice, înlesnind prin orice chip refacerea orașului greu încercat. Multă vreme păreții izolați, găurele ferestrelor ori pivnițele dărâmate vor rămânea dovezile că printre ele au trecut o clipă urmașii celor porniți din Asia.

Cu toată distrugerea, viața este mai tare; ea răsare și de sub cenușă. In zilele de târg printre ruini începe forfota omenească. Apropierea prea mare de București face ca piața Giurgiului să fie mai mult pentru sate. Prăvălii alese încă nu sunt, după cum nici înainte nu erau, fiind de prisos față de cele din Capitală.

Clădiri mărețe nu prea erau; monumente istorice aproape nici unul. O veche geamie azi e biserica Sf. Niculae. Cam atâta tot. O Diană ciuntită de mână și un Apollo de Belvedere, în copii minunate, rătăcite printre ochiuri de iarbă îngrădite, sunt darurile moșierului Ursache, care aveà în apropiere un parc vestit prin reproducerile statuelor antice. Mai erau și în jurul foișorului câteva, dar n'au scăpat de furia celor de peste Dunăre.

E demn de pomenit și pavilionul în stil românesc, cu coloane prea scunde și prea groase, așezat la marginea grădinii publice, cu o frumoasă perspectivă asupra portului. Clădit înainte de războí a rămas neisprăvit.

Mă tem că ruina lui, potrivit obiceiului pământean de a lăsa în părăsire ce s'a început de alţii, se va adăoga la ruina lăsată de războî.

Incolo viaţa din Giurgiu, este liniştită, poate mai liniştită decât a altor oraşe de provincie, din cauza prea lesniciosului drum spre Bucureşti.

Aceiaşi caracteristică pretutindeni, a centralizării peste măsură Şcolile tânjesc. Unele, cele primare, au local frumos. Gimnaziul, devenit liceu, e înghesuit într'o clădire neîncăpătoare, iar Şcoala normală, până la mutarea ei în frumosul castel dela Grădişte, funcţiona într'o şcoală primară cu zidurile dezgolite de tencuială, cu geamurile sparte, cu o curte neîngrijită. E veşnicul contrast între realitatea mizeriei în care sunt lăsate şcolile şi menirea lor în ridicarea mediului încunjurător.

De muzee, biblioteci, cursuri de adulţi, nici pomeneală. Funcţionează un Ateneu, cu conferinţi de iarnă, dar străduinţa conducătorilor lui de a stârnì un interes mai viu pentru cultură, este zadarnică trudă.

Apropierea de Bucureşti slăbeşte numărul energiilor locale. Sistemul ,,ambulanţilor" printre profesori este aici în plină floare. Elemente destoinice iau catedre la Giurgiu, pentru a putea stà în Capitala ţărei. Mereu grăbiţi, mereu căpătând cu uşurinţă concedii mici când viscolul face mai greu transportul pe calea ferată, sunt fără folos localităţii în care aparent funcţionează.

Mişcarea culturală naţională, pornită tot dela gimnaziu prin însufleţirea directorului de pe vremuri Droc-Barcianu, lâncezeşte azi, când ar trebui să fie mai multe forţe, cu o învăţătură superioară. In schimb nelipsitul club de familie e totdeauna frecventat, iar clădirea în care se adăposteşte mai bine îngrijită decât a şcolilor.

Totuşì o schimbare s'a făcut. Centrul negustoresc este în mânile românilor. Ucenicii de prăvălie de odinioară, băeţi de săteni, au ajuns în fruntea afacerilor, spărgând pojghiţa odată groasă a ,,emborilor" şi protipendadei greceşti, care forma aristocraţia comercială, cu dezinteres pentru tot ce era local.

Giurgiu este însă un oraş pe care îl aşteaptă un viitor frumos, legat de desvoltarea netăgăduită dată prin deplina viaţă de pe cel maî de seamă drum de apă din Europa. Interesul general se suprapune celui local într'atâta, încât chiar fără străduinţi speciale, mişcarea intensă nu va ocoli oraşul. Până atunci însă trebue întinsă o mână de ajutor celor care au suferit greu din desfăşurarea sălbăticiei unui hain duşman. Urei brutale trebue să răspundem prin o dragoste deosebită a celor loviţi.

GURA-HUMORULUI

Dacă n'ar fi capitala unuia din cele 12 judeţe — cam câte sunt în Moldova — în care e împărţită, administrativ, Bucovina, nici nu l'ai puteà socotì drept oraş. Sunt sate ardeleneşti cu înfăţişare mai de oraş decât el.

O stradă principală, parte din soseaua naţională spre Dorna, îl străbate, în lung, făcând aici o cotitură pronunţată. De o parte şi alta a străzii sunt clădirile mai principale, rar cu două rânduri. Dintre ele, cea mai impunătoare, de şi simplă la înfăţişare, este Liceul „Principele Carol", cu acoperiş de ţigle roşii. Peste drum se află biserica, cu trei turnuleţe, învăluite în „bleahă", adică tinichea.

La cotitura drumului încep nelipsitele dugheni şi crâşme, în şirag strâns ca şi în celelalte orăşele din Moldova. Stau în drumul cărăuşilor.

Ele se îmbină cu bărăcile — dugheniţe de lemn, proaspăt construite de primărie. Pe urmă casele devin răzleţe, tot mai răzleţe, până ce nu rămân dealungul şoselei decât arborii stufoşi, umbroşi, care o străjuesc. Gara e mai spre apa Moldovei, micuţă, dar înconjurată cu ziduri de lemne, de fag şi brad, arătând bogăţia principală a regiunei ca şi a întregii văi a Moldovei.

Oraşul e unit cu satul, adăpostit sub ultimele valuri muntoase, umbrite de păduri dese. Din el casele se ţin lanţ, prin Fundul Humorului, până departe în adânc, spre Mânăstirea Humorului clădită la 1530, cu turnul adaus de Vasile Lupu la 1641. Inlăuntru se văd mândrele chipuri ale lui Petru Rareş şi a Doamnei Elena, în frumoasele lor haine de pe vremuri.

Intr'o altă vale tăinuită, închisă, venită dinspre sud, se află Mânăstirea Voroneţului, clădită de Ştefan cel Mare la 1488, dar înădită cu un pridvor închis de către vărul lui Petru Rareş, mitropolitul Grigorie Roşca al cărui mormânt, alăturea de al Sihastrului Daniil, se află în biserică.

Munţii, până la Gura Humorului, sunt apropiaţi. De acolo, Valea Moldovei se lărgeşte, fertilă, trecând în Moldova.

Dacă oraşul în sine, nu presintă nici o ademenire spre popas mai îndelung, drumurile care duc spre el sunt încântătoare.

E un nod de drumuri. Calea ferată Vatra Dornei-Suceava la

Gura-Humorului părăsește valea Moldovei, făcând o cotitură bruscă la Paltinoasa, cu gater modern și mare, spre a apuca spre nord, pe limita dintre munții cu brazi și dealurile cu codri de fag. Porțiunea mai ales dintre gara Ilișești și Cacica, lângă care se află singura ocnă din Bucovina, este unul din drumurile cele mai pline de farmec. Spre răsărit se întind dealurile, destul de înalte aici, în coasta cărora se adăpostesc sate bogate, cuiburi pline de case, dela Solca până la Stupca și Drăgoești. E regiunea ogoarelor îmbelșugate, îmbinate cu codri de fag.

Spre apus se lasă ultimele creste muntoase din șira Călugărița, numai păduri și pajiști. Sunt scenerii elvețiene, de o liniște și variație blândă, fără seamăn. Brazii se luptă cu fagii. Sulițele lor înalte, răsar din linia sinuoasă a codrilor de fag, asemenea unor nori groși la orizont, ca niște colți uriași dintr'un pieptene rar, rupt. Cei resleți, cresc în plină putere, în mijlocul pajiștelor acoperite de bruma mulțimei mărgăritelor boghioase. Aiurea câte un mesteacăn își desfășoară în voie, pânza argintată aninată de crengile îndoite, iar fagul, slobozit de cătușa tovarășilor săi, își întinde liniștit ramurile vânjoase, bucurându-se de lumina întreagă a spațiului liber.

Nici un colț de stâncă; nici o râpă stearpă. Peste tot se așterne neîntreruptul covor verde.

Celalt drum, dinspre Suceava, te farmecă prin alte însușiri. E domnia ogoarelor bine cultivate, mozaicul belșugului în toate. Câmpuri întinse, cu aurul grâului gata de secerat, alăturea cu verdele-închis al trifoiului ori cu albul trandafiriu al ogoarelor cu hrișcă. Popușoiul mulțumit de ploile din urmă își scutură agale canaful spicurilor din vârf, pe când secara înaltă 'n paiu, se apleacă sub greutatea boabelor în pârgă. Nu zărești petec de pământ nefolosit, ori ochiu de rană vie.

Urci și scobori valuri largi până ce ajungi în Ilișești, sat mare, format pe din două, din șvabi și români. Biserica celor dintâi e impunătoare, măreț templu de susținere, alăturea de școala, demnă să fie în orice oraș. Biserica românească, mai tupilată, deși din veacul al 18-lea, stă ascunsă între pomi.

In fața caselor sclipesc rujele roșii și clematis acățătoare cu florile mari albastre, iar în grădină, macii cu culori felurite, dau veselie locului.

Gospodăriile sunt cuprinse; din traiul împreună românul a luat dela neamț obiceiul grajdurilor mai bine îngrijite decât casele. E unul din rarele puncte unde am văzut influența reciprocă a celor două neamuri care trăesc împreună. Aiurea poți spune: aici e gospodărie nemțească, dincolo românească. In Ilisești, cu femei frumoase și harnice, deosebirea nu e prea bătătoare la ochi. E un amestec, în gospodărie, spre folosul tuturora.

Cum ai eșit din sat, dai de pădure. In urmă rămân cuiburile

omenești, din mijlocul dealurilor trăgănate dar destul de înalte, trecând de 400 m.

Incepe cealaltă bogăție a Bucovinei: pădurea. Cât am făcut drumul până la Gura-Humorului, numai șiraguri de căruțe încărcate cu lemne am întâlnit. Ici lemne pentru foc, dincolo câte un trunchiu de brad descojit, abea tras de doi cai vânjoși.

Neîntrecute tablouri! La dreapta întunerecul desișului greu de pătruns al fagului cu coaja ca de argint. Unde și unde câte un pâlc de brazi tinerei pare că-și fac loc cu coatele. Ici și colo câte o zadă, ține locul mesteacănului prin delicateța frunzelor lor ca buratecul.

La stânga drumului, cât vezi cu ochii, numai valuri de pământ, acoperite de ogoare în plină putere, la nesfârșit. Soarele blând le învălue în lumină și căldură, scoțând răsuflarea vieții depline căci câmpul e lăsat în seama lui. Secerișul n'a început iar prașila a doua s'a isprăvit.

Intocmai cum aluatul frământat dospește la căldura cuptorului așa, pe câmpuri, se umflă bobul în spic din înfrățirea cerului cu pământul. Vântul abea mângâie coama grânelor, născând unde în boarea ce se ține la fața ogoarelor. Ciocârlia cântă slavă belșugului din natură.

Omului însă nu-i e dat să stea în lenevire. Lăsând sămănăturile în seama soarelui, el s'a tras la poalele pădurii, ori în poenele ce întovărășesc drumul tăiat prin răcoreala frunzișului des. Impestrițătura uimitoare de culori a pajiștei se culcă în urma coasei.

E un tablou demn de Grigorescu. Femeile, cu cămașa curată, cu colțurile pristoarelor prinse în bârnețe, adună fânul cosit și-l fac căpiți; mai încolo, în cadența regulate, cosașii lasă brazde de verdeață. Ultima răsuflare a florilor umple aerul cu mireasma blândă.

Și așa e într'una cât ține pădurea: cântece, veselie, uitarea momentană a grijilor.

Zile ca acestea, îți răsplătesc necazurile din altele.

E tainica lecuire a naturei, e balsamul ei de înviorare, căci e semnul veșniciei în afară de om.

Drumul scoboară, în cotituri largi, alăturea de pârâul Bucovățului, până ce deodată zarea se lărgește, când ai eșit din Păltinoasa. Ai dat din nou de valea deschisă a Moldovei, care scapă, la Capu-Câmpului de închisoarea pietrei. De aici se mai lenevește, se oprește în cotituri printre sălcii, schimbându-și îmbrăcămintea. E numai fluturași bătuți, care sclipesc la lumina soarelui. E Moldova de la Baia, alunecând ca șerpele peste prundișurile care le lasă 'n cale, făcându-și drum mai alunecos. E farmecul plaiurilor joase, nu mai slab decât acel al munților acoperiți cu brad sau al dealurilor cu păduri de fag.

E calea lesnicioasă de legătură viitoare, cât mai neîntârziată, a Dornei și Câmpulungului, cu inima României, unind Gura-Humorului cu Romanul, scurtând drumul către Galați și Brăila.

HUNEDOARA

Dela Deva, un drum de fier apucă pe valea Cernei, mult mai largă decât ai socotì, după apa care se varsă în Mureș. Cu cât te afunzi spre sud, cu atât însă dealurile se apropie. N'ai apucat bine să treci de Cristur iar munții din apusul Devei să nu se mai arăte, că o nouă priveliște îți atrage privirea. In fundul văii, departe-departe, peste culmi mai mărunte, prinde a se iți Rătezatul, întovărășit de șiruri ceva mai mărunte, însă numai zimți. Panorama din ce în ce se înviorează. Amfiteatrul tot mai mult se desfășoară. Satele când ajung până'n linie, ca Pestul-mare, când se retrag în surâzătoarele văiugi laterale.

La o cotitură de drum de fier de odată apare și Hunedoara. Ca și cum perdeaua de ceață din munți se dă la o parte, pentru ca să-ți descopere frumusețea uriașilor de piatră, tot așa și aice. De după o pânză de arbori, răsare ca din pământ orășelul dominat de cetate și hornurile turnătoriei de fer.

Trecutul cel mai depărtat este alăturea, cu perspectivele viitorului, aice, pe o palmă de loc, la confluența pârâului Zlaștii, sglobiul cu Cerna.

Trecutul legendar, dar în orice caz românesc, este representat prin mândrul castel mai mult decât cetate, înălțat pe umăr de piatră, ca și prin vechea biserică greco-catolică de alăturea. Indrumarea economică viitoare e arătată prin mormanele, ca niște coline, de sgură și cenușă de lângă gară, dar mai ales prin oalele uriașe în care se topește ferul și cele vre-o 8 hornuri înșirate la spatele lor.

E oare nimbul trecutului care învăluie castelul într'o atmosferă mai captivantă? E îmbinarea frumosului cu masivitatea pietrii? E discuția dacă stăpânul de odinioară, Ion Huniade se trăgea din nemeșii Zăicanilor, unde și acum mai sunt săteni cu acelaș nume? In orice caz, ești nerăbdător să fii cât mai repede, înainte de orice, la poarta castelului.

Pitorescul acestul colț mândru de țară, nu-l poți prinde din prea marea apropiere. Te doboară ori bastioanele cetății ori namilele în care se îmblânzește ferul.

Când te sui însă pe dealul de lângă Buitur, peste vale, la vreo 5 km., atunci capeți o ochire generală asupra îndrăsnețelor opere omenești, în cadrul întreg al naturii, aice mai puțin aspră. Așa înțelegi de ce castelul este clădit pe colț de stâncă, în coasta orașului.

De pe dealul Cărpinișului învârți privirea roată și nu știi unde să o oprești. Te fură și silueta ultimelor ramuri ale Munților Apuseni, sfârșită cu nodul mai proeminent de la Săcărâmb, cu aur

în tainiţele lui; te atrage şi lunca largă a Mureşului, străjuită de cele două moşuroaie isolate, deoparte cel cu cetatea Devei, de alta Dealul Urloiului, rupt de ape. Intregul basin al râului Cerna, îl ai ca'n palmă, cu cărarea apei arătată de dâra de sălcii şi plopi, cu cuiburile satelor când mai jos, când în umbra pâlcurilor de pădure, care încep să acopere culmile dealurilor. Dar ochii mereu sunt atraşi către zidul de munţi tăinuiţi dinspre sud şi piscurile mai semeţe ale Vf. Petrii ori a Rătezatului. Varietatea

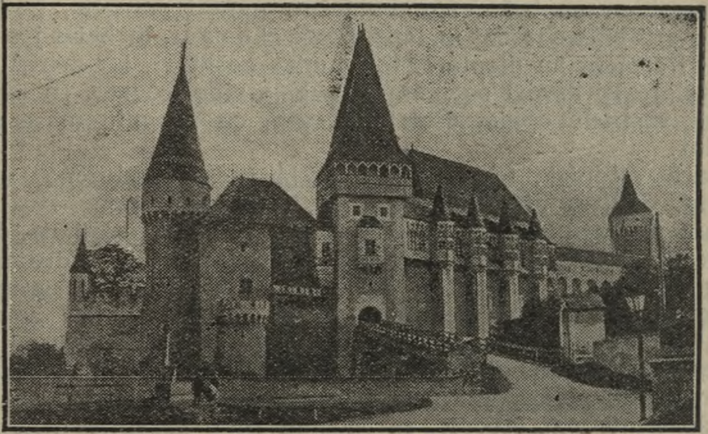

Castelul.

de forme inundate de lumina plină a unei după amiezi de vară, împestriţate cu jocul norilor, sburând în vcie aice aproape, aninându-se de vârfurile muntoase colo departe, alcătuesc cadrul orăşelului Hunedoara şi a castelului din marginea lui. E un cuib închis din trei părţi dar cu largă poartă de eşire, izolat dar şi încunjurat din toate părţile cu sate curat româneşti, regiunea fiind nealterat românească. Nu puteà nici Huniade, cât de viteaz şi puternic să fi fost, să se încumete să cadă în mijlocul altui neam, ci din potrivă, mândru de obârşia lui, mai de grabă îţi lămureşti de ce a ales tocmai aice să-şi zidească cetatea ca din poveşti. A fost o închinare adusă neamului din care a ieşit

Orăşelul în sine e tihnit, curat, bine pavat, cu străzile largi şi case frumoase. Bizuindu-se pa faima trecutului, pe pădurenii şi muntenii care în el se scoboară la târg, pe importanţa industrială a uzinelor, aşteaptă vremea când va devenì capitală de judeţ, în locul Devei prea la margine. Nelipsita piaţă, cu apa Cernei prin ea, este înconjurată de un patrat de case numai dugheni, odată în mânele românilor.

Aici, în zilele de iarmaroc, se vede împestriţătura portului românilor din jur. Unele sunt corcite; sunt ale celor din vale.

Iese în relief portul atât de original și straniu al pădurenilor. E de o bogăție neîntrecută aiurea, în Ardeal și de o înzorzonare sălbatecă în frumusețea ei. Pădurencele poartă două fote negre; cea din față e mai scurtă. Cămașa e o bucată de muzeu. La piept, pe umeri și până la marginea mânecei, strânsă la încheietură, e țesută cu fel de fel de desemne pline. Nevestele au părul strâns grămadă și acoperit cu o bogată broboadă, lată, lăsată pe spate până la glesnă. Broboada întreagă de giolgiu, este brodată, și numai fluturași. La gât poartă salbă lată, de mărgele ori bani, iar la mijloc un brâu, frumos țesut, numai mărgele, bumbi și inele. Peste brâu e trecut un lanț, poate și de aur, încheiat jos într'o parte. Pe piept au pieptare, tot numai cusături, iar pentru orice întâmplare își asvârl pe umăr și șubele albe, scurte. In picioare poartă vestitele opinci dintr'o bucată, cu gurguiu mare și încovoiat.

Toată vrednicia femeei române, la aceste pădurence o poți admira. Inalte, bine încheiate, calcă apăsat și sigur. Nu numai că sunt în stare să ducă ușor greutatea hainelor originale, dar să încarcă și cu ce trebue pentru casă. Pornesc la drum, drum greu, urcuș de munte, purtând pe cap coșul cu zarzavaturi, pe umărul stâng desaga plină cu de toate, iar pe cel drept guba grea aninată la capăt de băț. Iar dacă n'au desagi, nici gubă, cu toată greutatea opincilor dintr'un porc, își pun mânele în șolduri, numai cu coșul pe cap și apucă la drum lung, voioase. De și după îmbrăcăminte par greoaie, se leagănă cu o eleganță nebănuită; pline de sănătate, mereu vorbesc și râd. Iar la cinste, din păcate, stau deavalma cu bărbații.

Aceștia au portul simplu. O cămașă mai mult scurtă decât lungă, cu mânecile largi, e strânsă la mijloc cu un șerpar. Cojocelul le servește drept pieptar, iar peste el mai toarnă și recălul, țesut în casă. Pantalonii sunt tot de lână. Pe cap își pun pălăriuța cu marginile strâmte și resfrânte, iar în picioare, ca și femeile, au opincile îngurguiate și cu vârful îndoit. Pe un umăr își duc șuba de regulă albă. Cu traista pe celalt umăr și cu bățul în mână, sunt veșnic gata de ducă.

Și în popor trecutul e păstrat neatins. In îmbrăcămintea lor bizară, oamenii par arătări din alte vremuri, pe care însă viitorul se poate sprijinì cu încredere.

In Hunedoara sunt de văzut: castelul, uzinele și biserica greco-catolică. Pentru un orășel e destul de mult.

Castelul e o minunăție de arhitectură. Nu numai că e cel mai frumos dintre toate monumentele istorice, în afara bisericilor, din România, dar puține clădiri la fel se pot găsì chiar în țările apusene, cu numeroase rămășițì medievale.

E atâta variație în el și atâta gingășie scoasă din masivitatea pietrelor, în cât din orice parte l-ai privi are altă înfățișare.

E clădit pe un pinten de stâncă. Pârâul Zlastii curge destul de

sgomotos pe sub malul de piatră și destul de iute ca să învârtească roata unei mori bătrâne. Peste el e asvârlită puntea nouă de lemn, care înlocuește podul vechiu. Aici, spre nord, e intrarea principală joasă, tăiată în zidul gros al turnului prismatic, cu cerdac sub streșină, foarte asămănător cerdacurilor dela multe clopotnițe vechi din Ardeal. Fațada este împodobită cu un brâu de dantelă tăiată'n piatră.

Păretele e nalt, masiv cu puține ferestre înguste. Patru proeminențe, sub formă de coloane groase, susțin patru turnulețe piramidale, care împodobesc latura cea mai lungă a clădirii, străbătută, aice sub streșină, de desele ochiuri de ferestre ca și de ocnițe mărunte, contrast isbitor între fragilitatea ornamentală, și seriozitatea simplicității din restul păretelui. Un coridor lung, ca o punte acoperită, susținută de arcuri pline, dar închise cu zid, duce la turnul apusean de veghe, înalt, izolat. Aceasta e latura cea mai lungă, acea care oprește în loc pe vizitatorul venit dinspre oraș.

Restul arhitecturei e subordonat apărării, de și variațiunea turnurilor nu dă aerul sever al unei cetăți. De deasupra coamei crenelate a zidurilor se înalță o îngrămădire de bastioane masive cilindrice, de turnuri prismatice, de turnulețe cu ferestre largi, de terase ori acoperișurile cu înălțimi deosebite ale încăperilor lăuntrice. Pe păretele unuia din turnuri, de sub tencuiala mai nouă, iesă la iveală vechea zugrăveală, romburi diferit colorate.

Cum intri dai într'o curte destul de încăpătoare, pentagonală, cu nelipsita fântână adâncă, săpată în piatră, zice-se de niște prizonieri turci.

Imposantă e „Sala cavalerilor" din aripa din față. E o sală lungă, a cărei boltă gotică, susținută de cinci coloane de marmoră roșie cu capitelurile bogat înflorite, este împărțită în 2 năi. Prin simplicitatea ei, impune.

O inscripție arată că, cel puțin această aripă s'a clădit de Ion Huniade la 1452. Cu aproape 5 veacuri mai târziu sub bolta castelului a răsunat graiu românesc, ștergându-se, ca o clipă dureroasă, întreaga perioadă semimilenară de asupriri și iobăgie.

Această încăpere este pe deplin restaurată. Celelalte așteaptă să fie terminate. Picturi murale, medalioane, împodobesc păreții unora. Dintre ele e frumoasă, păstrată bine, legenda emblemei Corvineștilor, cu corbul care iea în plisc inelul sclipitor, cu care se juca copilașul pe când mama sa, frumoasa Elisabeta Mărginean din Telinc, se scoboară să aducă apă din pârâul de devale. Copilul, ajuns viteazul Ioan Huniade, ș'a luat drept stemă un corb cu inelul în plisc, iar drept nume, adăugat, Corvin.

Clădirea servea mai mult drept locuință decât cetate, de și potrivit vremurilor, trebuia să aibă și toate mijloacele de apărare.

Clădită se zice pe ruinele unui castru roman, aparținând la început unui Kneaz valah din veacul al 14-lea, servi drept re-

ședință lui Ion Huniade și Corvineștilor de mai târziu. Incendiată în diferite rânduri, valurile vremii nu au doborât'o, fiind dela început zidită solid. Restaurarea actuală a început prin 1870.

Tot veche, de pe vremea lui Huniade, este și simpla biserică greco-catolică, așezată la marginea târgului, nu departe de castel, înconjurată de morminte, numai flori. De pe fondul pajiștei din jur, bătrâna biserică își înalță mașivu-i turn prismatic, cu un coridor larg, cu stâlpi subțiri, sub acoperișul terminat cu o săgeată scurtă. Exteriorul, strălucind sub pătura curată de var, are forma unei cruci, cu brațele laterale scurte. La mijlocul crucii se ridică un turnuleț cu ferestre înguste, cu săgeata conică. Interiorul deșteaptă evlavia vremurilor trecute.

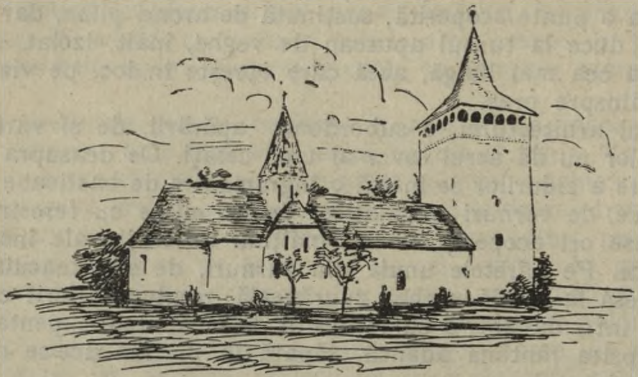

Biserica greco-catolică.

Bolta de sub turnul din mijloc e susținută de 4 stâlpi masivi. Catapeteasma cu un frumos brâu sculptat, icoanele de lemn, ogivele din altar îi dau un tipar cu totul deosebit de al celorlalte biserici. Clădirei vechi, i s'a adaus partea pentru femei iar dela începutul veavului al 19-lea și clopotnița dela intrare. Pe pictura din lăuntru se vede forma-i veche, numai cu turnulețul din mijlocul acoperișului.

Cu mâna tremurândă de emoțiune, bătrânul paroh îmi arătă interesantele documente care formează bogăția arhivei bisericești. Sunt pergamente din 1368 prin care Maria, fiica lui Ludovic cel Mare, întăria nobilimea câtorva români, dându-le proprietăți. Altă întărire nobiliară datează din 1450. Și alte și alte pergamente cuprind nume de români, băstinașii viteji, care își dădeau viața pentru stăpânii de odinioară ai ținuturilor, unde azi poporul poartă aceași îmbrăcăminte, ca pe vremurile când urmau alaiul viteazului Corvin, regele înțelept a cărui obârșie se trage din părțile locului.

In fața urmelor bine păstrate ale vremurilor de demult, vifo-

roase, se înalță semnele dominării vremurilor moderne: cuptoarele de topit ferul.

Uzinele țin aproape un sfert din întinderea orășelului, căci pe lângă cuptoarele îndărătul cărora străjuesc șirul hornurilor înalte, sunt alte multe ateliere, apoi locuințele moderne ale funcționarilor, împrejmuite cu grădini și parcuri bine întreținute. Totul e o cetățuie, în care pătrunzi cu mai multă anevoință, decât în vechea cetate de peste drum.

Hunedoara este Reșița Ardealului, de și cu mult în urmă în ce privește complecsitatea fabricelor. La Hunedoara sunt numai topitoare, din care iesă ferul brut. Mineralele sunt aduse din fundul munților, de la Ghelar în primul rând. Zac în curtea fabricei dealuri întregi de pietre ruginii, cu sclipiri ca de funingene smălțuită. Așteaptă rândul, să fie asvârlite în gura cuptoarelor înalte, cilindrice, unde ajung în puterea focului, întâlnindu-se cu pieatra de var și cocsul, absolut trebuitoare separării ferului din piatră. Totul e mecanic, automat. Lucrătorii nu fac decât ajută mașinelor, apasă pe un buton, trag de un mâner, împing căruțele pe șine ori răstoarnă conținutul în jurul parei care dă năvală, când se deschide capacul ce-l ține altfel în stăpânire. Incolo e treaba focului mistuitor, pentru ca din piatra brută, turnată sus, să curgă jos, printr'un sghiab, ferul scânteietor, care repede își iea fața-i posomorâtă de sclav, docil omului.

Uzinele sunt ale statului. Că statul e slab fabricant, negustor etc. nu e o taină; spun și hornurile din Hunedoara. De fer cred că totdeauna e nevoie. Pietre cu fer avem în cantitate mare. Dintre cuptoarele existente însă, majoritatea stau în lenevire, de și material prim există, de și lucrători se găsesc. Lipsea cocsul necesar funcționării tuturor cuptoarelor. Și astfel în bilanțul întreprinderii statului, uzinele dela Hunedoara sunt înscrise cu deficit. Așa aici, așa la Baia-Mare, așa la Baia-Sprie, și în toate părțile unde fabrici, mine și uzine sunt conduse de funcționari cu leafa asigurată prin buget. Ingrădirea libertății de mișcare prin dispoziții reglementare făcute în birouri, rigiditatea resurselor bugetare, tărăgăneala între aprobări și executări, inerția legată de lipsa de inițiativă, fac ca liniștea odihnei silite, să domnească acolo, unde trebue să fie forfota vieții producătoare.

Hunedoara rămâne în urmă, în cuibul ei plăcut, înconjurată de munți. Dispare apoi după perdeaua de arbori, la cotitura drumului de fer, ce te scoate în spre Câmpul Pânei, larg și mănos. Pe o palmă de loc, capeți icoana țării întregi: șes rodnic, dealuri numai livezi, munți acoperiți de păduri și pășuni, în sânul cărora sunt cămări pline, dacă nu cu fer, măcar cu sare ori petrol. Frumusețile sunt îmbinate cu bogățiile naturale. Ce raiu pământesc se va dura, când elementul activ — omul, — va ieși din lâncezeala explicabilă iar prin cultură își va oțeli puterile-i încă sănătoase!

HUȘI

Când m'am abătut întâia oară spre acest orășel, capiatala județului Fălciu, întins odată și dincolo de Prut, l'am văzut într'un decor de feerie.

E vestit întâi prin linia de drum de fer, îngustă, desprinsă dela Crasna din artera principală Iași-București. Vagoanele sunt ca niște cutii de păpuși. Un om ceva mai înalt se isbește cu capul de acoperișul lor. Iți aduc aminte de unele linii de prin Alpi. Te aștepți să urci cu ele coaste priporoase de munți.

Trenul șerpuește prin o vale largă, împrejmuită cu sate destul de dese, compacte cuiburi de gospodari. Aproape de Huși, mașinuța se opintește din greu, ca și un noaten pus prea curând la poveri peste puterile lui. Are de urcat coasta unui deal, în cotituri largi, așa în cât unii călători plictisiți de stat în vagoane, cu genunchii la gură, se dau jos pe lângă tren, urcându-se când vor, culegând flori din mers. E un haz și o veselie, care-ți alungă urâtul călătoriei.

Intâia oară când am făcut drumul, era noapte. Truda mașinei mă neliniștea. Ca mai totdeauna vorba călătorilor se îndrepta spre accidente de tren : pantă mare, ruperea trenului, frâna defectuoasă, etc. etc., fiecare opintire a mașinei, îmi amintea clipa de groază în drumul spre Viège când, cu tren cu tot, erà să mă rostogolesc în valea adâncă a râului vijelios, umflat prin topirea prea bruscă a ghețarilor.

Figura liniștită a tovarășilor de drum, mă făcù să deduc lesne că pe această distanță svâcniturile mașinei, zăngănitul tampoanelor, șuerul strident, des repetat, semnalele dintre mașinist și frânari, sunt obișnuite. Vedenia catastrofei din Alpi devenea aceia a lui Tartarin.

Trenul își continua mersul de broască țestoasă, într'un nour de scântei, care băteau mereu în geamuri. La o ultimă sforțare, răsuflând pe nări suluri șuerătoare de aburi, împroșcând un mănunchiu mai bogat de scântei, namila de fer se oprește. Am ajuns pe vârful Dobrinei, învăluită în întunericul pădurei dese.

Aici însă veni răsplata emoțiunilor exagerate. Abia se isprăvi focul de artificii și începù concertul. Era pe la începutul lunii Mai, puțin după ce codrul se îmbracă în haina-i de vară. Și ma-

şina pare că îşi ţinea răsuflarea, ca să facă liniştea mai deplină, spre a se puteà auzi îngânarea privighitorilor. De pretutindeni îşi răspundeau. Pare că fiecare copac aveà câte una. Era pădurea fermecată. Vorba lui Nichifor Coţcarul: ,,Tă-vă pustia de privighetori, să vă bată, că ştiu că vă drăgostiţi''. Pentru ca tabloul să fie complect, luna plină îşi revărsa farmecul luminei argintii peste pământ.

Sunt momente când desăvârşirea tablourilor din natură întrece orice închipuire, iar îmbinarea destul de măestrită a omului, apare ca şi candelele aproape stinse ale stelelor, faţă de luciul lunei.

In asemenea decor, jos în vale, orăşelul adormit era ascuns sub perdeaua fină, ţesută din argintul razelor de lună. Mi-l închipuiam că e acolo, după luminiţele cari mijau îndărătul zăbralnicului de ceaţă. In faţa zidului de pădure, drept mal, era nedefinitul întinsoarei; pe fund sclipeau câteva lumini. Iţi făcea impresia mărei fără margeni la ţărmul căreia sunt presărate lămpile de veghere de pe corăbiile ancorate.

Din pribegia mea prin ţară ca şi prin o bună parte din Europa, mi-au rămas întipărite în minte, câteva tablouri de acestea, dragi, pe care le văd oricând înainte.

Impresia dintâi, nu fu numai influenţa nopţei cu lună şi cu cântec de privighetori. M'am urcat pe Dobrina şi ziua, când focul lumiinei depline se abate peste locurile împrejmuitoare.

Huşii apar într'un cadru fermecător. Nu e exagerare. E unul din oraşele cu o situaţie geografică, de un pitoresc neîntrecut.

E complect izolat de restul Moldovei printr'un zid de dealuri, numai vii şi păduri ca o leică ruptă într'o parte. In fundul leicii e orăşelul.

Lunca Prutului, aici mai largă decât aiurea, din cauza cotiturilor dese, e numai sălcii, stuf şi ogoare Contrastul între pădurea încruntată, între vii cu luciul de azur în urma stropitului şi între argintul şters al stufărişului depărtat, dă focuri de lumină irizantă.

Orăşelul odihneşte liniştit; aproape mumifiat în izolarea lui, cu casele micuţe, dar cu grădini mari, pe poala trăgănată a dealurilor ce se înalţă destul de repede la spate.

Clădiri mândre nu se văd. Numai turlele episcopiei strălucesc în îmbrăcămintea lor curată de var, ca din o insulă de verdeaţă.

Scoborându-te în oraş te isbeşte îmbucurător, relativa curăţenie a străzilor principale. Dintre celelalte oraşe din Moldova deluroasă, Huşii mi s'a părut cel mai curat.

Te atrage fără să vrei drumul spre Episcopie, vestită prin vechimea ei de peste 4 veacuri, şi prin tradiţia culturală destul de însemnată, legată de existenţa ei. Mitropolitul Veniamin Kostache a trecut pe aicea, iar învăţatul episcop Melchisedek a funcţionat ca director al Seminarului şi apoi ca locţiitor de episcop. De el e ,,Cronica Huşilor'', una din cele mai de seamă monografii istorice asupra unui oraş din vechiul regat.

Imprejmuită în parte cu ziduri groase, înconjurată cu grădini întinse, cu curte peste care e asvârlit covorul ierbii dese, cu șiragul de chilii vechi într'o coastă, episcopia e și azi o oază din arhaica viață de demult, în mijlocul pretențiunilor de modernizare ce o înconjoară.

Sâmburele acesta al vremurilor nouă însă e mic. In afara lui căsuțele modeste, cu lut pe jos, au rămas încă drept semnul pecetiei de odinioară a târgurilor noastre : sate mai mari.

Isolat de restul țărei, asvârlit în văgăuna de lângă graniță, Hușii și-a păstrat și în partea economică mult din tiparul vechiu. Industriile n'au invadat în el. Cel mult o moară-două, trebuința pânei zilnice. In schimb agricultura i-a dat belșugul. Șesul apropiat, bogat în ape, a făcut prielnică desvoltarea grădinăritului, iar coastele de dealuri numai vii, l'au făcut vestit ca podgorie.

S'a dus e dreptul vremea veseliei, odată cu apariția filoxerei. Mai înainte vuiau dealurile de chiotele lucrătorilor și cântecul tarafurilor de lăutari. Vița americană cere trudă și cheltuială mai mare. Totuși viile nu s'au stârpit. Podgoriile Hușilor sunt încă renumite. Viile au perdut din sălbateca lor rodnicie, dar au căpătat regularitatea așezărilor simetrice. Au dispărut serbările de toamnă, asemenea acelora în cinstea lui Bacchus, dar se găsesc vii sistematice, cu colțuri artistice, cu boschete de trandafiri și terase italiene.

Acum în urmă, orașul s'a mai înviorat. Nu mai e izolat ; nu se mai găsește la marginea țării ; Prutul se trece lesne ; pe malul lui nu mai păzesc Cazacii.

Prin culmea de dealuri ce-l desparte de restul Moldovei, orașul a trecut mai mult la Basarabia. Basarabean a devenit mai ales din punct de vedere al pregătirii tinerelor generații. Liceul ca și Școala Normală, servesc drept instituțiuni de însuflețire națională. Măcar cultural s'a întors vremea lui Cantemir, descendent din mazili fălcieni.

Cu o slabă sforțare, din Huși se poate crea o citadelă de radiare a cimentării sufletești între părțile de jos ale celor două jumătăți din Moldova, înstrăinăte vreme de un veac și mai bine.

Adăugându-se și darurile naturii, energia omenească ar putea face minuni din acest orășel tihnit.

HÂRLĂU

De câte ori trec prin acest popas din vestita șosea mihăileană, ce străbate și frumosul județ Botoșani, de atâtea ori îmi apare înainte icoana blagoslovitei noastre țări, cu locuri încăpătoare, cu câmpuri rodnice, cu păduri umbroase, așteptând mintea iscusită și munca ordonată, liberă, care să facă din ea un paradis pământesc.

Liniștea care învălue case și oameni, nu poate fi liniștea apusului. E atâta loc pentru muncă, atâta prilej de prosperitate, atâta prefacere ce așteaptă natura dela omul dornic de progres și conștient de valoarea puterei sale! Pacea ce domnește peste orășelul pomenit, ca și peste altele de sama lui, nu este trista atmosferă a cimitirului, lăsată peste Bruges, Bruges-la-Morte, ci închistarea organismului din vremurile neprielnice. Se așteaptă clipa desrobirei, sfânta relevare a odoarelor pământului prin dragostea și priceperea omului liber.

Biserica lui Ștefan, cu haina-i din afară de curând primenită, cu smalțul cărămizilor strălucind ca un brâu de nestimate, dar cu lespezile de piatră din lăuntru, roase de genunchii bătrânilor credincioși de demult și cu iscăliturile vechi, din veacul al 17-lea, sgâriate de cutare magnat polon care a trecut cu oștirile pe aici, nu e numai semnul gloriei din trecut. Clopotele bisericei, nu glăsuesc nu pot să glăsuiască: „Nu învie morții, e în zadar copile".

Cel mult e însemnarea locului prielnic pentru o așezare omenească este una din multele dovezi ale agerii priviri a strămoșilor noștri, cărora nu le trebuiau multe studii pentru ca să hotărească punctele de însemnătate economică ori strategică din țară.

Trecutul însă rămâne chezășia prosperităței în viitor. Viața nu poate să ocolească acest cuib de avuție naturală. Nimic nu lipsește din ce poate să aducă mișcarea legată de muncă. Orășelul este așezat într'o poziție încântătoare. Când vii dinspre Iași, dealurile Cotnarilor pare că sunt mutate dinspre munte și puse aici. Casele Hârlăului sunt la poalele unei creste înalte, împădurite, zidul din stânga Siretului.

In față se întind culmi netezite și sesuri ca'n palmă. Orașul e numai nodul de unire.

Satul Deleni, populat, cu grădini la poala pădurii, e începutul

unui șirag întreg de sate cuprinse, cu gospodari harnici, care se țin până la Botoșani. Rădeni, Feredeeni, Storești și vestitul Flămânzi, unul din cele mai mari latifundii, care *a fost*, de unde a pornit scânteia în 1907, vin în șir case lângă case, grădini de grădini, ca o întinsă mahala a orășelului megieșit spre miazăzi cu Cotnarul așa de des pomenit.

Toate la un loc formează ca o prispă, umbrită de streșina pădurilor.

Inainte de a se îmbrăca pădurea, coastele sunt ca ninse de florile pomilor roditori. E o livadă naturală tot pragul de dealuri dela Cotnari la Storești. Numai regiunea dintre Pitești și Găești de pe valea Argeșului i se poate asemui.

Stepa, cu hrană din belșug pentru grâu, vine să se lovească de pragul înflorit. Iazurile odată cu pești, încing mijlocul regiunii.

Din măruntaele dealurilor, acoperite cu fagi groși, se scot vestitele pietre de moară dela Deleni.

Viile dela Cotnari, sunt în coasta orășelului, iar gara așezată la vreo câțiva kilometri de centru. este pompa ce așteaptă să primească bogățiile să le împrăștie în țară.

Toate condițiunile geografice sunt de așa natură, încât îmbie la viață, la producție. Piatră, lemne, vin, poame și grâu, întreaga bogăție pe care natura o poate hărăzi omului, este concentrată pe un petec de pământ restrâns, ca o covată, în fundul căreia este așezat orășelul azi așa de tihnit.

Vântul primenirii suflă; el nu poate ocoli și acest cuib de oameni gospodari. Inițiativa celor mulți, poate face minuni.

In cooperative și federale este tăria viitorului.

Natura a fost darnică pentru locuitorii din partea locului; mai darnică nu putea să fie. Omul care sfinșește locul, trebue să ia măsurile ca aceste daruri naturale să nu se piardă sau valoarea lor să nu îmbogățească pe cei care nu o fac productivă. Un român de întreprindere să se găsească, și toate izvoarele de belșug răspândite în jurul orășelului, pot fi canalizate spre el.

Prin cooperativele variate după felul produselor naturale, prin industrializarea unora din ele, prin sprijinul ce s'ar puteà da culturii păsărilor, a vacilor de lapte și a albinelor — loc mai potrivit pentru creșterea lor nu s'ar găsi — prin intensificarea unor culturi proprii regiunii — cum e aceea a usturoiului — regiunea, atât de fericit înzestrată de natură încât ar puteà servi și ca loc de odihnă căutat, ar deveni un centru economic românesc, de o însemnătate demnă de urmele slăvite ale străbunilor iscusiți în alegerea locurilor.

E o viață nouă care trebue să înceapă; ea nu atârnă nici dela stat, nici dela administrații, ci de la spiritul de întreprindere al localnicilor și dela luminarea minții acelora, cari astăzi nu-și dau încă seamă de ceeace pot săvârși nu numai prin muncă, dar și prin tovărășie.

HÂRŞOVA

O călătorie cu vaporul pe Dunărea, e tot ce poate fi mai plăcut şi mai liniştitor. După ce treci de Brăila, bătrânul fluviu, podoaba ţării noastre, pare un şirag de lacuri, legate între ele. Cotiturile largi ce le face, îmbină mal de mal.

Vaporul alunecă încet, luptând cu vântul şi cu curentul, oricât, destul de puternic.

De jur împrejur e o ramă de verdeaţă, pe un prag gălbui de nisip. Sălciile sunt tovarăşele apei, aşezate în scări; mlădiţele tinere vin la margine, apoi tufanele dese şi mai încolo sălciile cu cununa de ramuri îmbelşugate, crescute în voie.

Numai unde malul e rupt, sălciile bătrâne, cu înfăţişarea mangrovelor, îşi întind rădăcinile adventive până la faţa apei, mănunchiuri de braţe lungi, uscăţive, prin care sug puterea vieţii lor.

Câte un stârc cenuşiu, speriat de pleoscăitul roţilor vaporului, se ridică greoi, sburând de pe un mal pe altul. Uneori e singura vietate ce o zăreşti.

Ceasuri întregi eşti întovărăşit de zidurile de sălcii, între cer şi apă.

La o cotitură mai largă, după gura Ialomiţei, ţărmul se schimbă.

Stânci de calcar, când galbene, când albe, când roşcate, se încumetă să se pue în calea apei, care se iuţeşte, se mai mânie lovindu-le să le dărâme.

Intre doi pumni de piatră mai rezistentă, este aşezat orăşelul Hârşova. E cel mai pitoresc oraş de pe Dunărea inferioară. La gâtuitura Dunării, dintre cele două largi bălţi — Balta Brăilei şi Borcea, — e şi un important loc strategic.

Hârşova e pe locul vechiului Carsium, iar ruinele cetăţii de pe stânca sudică, arată că şi mai târziu, sub turci, era un loc de pază. Ca în fund de găoace, între cele două dealuri pietroase, sunt îngrămădite case scunde, vechi, cu acoperişul de ţigle, alăturea de altele ,,moderne'', cu două rânduri, acoperite cu tablă.

In mijlocul lor geamia păstrează încă urmele trecutului.

Cu încetul, casele s'au întins, răsfirate, pe coasta dealului nordic, spre a se împreuna cu acele din satul Varos, un petec de verdeaţă peste piatra mereu arsă de soare.

O biserică mândră, cu multe turnuri, se înnalţă pe vârful cel mai ridicat al dealului, iar alăturea de ea, ca un simbol al vre-

murilor, era clădirea imposantă, a școalei primare ridicată prin stăruința unui vrednic institutor, sprijinit de sigur și de interesul localnicilor.

Inainte de război această clădire cuprindea în ea cel mai frumos și complect muzeu regional, înființat prin hărnicia și dragostea de loc a aceluiaș institutor, d. V. Cotovu. Orășelul erà un cuib de tihnită viață, loc de îngrămădire a cerealelor adunate, cine știe de unde, din inima Dobrogei.

Azi liniștea de cimitir se întinde asupra lui. Războiul l'a nimicit aproape. Toată furia unui dușman, necruțător, cu porniri sălbatece, s'a năpustit asupra acestui oraș. Mărășeștii sunt o ruină; în Mărăști și alte sate de pe zona Siretului, nici temelia cașelor nu se mai cunoaște. Ele însă au fost în locul frământat de focul obuzelor.

Hârșova e o ruină, datorită urei. Casele cele mai mari sunt mormane de piatră, distruse de pofta de a distruge; din mândra școală de odinioară n'au rămas, după răsboiu, decât zidurile arse, semn al cruzimei.

După cataclism pribegii s'au înapoiat. Indurerații vor să dreagă ceeace puhoiul năvălitorilor, în strigăte de satisfacție, a dărâmat. Mijloacele însă sunt sleite. Ei cer ajutor. Glasul lor se pierde peste satele și ele încercate din spre mare, peste apele nelocuite ori peste Bărăganul dogorât de arșită.

Nimeni nu-l aude, ori nu vrea să-l audă.

Dacă Hârșova ar fi în câmpul devastat al Franței de răsărit, apelul celor depărtați, de sigur că ar fi la noi mai ascultat decât cel înecat în lacrămi de pe țărmul Dunărei.

Mult încercatul dascăl, reîntors lângă zidurile școalei lui, în moluzul căreia mai găsește câte un obiect calcinat, din cele strânse de el cu atâta osârdie, a adunat foarte cu greu mijloacele pentru a reface ceeace altădată ușor a înălțat.

Hârșova e doar departe, departe, ascunsă între cele două stânci de piatră, ce o izolează de restul lumii.

IAȘI

Iașul poate fi luat ca tipul orașului în spre asfințitul vieții, dacă omul, care face să înflorească pustiurile și creiază furnicare omenești în mijlocul câmpiilor de ghiață, nu va interveni la vreme ca să-i redea viață. Altfel orașul Iași, *a fost*. Se vorbește de el, e dreptul de toți și în totdeauna, cu respectul ce se cuvine unui bătrân cinstit, care și-a închinat zilele muncii fără reclamă, bun la inimă până la desprețuirea intereselor sale, primitor fără samăn, împărțindu-și sărăcia cu alții, fără să se uite la vorbele rele pe care le aude.

E răsplătit din vreme în vreme cu laude, cu evocările trecutului. La nevoe sau în clipe de oarecare sentimentalitate, i se promite marea cu sarea.

S'au deprins orășenii cu toate; li se umple inima de bucurie când aud laudele; surâd, în fericirea viitorului, când ascultă promisiunile; le ascultă și atâta tot.

Vremea de grea cumpănă trece, sentimentalitatea durează ca lumina fulgerului iar ieșenii n'au energia ca să le amintească mai des, mai stăruitor. Ei pun preț pe cuvintele date, potrivit timpurilor vechi și obiceiurilor strămoșești, când nu se știa de zdelce și contracte, iar vorba omului, fie Vodă fie opincar, era vorbă.

Cine e de vină de starea lui de azi? Se vede că luțrurile ca și ființele sunt supse unui *fatum*. Nenorocul lui a fost să fie așezat între dealuri. Nu e vorbă ele îi fac un cadru pitoresc, asemenea dealurilor florentine: dar când viața modernă a căutat să le străbată, ele s'au pus deacurmezișul căilor ferate. Trenul urcă cu greu panta dela Bârnova; cele două mașini puse la capătul lui gâfâie amarnic; Iar la scoborâș adesea frânele cedează aducând nenorociri. Din ecoeomia sau din ambiția de a trage drumuri de fer îndrăsnețe, s'a îngreuiat traficul local. Duplă tracțiune e și pe linia Iași-Pașcanii așa încât legăturile cu restul țării sunt anevoioase.

Nenorocul lui a mai fost să rămâie în coastă de țară. Orice inițiativă s'ar fi luat, spectrul dușmanului dinspre răsărit oprea îndeplinirea ei.

De vină însă au fost și oamenii. L'au părăsit. Bogătașii, și-au strâns averea scoasă din moșiile mănoase și au fugit. Viața tih-

nită a celei a 2-a capitală, erà prea monotonă. N'aveau în ce cheltui energia lor sufletească și aurul scos din holde. Palatele râdicate pe vremea robilor, dar cu gustul rafinat al bătrânilor, imposante în simplicitatea lor uneori măreață, au rămas goale. Vântul suflă a pustiu prin geamurile sparte, unde veselia și belșugul dominau odată. Mai târziu au pus mâna pe ele, cei care scoborându-se dinspre nord, au pus mâna și pe moșiile boerești.

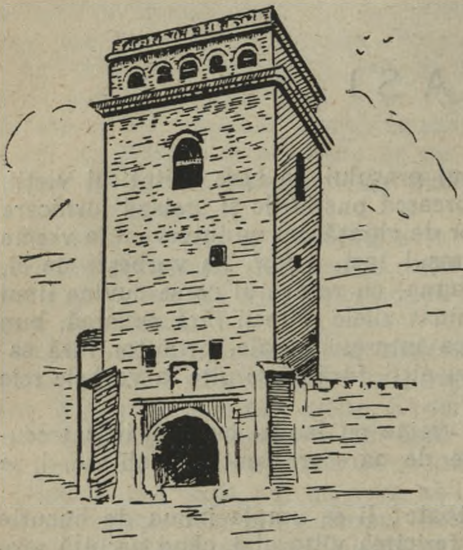

Turnul Goliei.

Incetul cu încetul Iașii rămân vizuina funcționarilor de tot soiul care nu știu cum se înoade ața ca să ție, ori cei îmbogățiți de curând care nu prea deschid baerele pungii. Și astfel pânza de painjin se întinde peste tot. Un soiu de somn hibernal cuprinde pe oameni, împărțiți din păcate în tabere politice care se vrăjmăsesc de sufletul dracului și nu-și întind mâna măcar pentru binele comun al orașului.

Ii rămăsese totuși aureola culturală, o continuare tradițională. Dar și asupra aceștia, se lăsară încet-încet norii indiferentismului local și general, cât și destrămarea adusă prin neastâmpărul patimilor unora dintre acei puși să susție nestânsă flacăra idealismului.

Instituțiile culturale cele dintâi căpătară pecetia părăsirii și mai ales adesconsiderării. Convingerea poate să ș'o capete ori cine, trecând prin fața localurilor facultății de medicină. Unde trebuia să fie un squar verde, dintre Muzeu și Institutul anatomic în stil clasic ori localul vechiu al Universității, una din cele mai frumoase monumente arhitecturale din țară, veșnic, este un depozit de gunoi și o murdărie necontenită. Nu e nepăsarea și orientalismul general ci e curat lipsa celei mai elementare noțiuni de respect, pentru o înaltă instituție culturală. Aiurea trăesc orașe întregi de pe urma Universității; la noi pare că e ceva de prisos, o instituție tolerată.

Și nu e doar o excepție. Nici vechile așezăminte, sfințenia timpurilor de glorie nu sunt mai îngrijite. Ruinele peste tot se întind. Golia, frumos locaș din veacul al 16-lea, stă și azi cu schelele putrezite în jurul ei; pe biserica Sf. Sava, lăudată atâta de

Paul de Allepo, începe să se urce muşchii şi buruenile până la acoperiş, iar crucile de pe turnurile scunde se apleacă de bătrâneţe. Numai clopotniţa bisericei Barboi, sveltă în perspectiva străzii Sărărie, având ca fond Repedea cu clădirile Socolei, aduce aminte, în bătaia soarelui din spre asfinţit, de Campanela din Florenţa.

Pe lângă ruinele vechi, Iaşul e plin de ruinele clădirilor neisprăvite. Exemplul celei mai orientale nepăsări, celei mai sfidătoare încercări a răbdării omeneşti este Palatul administrativ, înălţat pe urmele curţilor domneşti de pe vremuri ; stă sub forma-i actuală străină neterminat de ani de zile. La fel e cu noua facultate de medicină, cea mai bizară concepţie a arhitecturii noastre. Şi mai sunt ruine noi, de dinainte de războiu. Războiul le-a desăvârşit.

A trebuit ca administraţia comunală nu tocmai bogată în resurse bugetare, să facă o sforţare deosebită spre a drege ceiace

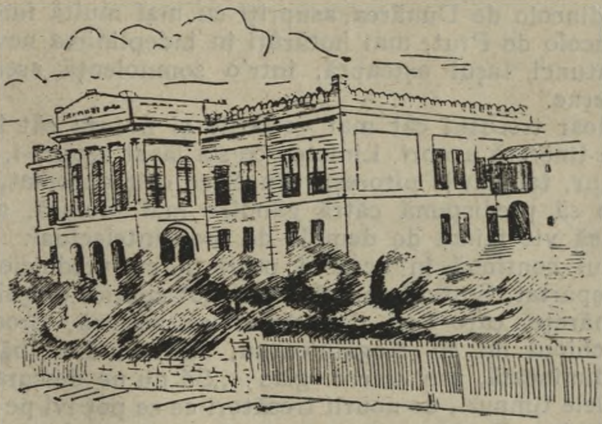

Palatul vechi al Universităţii (Facultatea de Medicină).

datoria ţării întregi ar fi fost să repare, stricăciunile fiind făcute în vremea când Iaşii erau capitala românismului întreg.

Se pusese mari speranţe în reînvierea Iaşului, când el nu va mai fi oraş asvârlit în coasta ţării, ci-şi va lua vechea situaţie de centru al Moldovei lui Ştefan. Am fost sceptic dela început şi cel puţin până azi nu am fost amăgit cum aş fi dorit. Atâta vreme cât cea mai sălbatecă centralizare administrativă şi economică va dăinui (şi nici semne nu sunt că va fi altfel) viaţa Iaşului, ca şi a altor oraşe adormite, nu se va schimba.

Singura scăpare i-ar veni dela macedoneni şi dela Bahlui. Cei dintâi, atraşi, avantajaţi, ar aduce o vădită mişcare economică românească, fiind vorba că la comerţ macedoneanul bate şi pe

grec. Ei ar biciui, poate, indolența elementului de baștină, împingându-l spre o viață reală.

Bahluiul, înviorat azi numai de orăcăitul broaștelor în primăvară, ar înviora viața nedespărțitului său tovarăș, dacă s'ar trage în el o parte din apele Siretului. Planul e vechiu. El făceà parte din programul celor cu dragoste de Moldova nordică, cum era Poni și dr. Manolescu. El e ușor realizabil, după cum a arătat d. inginer Ionescu, într'o conferință ținută la București, în orice caz mai realizabil decât transformarea Bucureștiului în port. Căderea de apă căpătată ar fi suficientă să deie înflorire industrială, întregii văi a Bahluiului, granița naturală a regiunii de stepă cu grâul cel mai căutat. Neajunsurile duplei tracțiuni ar fi înlăturate, căci nici Prutul nu mai poate rămânea nenavigabil, mai ales cu starea proastă a drumurilor din Basarabia.

Poate în acest chip, vechea capitală a Moldovei și Capitala vremelnică a întregului neam românesc, va căpătà viață prin frații de dincolo de Dunărea, asupriți cu mai multă furie și dela cei de dincolo de Prut, mai hotărâți în îndeplinirea nevoilor lor.

Până atunci Iașul așteaptă, într'o somnolență asemenea odihnei eterne.

In el doar trecutul cât mai vorbește și natura cât îi mai dă farmec de tinerețä uneori. Liniștea ce s'a lăsat asupră-i, orizontul larg din jur, tablourile pitorești din orice colț apropiat, cel mult contribuie să predispună către gândire mai intensă, menținându-i-se încă vie faima de demult de oraș intelectual.

Presentul continuă în această privință cu vrednicie trecutul cel mai depărtat. Statuele presărate în tot spațiul orașului, evocă figurile mărețe, care i-au dat strălucire veșnică. Bronzul care îmbracă chipul lui M. Kogălniceanu, strălucind în bătaia soarelui de dimineață, are uneori glas: „Să nu ne descurajăm mai ales de relele timpuri, de nourii trecători ce se pot ivì pe orizontul țărilor noastre. Pentru popoare ca și pentru indivizi, suferințele nu sunt totdeauna perdute; adese ele sunt menite a le întărì energia, a le sporì râvna, a le forma caracterul".

In mijlocul Pieții Unirii, unde înainte de Alba-Iulia, s'a înfăptuit Unirea mult dorită a tuturor românilor, decretată nu de politica chibzuită ci de sinceritatea celor care alergau spre măcelul frontului, se înalță frumoasa statuie a vrednicului domnitor Cuza-Vodă și a celor care l'au ajutat la întemeierea celei dintâi Uniri. Mai încolo, în apropierea teatrului sunt statuele lui Miron Costin și a lui V. Alexandri; mai deoparte, lângă biserica Trei Erarhi cu neîntrecuta dantelă săpată'n piatră, stă pe jilțu-i de marmură, bătrânul Gh. Asachi, răscolitorul energiei naționale prin cultură.

Pretutindeni sunt urme din fazele eroice ale orașului de care se leagă cele mai numeroase și mai principale evenimente naționale. De nicăeri nu s'ar puteà scrie Istoria neamului nostru mai întreagă, după urmele păstrate, ca din Iași. Ici, în Strada de sus,

unde e Muzeul de St. Naturale cel mai vechiu din fostul regat, este sala vestită unde s'a proclamat alegerea lui Cuza-Vodă. Pe margenea Ţicăului, e căsuţa — bujdeuca — în care Creangă ş'a scris minunatele Amintiri şi unde stătea de vorbă, zile întregi, cu celalt luceafăr al literaturii româneşti, Eminescu. In o parte din Vechea Academie mihăileană, azi e adăpostită Şcoala de Bele Arte cu frumoasa şi interesanta pinacotecă. Până şi Cimitirul oraşului întins pe coastă trăgănată de deal, e un adevărat Panteon al neamului, cu mormintele lui Kogălniceanu, V. Conta, N. Gane, I. Creangă, Gr. Cobâlcescu, Delavrancea, bine îngrijite de administraţia comunală.

Totul, totul, în acest oraş, evocă vremurile eroice de odinioară.

IBAȘFALĂU

După ce a scăpat din strâmtoarea unde se află Sighișoara, Târnava-mare curge prin o luncă largă. Dealurile ce o întovărășesc, mai departe pe stânga ei, în aparență uniforme, au totuși fiecare un tipar deosebit. Când piramade, de ai crede că sunt de porfir asemenea celor din Dobrogea, când mușuroaie cu vârful rotunzit. Nu par greoaie; din potrivă au ceva din svelteța formelor tinere, în prefacere. Prin aceasta se deosebesc de dealurile Moldovenești, mai așezate, mai îmbătrânite. Se mai deosebesc și prin umbra pădurilor, păstrate mai pe fiecare, dându-le înfățișări felurite. Ici, copacii desfrunziți la poale, îi fac asemenea capetelor de copilandrilor care încep să-și deie părul în sus; dincolo marginea tăiată drept, sistematic, a pădurilor în exploatare pare din potrivă cărarea îngrijită a tomnatecului care nu vrea să se deie în lupta cu vârsta. Munții ca și dealurile adesea le poți ușor asemănă cu chipurile omenești.

Biserica româno-catolică

Orășelul Ibașfalău așezat pe dreapta Târnavei-Mari, e la granița celor două districte cu numele râului. Casele sunt în Târnava-Mică, gara e în Târnava-Mare. Importanța lui administrativă tocmai în aceasta constă. La mijloc, între Mediaș și Sighișoara, cele două puternice centre săsești, ungurii au căutat să-i dea o desvoltare artificială, punând în el tribunalul pentru ambele districte, liceul întemeiat de un armean născut în India și căzărmi pentru oștire. Astfel a ajuns din sat oraș.

Dela gară treci Târnava pe un pod de lemn. E o zi de primăvară cu bruma și lumina de toamnă. Numai mugurii de castan umflați, strălucitori, cântecul ciocârliei și ogoarele smaragdii de luternă îți spun că soarele nu se lasă spre orizont ci se tot ridică spre răscrucea cerului.

Drumul larg, tăiat prin lanuri, te face să te crezi la țară. La o

cotitură, o firmă, Birtlagară, într'un cuvânt, își spune felul locuitorilor. Drumeți răzleți, cu bidonul golit de lapte întâmpinându-te cu Bună dimineață, te mai înviorează.

Cum ai dat de case, ai dat și de asfalt. Strada îngustă e împrejmuită cu zidul continuu al locuințelor, după obiceiul locului. La câțiva pași îți apare înainte o clădire măreață, simplă. E tribunalul. Nici orașele mai mari nu au asemenea palat al dreptății. Bine întreținut pe din afară, sclipește de curățenie și în lăuntru. Fiecare judecător își are odaia lui aparte, fiecare funcționar spațiul lui larg. De luat ca exemplu este întreținerea arhivelor și mai ales a cărților funduare. E ca într'o bibliotecă sistematică. Fiecare dosar își are locul său anumit; fiecare proprietar își găsește lesne situația proprietății sale; într'o clipă poți avea orice relațiune dorești asupra unui imobil.

Drumul duce mai departe în piața largă, nelipsita piață din orașele ardelene. Imprejmuită cu arbori, e locul de târg săptămânal. Aice e primăria, cu frumoase manuscrise împărătești, artistic executate, întovărășite de pecetii mari, fin gravate. Ți se arată iscălitura Mariei Teresa, a lui Iosef II ori Ferdinand al V-lea. Incă sunt deschise cu evlavie, de și timpurile s'au schimbat atâta. Trecutul este viu, poate mai viu decât s'ar cuveni. Adresele de pe masa primarului, cele rămase se vede neresolvate, sunt mai toate în ungurește, iar româneasca de pe un act tipărit este cam în felul firmei, ,,Birtlagară'' pomenită.

Sună astfel: ,,Cum că animalul cu ocaziunea manarei în comune s'a aflat de sanatos și cumcă nici în comunele vecinase nu graseza bola contagiosa se certifica prin acest act''.

Alăturea este trecutul mult mai depărtat. Măreața catedrală cu două turnuri, spațioasă, simplă și luminoasă în lăuntru, aduce aminte de vremurile de demult. Aparține armenilor catolici, coloniști vechi, bogați, ai locului. Ei constituiau o bună parte din locuitorii ziși maghiari. Au rămas acum puțini dar mai catolici decât papa. Doar cateva credincioase, cu ochii negri, catifelați, cu fața smadă și palidă, cât mai arată origina depărtată, orientală.

Lângă catedrala impunătoare, pe o stradă laterală, se mai păstrează încă, ruinat, castelul lui Apaffy de Apanegifalva, stăpânul locurilor. Pe o inscripțiune săpată în piatra de deasupra intrării se vede anul 1564, deși pare a fi data unei renovații. Era castelul de vânătoare al mândrului magnat ungur. Numele însuși Ibașfalău derivă de la ,,satul câinilor''; de aceia se vede că a fost schimbat în Elisabetopol; acum așteptăm botezul românesc. Vechea reședință de vânătoare cu ceardacuri largi și bolți ca de pivniță servea drept oploș, celor care n'au găsit aiurea locuință. In câteva odăi locuia o moașă, alăturea un tâmplar, sus jandarmi. In bolțile răcoroase se păstrează vechea arhivă a orașului și câteva greutăți de cântar. Azi, palatul găzduește o școală profesională română creată de curând.

Viitorul e arătat prin liceul din apropiere. Cât poate săvârşi şcoala, pe teren naţional, aice se poate prinde. Şi nu puteà fi tablou mai înviorător decât acela văzut în sala de gimnastică. Elevii adunaţi pe scenă intonează cu căldura dată de însufleţire, imnul de slavă ţării. Un cor minunat ca ansamblu, perfect ca execuţie. Steagurile tricolore încadrau figura osoasă a lui Timotei Cipariu, după înfăţişare aducând aminte pe Michelangelo. Şi pe când glasul copiilor români răsuna în sală, evocând visul împlinit, prin fereastră priveam turnul castelului învecinat, şi mai ales leul de piatră din zid. Erà emblema trufiei trecătoare. Laba leului se sprijină pe capul de zimbru.

Mărire şi cădere dincolo; învierea dreptăţii veşnice dincoace.

Inviorarea şi nădejdea crescură când defilară, în paşi hotărâţi, elevii liceului organizaţi ca cercetaşi. Nici urmă nu a mai rămas din vechea stăpânire, în localul spaţios, clădit şi întreţinut cu cheltuiala oraşului.

Alăturea de el, internatul adăposteşte vlaga viitoare a neamului, chezăşia prefacerei repezi chiar a oraşelor.

Acelaş semn al însufleţirii ce o dă libertatea să puteà prinde şi la puii de şoimi din şcolile primare. Cu totul emoţionant îţi vibra în suflet şi glasul picilor de o şchioapă, când bătrânul dascăl îi puse să cânte Trăiască Regele. Era flacăra încinsă din scânteia acoperită de spuză. Iar când şease dintre cei mai răsăriţi, îmbrăcaţi în costumul naţional, curat ca helghea, încinşi cu brâul tricolor, mai deunăzi motiv de închisoare, începură serioşi, ca nişte oameni mari să joace în mijlocul pieţei jocul căluşerilor, lacrimile umezeau ochii.

Jertfa sutelor de mii de vieţi în plină putere, nu fu degeaba. Prin liniştea ce-l învăluie, prin plaiurile molcomitoare ce-l înconjură, Ibaşfalăul trebue să devină un puternic centru cultural. In special în el trebue să se înfiinţeze o temeinică şcoală normală. Clădirile goale ale căzărmei spaţioase, de sub piciorul dealurilor cu vii, e păcat să cadă pradă ruinei. Mai minunat loc pentru o şcoală normală nici că se poate găsi. Totul o impune la aceasta. Poziţia oraşului o cere. Intre Mediaş şi Sighişoara, aproape de ţinutul săcuilor, Ibaşfalăul ar puteà deveni un alt Blaj, fără tradiţie, dar înlocuită prin puterea menirii ce o are.

Politica viitorului este cea culturală. Numai prin cultură sănătoasă, izvorâtă din energia neştirbită a sufletului nostru etnic, vom puteà izbândì.

Cuvintele rostite de *Fichte*, în vestitele sale *Cuvântări către naţiunea germană*, cu un veac şi mai bine în urmă, pare că sunt scrise anume pentru noi, cei de acum. „Dacă vreţi ca din întreaga vâltoare să iasă o ţară nouă, o altă ordine de lucruri, trebue neapărat să se puie temelia unei educaţiuni naţionale, singura în stare să schimbe moralul generaţiei ce vine”.

ISMAIL

Intr'o zi frumoasă de primăvară, am apucat spre Ismail, pe singura cale mai lesnicioasă, acea a apei. Dunărea erà un lac, iar sălciile abia înfrunzite niște baloane verzi, înșirate pe luciul lui.

Liniștită, dar amenințătoare și prin aceasta mai grozavă, pe nesimțite apa acoperia ostroavele mai joase și reducea la dunga spinării, pe cele mai înalte. Oile scoase de timpuriu la păscut, erau mutate de colo colo din calea viiturii, iar stânele de trestie păreau plute ancorate în larg.

Rămâne'n urmă Tulcea, cu casele înșirate în lungul coastei; ocolești pe larga cotitură dela Ceatal; străbați pânza de argint viu întinsă cât vezi cu ochii spre apus, către lacul Ialpugului, spre răsărit către capătul Deltei; îți surâd mai încolo grădinele de caiși înfloriți, care înviorează prin trandafirul petalelor lor, fondul verde al sălciilor.

Malul basarabean se deslușește tot mai limpede din ușoara negură, iar la un moment dat sclipesc turnurile bisericilor din Ismail.

De mult doream să-l văd, căci multe clipe de resvrătire sufletească mi-a răscolit, pe vremuri, când umblam mai des pe dealurile dobrogene. Stăteam adesea și priveam scânteiele aurii, ce răsbeau prin ceața depărtării ca niște stele în adâncul cerului. Era oglindirea săgeților soarelui lăsat spre asfințit, în acoperișurile și geamurile turnurilor de biserică. In liniștea desăvârșită a dealurilor dobrogene, farurile depărtate îmi evocau nedreptatea lăsată de atâta amar de vreme asupra neamului nostru. Numai câțiva zeci de kilometri mă despărțeau și totuși cât de lată era Dunărea și ce prăpastie adâncă mărginea malurile ei. Ințelege ori cine bucuria ce mă stăpâneà în ziua aceia de primăvară, când m'am urcat pe vaporul românesc la Galați, îndrumându-mă spre Ismail, fără grija pașaportului, fără groaza cazacilor care te luau în primire altă dată.

Ce vremuri alese trăim și cât de pitici suntem în toate manifestațiile mari!

Ismailul face parte din acele orașe înșirate dealungul Dunărei, care au la spetele lor întinsa stepă a Bugeacului, „plin peste măsură de grâu, orz și meiu, cu adevărat rivalul Egipetului și grânarul Constantinopolei".

Se zice că fu popas genovez. Generalul francez *Langeron*, care a luptat sub comanda lui *Potemkin*, spune că a dat peste zidurile vechii cetăţi genoveze.

Fu mai pe urmă puternică cetate. D. *Cantemir* ne spune lămurit : ,,Ismailul, căruia moldovenii îi ziceau odinioară Smilu, e o cetate care nu e de dispreţuit". Vânjoleala din Bugeacul tătăresc, aşezat la locul ciocnirei dintre interese deosebite, a ajuns şi până la cetatea Ismailului. Toate popoarele cari năzuiau unele spre sud, altele spre nord, s'au rezboit în preajma ei. Tătari, turci, cazaci, poloni, moldoveni, ba şi ardeleni, au luptat sub zidurile ei. Vestitul *Potemkin* este întitulat, în inscripţia dela Golia şi ,,cuceritorul Ismailului".

Stăpânită mai îndelung de turci, *Suvarof* o ocupă în 1790. Cade apoi iar sub stăpânirea turcească spre a fi luată din nou de ruşi. In fiecare colţ din ţara românească se va găsi oglindirea nestatorniciei valurilor care s'au abătut asupra întregului neam.

Din vechea cetate n'a mai rămas azi decât valurile de pământ care-i arată întinderea de odinioară. Puhoaiele scot la iveală ici şi colo temelia zidurilor groase, iar în ţărna ce o acopere, brăzdată de plug, încolţeşte seminţele cerealelor.

Oraşul nou se întinde la răsărit, pe coasta malului dunărean. Aşa cum e azi datează abia dela începutul veacului al 19-lea. E miniatura Chişinăului, obosind prin regularitatea străzilor, linii care se întretaie în ochiuri patrate. Fiecare patrat e o mică cetăţuie de case, dându-se obiceiul de a prelungi pereţii, cu ferestre oblonite, prin zidul de împrejmuire şi poarta înaltă, ferecată.

Ca şi la Chişinău, casele par jucării, faţă de orizontul larg ori străzile late, mai toate umbrite de şiraguri de copaci. Din potrivă clădirile administrative ca şi şcolile ori bisericile, din cauza aceasta, par mai monumentale decât sunt în realitate.

Capeţi o privire generală asupra întregului oraş, urcând în clopotniţa Soborului. Ferestrele aşezate în direcţia celor patru puncte cardinale, îţi dau putinţa să cuprinzi zarea largă. Podoaba oraşului o face Dunărea, frumosul dar pe care natura ni l'a hărăzit. Ea înviorează ţinuturi de stepă altfel arse în toiul verii ; ea dă viaţă din plin marginei de stepă, formând şi drum lesnicios pentru bogăţiile de tot soiul. Ea dă farmec şi Ismailului.

Privirea alunecă peste luciul întins de ape, îndungate de şirurile de sălcii, până'n malul dobrogean. La un capăt se înalţă Beştepe, cu cinci gheburi şi apoi linia profilului rar saltă pe fondul cenuşiu al orizontului. Bolta cerului se sprijină pe ea deoparte, pe stepa întinsă a Bugeacului de alta. Oraşul stă răsfirat pe malul Dunărei.

Din port pleacă un bulevard larg, întretăiat de grădini, umbrit de arbori ; desparte oraşul în două jumătăţi. In lungul lui sunt cele mai multe biserici, mai toate cu turle verzi sau albăstrui ; aici e primăria, cea mai frumoasă clădire ; tot aici e liceul de fete,

clădire masivă, casinoul, nelipsitul casin și seminarul adăpostit într'o casă mai bătrânească, cu frumoși stâlpi în lungul cerdacului.

Capătul de nord al bulevardului e însemnat prin cetățuia închisorii, cu ferestruicele înguste sub acoperiș.

Bulevardul e neisprăvit. Alăturea de porțiuni bine pavate, de curând, sub administrația românească, alăturea de grădina din fața Soborului mai bine îngrijită tot sub regimul românesc, sunt gropi largi, adevărate iazuri după o ploaie mare.

De o parte și alta a bulevardului vine întinsul caselor monotone, grupuri-grupuri. Prin acoperișul de olane a celor mai multe, prin cărămizile aparente mai mult cenușii decât cărămizii, orașul se confundă cu câmpul din jur, mai ales primăvara și în toamnă târzie, când ogoarele sunt îmbrăcate cu haină cenușie, iar arborii sunt neînfrunziți sau încep să se desfrunzească. Vara, dimpotrivă, casele trebue să fie inundate de frunzarul copacilor care răsar din mijlocul fiecărui pătrat. Rar când prinzi câte o pată mai luminoasă, aceia a pereților văruiți.

Ici și colo răsare câte o clădire mai înaltă. Numai bisericile

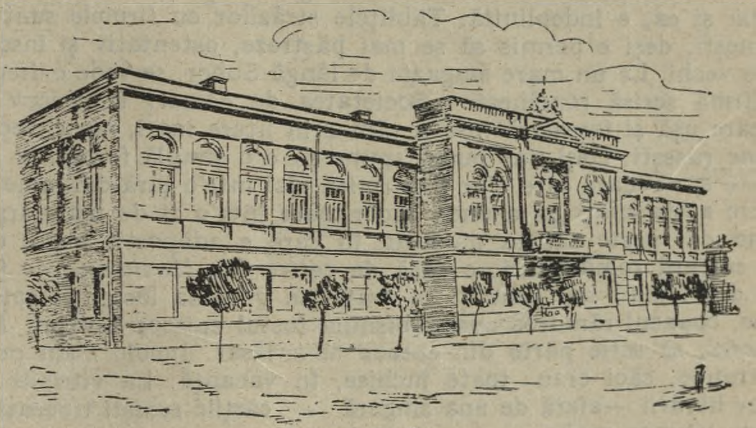

Liceul de fete.

și ele cu aceiași arhitectură, sunt jaloane care încep dela Mânăstire, dincolo de cetate și se țin din distanță până'n satele care prelungesc orașul către răsărit.

Și arhitectura caselor e monotonă. Nici una nu e luminoasă, surâzătoare, ca în orașele de dincoace de Prut. Cvartaluri întregi sunt la fel, ziduri de cărămidă, numai uși și ferestre. Au un aer posac, închis; transpiră numai frică și bănuială. Singurele clădiri mai înviorătoare sunt cele mai vechi, cu cerdac în lung, îngrădit la stradă cu stâlpi cilindrici, masivi. Casele cu stuf bine bătut, văruite, cu grădină în jur, se găsesc numai la periferie; case sdrențuite, cu acoperișul peticit nu am prea văzut.

Atmosfera stăpânilor de ieri a rămas, mai adâncă decât mi-aş fi închipuit. Mă aşteptam la o viaţă mai moldovenească şi am găsit pretutindeni o dureroasă înstrăinare. Şi doar Smilul de odinioară a fost aproape un sfert de veac sub guvernare românească. Tocmai de aceia însă asupra lui s'a îndreptat toată diabolica maşinărie de înstrăinare a sufletelor, prin biserică, şcoală, administraţie şi colonizare străină, ceeace a avut ca rezultat să şteargă orice urmă din trecut.

La Chişinău tot au rămas măcar măhălăli moldoveneşti. La Ismail n'am auzit nici în preajma căsuţelor acoperite cu stuh, nici mai la centru, mult graiu moldovenesc. Dacă n'ar fi mănunchiul de funcţionari veniţi din regat, Ismailul ar fi aidoma cum era înainte de războiu. In biserici şi azi se slujeşte mai mult ruseşte. In altarul Soborului am găsit pomelnicul ţarilor, a ţarinelor şi a marilor-duci, a căror pomenire, cu toată evlavia, se făcea în fiecare Sâmbătă.

In piaţă, în gloata orăşenilor amestecaţi cu mărginaşii, nu auzi decât ruseşte.

Traiul de odinioară se duce fără stingherire şi acum. Doar forma, slabă şi ea, e îndeplinită. Tăbliţele străzilor cu firmele sunt româneşti, deşi e permis să se mai păstreze, ostentativ şi inscripţiile vechi. La un mare magazin de lângă Sobor, se vede e dreptul o firmă scrisă româneşte: Societatea de comerţ Ptasnicov; la fiecare uşă şi fereastră însă a rămas în litere mari, aurii, vechile firme ruseşti. Deşi s'ar puteà spune că e o simplă formă, în realitate e o sfidare care n'ar fi permisă nici într'o ţară din lume,

De aceia simţi ca o undă răcoritoare într'o zi de mare arşiţă, când dai peste căsuţa modestă în care e adăpostit micul cuib de cultură românească, o casă de cetire *Gr. Muzicescu*, de felul lui din Ismail sau când ţi se arată, în grădina locuinţei episcopale, copacul rămuros unde obişnuia fostul episcop învăţat, *Melhisedec*, să scrie parte din ceeace ne-a lăsat. Incolo n'am putut pătrunde, căci erau toate închise, în vacanţă. La vitrinile micilor librării — afară de una singură — cărţile ruseşti tronează ca şi pe vremea veche.

Ce înălţătoare misiune ar putea avea cei câţiva însufleţiţi cărturari din Ismail, care au întemeiat societatea Gr. Muzicescu, dacă şi administraţia locală ori centrală le-ar da un sprijin efectiv.

Orice îngăduinţă are o limită, mai ales când nu foloseşte la nimic, nefiind recunoscută de cei lăsaţi în pace. Aşa şi aşa Liga Naţiunilor este asaltată cu plângeri nefundate.

Dar nu este vorba de terorizarea sufletelor ca pe timpurile ruseşti ci de chemarea la simţul realităţii şi aducerea la matcă a celor care, pe vremurile când nu era Liga Naţiunilor, în chip samavolnic se înstrăinau, neputând nici şopti durerea ce-i copleşeau.

Pentru aceasta e nevoie de trezit chiar pe cei care au rostul să trezească pe alţii. Din nefericire înşuşi românii nu-şi dau seamă

de menirea lor. Și după cum îmi sângeră inima de câte ori aud studenții basarabeni, români, vorbind rusește chiar la ușa sălilor de curs, tot așa ziua care am petrecut-o în Ismail a fost încheiată cu o amărăciune înăbușitoare.

Spre înserate m'am rătăcit și eu prin grădina publică, plină de lume ca într'o zi de sărbătoare. Prin aleea principală un general în uniformă românească, venit în concediu, pășeà țanțoș alăturea de câteva doamne. Intâmplător ajungând în urma lor, spre uimirea mea îi auzii vorbind rusește.

Mă uitam în dreapta și stânga la cei care stăteau pe bănci. Pare că-mi râdeau în nas. Din ochii lor săgeta ironia cea mai usturătoare. ,,Vreai să ne schimbi pe noi'' răspundeau gândurilor mele; ,,nu vezi că trebuesc întâi curățite și întărite sufletele proprii?''. Aveau mare dreptate. Nu putem cere altora îndreptare, atâta vreme cât noi înși-ne șovăim în calea hotărâtă ce o avem de dus.

Intâi să biruim slăbiciunea proprie și apoi să năzuim spre biruința sufletească a altora, atât de grea de săvârșit.

LUGOJ

Când am apucat din valea Mureșului spre acea a Timișului, cel dintâi popas trebuia să-l fac în Lugoj. Nu cunoșteam pe nimeni și nimic din el.

Vidu, cu Ana lugojana lui, era singura legătură sufletească, de altfel ca a tuturor românilor, cu orașul înecat în frunzarul bogat al copacilor.

După hartă mi-l închipuiam ca și Caransebeș, între munți sau cu munții mai în apropiere.

In realitate e așezat în șes. Munții sunt departe. De pe puntea asvârlită în mijlocul orașului, peste Timiș, îi zărești în apus de soare, crestând linia orizontului spre răsărit, mai întotdauna învăliți de zăbranicul, când azuriu, când argintiu, al ceței.

Călătorul în trecere numai prin gara micuță, ar căuta în zadar să vadă ceva din oraș. Dacă n'ar fi hornurile înalte ale fabricelor și zidul lung al spitalului, ar trece pe lângă el, crezându-l un sat bogat, cu clădiri răsărite, cum sunt multe prin părțile locului.

Vegetația lemnoasă este pe toată valea Timișului așa de luxuriantă, arborii cresc atât de rămuroși și încărcați de frunze, în cât casele nu se văd din desișul lor. Dar tocmai această caracteristică a naturei locale, dă atracția orașului curat, cu străzi bine întreținute, cu clădiri nepretențioase, înșirate regulat una lângă alta, fără locuri virane, sterpe, acoperite cu gunoaie.

E curioasă împărecherea aceasta a tiparului de sat, dar și de oraș apusean, care se poate prinde mai din toate așezămintele urbane de dincolo de Carpați.

Imbrăcămintea e în totul a unui orășel din țările occidentale. Grija particularilor de a rivaliza între ei prin buna întreținere a clădirilor, trădează nu atât buna lor stare materială cât un simț mai înalt de estetică edilitară și higienă socială.

Rătăceam într'o Sâmbătă seara pe străzile, cam vitreg tratate e dreptul, în care locuesc numai români; poate tocmai de aceia, administrațiunile trecute le-au lăsat neasfăltuite, altfel decât restul drumurilor din oraș, chiar acele care ajung la marginea lui. Totuși pretutindeni domnia o curățenie exemplară. Fiecare gospodar era ocupat, în preajma sărbătorii, să mătureze nu numai fața casei, dar și până la jumătatea străzii. Poate la

început, cândva, aceasta se săvârşea sub ameninţare de pedeapsă. După generaţiuni însă a intrat în obiceiu, iar simţul curăţeniei, despre care nouă, de dincoace, ni se aduceau numai exemple din Olanda, e adânc înrădăcinat şi la românii de pe străzile Andrei, Horea, Cloşca din Lugoj. Praful nu te înăduşă, căci este ogoiat prin stropire; el nu pătrunde până la apa fântânelor ce mai dăinuesc, căci ori unde ar fi, în curtea gospodarului ori în mijlocul străzii, sunt aşa de bine închise şi curat ţinute, în cât le credeam nişte adăposturi de icoane, cum se obişnueşte pe aiurea.

Dar nici administraţia nu se lasă mai prejos. Până şi străzile periferice sunt bulevarde, cu duple rânduri de arbori umbroşi în lungul fiecărui asfalt. Se vede că nu e o formă îndeplinită, o momiţărie pretenţioasă. Copacii nu sunt puşi ca să se deie numele de Bulevard străzii, lăsându-i apoi în părăsire, cu pământul ca piatra la rădăcini, chinuiţi de ţi-i mai mare jalea de viaţa lor. Sunt îngrijiţi, săpaţi, înlocuiţi unde trebue, aşa în cât cresc în voe, dând umbră deasă până şi fierarului care nu năbuşeşte când bate şina fierbinte, sub ramurile lor apărătoare de arşiţă.

Spuneam că în toate centrele de dincolo de Carpaţi, e îmbinată viaţa de sat cu cea de oraş, mai mult decât ori unde.

Aceasta nu se vede numai în zilele de târg, când pieţele şi arterele principale de comunicaţie sunt pline de lumea dela sate cu porturi atât de împestriţate. Chiar în viaţa de toate zilele sunt scene care te fac să te crezi într'un sat mai mult decât într'un oraş. Sunetele scoase de văcar din corn, adunând vacile din fiecare curte, te trezesc din somn dis de dimineaţă, iar talangele clătinate în mersul domol al vitelor strânse în cireada târgului, îţi aduc aminte de pajistea grasă şi verde, chiar dacă locueşti pe strada principală unde se găseşte palatul episcopal.

Viaţa patriarhală ce ţi-o evocă, împrumută oraşului întreg, un ţăsut sănătos de existenţă. Nu e întâmplător zidit unde se află, ci e un centru crescut de necesitatea împrejurărilor sociale şi economice. Nu are nimic îmbătrânit în el, ci se desvoltă normal, casele vechi încadrate de cele moderne, sprijinindu-se unele pe altele într'un tot armonic, care denotă viaţa, în plină desfăşurare.

Sub liniştea aparentă, Lugojul e un centru industrial mereu în prosperitate, după cum e şi un centru cultural cu pulsaţii accentuate în direcţia naţională.

Fabrici mari îl înconjură din toate părţile. Aici se află filatura de mătase cea mai mare din ţara întreagă.

Librăria diecezană, plină de cărţi româneşti, denotă o înclinare mai mare decât în multe oraşe din Ardeal către patria-mamă. Liceul ,,Coriolan Brediceanu'', numai prin biblioteca bogată ungurească mai arată samavolnicia de până eri. Cărţile româneşti îşi găsesc însă tot mai mult loc de cinste, iar tablourile istorice înşirate în lungul treptelor arată străduinţa conducătorului, de

a repara cât mai în grabă o nedreptate istorică, care a dăinuit prea multă vreme. Şcoala normală de fete începe dă devie o activă pepinieră de propagandiste pentru trezirea naţională, în aceste ţinuturi curat româneşti. Ideia de naţionalitate pare aici, mai mult decât aiurea, că primează la toată lumea, domolind mai mult decât ori unde asperităţile atât de nelalocul lor acum, între uniţi şi neuniţi, cu toate că în Lugoj este reşedinţa episcopală a celor dintâi.

Peste tot firme româneşti, instituţiuni financiare şi economice române, denotă o biruinţă şi în acest domeniu, iar mărirea capitalului social al „Cooperativei lugojene" e o dovadă de râvna cu care s'a pornit la drum.

Printre instituţiunile din Lugoj, merită o deosebită menţiune spitalul modern, râdicat între 1909—1911 de populaţiunea judeţului Caraş-Severin, cel mai întins din întreaga Românie. Un corp principal cuprinde secţia chirurgicală şi de boli interne, cu săli de operaţiuni mari, cu altele de operaţiuni curente, fiecare cu instrumente proprii, cu mijloace de desinfectare fără greş, cu instalaţiuni de radioterapie, de mecanică şi electroterapie. Peste tot e o curăţenie şi o ordine exemplară.

Intr'un parc admirabil întreţinut, sunt resleţite pavilioanele boalelor contagioase, ori acele pentru venerici, pentru tuberculoşi, iar în fund la marginea unei gospodării sistematice, cu grădini întinse de zarzavaturi ori pomi fructiferi, se înalţă pavilionul bolilor mintale. Bucătăria şi spălătoria, iarăşi sistematice, sunt într'un alt pavilion unde se găsesc şi cazanele pentru procurarea luminei, a încălzitului prin calorifer, ca şi motorul pentru scos apa dintr'o fântână adâncă.

Venit cu gândul de a poposi numai o zi, Lugojul m'a reţinut fără să vreau vre-o trei. E atâta îmbiare prietenoasă în el, în cât te recrează prin liniştea-i molcomitoare, prin sănătoasa adiere ce te învăluie. Ii simţi svâcniturile de viaţă naţională, care-i pregătesc zile de mare însemnătate românească, aşa cum vântul de primăvară te face să simţi învierea naturii, din colţii de iarbă ce mijesc sub spuma omătului.

MEDIAȘ

Pe Târnava-Mare se țin orășelele șirag. La un capăt e Odorhei, în plină secuime, la apus e Blaj, cetatea școlilor românești. Intre ele vin Sighișoara și Mediaș, centre puternice săsești. Sighișoara e orașul romantic, Wartburgul ardelean. Mediaș e așezarea industrială, întărită însă, fiind la răscrucea drumului Târnavei cu acel, nu mai puțin important, care duce dela Sibiu spre lăuntrul Ardealului..

Inima orașului, și aici, este piața largă, împrejmuită cu zid de case; un adevărat mosaic de fațade: roșii, violete, gălbii, verzi, albastre, peste care se așterne banda ruginie, a acoperișului de țigle; stropiturile verdelui ca de colț de grâu, obloanele dela ferestre, intregesc priveliștea de caleidescop. In zi de sărbătoare, piața e pustie; doar porumbeii cât o mai însuflețesc.

Spre miază-noapte domină iarăși nelipsita catedrala, impozantă, monument ce se înalță peste celelalte clădiri. Turnul înalt, svelt, zice-se cel mai înalt din tot Ardealul se termină cu o săgeată smălțuită, întovărășită la bază de alte 4 turnulețe mici.

Cinci sfere bronzate, așezate în vârful fiecăruia, resfrâng razele de soare, atrăgând de departe privirea asupra monumentului vechiu, mai pitoresc prin alte două turnuri laterale, trunchiate; unul cu cerdac de scânduri pentru observare, celălalt cu ferestruici înguste pentru apărare.

Lăuntrul bisericei, împodobit cu numeroase embleme de meseriași, cu covoare vechi, este de o simplicitate în adevăr de templu. Altarul se înalță în lumina ferestrelor largi, cu bogate picturi în genul școalei vechi germane. In față un cristelnic de aramă din veacul al 15-lea, iar în păreții altarului, dar mai ales în sacristie, sunt zidite pietrele mormântale ale sașilor mai de seamă.

Cultul trecutului la acest popor harnic este adânc înrădăcinat. In mândria ce-l caracterizează se bizue mult pe acest trecut străbun, apropiat sau depărtat ca spațiu.

Biserica e părete în părete cu școala, un liceu nou, sclipitor de curățenie, cu reproduceri în mărime naturală după statuele vestite: Venus de Milo, Laocoon.

Sunt cele două pârghii de susținere ale unui popor; pretutindeni, în centrele săsești, sunt alăturate și deopotrivă îngrijite.

Mai mult decât ori unde, în Mediaș, sunt mai vecine. Un zid gros le încercuește, ca și când ar fi ultima redută de părăsit în lupta pe care eventual s'ar duce împotriva unui val de desnaționalizare venit mai năprasnic din afară.

Din turnul înalt privirea alunecă pe deasupra orașului, cu casele strânse grămadă, mai bine zis pe deasupra rețelei cărămizii de acoperișuri. Două bastioane ca niște arcuri de triumf, sunt urmele vechilor întărituri. Și zidul mai e păstrat încă ici și colo. Unul din bastioane pare că e turnul Goliei, numai că în locul platformei este un acoperiș cu câte două rânduri de laturi repezi.

Biserica, văzută din față.

Rămășițele trecutului, în restaurarea modernă, n'au fost năruite, cum s'a întâmplat în Iașul plin de amintiri. Ele măresc pitorescul orașului, evocând și vremurile trecute pline de sbucium.

Mediașul e centru de cultură săsească. Aice și nu la Sighișoara ori Sibiu, au ținut Sașii adunarea în care au hotărât credință Regelui și noului Stat român.

A început să fie și un sănătos centru de cultură românească. Nu pot trece nepomenită isprava înfăptuită de comandantul câmpului de aviație, întemeind o școală de ucenici, după modelul școalei pe care cercetașii în pribegie o înfăptuiseră o clipă la Sculeni, lângă Iași.

Școala vieții este școala nevoii. Elevii au ridicat-o din nimic. Ei o gospodăresc; ei o întrețin. Când omul e om, cu pricepere și însuflețire, minunea lui Moise nu este poveste.

Mediașul mai presus de toate rămâne orașul industrial și eco-

nomic. E în plină desvoltare, căci oamenii țin să profite de darurile naturii. Dealurile ce se înalță chiar dela marginea lui, sunt numai vii. Aice începe țara vinului „Weinland". O școală de agricultură și viticultură, susținută de „Universitatea săsească" cu averi însemnate, duce spre o metodificare a muncei.

Gazul metan, de peste deal, adus prin țevi dela Basna, este forța ieftină. Luminatul străzilor și a caselor ca și încălzitul acestora, se face prin gazul metan. Bucătăria în gospodării e o mare mașină Primus. Sucești robinetul și puterea focului șueră prin deschizătura conductei. Doar chibritul e de lemn.

E minunata concretizare a adevărului plastic, descris de *Schiller* în *Cântecul Clopotelor* asupra puterii focului. De o năprasnică sălbătăcie când e lăsat în voia lui, devine cel mai folositor sclav dacă este stăpânit.

In marea fabrică de geamuri vizitată, domnește o curățenie ca în casă. Nici funingene, nici cenușă. Cuptoarele sunt ca de brutărie. Prin conducte de fontă, gazul vine sub presiune. La intrare, flacări pâlpâesc domol, la gura unei pâlnii, uscând nisipul jilav. Maî incolo, împins cu putere, umple cuptorul cu nori strălucitori, la cari nu poți privi, ca și la soare, fără să-ți aperi ochii. Cilindrele de sticlă, devin ca o foaie subțire de aluat. Intr'o clipă se înmoaie pe masa netedă, putând fi întinse cu un fer de călcat pus la capătul unui vătrar lung. Din vâlvătaia parei de foc, încet-încet sunt trase în spațiuri tot mai răcite, și scoase ca geamuri.

Totul merge repede, tacticos. Un lucrător mișcă manivela care poartă de ici-colo masa pe care e întins geamul, altul îl calcă. Atâta tot. E minunea focului venit sub formă de gaz din măruntaele pământului. E tabloul descris de prin regiunile Pittsburgului.

Lângă fabrica de geamuri, se construește alta, de butelii. Mai încolo, e clădirea nouă a fabricei de vase smălțuite; O mare fabrică de pielărie ca și de mezeluri industrializează produsele câmpului. Spre N. E. e fabrica de postav, pe lângă altele mai mărunte. Vechea uzină de gaz din cărbuni, închisă și tristă, stă în părăsire. Nu mai are nici un rost față de gazul mai curat, ce vine dela uzini tăinuite din lăuntrul pământului.

De jur împrejurul orașului industrial, natura surâde în îmbrăcăminte de primăvară. Lunca e un covor de iarbă verde.

Minunea e însă prinsă de sus, de pe deal. Un drum, șerpuit, duce printre vii și păduri. Orașul dispare o clipă. Ajuns pe vârf, la fundul unei văiugi, rămâi înmărmurit de priveliștea fermecătoare ce o ai înainte.

Nu știi unde să te uiți mai întâi. Prin despicătura văii, cu coastele numai vii, se ivește o parte din Mediaș cu Turnul sclipitor al bisericii și hornurile înalte ale fabricelor în polichromia caselor. Săgețile soarelui aplecat spre asfințit îți îndreaptă însă privirea spre cea mai frumoasă panoramă ce se poate vedea asupra Car-

paţilor impunători. Lanţul Alpilor făgărăşani, par mai înalţi de cum sunt. Cu vârfurile lor străpung bolta cerului. Acoperiţi de omăt, întreg relieful lor se profilează de minune. Crestele secundare sunt linii trase între coasta sclipitoare, împurpurată de soare şi cea cu umbră adâncă. E vis nu e aevea. Păşeşti prin locuri fermecate, cu decoruri sviţeriane.

Scoborând spre dalurile mai domoale dintre Târnave, dai în satul Blăjel. Te opreşti la crâşma lui Toader Roman. Ai căzut în stupul gospodăriei româneşti. Ca din pământ răsar fetele şi flăcăii casei ori tinerele neveste cu bărbaţii lor. Gospodina, vioaie, vorbăreaţă, nu te lasă până ce nu cinsteşti de bun sosit. E o împestriţătură de mintene sure, de cojocele înflorite aduse dela Sălişte, de cămeşi curate cu dunguliţe negre. Abea ai unde te învârti între clidurile de perne, între grămada de caş proaspăt, semnul belşugului şi al hărniciei.

Intrebările curg ca apa în răstocul morii. ,,Ce mai veşti prin ţară? E adevărat ca Regele a fugit şi nu se ştie unde e?" Svonurile otrăvitoare răspândite de închipuiţii îndrumători de suflete, au ajuns până'n fundul satelor. Noroc că sănătatea minţii repede le alungă. Le acoperă şi grijile apropiate. E mai important dacă s'a hotărât ceva cu casa parohială, căci domnu părinte nu are unde sta.

Pe urmă iarăşi glume, vorbe isteţe. E sufletul sănătos al stăpânului celui adevărat peste plaiurile mândre.

Mediaşul e dincolo de muche, în o altă lume. Adevărata ţară e aice în casa lui Toader Roman. Aice e viitorul plin de nădejde. Aice este fireasca împletitură între sufletul ales al băstinaşilor scăpaţi la libertate şi farmecul naturii variate şi rodnice.

Spuneam în gând vorbele lui D. Cantemir scrise în depărtatele stepe ruseşti. ,,Nu, acest neam nu trebue să piară; îl păzeşte un trecut şi îl chiamă un viitor; nu, lăsaţi torentul să-şi adune şuviţele resfirate".

MIERCUREA-CIUCULUI

Imi aduc aminte de contrastul primelor zile de după 14 August 1916. Ca un fulger, în lungul ţării, străbătù vestea că soldaţii noştri au trecut Carpaţii într'o noapte. Se pomeneau zeci de numiri de odată, pasurile pe unde s'a dat năvala în Ardeal. Ce ameţeală în capul chiar a acelora, care în tinereţă, nu odată, se rădicară cu entusiasm pe statuia lui Ştefan dela Iaşi ori a lui Mihai dela Bucureşti, încălecând, în înflăcărarea lor juvenilă, chiar şi Carpaţii! Predeluş, Bratocea, Oituz, Uz, Ghimeş; după nume erau fiecăruia cunoscute, căci doar geografia în cursul inferior al liceului, atâta rost avea: să înşire numiri multe, cât de multe. Dar când era vorba să fie căuta unde se află, venea încurcătura.

Atunci se vedea ce deosebire este între metoda papagalismului în învăţarea diferitelor obiecte din şcoală şi folosul real ce trebue să-l aibă oricine din predarea lor metodică. La toate vitrinile erà desfăşurată harta României. Ace cu steguleţe tricolore, însemnau înaintarea vertiginoasă a trupelor noastre şi revărsarea lor prin văile din lungul părţii ardeleneşti a Carpaţilcr. Fiecare dorea să ştie unde se află unităţile în care se găseau cei scumpi. Neştiinţa domina. Nici măcar drumul râurilor principale care străbat Carpaţii, nu putea fi cu siguranţă urmărit. Superficialitatea instrucţiunii din şcoală, atunci a atins maximul ei dureros de manifestare.

Lucrurile se încurcară şi mai amarnic, când soldaţii noştri ajungeau în târgurile care se înşiră în dreptul trecătorilor. Toate erau redate, chiar de telegramele oficiale, cu numele lor unguresc; Maros-Vasarhely, Sepsi-Szent-Gyorgy, Czik-Szereda, sunau ca numiri din altă lume, de undeva de prin ţinuturile Altaice. Cine se mai gândise în vremurile de pace ca să deschidă Dicţionarul geografic al D-lor Mazere şi Popea. Rar când în bibliotecele noastre şcolare se găseau frumoasele descrieri ale Ardealului, datorite lui Silivestru Moldovan. Şi azi chiar, oraşele din răsăritul Ardealului sunt confundate unul cu altul. Cetirea hărţilor în şcolile noastre nu se ştie ce e; domină în bună parte tot învăţarea pe de rost a localităţilor.

Unul din oraşele în care oştirea noastră a pus piciorul mai

întâi este și Miercurea-Ciucului, numită încă adesea și Sereda-Ciucului, ca reminișcență a numirei oficiale de deunăzi: Csik-Szereda.

După numărul locuitorilor, care nu erà înainte de războiu mai mare de 5000, e un orășel mai mic decât Pașcani. E un nod important însă din răsăritul Ardealului. Mai înainte vreme era la capăt de țară; acum e în mijlocul țării. Mai înainte vreme putea cel mult fi un centru important de apărare: dovadă cetatea cu cele 4 bastioane, zidită de Franz Miko la începutul veacului al 17-lea, renovată peste un veac de generalul Steinville; tot aci fu și reședința statului major al regimentului săcuesc de graniță.

Astăzi, când trecătoarea Ghimeșului este pentru Moldova și Galați, ceeace e Predeal pentru Muntenia și Constanța, Miercurea-Ciucului are poziția favorabilă a Brașovului.

E unul din orașele cu viitor mare. Nu vine spre el numai linia de drum de fer de pe Trotuș, dela Madefalău, ci acolo aproape se întâlnesc trei linii principale. Afară de cea de pe Trotuș alta apucă spre nord pe Valea Oltului și a Mureșului, ducând către Cluj, iar a treia scoboară spre sud, de ajunge la Brașov. In planu de refacere din viitor, nu poate să lipsească și cea de a patra linie care va da în Miercurea-Ciucului, paralelă cu frumoasa șosea de peste curmătura Tâlhăros din șira Arghitei, legând Oltu cu rodnica regiune a Târnavei-Mari.

Importanța orășelului liniștit de azi e limpede. Prin schimbarea granițelor, posițiunea lui geografică a devenit favorabilă

Din punct de vedere administrativ e capitala județului Ciuc poate cel mai frumos din Ardeal, prin variația pământului. E în lungul Carpaților, cam din Neagra-Broștenilor, și până la Tușnad având drept axă valea Oltului și a Mureșului, dela obârșie cu cele trei tapșane netede, Ghiurgăul și Ciucurile, numai valuri de spice. Podoaba județului e zidul de piatră de var, alb ca marmora al Hășmașului-Mare (1793m.), spre care privirea e deschisă mereu, în tot lungul drumului, până ce ajungi în Miercurea-Ciucului. Mai ales în plină bătaie a soarelui lăsat spre asfințit, pereții prăpăstioși, înălțați de deasupra mohorâtei poclăzi de cetini care-i învălesc poalele de jur împrejur, apar mai înalți, mai izolați și de un colorit trandafiriu ca și al Bucegilor la răsăritul soarelui. Ceiace Ceahlăul e pentru partea răsăriteană a Carpaților moldovenești, Hășmașul e pentru clina lor apusană. Cu greu însă poți ajunge spre el, căci locurile din prejur sunt sărace în sălașe omenești.

De aceia drumul dela Toplița spre Miercurea-Ciucului, întâi pe valea Mureșului, apoi pe acea a Oltului, e o înșirare de tablouri naturale așa de variate și mai ales înviorătoare, încât cu greu le poți găsi seamăn.

Orășelul e așezat în stânga Oltului, pe panta dămoală a ultimelor resfirări din valurile Carpaților

De odată, cum ai intrat în oraş, îţi apare în cale o clădire monumentală, numai ferestre şi turnuri, într'o polichromie, care contrastează cu liniştea locului în care e zidit. E poate cea mai vastă clădire hărăzită unui liceu, din câte sunt acum în ţara Românească, Liceul Piaristilor din Timişoara, cetăţuie culturală importantă, e mai pitorească, cu mai mult simţ artistic clădită, dar nu întrece ca încăperi, liceul din Miercurea-Ciucului. Nu ştiu dacă nu e mai vastă chiar decât Universitatea din Iaşi; în orice caz nu e mare deosebire. Ori ce s'ar spune, ungurii dădeau mare importanţă clădirilor şcolare, pe care le făceau mai în totdeauna imposante, cu tot confortul vremii, dotându-le dintr'odată cu tot ce e nevoe pentru viaţa şcolii. Când deschideau porţile clădirii, elevii găseau toate la îndemână, până şi aparatele de gimnastică.

Mai puneau preţ şi pe fastul administrativ. Palatul prefecturii pretutindeni este clădirea cea mai de samă, după şcoli şi căzărmi. Aşa e şi în Mercurea-Ciucului. Cum urci panta domoală a străzii principale, împrejmuită cu căsuţe scunde, rar cu două rânduri, în partea mai râdicată a oraşului, domină împreună cu cetatea, transformată în casarmă, Palatul prefecturii cu Administraţia Financiară şi mult brădet în faţă.

In colo, orăşelul nu presintă mai nimic demn de remarcat. Era un important centru adminstrativ şi atâta tot. E unul din citadelele săcueşti, fiind capitala unui judeţ în care Românii, rămaşi încă desnaţionalizaţi, abia sunt cel mult 30% din populaţiunea totală.

După cum am relevat însă, posiţiunea geografică a orăşelului, e de aşa natură, încât trebue să ieie o desvoltare chiar economică. El trebue însă să aibă şi un rol cultural însemnat, tocmai prin situaţia lui într'o regiune unde procesul de transformare etnică, în decursul vremurilor trecute a fost defavorabil românilor.

ORADEA-MARE

Drumul dintre Cluj și Oradea, e unul din cele mai frumoase din întreg ținutul românesc. Mai-mai că l'ar bate pe cel dela Ploești-Brașov. Crișul — repede se svârcolește printre ziduri albe de piatră, tăindu-și cu repegiune un drum îngust. La Oradea-Mare se ogoește. Dă în Pustă, întinsul șes dinspre Tisa, învăluit mereu în ceață la orizont.

Prea e importantă poarta de intrare în Ardeal, ca să nu se fi așezat aici un oraș, corespunzător Aradului de pe Mureș. Astfel se întemeiă Oradea-Mare (Nagyvarad ori Grosswardein) una din cetățuile unguresti ; așa a rămas până astăzi.

Singurul punct de unde îi poți prinde întinderea e de pe dealul Calvarului, înalt ceva mai mult de 200 m. Cărarea ce duce spre capela odată de rugă, azi e bătută mai mult de perechele care țin la drumurile tăinuite.

Printre arborii încărcați cu roade, pe deasupra haragilor ce susțin coarde îndoite de greutatea strugurilor, apare îngrămădirea de case, în voie, pe șesul pătat cu pâlcuri de pădure.

Intr'o parte, spre apus, e nodul de clădiri din jurul episcopiei catolice, monumentală biserică în stilul Renaissance. La celălalt capăt, spre Pustă, sunt cazărmile. In mijlocul unui parc se înalță Școala Cadeților, dar mai ales pavilioanele cochete ocupate de școala de jandarmi. Tot ce este mai modern în instalare, aici se poate cercetă. Pavilionul băii ar puteà servi de model, iar bucătăria, cu cazanele încălzite cu abur, pare că e o instalație curată dintr'o sală de mașini. In jurul acestora, hornuri înalte arată concentrarea industrială care face din capitala Bihorului, un nod important economic. ,,Prin situația lui, acest oraș este, după Budapesta, cea mai de seamă piață din stepă pentru industria morăritului". Așa stă scris într'o geografie școlară a vechiului regat ungar.

Margenea șesului acoperit cu holde, începutul dealurilor sărăcăcioase ale Bihoriei, îi dau această însemnătate.

Mai venea în joc și importanța etnică. Orașul e situat la îmbinarea celor două neamuri veșnic în luptă. Astfel se explică îngrămădirea de case, de cazărmi, de școli dar și de biserici. Era socotit ca o miniatură a Budapestei, orașul care, mai mult decât

altul, poartă pecetia unei mândrii neînfrânate. De aceia Oradea-Mare e ţinută drept cel mai frumos oraş de dincolo de Carpaţi, de şi pretenţiunea clădirilor mai mari, ca şi diversitatea lor arhitectonică, face mai de grabă impresia de artificialitate şi parvenire.

Strada principală e a magazinelor pline de mărfuri. Prin ea ajungi la Piaţa principală, inima oraşului, cu cafenele luxoase, hoteluri scumpe şi teatrul în care încă mai joacă aproape într'una trupa ungurească. Trecând podul peste Criş, dai în altă piaţă, largă unde se ţin târgurile. Aici se află şi cele două biserici româneşti, din păcate, pare că-şi întorc spatele; aici e cocheta reşedinţă a episcopului uniţilor, ca un palazzo veneţian adăpostind însă preţioase manuscrise din perioada de d şteptare naţională; tot aici e şi primăria în stil prea pretenţios faţă de restul clădirilor.

In apropiere se află oborul, în zilele de târg, un iarmaroc cu de toate. Intr'un colţ sunt zdrenţele vechiturilor, de preţ pentru cei care caută printre ele vreun cot de stofă, în altul sunt carele încărcate cu fân ori cu olării. Până şi cojile de pâne, uscate, strânse de prin preajma crâşmelor, sunt adunate în grămăgioare, spre vânzare.

Drumuri întortochiate duc către zidurile groase ale vechii cetăţi, acoperite de iederă. Şanţurile împrejmuitoare, largi, pline odată cu apă, sunt azi pădurici de salcâmi, mici grădini de zarzavaturi sau depozite de gunoaie. Doar cazarma din lăuntru mai arată că îngustele crăpături de sub creasta zidurilor, serveau drept guri pentru sineţe.

Oraşul tihnit, al burghezilor îndestulaţi, se întinde în partea, dinspre răsărit. Străzi largi, curate, une ori bulevarde umbrite sunt trase în chip mai regulat şi mărginite cu clădiri simple dar comode, oblonite la ferestre.

Oraşul e aproape cu totul înstrăinat, după cum e şi natural. Din cei 72000 de locuitori, majoritatea sunt evrei (2[illegible]), tot pe atâta unguri (20.000) şi o slabă minoritate români (8.000).

Românii sunt puţini, măcar că de jur împrejur satele sunt aproape în întregime româneşti. Oradea fiind cetate de apărare dar şi de înaintare a maghiarismului către inima Areadului, românii nu prea erau doriţi. Era locul de adunare a militarimii, a administraţiei şi a negoţului; pentru români era loc mai restrâns. De aceia acum e o cetate de recucerit. Situaţia s'a răsturnat tocmai pentru că Nagyvaradul de odinioară a devenit Oradea-Mare la câţiva zeci de kilometri de graniţă.

Inceputul e greu, dar voinţa şi perseverenţa vor învinge. Rolul mare e al şcolilor şi al culturii deocamdată. Lupta va fi anevoioasă, dar necesară. in păcate e şi mai anevoioasă prin neunirea Românilor.

Mă aflam pe acolo în ziua Eroilor, zi sfântă pentru toţi românii,

Era pomenirea sutelor de mii de vieţi tinere, jertfite pentru ca granița se ajungă aproape de Tisa. In fața morții pentru un ideal, orice desbinări amuţesc. La Te-Deum lume puţină. Dacă n'ar fi fost cele câteva persoane oficiale şi mai ales ofiţerii care au venit să-şi încline capul în amintirea fraţilor lor de arme, care odihnesc de veci şi prin partea locului, catedrala ar fi fost goală, de şi în faţă, în piaţă, forfotea lumea, în mare parte români din satele vecine. Dacă până în sufletul lor nu putuse încă pătrunde valoarea jertfii, mai dureroasă era abţinerea acelora care, poate, au dorit'o odată.

In asemenea condiţiuni Oradea-Mare, va mai rămânea lungă vreme Nagyvarad. Se explică mai bine muta rezistenţă în toate, a stăpânitorilor de eri. Speranţa în ziua de mâne îi face mai recalcitranţi, mai uniţi, mai îndârjiţi. La aceasta se adaugă şi unele slăbiciuni ale autorităţilor chiar dela început Dacă celor două şcoli normale, li s'ar fi dat cele două mari clădiri în care se găsesc şcoala de jandarmi şi cea de administraţie, dacă s'ar fi pus la dispoziţie conducătorilor acestor şcoli — e dreptul plini de însufleţire — toate mijloacele şi întreg personalul ales, s'ar fi creat dintr'o dată un centru cultural puternic — cum trebue să fie în toată zona periferică dela Sighet până la Baziaş, — focare de chemare şi înviorare a elementului sănătos dela ţară.

Cu orice sacrificii înlăturarea nedreptăţii de veacuri trebue începută prin şcoli.

O luminiţă a fost doar şi pe vremea veche, când I. Vulcan a scos aici „Familia", în care Eminescu ş'a tipărit primele poezii.

Din două una: ori dorinţa de alipire a românilor de pretutindeni era sinceră şi atunci cu toţii suntem datori, în afară de orice desbinări secundare, să contribuim la întărirea ei cât mai grabnică ori interesul regional, de credinţă, de afaceri, primează şi atunci e de prisos să ne mai ascundem după degete.

Jesuitismul nu merge când e vorba de sădit încredere în energia neamului mai presus de politica vremelnică, schimbătoare ori de deosebirile confesionale, de multe ori convenţionale.

E nevoe de energie, vădită energie. Nu spre a teroriza ci spre a construi. Cu paliative şi artificialităţi ne arătăm slăbiciunea. Botezând o stradă principală cu numele lui N. Iorga, sau alt român de seamă, n'am îndreptat lucrurile. La capătul străzii este placa mare pe care stă scris strada N. Iorga dar şi Iorga Miklos Utza, iar la fiecare poartă, tot vechea numire Hlatky Endre Utza stă scris. Postaşul pe aceasta o ştie, iar corespondenţa se trimete la această veche numire.

Nu e de ajuns să schimbăm numele din Nagyvarad în Oradea-Mare. Trebuesc toate sforţările pentru ca ea să devie centrul de apărare împotriva pustei.

ORĂȘTIE

Pe o zi de vară, am apucat drumul spre Orăștie, despărțită de Hunedoara prin o culme secundară de dealuri, destul de înalte. M'am îndreptat într'acolo căci mi se spusese că e un centru curat românesc.

Orașul era legat în mintea mea de două persoane, a căror activitate o cunoaștem. Era părintele Moța, care conduce ziarul „Libertatea", înainte de războiu organ de însuflețire națională, adresat poporului și un coleg dela liceu, d-l Lepși, unul din puținii profesori secundari care se ocupă de cercetări științifice.

Și astfel suit în tren la Deva după scurt timp m'am dat jos în gara Orăștia, înconjurată cu arbori înalți și umbroși care arătau prin voinicia lor, rodnicia locului.

Aici, la cotitura largă a Mureșului, ținutul e neted ca'n palmă, pe o mare întinsoare de pământ. E Câmpia Pânii unul din cele mai spațioase șesuri, din puținele pe care le are Ardealul. Numele îi arată belșugul.

Orăștia este la marginea Câmpiei dar cu ultimele lăcașuri, cele veșnice din cimitir, pe coastă de colnice, care tot se înalță, mereu mai ridicate până ce se sprijină de munți. In asemenea așezare, natura, cu varietatea farmecului ei, formează orășelului tihnit un cadru ademenitor și mult mângâietor.

Orășelul e inundat de verdele pomilor încărcați cu roade, căci în afară de pumnul de case strânse grămadă în jurul pieții patrate, dungi lătuțe de acoperișuri stacojii, încolo nu e casă fără curte și livadă, sau chiar vii împrejmuite cu zaplazuri streșinite.

De deasupra lor nu răsar decât turnurile bisericilor reformate, închise între ziduri groase. Unul, mai svelt, ca o mare săgeată gata să străpungă văzduhul, celălalt având patru turnulețe mai mici în jurul celui din mijloc, după tipul multor biserici din Ardeal.

In apropiere, se înalță și o clădire, nouă, mândră, aș putea spune trufașă, față de modestia celorlalte case. Deasupra ușei de intrare se mai poate ceti, în litere mari: Reformatus Kun-Kollegium, cu busturile fondatorilor, drept pază, deoparte și alta a intrării.

Alăturea de citadela culturii naționale de pe vremuri, înălțată în inima românimei, cu îngrijit parc prin prejur, trece pârâul ca-

nalizat, cu sălcii pletoase pe țărmuri. Puterea lui strânsă grămadă poartă cele două roți al unei mori, iar mai într'o parte se înalță o biserică, aproape vecină cu o sinagogă impunătoare pe pereții căreia dracii de copii au tras cruci încârligate, în mintea lor, izbăvitoare, după cum poporul crede că va alunga pe necuratul, ungând cu usturoi țâțâna ușii, în seara de Sf. Andrei.

E un colț pitoresc prin contraste, așa cum adesea se întâlnesc în orașele ardelene. Privindu-l, îmi adiucea aminte de unele frumoase perspective din Bruges cu patina trecutului, înviorată de sclipirea apei, a frunzelor verzi, scăldată în lumina soarelui de vară, domolită ceva de pânza norilor, ce fugeau mereu pe cer. La câțiva pași, spre piață, se ridică și liceul „Aurel Vlaicu" adăpostit în vechi clădiri mânăstirești cu bolți răcoroase, cu ziduri groase; o sistematică bibliotecă școlărească, arată pulsul sănătos al reînvierii vieții naționale.

In jurul pieții sunt dughenile. Rar când vezi câte o firmă ca aceasta : Petru Herța, Prăvălie de mărfuri mixte. Odată, mi s'a spus, clădirile de aici, mai toate erau ale românilor. Incet-încet, mai cu voie mai de nevoie, aceștia s'au retras în gospodăriile dela periferie, umbrite de crengile dese ale pomilor.

Apucând pe străzile lăturalnice, nepavate, credeam că mă aflu în Botoșanii copilăriei mele.

Viața locuitorilor e legată mai mult de pământ. Fabrici nu prea sunt, în afară de mori, de o fabrică de spirt și de un atelier mai mare de bocanci și opinci.

Demne de pomenit sunt câteva ateliere de țesut, înființate de inimoase românce, care vor să învie vechea îndeletnicire a sătencelor din partea locului. Sforțare demnă de laudă și mai ales de încurajare. Rar mi-a fost dat să văd o mai măestrită îmbinare de colori gingașe și fină împletitură de linii dese, ca în originalele ce serveau de model, mai ales în unul din ateliere.

Trecând îndărăt pe strada mare, bine pavată, mă luai de vorbă spre înviorare cu câțiva săteni din împrejurimi, care mânau din urmă vituțele nevândute, frumoase animale, strălucind de bună îngrijire, cu părul lins, numai pete roșcate pe fondul alb.

Portul sătenilor din partea locului e variat de acel al pădurenilor de peste munte. Au cămașa până mai jos de șale, cu guler ca de un lat de deget și însăelări negre, simple. Pantalonii de pânză, largi până jos, de regulă sunt strânși pe pulpă cu nojițe ori curele. La piept poartă cojocul cu măestrite cusături, întreg la față, puțin despicat la gât și încheiat pe laturi. Pe cap au pălăriuța ca un ciaunel cu marginele înguste și resfrânte. Mijlocul e încins cu chimir lat. Pe un umăr cu minteanul alb, pe celalt cu traista nedespărțită, pășesc domol, negrăbiți pe drumul spre casă.

De vorbă cu ei, nici nu știu când am ajuns la capătul târgului, unde cărările prind a urca pe coasta dealurilor.

M'am oprit la locul cel mai înalt lângă poarta cimitirului cuprins între vii. Panorama largă, desvăluie un colţ minunat.

In faţă se întinde Câmpia Pânei. Ziduri de plopi piramidali şi sălcii rămuroase, îţi arată drumul către gara depărtată de oraş, cale de vre-o 2—3 kilometri. Silueta Munţilor Apuseni închide orizontul spre nord; pare aice mai variată, mai crestată decât dela Deva. Sclipesc turnurile bisericilor din Geoagiu sat mare şi cuprins, aşezat la gura unei văi care se înfundă adânc în spre Munţii Zlatnei. Un alt sătuc se acaţără pe coasta arsă şi rănită de şuvoaie.

Spre răsărit se înalţă în trepte lungi, tot mai mohorâte, culmile lăsate din Munţii Sebeşului; spre apus alte creste mai joase, vin tot în lung spre Mureş, pe când în fund, către sud, de după perdeaua norilor îngrămădiţi în valuri dese se iţesc când şi când, colţii zidului carpatic.

In faţă e aurul, în lături e ferul, cuprins în măruntaele de piatră; peste dealuri şi munţi se ţin numai păduri. In jurul orăşelului tihnit e belşugul livezilor iar mai încolo, spre Mureş, vântul stârneşte valuri largi, clătinând auritele spicuri, grele de povara bobului umflat. E variata bogăţie a ţării întregi adunată pe o palmă de loc.

Trecând, cătră gară, pe lângă biserica română, modestă, cu cerdacuri oblonite sub săgeata turnului, m'am închinat în gând: ,,Doamne, dă-ne tăria să prindem mai limpede măreţia vremurilor în care trăim, să ne dăm sama cât mai repede de darurile ce ne-ai hărăzit; împrăştie ceaţa patimilor care ne învolbură sufletul şi mintea pentru ca să cheltuim vlaga, azi irosită în deşert, la întărirea neamului cu viaţă atât de sbuciumată până acum".

PIATRA-NEAMȚ

Are îmbinat în el ceva din importanța economică a Ploeștilor și din frumuseța naturală a Brașovului. Din întreg ținutul Moldovei, e orașul cu împrejurimile imediate cele mai pitorești.

Muntele îi formează cadrul; dintr'o parte, spre apus, mohorâta Cer-Negură numai păduri, dinspre răsărit Cozla și Petricica. Către nord drumul așezat al Bistriței, farmecul orașului, deschide zarea până'n inima Carpaților. Din grădinița publică, numai brazi, privești fără să te saturi spre Ceahlăul mândru, străjerul Moldovei. In spre miazăzi, muntele e retezat deodată ca de un paloș uriaș; poarta larg deschisă a Bistriței, deschide orizontul spre belșugul ogoarelor asvârlite pe prispa lată care întovărășește apa către Buhuși și Bacău.

Dacă numai Bistrița ar curge prin oraș, acesta nu s'ar deosebi, la înfățișare, de Câmpulung. Casele ar fi așezate între munte și apă în șir, kilometri întregi, fără nici o variație. Planul i-l schimbă poznașul Cuejdiu. De și vara abea curge ca un firicel de apă printre bolovănișul cărat în albia-i largă cât și a Bistriței, ferească Dumnezeu când se mânie. Atâta năvală de apă ce aduce, atâta sgomot infernal ce stârnește rostogolind pietrișul, încât socoți că e sfârșitul lumei. Impotriva Bistriței, mai în vârstă, mai cumințită și așezată, nu s'au luat așa măsuri de pază, ca împotriva acestui pârâu cu toane, care acum abea îți udă piciorul până la gleznă, acum, tulbure și mânios, ai crede că vrea să înece întreg orașul.

Prin valea lui, orașul e ca o stea cu trei raze. Prin activitatea lui, a despărțit din Cozla un pinten de munte, izolat ca o piramidă. E Pietricica, care poate fi urcată numai dinspre coasta slab înclinată, pe la spatele orașului; în spre Bistrița are păretele drept, coastă ruptă, cu clid de pături puse unele peste altele ca și pietrele dintr'un zid.

Tocmai în această desfășurare de puteri naturale, stă tot farmecul orașului. Cer-Negura e umbra pădurii; Pietricica e straja, iar Cozla podoaba. Pe acest din urmă, un primar mai energic, cu mai multă tragere de inimă, a tăiat drumuri în serpentin, a oprit în loc alunecarea straturilor hleioase prin plantațiuni de mesteacăni și brazi, creând un frumos parc și loc de îndemn la mișcare, pentru pașnicii cetățeni,

De sus, din vârful Cozlei, împodobit azi cu un chioșc al Cercului gospodinelor, te bucuri de priveliștea mai întinsă, cât îți îngăduie munții.

In văile celor două râuri, îndesându-se mai mult în munte decât spre apă, stau îngrămădite căsuțele. Dealungul Bistriței, pe partea-i stângă, se înșiră clădirile administrative, nu cine știe ce, și casele celor cuprinși. Spre Cuejdiu în bătaia amenințărilor de distrugere, sunt mai mult căsuțele una în alta, din cartierul evreesc.

Podoabe arhitectonice nu se găsesc. Nici o clădire mai răsărită ori cu mai mult gust construită, nu se vede. Gimnaziul, azi liceu, e durat din sgârcenie, cum a fost în totdeauna pentru școli. Neîncăpător mulțimei elevilor, adăpostește totuși în el începutul unei deosebite activități a de curând răposatului director M. Stamatin : un muzeu regional.

Și aici atracția tot trecutul îl dă. Indosit la marginea spațiului larg deschis, așezat la ieșirea din munți a unui râu de importanța Bistriței, nu se putea ca agera privire al lui Ștefan, să nu-l fi băgat în samă. Dovadă e biserica pe care a înălțat'o, cu hramul Sf. Ioan ; a rămas în toată splendoarea ei de demult, neprihănită de gustul îndoelnic al restauratorilor moderni. Turnul înalt, subțiat la vârf, întărit la temelie, este la o parte. Corpul bisericei micuțe e mai încolo, la umbră de copaci stufoși.

Meșteșugul vechilor clădiri aici se prinde în întregime. Vrâstarea de bolovani prinși cu ciment și rândurile roșii de cărămidă subțire, se urmărește până sus. Podoaba o fac oalele smălțuite, neatacate încă de colții celor 4 veacuri. Șirul ocnițelor mari, deasupra cărora vin cele mărunte, încondeierea liniilor de smalț, bumbii care verzi, care galbeni puși în colțul ocnițelor ori încingând biserica sub acoperiș, dau în simplicitatea lor un neîntrecut mozaic de forme și culori, prinzându-ți sufletul și prin chemarea amintirii zilelor de glorioase fapte, ale celui care a îngenunchiat pe lespezile de piatră din fața altarului.

Natura a fost aici darnică nu numai în frumusețe. Piatra este menită să devie un puternic centru economic. Deocamdată este un important centru al industriei lemnăritului. Plutele de pe Bistrița, cele mai multe, aici poposesc. Puține rămân în drum ; puține alunecă mai departe, până la Galați. Ferestraele moderne le opresc în drum. Stau stive de catarguri pe malul Bistriței, ca și chibriturile înainte de a fi puse în cutii. Aici li se dă valoare, fiind prefăcute în scânduri ori leațuri. In parte însă sunt prefăcute și în pastă pentru mucava.

Nu-i dau viață industrială numai pădurile de brad din Carpații Moldovei. Viitorul îi rezervă mare avânt și prin bogățiile din măruntaele pământului. Petrolul înegrește în multe locuri crăpăturile stâncilor. In Valea Doamnei din apropiere s'a încercat chiar să se răsbească sonde. Pietrele au înfrânt pentru moment

slaba stăruinţă a omului. Când puterea de sfredelire va fi mărită prin electricitatea irosită azi în valurile Bistriţei, dar domesticită, cum e planul, mai în sus, la Bicaz, Piatra va fi în aceiaşi situaţie ca şi Ploeşti.

Apele minerale de sub Cozla, captate mai sistematic, ar fi putut şi ele să contribue cu ceva la ridicarea oraşului, în legătură şi cu frumuseţile naturii, dacă moldovenii ar fi ceva mai întreprinzători şi mai conştienţi de înlesnirile cari le au la nasul lor.

Imprejurimile imediate ale Pietrei, îi dau condiţiuni care aiurea ar fi fost mai intens folosite pentru crearea unei staţiuni climaterice de seamă; împrejurimile mai depărtate îl fac iun important centru de excursiuni ademenitoare.

De aici din Piatra, apucă drumul peste D. Balaurului, vestit nu atât prin frica de tâlhari cât prin pătărania lui Moş Nichifor Coţcarul cu Malca, Jupâneşica tânără din Piatra. Drumul duce printre vâlcele surâzătoare, numai pajişti şi pâlcuri de păduri, peisaje blânde şi înviorătoare, către vestitele mănăstiri, sau cătră munţii ce despart apa Moldovei de a Bistriţei.

Pe Bistriţa în sus, trecând pe lângă Mânăstirea Bistriţii, unde odihneşte de veci Alexandru-cel-Bun, duce calea cea mai lesnicioasă spre Ceahlău, spre Bicaz reşedinţă regească în timpul răsboiului, spre Borsec în Transilvania şi spre cuibul de farmec şi linişte dela Broşteni

Locuri frumoase, des umblate, isteţ şi vioi descrise de C. Hogaş, care-şi alesese Piatra lui dragă, drept odihnă de pensie după viaţa sbuciumată şi necăjită de profesor.

Mai rar oraş din România întreagă care să fie pus în o atare îmbinare de avantagii naturale: mândre plaiuri bătute din vechi vremuri, o apă iute dar care de aice scapă la larg; munte în jur, câmpuri mănoase la poartă.

Aşteaptă numai voinţa şi munca omenească pentru ca să ajungă ceia ce de mult merita: un oraş cu intensă mişcare. Poate tot dela Bistriţă îl va veni schimbarea.

PITEŞTI

De cum dai pe valea Argeşului, drumul spre Piteşti este o largă alee naturală. Pretutindeni numai flori, verdeaţă şi dungă de pădure. Satele se ţin lanţ, pline, bogate, cu oameni sănătoşi. E zona de contact dintre dealuri şi seş, valul de oprire etnică în preajma ogoarelor întinse, mănoase. De aceia este şi zona de deasă populaţiune.

Oraşul se resimte de aceste condiţiuni naturale prielnice. Spre el se scurge puhoiul satelor de munte; către el sunt atrase din şesul apropiat, alt oraş în vecinătate nefiindu-i concurent. Prin el se abate şi drumul mai deadreptul ce leagă valea Oltului dela Câineni, prin Curtea-de-Argeş spre Bucureşti.

Arhitectura oraşului e condiţionată de Argeş, râul care curge în voie, printre zăvoaie bogate sau pe pat de prundiş curat. Sunt 4 ori 5 străzi paralele, în lungul malului, una din ele urcându-se şi pe baza terasei din dreapta. Alte străzi deacurmezişul, împart oraşul într'o reţea cu ochiuri neregulate. Un bulevard bine întreţinut, umbrit de frumoşi arbori deşi, taie oraşul în lung. In curmezişul lui, e o grădiniţă, iarăşi curat şi bine ţinută. Dela mijlocul ei te bucuri chiar de perspective care te opresc o clipă în loc. Deoparte, e calea dreaptă a Bulevardului, cu vederea deschisă până la gară. La un capăt, de după o draperie meşteşugit aranjată, cu brazi argintaţi, se vede frontispiciul măreţului palat administrativ. Coloanele dela intrare, peristilul în stil antic, te fac să uiţi că te găseşti în capitala judeţului Argeş. E o viziune din oraşe depărtate, apusene. Palatul te atrage. In totalitatea lui e impunător, iar pe strada în care se află, se ţin şir clădiri mândre, unele în stil românesc.

Dintre nişte plopi piramidali se înalţă şi liceul „I. C. Brătianu". Deşì clădit, pe vremuri, pentru gimnaziu, adăposteşte azi 21 de clase. Totuşì este ireproşabil de curat întreţinut, având un amfiteatru pentru Şt. Naturale şi Şt. Fizico-chimice, sală de desemn şi chiar sală de conferinţe şi cinematograf. Se prind urmele comitetului şcolar, dar mai ales ale unui director gospodăros.

Lângă liceu, clădirea directorului adăposteşte o frumoasă bibliotecă. Să ne oprim ceva aici, căci biblioteca este interesantă din multe puncte de vedere. Mai întâi din ea se prinde ce însemnează îndemnul. A fost îndeajuns ca să se găsească un donator, pentru ca alţii să-l imiteze.

Cele mai multe cărţi fac parte din donaţia lui Ionescu-Gion, cunoscutul scriitor, de fel din Piteşti, căruia cetăţenii, spre cinstirea amintirei lui dar şi spre cinstea lor, i-au ridicat, în parc, un bust bine îngrijit şi într'un cadru artistic ales. Au donat cărţi şi alţii, ca Gr. I. Brăteanu, A. Vericeanu, dr. Păltineanu căp. Diamandi Alexandrescu. S'au adunat astfel cărţi de mare valoare, ştiinţifică şi literară, care pot face sâmburele unei însemnate biblioteci, când se va ajunge la o sistematică aşezare a lor. Am găsit printre ele cărţi de deosebită importanţă, unele, admirabil păstrate, chiar din veacul al 17-lea.

Decât... căutând bine la aceste biobllioteci, crezi că te afli undeva într'o şcoală străină. Predomină cărţile franceze şi germane; cele româneşti sunt aşa de vitreg reprezentate, încât îţi dă dovada înstrăinării sufleteşti a cărturarilor noştri, cei de demult ca şi cei de azi. Până şi inscripţiile de deasupra unor dulapuri, făcute de donatori, sunt franţuzeşti: ,,Donner ne peux, Preter ne veux".

,,Avem şi cărţi româneşti" îmi spunea într'una bibliotecarul. Ducându-mă spre dulăpiorul care ascundea exemplare trimese de Casa Şcoalelor ori de Academie şi răsfoindu-le, găsii sistemul vechiu de întemeiere a bibliotecilor oficiale. Erau acolo vre-o 15 volume din aceiaşi lucrare: Starea economică a Danemarcei. Alte vre-o 5 volume, purtau pe legătură cuvintele: Administraţia Casei Şcoalelor; Biblioteca rurală. Titlul cărţii? W. Putz, Geografia şi Istoria Evului Mediu. Aşa se făceau mai înainte vreme bibliotecile oficiale, trimiţându-se tot ce se cumpără la centru din generozitate faţă de autori. De aceea rămân moarte. Totuşi aşa cum e, Biblioteca liceului din Piteşti poate fi uşor transformată întro bibliotecă publică, când Comitetele şcolare vor scăpă de grija clăditului şi a renovării vechiului edificiu necorespunzător nevoilor actuale.

Şi celelalte străzi sunt deosebit întreţinute, bine pavate. Praful, aicea mai mult nisip, nu e prea supărător. Casele sunt curate, cele mai multe noui, aşà încât dau unor străzi un aer de linişte plăcută, de viaţă tihnită.

Ici şi colo se mai găsesc şi căsuţe din vremurile de demult. In mijlocul unei curţi, cu grădiniţă plină de Ochiul boului, crăiţe şi ruje, se înalţă o culă mică. Odăile de locuit sunt ridicate, la etaj, cu un cerdac susţinut de stâlpi sau închis de geamlâc. Jos, nu e decât uşa de intrare, ferecată şi în alt perete dela faţă, intrarea la pivniţă, cu uşa de zăbrele bătute'n cruciş. Când se întâmplă ca pe lângă ele să treacă şi carele înalte, trase de o pereche de boi mărunţei, care încărcate cu oalele fabricate la Coseşti pe râul Doamnei, sau un grup de femei cu fotele oacheşe, purtând atât de graţios pe cap bidonul cu lapte ori coşul cu merinde, atunci Piteştii de azi dispar şi ai înainte un colţ din ceeace erà oraşul la început, când abea îşi lepădase haina de sat.

E păcat însă că aceste clădiri vechi se dărâmă; măcar una din ele ar puteà fi păstrată, adăpostind un muzeu regional.

Piteştii au avut noroc se vede, de conducători gospodari şi cu tragere de inimă. In afară că e bine pavat, are apă, lumină electrică şi canal. In anii cei doi din urmă, atenţiunea gospodarilor comunali s'a îndreptat în special asupra cartierului negustoresc din preajma bisericei Mavrodolu, vestită prin catapeteasma bogată, prin icoane numai aur şi argint, şi prin luptele date între zidurile ei, la nişte alegeri din trecut.

O piaţă mare proaspăt pavată, deschide larg spaţiu în jurul halei noui, spaţioasă, cu gherete în beton armat în jur. E o parte originală a oraşului, căci alăturea se înalţă catedrala, cu turnul clopotniţei înalt, subţire, în stil deosebit de a celorlalte biserici, iar spre Argeş se arată parte din dealurile înverzite, numai vii şi vile.

Tot aşa sunt străzi cum e Şerban-Vodă, care îţi aduc aminte părţi din oraşele ardelene. Bine asfăltuită, curată, e împrejmuită de case mari, cum e Tribunalul, Sfatul Negustoresc, Primăria, iar în fund lângă biserica Sf. Niculae, un mic boschet de arbori, umbreşte bustul marelui om de stat I. Brătianu.

Demnă de pomenit e şi clădirea teatrului, tot de comună ridicată; adăposteşte în ea o sală micuţă de spectacol, dar cu mult gust ornamentată cu chenare în stil naţional şi o baie, ceeace e mare lucru.

Dintre toate oraşele din vechiul regat, Piteştii singuri mi-au lăsat impresia de o mai mare satisfacere a cerinţelor unui oraş, îmbinând curăţenia, cu o deosebită îngrijire dată locuinţelor, străzilor şi chiar gustului artistic. Mahalale cu case scunde, intrate în pământ, cu acoperiş de stuh ori chiar draniţă, aici, în Piteşti nu se prea află.

Privit de sus, de pe terasă, oraşul pare un mosaic de pete roşii, acoperişurile de tablă ori olane, cimentat cu verdele arborilor crescuţi în plin, din pricina umezelei trase dela râu. Bisericile, destul de multe, sunt împrăştiate în tot lungul oraşului, dintre ele răsărind biserica nouă, Sf. Vineri, în genul celei dela Curtea de Argeş.

Fiind în calea mişcărilor mai intense omeneşti, caracterul specific al oraşului nu puteà fi decât negustoria. Aşa se explică şi buna stare a locuitorilor. Inviorător e că partea economică e mai mult în mâna românilor. Prea puţine firme cu nume străin se văd pe străzile negustoreşti.

Din punct de vedere cultural însă nimic mai deosebit nu poţi afla. Şcoli sunt multe şi de tot soiul, dar ca pretutindeni nu au decât o însemnătate formală. Un slab început de mişcare culturală s'a ivit în anii din urmă, în jurul liceului. Acolo se ţin conferinţe şi chiar şedinţe mai intime, cu caracter cultural, în sălile de deasupra bibliotecei.

Orașul e în primul rând favorizat de natură. De sus, din foișor, sau chiar de pe tapșanul cu case care se ridică îndărătul bisericei Sf. Ilie, se prinde o largă scenerie cu variate tablouri. Jos sclipesc apele și prundișurile Argeșului, încadrate când în verdele argintiu al sălciilor și plopilor, când în verdele întunecat al anișului. In față, spre răsărit, e culmea de dealuri dela Florica, numai vii, grădini și sprâncene păduroase, printre care sunt presărate petele roșii, albe, ale vilelor cochete ori caselor mai modeste. Valea Moselei nu e mai încântătoare decât această parte din Valea Argeșului.

Peste culmile de dealuri, întinse în lungul apei, ca tăiate de un paloș uriaș, se înalță, când cerul e limpede și ceața nu acopere orizontul, silueta ștearsă, depărtată, a celor mai înalți munți din Carpați; spre sud privirea alunecă peste valea lărgită care pe nesimțite dă în șesul numai holde. E un orizont întins, variat ca forme și culori, întremător prin rodnicia gâlgăitoare de pretutindeni. Slăvită ești, Țara mea!

Demn de pomenit este colțul tăinuit din natură, pe care piteștenii au avut bunul gust să-l transforme în parc. E vestita pădurice Trivale, cu drumuri pietruite, cu restaurante și podiș pentru jocuri gimnastice. E un minunat loc de tihnă, cu umbră de fagi, cu murmur de isvor, cântece de păsări și chiar cu liniștea schitului înălțat pe un dâmb.

Dar, după cum calea Victoriei e furnicar de oameni cari se ciocnesc, se înghesuesc unii în alții, pe când frumoasa grădină a Cișmegiului este aproape goală, tot așa îngusta grădiniță din oraș nu mai poate cuprinde lumea îndesată spre jumătatea umbrită a aleei din mijloc, pe când parcul dela Trivale, ademenitor spre gândire și reculegere, cu aerul plin de mireasma florilor din poeni, rămâne mereu pustiu. Și e păcat, căci puține orașe au un asemenea loc de recreație și sănătoasă odihnă.

PLOEŞTI

Când vii cu trenul dinspre Bucureşti, Ploeştii apar ca un oraş industrial.

Nu zăreşti decât hornuri înalte, case moderne în cărămidă aparentă, îngrămădite în jurul fabricelor. Şiraguri de vagoane-cisterne aşteaptă plecarea, pe numeroasele linii de garaj. E forfota legată de viaţa centrelor apusene, continuată până în gara măreaţă, cea mai sistematică şi mai încăpătoare din tot vechiul regat.

Aceasta e partea nouă a oraşului; o bisericuţă scundă, mohorâtă, cu acoperişul de tablă cenuşie, stă pitulită în noianul caselor de lucrători, străjuită de doi plopi schilodiţi. E lumea veche, e semnul liniştei pastorale, gata să apună.

Iluzia oraşului modern te cuprinde şi când eşi din gară.

Un bulevard larg, cu arbori stufoşi, deşi mereu neisprăvit, te duce până'n inima oraşului. De o parte şi alta a lui se înalţă case cochete, adevărate vile sau clădiri măreţe, cum e aceea a liceului. Să nu te avânturi însă în cercetarea prea amănunţită a locurilor, căci alăturea de bulevard, vei întâlnì şi locuri virane, neîngrădite, semn că oraşul n'a ajuns la desvoltarea lui deplină.

Haina pe care a luat-o e de scurtă durată; datează de când petrolului i s'a dat însemnătatea cuvenită.

Mai înainte oraşul era un centru negustoresc aşezat la răscruce de drumuri. A fost un soiu de dibuire până când oamenii, cu simţul practic desvoltat, au ales Ploeştii ca târg de seamă. Gherghiţa, Filipeştii-de-Târg au fost locurile de încercare prealabilă. Numai mai apoi a venit rândul Ploeştilor, minunat aşezat la îmbinarea a două văi largi şi unde se loveşte câmpia de munte. Aşa se explică pentru ce se pomeneşte ca târg abea dela Mihai-Viteazul, care a avut în el, o clipă, popas domnesc. Aşa se înţelege de ce nu cuprinde nici o biserică veche, afară de aceia a Sf. Apostoli din veacul 17-lea.

In întregime oraşul nu s'a desbrăcat încă de această patină a trecutului apropiat. In afara centrului cu dugheni una lângă alta, cu case cari aduc aminte prin pretenţioasele ornamente ale brâelor de deasupra ferestrelor, de clădirile corporaţiunilor din vechile oraşe apusene, încolo viaţa patriarhală nu s'a prea schim-

bat. Gospodăriile tihnite, sunt înconjurate de grădini largi, ce fac ca suprafaţa oraşului să fie întinsă (1937 ha).

Ca să-l vezi în întregime, un singur punct de observaţie îţi poate sluji : foişorul dela primărie. Fii prudent însă la urcare, căci unele trepte lipsesc, iar acolo unde veghează pompierii, un pas greşit, poate să-ţi fie fatal.

De sus din foişor, priveliştea e minunată. O roată mare de verdeaţă presărată cu petele luminoase ale căsuţelor din spre margine sau cu acele, mai mohorâte, ale bisericilor scunde având turnurile învălite peste tot cu tablă. Numai biserica Sf. Impăraţi e cu pretenţiune de monument. Pleşuvia se ţine în centrul negustoresc. De jur împrejurul cetăţii de verdeaţă, se înalţă hornurile fabricelor. Spre miazănoapte este Wega, spre apus e rafinăria Americano-Română, către miazăzi e Astra şi fabricile metalurgice. Nu mai puţin de 14 rafinării de petrol, se ţin aproape lanţ, pe lângă fabrici de postav, metalurgice, ateliere mecanice, cărămidării sistematice, mori mecanice.

E adaosul modern, industrial, în calea scurgerii bogăţiilor naturale din spre munte, ca şi din spre şes.

Ploeştii pot fi luaţi, în acest sens, ca concretizarea belşugului ţărei noastre. Din trei părţi, cât prinzi cu ochii, e numai şes, pământul mănos al câmpiei române. Câmpurile înverzite se întâlnesc cu cerul înceţat la orizont, într'o simplă dungă întunecată, perdută în abureala zării depărtate.

Către nord e farmecul munţilor. In trepte tot mai înălţate, se ridică până la zidul încununat de nori, păstrând încă şuviţa de zăpadă, al Bucegilor pe valea Prahovei, al Tigăilor pe valea mai largă a Teleajenului. Dintr'acolo vin apele răcoritoare, dintr'acolo e adusă huila lichidă. Sondele dela Băicoi se zăresc ca nişte ţepuşi, îngrămădiţi la marginea ultimelor dealuri.

Iţi înclini fruntea în faţa darurilor bogate ale naturei ca şi în faţa îmbrăcămintei ei din luna nunţii.

Ce nu s'ar fi putut face dintr'un asemenea oraş, cu o aşezare atât de prielnică, dacă ar fi fost o grijă continuă în gospodăria obştească ! Nenorocitul sistem de schimbare a administraţiunii comunale, după partidele dela putere, şi-a lăsat şi aice urmele-i nefaste. Afară de captarea apei din prundişurile dela Crângul lui Bot, o instalaţiune unică în felul ei, încolo aproape nimic nu arată o preocupare necontenită pentru binele general, într'un oraş cu venituri atât de însemnate. Canalizarea străzilor nu e decât acum începută. Inainte de război centrul erà luminat cu electricitate pe când periferia tot prin lămpile cu petrol măcar că Prahova îşi iroseşte puterea în rătăciri sălbatece, iar la câţiva kilometri mai sus, gazul metan se pierde în văzduh.

Oraşul cu o populaţie mereu crescută, nu are decât două băi populare din care una ameninţând să se nărue ; în schimb statistica din 1913 dă 287 de crâşme, câte una la aproape 200 de

locuitori. In afară de liceu, de școala secundară de fete și de frumoasa clădire nouă a școalei comerciale și de meserii, celelalte școli sunt adăpostite în localuri vremelnice, întâmplătoare.

De o mișcare culturală prea puțin se știe.

Doar numele criticului Gherea și a nuvelistului Basarabescu, cât mai salvează aparențele. Incolo e liniște complectă.

Cultura e restrânsă în școlile oficiale de și numeroșii lucrători dela fabrici ar putea alcătuì un contigent statornic de auditori pentru o Universitate populară. Biblioteca liceului, cu numeroase cărți după cât știu, adăpostită într'o sală elegantă și spațioasă, nu e folosită cum ar puteà să fie. Intrarea e bine străjuită de statuele Sf. Apostoli Petru și Pavel, iar cheia o ține strâns Sf. Petru.

In schimb am fost plăcut împresionat găsind o bibliotecă modestă într'o aripă de lângă baia populară. Și mai mișcat am fost când am găsit-o deschisă, cu un bibliotecar amabil și cu cetitorii mărunți de prin școli, veniți să-și treacă vremea liberă dintr'o zi de sărbătoare, cetind mai mult povești. Ori cât, e un început de viață, datorită tot unui profesor, d-l Munteanu-Râmnic, care se trudește să scoată și o revistă — România Viitoare — singura manifestațiune culturală cunoscută în afară de cingătoarea hornurilor înalte.

Uitasem muzeul. O căsuță bătrânească cu cerdac înălțat deasupra intrării în pivniță, cu stâlpi de lemn având capitelele sculptate, cu acoperișul țuguiat și ferestre mari, luminoase. O rămășiță a vechiului trai tihnit la umbra pomilor fructiferi, în tămâia trandafirilor de lângă pärete și a peliniții ce te întovărășește până la portiță. In această casă bătrânească s'au adunat câteva icoane, sfeșnice, bucăți de scoarțe, câteva cărți vechi și un os de mamut. Cele mai multe sunt fără etichete. Se vede în ele intenția unui iubitor de rămășiți strămoșești. Apoi indiferența a asvârlit, peste începuturi demne de laudă, pânza de painjen.

Un contrast isbitor de pe aceiaș stradă, îmi spune însă că pricina trebue căutată și în firea noastră ori în gradul de cultură generală ce ne stăpânește.

La câțiva pași de locașul sfânt al catolicilor, se află biserica Sf. Voevozi. O deosebire ca dela cer la pământ. Pe când cea din urmă e dărăpânată, cu răni vii în tencueala temelii, cu geamuri sparte și loc pustiu prinprejur, cea dintâi e curată, bine îngrijită, cu alee de salcâmi tineri și boschete de trandafiri înfloriți.

Ea spune tuturora că mai presus de viața de toate zilele, cù greutățile ei inerente, mai sunt și preocupări sufletești, de multe ori lecuitoare.

ROMAN

Pe o tivitură dealungul apei Moldovei, îţi răsare deodată, din fuga trenului, un şir de clădiri împestriţate, ieşite dintr'un pâlc de verdeaţă. E Romanul, „Cetatea nouă dela târgul Romanului" cum stă scris în cartea lui Ştefan cel Mare din 1479.

Ploaia de raze ce-l scaldă, face să iasă mai în relief cele vre-o 10 turnuri de biserici, în afara puţinelor clădiri mai mari, dintre care Spitalul Precistei, galbână-roşcată, domină pe celelalte.

De jur împrejur e atmosferă de belşug, spaţiu larg şi lumină vie. Indărăt, spre răsărit, marginea podişului moldovenesc, o bandă negrie cu conturul ondulat trasă spre orizont, formează fondul tabloului ca din poveste. Lunca Siretului unită cu a Moldovei, dar mai ales neîntrecuta luncă a Siretului, împrumută şi orăşelului tihnit, cu amintiri bătrâne, un aer de linişte şi gingăşie.

„Luncă, luncă, dragă luncă!
Raiu frumos al ţării mele,
Mândră'n soare, dulce'n umbră,
Tainică în foc de stele"

E un oraş vechiu, pus în drumul cel mare dealungul Siretului.

„Iar cine va duce postavuri la Braşov, va plătì la vama cea mare din Suceava câte 3 groşi de grivnă, iar în târgul Romanului, în Bacău şi în Trotuş câte 2 zloţi de car".

A păstrat până azi ceva din arhaismul străbun. Numai uliţa mare, porţiunea din şoseaua naţională dela gară la Episcopie, este împrejmuită cu zid de case, cel mult cu 2 rânduri, dugheni lângă dugheni; rar de tot, te minunezi când le zăreşti, se văd firme româneşti.

Din jos, spre apa Moldovei, este partea negustorească. Aici e piaţa nepavată, înconjurată cu maghernițe de scânduri, în jurul unui chioşc zidit, cu acoperişul roş; pare că se întreabă şi el ce caută acolo, după cum trecătorul se întreabă ce plan a avut cel care a pus să-l zidească. Poate a vroit să arăte cum trebue să fie şi celelalte barăci. In preajma pieţii, căsuţe tupilate, fără curte, ori crâşme nelipsite. E cartierul evreesc; o lume aparte, cu sinagoga înălţată deasupra celorlalte locuinţi, cu spital deosebit şi cu baie, de altfel singura în oraş.

E un contrast izbitor între această porţiune cu locuri virane murdare, fără un pom umbritor şi între cartierul din miazănoapte, cu vechile curţi boereşti, luminoase, cu ogrăzi spaţioase, cu grădini în dos.

Judeţul fiind bogat, mănos şi aceste clădiri vechi, în parte ale armenilor gospodăroşi, aici formând o colonie însemnată, denotă huzurul de altă dată.

Toate sunt aproape la fel; ca străine par palatul poştei în cărămidă aparentă, ori gimnaziul, transformat în liceu

Turnul Episcopiei.

Exotică şi fără gust între celelalte clădiri simple, dar curate sub vestmântul lor de var, este clădirea în care se află administraţia financiară, înzorzonată cu chenaruri şi statui de teracotă roză şi cu un turn trunchiat, crenelat, înalt, având ferestrele cu ochiuri mici, colorate, ca transportat de undeva din Italia.

Contrastul e isbitor şi mai ales gustul celui care l'a ridicat apare mai baroc, în faţa frumuseţei simple a turnului episcopiei, svelt de şi masiv, terminat cu cerdacul de sub cupolă, inaccesibil deşi de sigur din el s'ar putea căpătà o privilişte minunată.

Intri prin poarta episcopiei în Romanul de altă dată, păstrat aproape fără nici o schimbare. Ziduri groase, cu ferestre înguste ca de cetate, mai sunt încă în picioare. Biserica, masivă, cu brâu de piatră văruită, cu ocniţe simple, cu tăinuita intrare închisă de o uşă de fer, încadrată în frumos pervaz săpat în piatră, este în mijlocul unei imense curţi, numai pajişte. Din două părţi sunt chiliile călugăreşti, cu cerdacul susţinut de stâlpi prismatici, regulat aşezaţi ca nişte soldaţi de strajă. Intr'o coastă e clădirea nouă a episcopului, căreia i-ar fi şezut mai bine dacă era tot văruită, strălucind în simplicitatea hainei albe, mânăstireşti. In mijlocul curţii spaţioase, nelipsita fântână cu ciutură, cu colac de lemn şi cu acoperiş de şindrilă, stă pare că anume ca să povestească despre vremurile rugătorului şi duhovnicului „chir Vasilie, episcopul ot mitropolia de gios dela târgul Romanului" sau de pe timpurile mai apropiate ale episcopului Melchisedec, care-şi trecea zilele în cercetarea documentelor relative la eparhia sa.

Și grajdurile din fund, cu acoperișul lăsat de bătrânețe, măresc amintirea mânăstirilor dela poalele munților, în vecinătatea lor uitând că te afli în mijlocul unui târg capitală de județ. Ele despart gospodăria mânăstirească, împrejmuită cu zăplaz bătrânesc cu streșină lată de șindrilă, de mahalaua creștinească, ce se întinde până în albia Moldovei, umbrită de plopi rămuroși. E un colț din locuri depărtate, care chiamă pe episcopii eparhioți, doritori să-și îndeplinească misiunea lor de păstorie, cu toată evlavia, spre adâncă reculegere. Tradiția îndelungă legată de acest sfânt locaș e păstrată și în lăuntrul lui, cu bolți masive, cu pictură afumată, cu bogate icoane îmbrăcate în argint, cu catapeteasma fin înflorită, cu felonul lui Ioan gură de aur țesut numai din fir.

Din turnul episcopiei, se prinde însă și Romanul nou, nu numai liniștita parte a orașului vechiu, încins de apele umflate, tulburi ale Moldovei.

Episcopia e la un capăt, alături de seminar, sau de spitalul Precistei, semnul milei celor bătrâni. Legenda spune că aice ar fi locul unde Macri, vătaful de păhărnicei, a adus dela casa lui dela Bărboși pe Miron Costin Logofătul, ș'a pus de i-au tăiat capul. Lacelalt capăt al orașului este gara, în fața unei frumoase și spațioase grădini publice.

Intr'acolo începe să se arate semnele prefacerii. Intr'acolo sunt cazărmile Romanul fiind azi un însemnat centru militar. Intr'acolo e marea moară de aburi, care macină 6 vagoane de grâu pe zi, ca și silozurile încăpătoare. Mai la o parte, e una diu cele mai însemnate fabrici de zahăr din vechiul regat; tot pe acolo sunt parcelele rezervate nouilor fabrici ce vor lua în curând ființă.

Și astfel caracterul vremurilor moderne începe să dea o altă înfățișare orășelului tihnit de altă dată, destul de curat întreținut, având apă din belșug, fiind în drumul conductei Timișești-Iași, având lumină electrică.

Incepe să se deștepte și spiritul de întreprindere al băstinașilor, dovadă băncile cari au luat ființă, din care una singură cu capital de 6 milioane.

Vestit prin vechea episcopie, începând să se desmorțească din letargia economică, care a cuprins mai toate orașele moldovenești, Romanul nu e lipsit nici de mișcare culturală românească. Liceul, seminarul, o școală profesională, un liceu de fete luând ființă de pe urma unei donațiuni, o școală de meserii sunt semnele oficiale ale unei vieți culturale.

Societatea ,,Miron Costin'', care întrunește la un loc elemente din toate straturile sociale și din toate partidele, e un frumos exemplu de unire în jurul culturii.

De altfel peste micul judeţ al Romanului, veşnic va pluti faima bardului dela Mirceşti, după cum tot în el sus pe deal, la Brad, e sătucul unde a trăit cel mai de seamă agronom al ţării, Ion Ionescu dela Brad.

Aşezat în mijlocul unui ţinut rodnic, frumos, pe drumul unei linii ferate de importanţa celei care întovărăşeşte Siretul, în mijlocul unei reţele dese, de sate compacte cu locuitori harnici, numeroşi, Romanul este destinat să aibă un viitor economic însemnat.

RĂDĂUŢI

Când trenul apucă, dela staţia Dorneşti, spre frumoasa vale a Sucevei, cu sate bogate, mari, unul lângă altul, deodată orizontul se deschide de jur împrejur. Intr'o parte dealurile numai ogoare rămân departe iar în alta ultimele culmi de munţi, împăduriţi, abea îşi arată profilul slab ondulat.

E cel mai întins şes pe care-l are Bucovina ; e singurul de altfel, cu o suprafaţă de 123 km. pătraţi. Un mănunchiu de ape mărunte îl brăzdează ; dintre ele Suceviţa, apa ce trece pe lângă mânăstirea în care se odihnesc osemintele lui Irimia Moghilă, este cea mai mare. E un şes acoperit cu rodnicia adusă prin munca sistematică a omului. Nu e lăsată nesămănată nici o palmă de loc. Drumurile sunt ca nişte valuri de pânză întinse pe pajiştea înflorită, iar holdele, ca peria de dese şi curate, ajung până'n şinele drumului de fer. Aice se vede preţul pus pe pământ. Arbori mari, rămuroşi, având din belşug umezeală, spaţiu şi lumină, cresc mai mândri decât pe aiurea, împodobind zarea cu cununa lor deplin desfăşurată.

In mijlocul acestui şes, plin şi el de sate, este orăşelul Rădăuţi, cu strade largi, curate, cu căsuţe scunde dar gospodăroase, bine întreţinute, înconjurate multe cu grădini de pomi.

Orăşelul e mic ; cuprindea înainte de războiu abia vreo 15.000 de suflete împărţite cam în părţi egale între români, nemţi şi evrei.

E mic, dar scump nouă ; ascunde în el cea mai veche fundaţie domnească nu numai din Bucovina, ci din Moldova întreagă, căci e zidită de Bogdan descălecătorul.

De aproape şase veacuri stă înălţat monumentul cel mai preţios pe care evlavia strămoşească ni l'a lăsat moştenire. Impune prin simplicitate.

De departe nu se zăreşte ; nu are turn, care să răsară pe deasupra acoperişelor de case. E ascuns printre câţiva plopi şi arţari, dar când l'ai descoperit, fără să vrei, îţi vine să îngenunchi. Pare şi mai mic în spaţiul larg, neîngrădit, în care se găseşte. Nu opreşte în loc nici prin podoaba pietrelor cioplite, învălişul de dantele fine al Trei-Erarhilor din Iaşi, nici prin semeţia turnurilor dela Mânăstirea din Curtea de Argeş. Cel ce a pus să o clădească n'a avut timpul să strângă comori, nici răgazul să cheme

meșteri străini iscusiți. Ii trebuia un altar de rugă, prinos Celui ce l'a învrednicit să scoboare plaiurile moldovenești și atâta tot Il vroia însă duralnic, să trăiască în veci și trai, spre a răzbi vremea ca și furia dușmanilor.

De aceia clădirea e ca un bastion dintr'o cetate; în loc să fie rotund, e oval. E cu ziduri groase, cu întărituri pe la colțuri și la mijlocul păreților. Ferestrele mici, înguste, dar cu brâe împletite de piatră, măresc încă înfățișarea de cetate. Deasupra, sub acoperiș, sunt chilii joase, întunecoase, ascunzișuri sigure în vremurile cumplite.

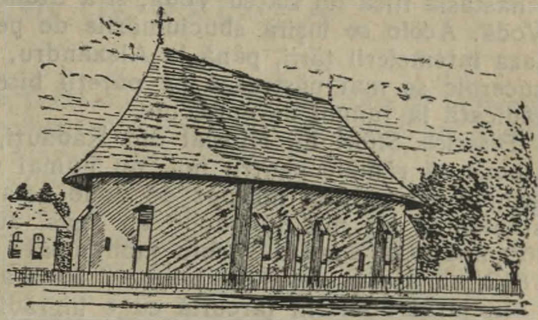

Biserica lui Bogdan.

Ceia ce-i dă un aer de arhaism nepretuit, de închistare seculară, ajutând evocarea timpurilor eroice din istoria Moldovei, este acoperișul de șindrilă deasă, ca o carapacă de solzi mărunți. Și forma acoperișului e originală; înalt, concav pe delături fără muchi, cu cojoroc lat de jur împrejur, laturile lui se îmbină, în lung, într'o creastă ascuțită, sveltă, la capetele căreia se înalță semnele locașului de rugă.

Acesta e monumentul râdicat de întemeietorul principatului moldovenesc, ce întrunea în el puterea dragostei de neam cu credința ce o susținea. Două cruci înălțate spre îmbărbătare, deasupra unul altar dintr'un bastion de apărare.

E cel dintâi pas, însemnat pe veșnicie, a stăpânirii Moldovei de către români, în locul unde scoborâșul muntelui a dat răgaz, pentru o clipă de odihnă! Cea dintâi catedrală a națiunii românești în aceste ținuturi! Cea dintâi episcopie românească înființată ceva mai târziu, nici după o jumătate de veac.

Vremuri de luptă, dar și de așezare, de necazuri dar și de hotărâre. Adânci timpuri ajunse aproape de legendă, atât de deosebite ce par cu acele ce le trăim.

Urmele celor mai mărețe figuri din depărtatul nostru trecut istoric, aici sunt păstrate. Inlăuntru, dealungul păreților, sunt mormintele primilor domnitori, acoperite cu lespezi de marmoră așezate acolo, fiecare cu inscripția de acum jumătate de mileniu, prin pioasa dragoste fiască a celui mai mare biruitor moldovean, Ștefan cel Mare. La șir, pe fiecare din ele se pot ceti vorbele de pioasă amintire pentru înaintașii săi: ,,Drept măritorul și iubitorul de Hristos Io Stefan Voevod, Domnul țării Moldovei, fiul lui Bogdan Voevod, a înfrumusețat acest mormânt Strămo-

șului său, bătrânului Bogdan Voevod în anul 6988 (1480) luna Ianuarie 27".

Acolo în St. Denis-ul nostru, sunt pietrele mormintale ale lui Bogdan cel Bătrân, Lațcu fiul său, Roman I, Mușat ce a dat pe Alexandru cel Bun, ca și ale lui Ștefan I fratele lui Roman și Bogdan, fratele lui Alexandru. Mai încolo sunt mormintele cniajnei Anastasia fiica lui Lațcu Vodă, și a Stanei, mama lui Ștefăniță-Vodă. Acolo se înșiră sbuciumările de peste șeapte decenii din faza întemeierii țării, până la Alexandru, al cărui chip blând și cucernic se mai păstrează pe păreții bisericii, reînoită de el și râdicată la rangul de episcopie.

Biserica Sfântului Nicolai din Rădăuți, azi o simplă parohie, trebue să rămâie pentru noi nu numai un loc de pelerinaj, ci semnul modestului început de unde ne-am râdicat. Streinii, în stăpânirea lor mai lungă de un veac, au nesocotit intenționat însemnătatea acestui vechiu monument. In coasta ei, încă din 1812, au așezat vestitele herghelii ale statului.

In jurul bisericii, țărcuită cu o îngrăditură de ostrețe scurte, se râdică clădirile administrațiunii remontei. Războiul a prefăcut în toloacă, loc de vraiște, pământul sfânt călcat cu evlavie de alaiurile domnești de pe vremuri.

Orice falnic monument, numai granit sau chipuri măestrit cioplite în marmura cea mai curată, nu poate nici înlocui nici spune atâta ca biserica din Rădăuți. Ea evocă vremurile de închegare națională, de întemeiere etnică, de resistență la valuri înfuriate.

E mândria noastră tocmai prin simplicitatea și modestia zidurilor acoperite cu șindrilă, căci arată de unde am plecat.

RÂMNICUL-VÂLCEA

Adeseori când te aştepţi la rău, iese bine, iar când îţi făureşti planuri trandafirii, ai deziluzii. Aşa am păţit şi eu, când am ajuns la Sibiu, după o zi de lung şi obositor drum.

Soarele se lăsa spre asfinţit, lovind pieziş, dar în plin, zidul Alpilor făgărăşeni. Atmosfera era atât de limpede, jocul colorilor atât de variat, iar munţii păreau mai înălţaţi, Tătarul, Surul, Ciortea, apoi Scara, se înşirau în lung până'n ţuguiul Neagoiului, umbriţi la poale, sclipitori spre vârf de li se puteà numărà viroagele de ape. Era un tablou pe care nu deseori îl poţi aflà.

Luna, aproape plină, cam palidă faţă de îmbujoratul ei tovarăş veşnic neajuns, promitea o sară slăvită. Aş fi dorit să încheiu cele şase săptămâni de călătorie şi cercetări, oricât istovitoare, prin o zi de odihnă în frumosul şi liniştitorul Sibiu.

Socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din târg. Otelurile toate, erau ticsite de drumeţi, întâmplându-se să fie şi sfârşitul serbărilor dela Ţebea. Am fost nevoit să iau din nou trenul şi să pornesc mai departe, mulţumindu-mă şi cu popasul din Râmnic. N'a fost feeria munţilor scăldaţi în lumina argintie a lunei, n'a fost nici aparenţa occidentală a otelului sau restaurantului.

Le-a înlocuit plăcerea râsipirii grijii că nu voi aveà nici unde mă odihni, nici ce mânca, cum mi s'a mai întâmplat în unele oraşe din vechiul regat.

Mi-a mai făcut o mare bucurie, acest vechiu oraş, scaun de episcopie. In el am putut încăodată constatà, ce însamnă priceperea şi dragostea de muncă la oamenii puşi în fruntea gospodăriei comunale.

Venind din Ardeal, unde oraşele poartă pecetea unor îndelungi şi metodice îngrijiri, n'am prea simţit durerea contrastului în capitala judeţului Vâlcea.

Caracterul celorlalte oraşe din vechiul Regat, îl are şi Râmnicul-Vâlcii. E întins, peste măsură de întins, căci fiecare casă aproape e înconjurată de grădini cu pometuri.

Urcându-te în foişorul de scânduri, aşa de şubred încât te aştepţi să fie luat de cel dintâi vârtej de furtună năprasnică, cuprinzi toată întinderea de case când mai dese, când mai resleţite, până'n dunga sclipitoare a Oltului.

Sunt case pe coasta dealurilor împădurite, sunt case pe marginea apei. Lunca Oltului, îndeajuns de largă, nu ajunge. Orașul se întinde și pe valea pârâului Olăneștilor, având asemănare în această privință cu Piatra Neamț.

Casele curate, multe adevărate vile, se înșiră în lungul străzilor bine pavate. Dându-se așezarea, predomină străzile paralele cu albia râului. Către sud și mai ales în preajma gării sunt puțintele fabrici, fără mare însemnătate. Către nord, orașul se încheie cu spațiul deschis din jurul sfântului locaș al Episcopiei Noului Severin, înființată încă din veacul al 15-lea.

Strălucește biserica în haina-i proaspătă de var ca și clădirile din jur, printre care e izolata locuință a episcopului; toate sunt încadrate într'un parc bine îngrijit, cu alee de copaci umbroși în față, cu livadă, ce poate servi de model, în dos.

E o atmosferă de liniștită reculegere mânăstirească care poate îndemnà gândul către cele sfinte, cât și la găsirea mijloacelor pentru ca bisericile să nu mai fie pustii iar frumoasele mânăstiri din Vâlcea, să-și recapete faima vremurilor de adâncă evlavie de demult.

Clădirea nouă a seminarului, se înalță în coasta episcopiei, așa cum trebue, pentru ca educația viitorilor preoți să fie pătrunsă de atmosfera sacrificiului pentru întărirea credinței strămoșești, atât de sdruncinată în multe ținuturi, în bună parte și prin desinteresul celor puși spre îndrumarea turmei păstorite.

In apropiere se ridică localul liceului, mai restrâns ca spațiu, original în stilu-i românesc destul de reușit, cu zidurile asemenea celor dela monumentele vechi, bolovani vrâstați cu rânduri de cărămizi. Un mic muzeu regional, în bună parte donație, ocupă una din săli deși nu ajung pentru funcționarea celor două școli, găzduite în stıâmtoare.

Mai răsar din noianul de case cu acoperiș de țigle, pete cărămizii în desișul arborilor și alte clădiri destul de imposante, unele — cum e palatul de justiție — chiar cu stil pretențios, antic, cu coloane masive în față, de și nu prea cadrează cu modestia căsuțelor particulare, mai toate curat întreținute.

Pintre acoperișurile de case, se înalță și turnuri.

Catedrala e aproape copia Mânăstirei dela Curtea de Argeș, cu turnulețe având ferestre înguste oblice, cu brâul de piatră ce desparte două șiruri de ocnițe largi. Biserica Sf. Dumitru, de lângă Prefectură, abea se vede dintre pomi, pe când biserica Buna vestire, de lângă bine îngrijitul parc al Primăriei, micuță, strânsă între casele din jurul pieții, cuprinde frumoase odoare.

Privind, din cerdacul foișorului de foc, nu te mai saturi. Orașul e scăldat în lumina spațiului larg, datorit Oltului abia scăpat din strânsura munților.

Spre nord, se ițesc vârfurile depărtate ale zimților celor mai înalți din Creasta Carpaților. In față e o culme împădurită mai

joasă, iar spre sud, la cotitura Oltului, zăvoaie peste zăvoaie, dă luncii aer de vânjoşenie tânără. De altfel din întreg orizontul larg, cu sclipiri de ape printre perdele de plopi, sălcii şi anini, cu cadrul munţilor împăduriţi, cu grădinele de legume din satul nou înecat în arbori, se înalţă imnul belşugului, al sănătăţii rodnice, scos din armonica împletitură dintre apă, pământ, dar şi muncă omenească.

Omul a contribuit şi el în largă măsură.

O întreagă coastă din Dealul Capelei, pe unde pe la 1900 păşteau încă oile, azi e perie de pini plantaţi în ordine, străbătuţi de o alee largă cu perspective admirabile. Parcul de devale e o drăgălăşenie, atât prin gustul artistic, cât şi prin îngrijirea lui apuseană. Până şi clădirea băilor, chiar dela intrare, arată oarecare înclinare spre a nu lăsa azi în părăsire, ceiace cei de eri au săvârşit, numai pentrucă ei au săvârşit.

Şi podoaba artistică a oraşului nu e făcută de mântuială. Monumentul eroilor, dela capătul scurtului bulevard ce trece prin faţa Palatului de justiţie, e aşezat în perspectivă bine aleasă, iar statuia Domnitorului Stirbei, din parcul de devale, din marmoră curată, nu numai că e cu îngrijire executat, dar e şi aşezat la loc luminat, care-i pune în relief valoarea.

Din punct de vedere cultural, ce s'ar putea spune mai deosebit? Şcoli sunt ca pretutindeni, dar iarăşi mai ca pretutindeni fără prea multă lumină în jurul lor. Concentrarea, dacă e, e lăuntrică.

Pe vremuri erà o mică bibliotecă publică. Mi s'a spus că dintre cei care o cercetau mai asiduu, 80 la sută erau streini.

Licăriri sporadice, activitatea vreunuia mai inimos, se mai întâlnesc. O şcoală de ucenici, de şi în sine puţin, adese trebue socotită ca un început îmbucurător. Ceva trainic, urmărit din an în an, cu progres vădit, nu mi s'a putut arăta. Merită menţiune activitatea ştiinţifică a profesoruluii de pedagogie, d-l I. Nisipeanu. Aiurea poate şi aceasta ar intra în obişnuit. La noi însă, unde provincia se scoate drept piedică, prin armosfera ei apăsătoare, asemenea activităţi trebuesc relevate, tocmai ca dovadă că nu numai în mediu stă cauza inerţiei ce domneşte în multe oraşe de provincie. E dreptul că e nevoe de o oarecare doză de voinţă, dar în ce activitate oare voinţa nu e factor preponderent?

Lipsa influenţei edilitare şi culturale a oraşului asupra satelor imediat învecinate se vede şi aici, ceiace e o deosebire de starea de peste Carpaţi. Continuând a merge pe str. Traian, după ce treci de cartierul nou cu frumoase căsuţe în stil românesc, dai de prelungirea oraşului în lungul şoselei naţionale. Sunt case sărăcăcioase de meseriaşi cu faţa mai smadă. Numai rarele becuri electrice îţi spun că aici e tot comuna urbană. Când s'a terminat cel de pe urmă bec electric, un nou punct de observaţie

îţi iese înainte. E un deluţ izolat, ca creta de alburiu, în vârful căruia se înalţă biserica vijeliosului Radu dela Afumaţi. E aproape părăsită. Clădirile din jur lipite de zidurile înalte ce le dau înfăţişarea unei cetăţui, sunt toate cu ferestrele şi uşile scoase. E începutul sfârşitului, de şi cu o mică cheltuială, s'ar puteà păstrà acest monument vechiu, cu o poziţie minunată şi largă privelişte peste valea Oltului până departe în munţi.

De sub zidurile cetăţuiei prinzi şi cealaltă lature a oraşului. Clădirile mari, dese, cu sclipirile electricităţii au rămas în urmă, la vreo 2—3 chilometri. Aici sub pripor de deal, spălat de ape, mereu năruit, într'o vale îngustă, se află o mahala din oraş, care nu e altă ceva de cât vechiul sat. Casele sunt sărăcăcioase, acăţate pe dâmburi care mereu alunecă. Nici un pom în jurul lor. Pământul, ars de secetă, pare presărat cu cenuşă. Intunerecul nopţii e alungat doar de lună iar apa e adusă cu cobiliţa de sub coasta de deal.

E satul sărăcăcios, rămas acelaş ca veacuri în urmă. Inlesnirile oraşului n'au pătruns până aci. Prăpastia adâncă se deschide ceva mai din deal de episcopie, între îngrijirea apuseană a oraşului şi între părăsirea satului.

Intr'aceasta se deosebesc oraşele de dincolo de Carpaţi de cele de dincoace, unde între satul şi periferia oraşului cu care se megieşeşte, nu e aproape nici o deosebire. Chiar şi electricitatea le leagă Aici e toată strădania noastră din viitor.

SATU-MARE

E departe, departe, spre colţul nord-vestic al ţării, unde Someşul curge în voie în şesul neted, prevestitorul întinsei câmpii mocirloase dinspre Tisa. Munţii Ţibleşului au rămas în urmă, abia zărindu-se ca un abur ceva mai des, la marginea orizontului, iar munţii mai mărunţi ai Bicului închid zarea către sud-est. Spre apus nimic nu stă în calea ochiului, decât pâlcurile de păduri plantate, unite într'o dungă albăstrie, care încondeiază ceaţa depărtării.

Cum am ieşit din gară, am simţit o bucurie cam răutăcioasă, mărturisesc. În sfârşit şi într'un oraş de dincolo de Carpaţi e noroi pe străzi, datorit, e dreptul, prafului de şes şi lipsei de scurgere a apelor.

Oraşul e pe un loc ca'n palmă. In cuprinsul lui nu e nici un dâmb, nici o movilă măcar cât Dealul Mitropoliei, de unde să te bucuri de o perspectivă oarecare.

Nu-ţi poţi da seamă de întinderea şi aşezarea oraşului decât din turnul pompierilor, aşa de înalt şi subţirel, încât sus, pe platformă, simţi oscilaţiunile produse de vânt. Oraşul e în adevăr mare, fără a fi sat. E clădit în voie. Străzile sunt largi, iar grădini se află mai la fiecare casă. Pe Bulevardul Ferdinand crezi că te afli pe Bulevardul Alexandru-cel-Bun din Chişinău.

Miezul oraşului e în preajma nelipsitei pieţe, în care ar încăpea un orăşel întreg din apus. De jur împrejurul ei se ţin ziduri de case, cu magazinele principale. Aici e şi otelul cel mai de seamă, modern,curat, cu frumoasă cafenea dedesupt.

Tot aici, în latura dinspre răsărit e şi monumentala biserică papistaşă, cu fronton larg, susţinut de coloane masive, cu o cupolă înaltă şi largă cât ţine corpul bisericei. De altfel în Satu-Mare sunt mai multe biserici de cât ori unde, nu numai din cauza confesiunilor diferite, dar şi din faptul, că, mai de demult, oraşul era format din două orăşele, despărţite printr'un crac al Someşului, azi complect secat. Deoparte era Satu-Mare, de alta Nemeti, cu câte o biserică mai pentru fiecare confesiune. De aceia de sus, din turnul de observaţie, răsar printre clădirile, mai nici una monumentală, turnurile bisericilor în tot largul oraşului. Mai toate sunt mari, împunătoare ; numai biata biserică greco-

catolică stă pitulată în umbra câtorva arbori, lângă palatul episcopal. Atât de departe ajunsese puterea de desnaţionalizare, încât în lăuntrul ei nu răsuna glas românesc, fiind silit preotul să ţină predica în ungureşte, din care cauză şi azi sunt români care, potrivit tradiţiei, păşesc mai repede la biserica vecină romano-catolică spre a asculta predica. E unul din dureroasele semne al înstrăinării silite; totodată însă arată cât dela timp a venit desrobirea, pentru acest colţ de ţară.

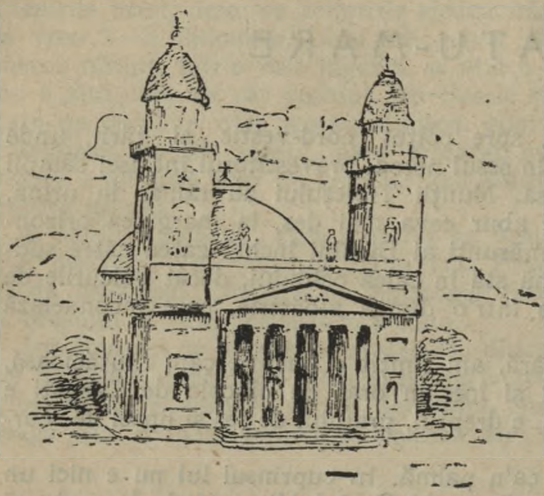

Biserica româno-catolică.

Printre clădirile mai răsărite, demnă de pomenit este acea a liceului de lângă biserica iesuiţilor. E un palat nou, pus la colţ de stradă, cu săli lăuntrice luminoase. Frumoasă e sala de gimnastică, deşi din pricina unei simple ţevi, baia alipită ei nu funcţionează. Frumoasă, dar prea încărcată, e şi sala de festivităţi, precum şi biblioteca, în bună parte împrospătată cu cărţi româneşti prin tragerea de inimă a actualului bibliotecar.

Un singur lucru aş avea de observat. In loc ca numele liceului „M. Eminescu" să fie scris mărunt, abia vizibil, la intrarea dintr'o coastă a clădirii, ca şi când s'ar arătà prin aceasta o sfială, trebuia pus cu litere cât de mari pe frontul imposant dela colţul dintre cele 2 străzi, căci cu numele marelui nostru poet ne putem făli ori unde.

Şcoli mai sunt dar mai toate în localuri de împrumut.

E interesantă odisea şcoalei normale de băeţi. Găzduită la început într'un local de şcoală primară, numai datorită hotărârei directorului, a fost mutată cu sila în clădirea actuală, tot neîndestulătoare. In loc de sprijin din partea celor în drept, şcoala fu ameninţată cu evacuarea în folosul uneia maghiare. Nici azi nu se ştie a cui e clădirea. Ministerul de instrucţie se căsneşte să-o ia în stăpânire dela Casa Muncei C. F. R., care nu se dă. Principalul e că reparaţiunile temeinice, necesare, nu se fac, fiind doi pretinşi stăpâni, decì nici unul nu vrea să cheltuiască pentru îmbunătăţiri.

Aici, la graniţa apusană, într'un mediu neprielnic de biruit,

şcoalei normale ar trebui să i se deie toată desvoltarea şi sprijinul datorit unei instituţiuni cu menire atât de importantă.

Frumoasă e şi şcoala de meserii. Acestor soiuri de instituţiuni, li s'au dat aceaşi importanţă aproape, ca şi şcolilor teoretice. In vechiul regat cel mult şcoala superioară de meserii din Iaşi, poate sta alături ca clădire, cu cea din Satu-Mare, deşì aici nu e decât o singură secţie mai desvoltată, acea a tâmplăriei. Din partea materialului didactic şi înzestrări nici nu poate fi comparaţie între şcoalele de meserii din Ardeal şi cele din Vechiul Regat. Din cauza aceasta urmele şcoalii se simt. Satu-Mare e vestit prin confecţionarea de mobile atât în şcoala de meserii cât şi în atelierele particulare.

Şcoli sunt, biserici multe sunt. Nu lipsesc nici sinagogi destul de mari şi frumoase, căci evreii au aici unul din cuiburile lor etnografice importante.

Fiind în şes, oraşul se întinde în libertate. Clima de stepă nu prea se simte, căci e îmblânzită pe cât se poate cu umbra pomilor din fiecare curte şi mai cu seamă cu grădinele mari dela periferii, care-l încadrează într'o zonă de puternică verdeaţă. Parcul Roma, din preajma gării, e mare, cu plopi stufoşi. Mai ales spre partea apuseană a oraşului, cartierul vilelor e ca o pădure întinsă care porneşte din oraş şi se continuă cu arborii din lunca Someşului.

Oricât ar fi de mare arşiţa verii, la câţiva paşi de piaţă, dai de umbra arborilor, de verdele semănăturilor şi de răcoreala apei.

Satu-Mare e un însemnat centru industrial şi pe vremuri important nod economic. Face parte doar din cununa oraşelor care înconjura imensa pustă roditoare. Din trei părţi sunt numai fabrici: mori, fabrici de ţigle de porţelan; un abator sistematic. Hornurile răsar pretutindeni ca nişte stâlpi înalţi din mijlocul arborilor dela periferie.

E o înfăţişare cu totul deosebită de acea reprodusă pe o stampă din 1672, văzută în muzeul din Baia-Mare, când şi Satu-Mare era o fortăreaţă. Nici urmă de ziduri nu s'a mai păstrat. Locul lor, e grădini şi ogoare.

In apropiere de Debreţin, era aşezat în plină revărsare a valurilor ungureşti către intrarea Someşului. Deşì capitala judeţului e la Careii-Mari — rămăşiţele păstrate ale voinţii contelui Karolyi — totuşì în Satu-Mare erà concentrarea culturală şi de propagandă ungurească. A rămas aproape neschimbat.

De o viaţă culturală românească prea puţin se poate pomeni. Sunt încercări lăudabile, daf cu prea puţină extensitate.

In afara şcolilor, nimic, absolut nimic, decât nenorocita lepră politică. Nu e de mirare atunci că în Satu-Mare, mai mult decât ori unde, chiar exteriorizarea vieţii de ieri a rămas aproape intactă. Ce se poate spune mai mult, dacă pe unde calcă zilnic una din căpiteniile autorităţilor superioare administrative, stă încă

scris cu sclipitoare literare aurite, pe o uşă dela capătul scărilor din otelul cel mai mare, cuvântul vechiu Iroda, adică birou. Nu te miră atunci că pe străzile principale emblemele vechi sunt încă păstrate. Pe frontispi-iul clădirii unei societăţi muzicale, din apropierea şcoalei normale, se pot ceti, cuvintele: Enek es Zene. Nici o traducere românească nu le însoţeşte.

Alăturea de una din cele 6 sinagoge, pe frontispiciul unui palat, stă în litere de o şchioapă, adevărată sfidare a vremurilor schimbate, vechea emblemă: Szatmari Iakarékpénztàregyesulet, pe când traducerea: Casa de păstrare, banca economică şi populară, abia se poate zărì pe o tablă de lângă intrare.

Pare că auzi pe cei din lăuntru: „Nici nu vrem să ştim de schimbare; trăim tot vremurile de ieri, pe care le dorim şi le aşteptăm". Şi administraţia le spune: amin!

Limba română este atât de schilodită, încât *simţi* batjocura. De pe lista de bucate a celui mai de seamă restaurant spicuesc: Pepinya galbe; castravete moret; Salat ardé; Dovoleti cu carne, etc., etc.

Nu e de mirare atunci că statuia Ungariei, privind sfidătoare spre răsărit, este încă păstrată în curtea unei însemnate instituţiuni culturale.

Se va spune: simple forme. E adevărat. Dar sunt forme cu multă însemnătate, căci evocă intens o eră de sfâşietoare dureri etnice. Şi ca dovadă că au importanţa lor, e că în statul vecin cehoslovac, într'un orăşel cu populaţiune curat românească, nici măcar numirile străzilor nu le-am găsit şi în limba română, ci numai în cea ruteană şi cehă.

De altfel e sentimentul tuturor aceasta. Intr'un articol de fond din ziarul „Patria", am cetit tocmai când eram în Satu-Mare, următoarele: „Până mai este timp, toţi au datoria să lucreze în vederea romanizării oraşelor nu cu ură, dar cu conştiinţă şi puţin egoism naţional".

SF. GHEORGHE

Ceiace face frumuseţea plastică a ţării noastre sunt contrastele de forme. Nu există monotonie nici chiar în Bărăgan, cu toată aparenţa superficialei priviri. Nicăeri însă acest contrast nu e mai bătător la ochi ca în judeţul Trei-Scaune. Şes ca'n palmă, deal cu ghebul netezit şi munte cu semeţe stânci, se împreună într'o armonie fascinantă. Formele se schimbă la tot colţul iar coloritul e altul în fiecare clipă ca şi în fiecare anotimp.

Oraşul Sf. Gheorghe, capitala judeţului Trei-Scaune, este aşezat în mijlocul acestei scenerii. E unul din centrele cele mai de seamă, dacă nu cel mai însemnat, din Săcuime.

Intre acest oraş şi Braşovul din Ţara Bârsei, cu elemente etnice deosebite, nu este asemănare de şi numai câţiva zeci de kilometri le despart. Braşovul e oraş cu bastioane şi domuri, cu case strânse grămadă ; Sf. Gheorghe mai poartă încă, de şi ştearsă, pecetea formei primitive, patriarhală.

Piaţa largă, spaţioasă este neîngrijită ; vântul răscoleşte din ea suluri de praf ca şi în stepă. Un şir de castani stufoşi o umbreşte într'o coastă, un parc de arbori deşì spre apus. De jur împrejur, un pătrat de case fără stil, ziduri simple cu rânduri de ferestre, o împrejmueşte din toate părţile. Aici e prefectura, aici liceul secuesc închis ermetic pentru limba românească, aici şcoala medie în acelaş local cu poliţia, cafeneaua nelipsită şi sala de teatru cu prea pretenţioase stucaturi, dragă doamne aurite.

Nimic cu gust ; nici o clădire nu te opreşte în loc.

Biserica reformată, mai veche, cu zid gros prin prejur, e la marginea oraşului, pe un dâmb, despărţit prin o vâlcea de altul pe care s'a înălţat mai de curând modestă, biserica românească. Cea dintâi e singura parte mai romantică, prin turnul asemănător cu al bisericilor noastre, prin corpul principal acoperit cu olane ruginii.

Partea nouă a oraşului, cu câteva vile mai cochete, e în spre drumul ce vine dela Braşov. Aici e şcoala militară, aici fabrica de pânză, şi mai ales importanta fabrică de ţigări, cu maşinării numeroase, una din cele mai mari fabrici de asemenea natură din ţară. Peste drum, în umbră de copaci, sunt : şcoala normală de fete, Muzeul secuesc şi templul catolic.

Acesta e simplu, micuţ, fără pretenţiuni arhitecturale.

In schimb, cele două dintăi sunt impozante prin stilul lor, sclipitoare prin smalţul acoperişului, ori a medalioanelor ornamentale.

Şcoala normală de fete, cu două corpuri la fel, cu o grădină sistematică, este o clădire spaţioasă, făcută fără sgârcenie, nici de încăperi, nici de marmoră ori mozaic. Nu lipseşte nimic din ceeace trebue pentru o şcoală de importanţa ei: material didactic din belşug şi variat, mobilier solid şi modern, sală de gimnastică încăpătoare, clase luminoase. Totul e în unison anume potrivit pentru o şcoală normală de fete.

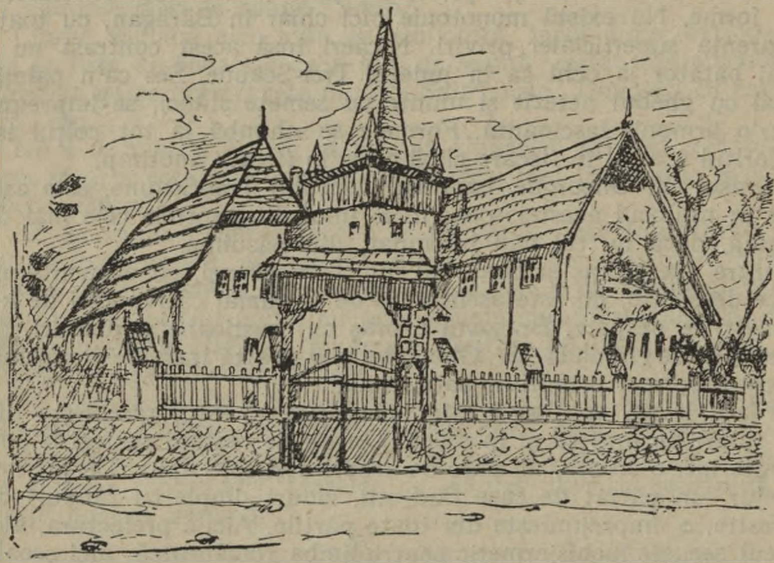

Muzeul regional.

Deosebită menţiune merită muzeul. O clădire potrivită ca dimensiune, originală ca stil, conţine un bogat material regional. Dela vechi urme preistorice găsite în ţara Secuilor, până la ultimul zimbru împuşcat în aceeaşi regiune, dela fluerul şi buciumul ciobanului până la scoarţa gospodinei, tot ce e legat de strânsul ţinut secuesc, este metodic orânduit şi cu sfinţenie păstrat. Inceputul muzeului îl formează donaţia din 1873 a unei bogătaşe, conştientă de legătura cu poporul ei. O mică bibliotecă dar înzestrată cu toată technica apărărei moderne a cărţilor, e interesantă şi prin vechile cărţi care cuprinde. Alăturea e o frumoasă sală de conferinţe cu tablourile sprijinitorilor şi donatorilor principali. Toate împlinesc menirea culturală a instituţiunei, templu de păstrare vie a conştiinţei naţionale, demnă de imitat.

Incolo casele, acoperite care cu ţigle, care cu şindrilă, ceeace în oraşele săseşti rar se vede, sunt simple, cu ogrăzi mai largi, cu grădini de zarzavaturi alăturea.

Dacă oraşul în sine, aşezat pe drumul mare dintre Braşov şi Ciucuri, nu e distinct prin nimic mai de samă, în schimb cadrul natural în care e aşezat e fermecător.

De pe capătul de deal ce se ridică în preajma nordică a lui, te bucuri de priveliştea cea mai încântătoare pe care aşa de lesne o poate avea oricine.

Timpul fuge în faţa ei, ca şi norii pe cerul larg deschis; gândurile se liniştesc în mijlocul liniştei ce te învăluie.

Oraşul e pe ultimele coaste ale munţilor Barotului. Pâlcuri de brazi sădiţi, sunt pete aproape negri pe fondul fagului, cu mugurii de curând crăpaţi. Casele cu acoperişul roş, dau variaţie fondului. Ele se scoboară spre şes, uniforme. Ici şi colo un turnuleţ de biserică, turlele sinagogei sau hornurile fabricilor, sunt mai răsărite. Pe urmă, una câte una, casele se desprind, înconjurate de grădini, spre lunca Oltului, ascuns după gardul de sălcii cu frunzele plăpânde.

Despicătura râului sbuciumat, spre nord, lasă să se vadă un munte izolat, depărtat, din ţinutul Ciucului. De sub el porneşte continuarea Arghitei. Un vârf mai ridicat, puţin stâncos, de 1217 m., arată cam unde vine Tuşnadul. Din el se lasă culmi tot mai domoale, cu tonul roşcat al fagului gata să învie, cu pete mai verzi ale aninului; peste ele ca nişte năluce, umbra norilor se preumblă, în forme nehotărâte, schimbătoare.

Pe urmă vine zidul Carpaţilor, din Oituz şi până'n Bucegi. Intreaga îndoitură din dreptul Putnei, o vezi în întregime. Nodurile mai ridicate sunt însemnate cu pete de omăt; cele mai scunde îl au păstrat numai în viroage, dâre albe pe coasta munţilor. Cele mai înalte, Siriu, Ciucas din dreptul Buzăului, au omătul şi pe creştet. Bucegii mai semeţi nu şi-au lepădat scufia de iarnă. Intre ei, culmile mai joase par mohorâte, aspre, în preajma primenirii de vară. Orizontul e închis de jur împrejur de zidurile de piatră, încadrând şesul neted împărţit în două de creasta Arghitei. O parte întovărăşeşte Oltul, cealaltă mai largă se ţine de Carpaţi.

Peste tot se aşterne mozaicul de primăvară. Ici pârloaga nerăsturnată, dincolo brasda neagră proaspăt răscolită de plug, alăturea de verdele plin de viaţă al trifoiului ori ogoarele de grâu în care nu se mai vede cioara, cum scrie la pravila agricultorului. Lângă Olt, printre sălciile resleţe, pajiştea este stropită cu auriul păpădiei în plină desfăşurare.

Şoselele ce duc spre Ciuc, ori spre Satul Crişului, stau asvârlite ca nişte suluri de pânză albă, legând satele cu case compacte, acoperite cu ţigle, ce înviorează pitorescul. Alte sate stau acăţate de coastele colinilor, într'o vălcea, ori le împrejmuesc la îmbinarea lor cu şesul.

Din ogorul de grâu se înalță cântând ciocârlia; îi urmărești sborul până ce începe să se urce în spirale. Pe urmă se mistuie în adâncul albastrului luminos. Nu-i auzi decât trilurile tot mai repezi, mai variate decât ale privighitoarei. E cântăreața soarelui și a speranței răsfrântă de el peste întreg pământul. De odată a amuțit, pare că a dispărut. Alta îi ia locul, încât imnul de slavă nu se isprăvește.

Rămâi pironit. Liniștea ce te înconjoară îți adoarme voința; aburul cald ieșit din sudoarea ogoarelor te moleșește; panorama munților de după pânza de ceață alburie te ademenește spre închinare. De geaba îți vestesc sunetele clopotelor din satele depărtate că e miezul zilei. Nu te înduri să părăsești altarul de frumusețe în care te găsești.

Totul se contopește. Cer și pământ e una. Verdele pajiștei trece în acel mai șters al colinelor; rugineala pădurilor de fag se ține una cu a stâncelor, iar norii ce fug dealungul crestelor de munți par bucăți rupte din îmbrăcămintea de omăt, suptă de furnalul de sus, care albește albastrul bolții.

Te lași pe iarbă; fluturele îți fâlfâie pe la urechi, cărăbușul de aramă, zănatec, îți intră în ochi. Ești copilul fericit din tabloul lui Lenbach.

Plaiuri românești! Cât farmec cuprindeți în voi! Cât de frumoase sunteți, dar și cât de puțin prețuite de cei care trăesc îu mijlocul vostru.

Belșugul vă este darul, variația vă este ademenirea. Glasul vostru însă e împrăștiat de vânt. Nu-l aud decât prea puțini, de și toți ar trebui să vi se închine.

SIBIU

Când vii dinspre Copşa-mică, Sibiul întins pe şesul Ţibinului, e ascuns într'un val de verdeaţă, având drept cadru depărtat zidul Carpaţilor abea conturat din ceaţă. Ca o suliţă, deasupra tuturor clădirilor, se înalţă la 73 m., turnul bisericei luterane. Lângă el se vede alt stâlp mai scund, prismă patratică terminată cu o boambă, aducând aminte de multe clopotniţe de dincoace de Carpaţi; este Turnul sfatului.

Mai încolo, spre răsărit, se ivesc şi cele două turnuri subţiri, ca nişte minarete, ale Mitropoliei ortodoxe. Sunt trei puncte de orientare ce se zăresc din toate părţile oraşului, nu numai din depărtare; glăsuesc despre vechimea cetăţei vestite, despre origina ei săsească dar şi despre populaţiunea românească în mijlocul căreia este aşezată.

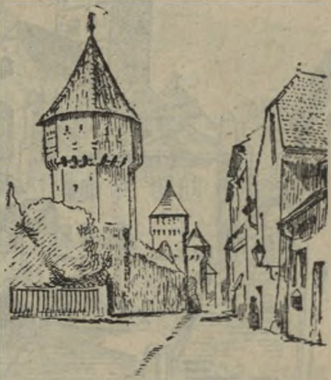

Bastioanele vechii cetăţi.

Strada gării te duce în inima oraşului. O piaţă largă, împrejmuită cu ziduri de case, străjuită de Turnul Oraşului, păzită de Sf. Nepomuk, e cel dintâi popas. Pustie în zilele obişnuite, e furnicar în zilele de iarmaroc.

Dintre clădirile ce o înconjură Muzeul Bruckenthal, îţi atrage dintr'odată privirea. In stil baroc, cu acoperişul înalt, ca trei largi trepte, pare că e strămutat din vechea capitală a Austriei de pe vremea Mariei-Tereza. Un om de bine, un străin care însă ţinù la locurile peste care a guvernat o vreme, lăsă comunităţii sale o bibliotecă însemnată şi numeroase tablouri, în bună parte copii, o atracţie vrednică de văzut a Sibiului.

Pe sub portalul Turnului, bătrân de vreo două secole, o altă piaţă îngustă, îndoită, azi Piaţa Prinţului Carol, te opreşte în loc, dar prea puţin, căci turnul înalt al bisericei evanghelice, te ademeneşte să păşeşti mai departe. Monumentul impune. E ca un bastion ce pare format din clădiri adăugite una lângă alta, a căror faţade înguste, înalte, sunt terminate cu o faţă triunghiulară.

Din mijlocul lor se înnalţă turnul sfârşit cu o piramidă lungă, ascuţită, acoperită cu ţigle variat smălţuite, ce strălucesc irizant în bătaia soarelui. La baza ei patru turnuleţe, miniatura celui mare, te face să te gândeşti la domurile gotice din apus. Sarcofage, statui cât omul, împodobesc lăuntrul. Sunt mormintele notabilităţilor locale din veacul al 16-lea şi celelalte. Rătăcită printre ele, e şi lespedea sub care odihneşte de veci fiul lui Vlad Ţepeş.

Turnul bisericii reformate.

Cele trei pieţe formează centrul cetăţii, pe o terasă ceva mai râdicată. Zidurile ei au dispărut ; din pietrele vechi s'au înălţat şiraguri de case, aceleaşi în toate părţile, cu acoperiş de ţigle ruginii, străbătut de luminişurile în formă de ochi pe jumătate adormiţi, care te urmăresc în toate părţile.

Către nord, spre Oraşul-de-jos, duc străzi înguste, în scoborâş repede, pitoresc. Către miazăzi, spre Promenadă, altele domoale, îţi deschid perspectiva celor trei bastioane bine păstrate, rămase din împrejmuirea de odinioară a cetăţii. Aici e teatrul, cimitirul vechiu cu mormintele umbrite de sălcii plângătoare ; tot aici este şi muzeul sistematic, bogat, al societăţii transilvănene pentru St. Naturale. De activitatea ei se leagă nu numai cunoaşterea bogăţiilor naturale ale regiunii, dar şi frumuseţile munţilor din apropiere.

De jur împrejurul cetăţii sunt suburbiile cu caractere diferite. Cea din spre Ţibin e industrială, cea denspre Răşinari e partea vilelor cochete şi a multor instituţiuni de stat. Aceasta se termină, aproape fără întrerupere, în frumosul parc de arini, loc de recreaţie, liniştit şi bine întreţinut.

Intre miezul cetăţii şi regiunea din urmă, numai verdeaţă şi grădini, se află centrul instituţiunilor de cultură românească. De şi mai târziu întemeiat, nu este mai prejos nici în ce priveşte

mândria clădirilor, nici bogăţia decorului, ori însemnătatea colecţiunilor.

Cele două neamuri, de origini atât de deosebite, în atingere unul cu altul pe un petec restrâns de pământ, ţin să-şi arăte întreaga comoară a sufletului etnic. Unul, privilegiat, se mândreşte cu trecutul ocrotit, cu rodul muncii străbune, depărtate; cellalt, stânjenit în desvoltare, de şi în ţara lui, vrea să strângă la un loc chezăşia putinţei de propăşire în viitorul ce-i stă deschis înainte, potrivit însuşirilor alese cu care e înzestrat.

Turnul sfatului.

Credinţeistrăvechi, susţinătoare în vremurile de restrişte, i s'a râdicat monument de slavă. Mitropolia ortodoxă, pentru a cărei înălţare Şaguna a dat îndemnul, începând strângerea fondurilor, e una din podoabele arhitecturale ale ţării întregi. In plină lumină strălucesc zidurile ei, cu dungile de cărămidă aparentă. Cupola centrală, largă, impozantă, înconjurată de altele mai mărunte, cele două turnuri svelte, ca şi turnuleţele trunchiate de pe delături, îţi aduc aminte, fără să vreai, de Sfânta Sofia din Constantinopol. Lăuntrul, vast, subjugă prin lumina deplină ce străbate din afară, scoţând în relief frumuseţea picturilor, a chenarelor cu motive româneşti şi a catapetesmei bogate.

In apropiere se află palatul ,,Albinei'' cea mai puternică instituţie financiară românească din Transilvania, Seminarul Andreian, izvor de atâtea energii naţionale, ca şi palatul nou, măreţ, al Asociaţiunii, cel mai sistematic aşezământ de răspândire a culturii româneşti. Lăuntrul acestui palat este ocupat de o bogată bibliotecă dar mai ales de un interesant Muzeu. Aici se păstrează cu sfinţenie tot ce aminteşte suferinţa unui popor care nu s'a lăsat doborât de valurile duşmănoase ca şi semnele netăgăduitului simţimânt artistic desvăluit prin cusuturile ori crestăturile măestrite, operă delicată a mânelor bătătorite de sapă şi coarnele plugului.

Vechiu centru săsesc, întemeiat încă din veacul al 12-lea, Sibiul a devenit în ultimul timp, datorită în special marelui Şaguna, aproape cel mai însemnat centru de cultură românească. Din şcolile sibiene, începând cu liceul unde a învăţat Gh. Lazăr, au

ieșit propagandiști tenaci ai credinței ortodoxe și ai limbei strămoșești.

Scaunul mitropoliei greco-orientale, devine citadela de luptă împotriva tendinții catolicismului de a desbina frate de frate. In jurul blsericei și a școlilor s'au grupat instituțiuni economice, menite a arătà vrednicia neamului și pe acest teren. De aceia acest oraș a fost ales și ca sediu, la început, al Consiliului dirigent.

Stradă veche.

Față de Cluj, are superioritatea tradiției din trecutul viforos.

Așezat în valea largă a Țibinului, la capătul drumului de pe Olt, în jurul Sibiului mult sânge s'a vărsat. Aici, în apropiere, este Șelimbărul, punct atât de însemnat în înaintarea vijelioasă a lui Mihai, în inima Ardealului, In jurul lui sunt grupate comune mari românești, vestite prin gospodăroasa lor așezare, ca și prin revărsarea plinului dincolo de plaiurile muntoase. Peste vale este Gusterița; despărțit numai prin întinsa Dumbravă, este satul Rășinari, pe când mai spre apus e vestitul Săliște.

Din ele și altele la fel se revarsă în zilele de târg armata băștinașilor pe străzile cu aspect mai mult străin.

Vecinătatea munților fac din acest oraș, un centru de excursiune. Când zarea este liniștită în apusul de soare al unei zile senine, stau de strajă vârfurile mândre atât din dreapta cât și din stânga Oltului, a cărui cale se vede ca o curmătură adâncă în creasta muntoasă altfel continuă. Din Tatarul și până'n Negoiul țuguiat, coastele munților, trandafirii în bătaia soarelui dela asfințit, se înșiră într'o panoramă măreață. Sibiul este astfel la noi ceiace Innsbruck e față de margenea Alpilor.

Curat, cu străzi largi, canalizate, luminate cu electricitate, având oteluri mari și confortabile, Sibiul servește vara nu numai ca punct de apropiere spre frumusețele carpatine dar și ca loc de liniștită recreație. Dacă n'ar fi puțin în zeliștea vânturilor

ar întrece chiar Brașovul, cu care e în concurență în ce privește desvoltarea industrială.

Oraș cu înfățișare străină după clădiri, după vitrina celor mai multe librării și după majoritatea locuitorilor lui, acum, dela unire din ce în ce își capătă mai pregnant tiparul adevărat, potrivit mediului în care a fost așezat.

Rătăcind prin liniștitele străzi din preajma Promenadei, sunt oprit locului, în strada Iernei (Winterg.) de o doină, șuerată cu atâta foc, încât părea venită din stâna de pe munte. Era maestrul ciubotar Parduț; lucrând își cânta cântecul neamului său. Ochii de pe acoperișul de țigle, pare că își deschideau, mirați, pleoapele.

Era cântecul strămoșesc vibrant, pătrunzător, care răsuna printre zidurile de case monotone prin uniformitatea lor. Era manifestarea dreptului de stăpânire și de îndreptare a trecutului.

Catedrala ortodoxă.

SIGHETUL-MARMAȚIEI

Ca o picătură de lacrimă în colțul ochiului, stă Maramureșul, spre partea de nord a țărei. Cuprins între ziduri de munți, singura poartă, a Tisei, dă în țară străină. E izolat cu totul acest cuib, de care se leagă legendara amintire a descălecatului Moldovei. Inchis din toate părțile, a păstrat un tipar arhaic. Când vezi pe urmașii celor cărora li s'a reînoit nobleța în veacul al 14-lea, te poartă gândul spre tabloul veacurilor depărtate; te socoți printre plăeșii lui Bogdan și Ștefan.

Satele lor, cu bisericile minunate de lemn, sunt stâni scoborâte de pe plaiuri muntoase și îngrămădite în îndoiturile văilor.

E izolat Maramureșul — n'are nici măcar o linie telegrafică directă; — tratatele de pace au tras dealungul lui o adâncă dâră de durere. Era o scenă de tragedie epică, când bătrânul preot din A., rămas dincolo, s'a despărțit de fiii săi care trăesc dincoace de Tisa. „De ce ne-ați lăsat aici"? oftă el adânc, cu glasul tremurând. „Dumnezeu știe dacă ne vom mai vedea". Era suspinul atâtora de lângă el, pin satele vecine, dintr'o regiune întreagă, lăsată, prin recea chibzuire dela masa verde, în țară străină.

In această zonă de tristă izolare, Sighetul-Marmației mi-a apărut și mai trist, deși cu atâta dor pășeam spre el!

E chiar la graniță. Tisa aici e îngustă, așa încât seara ultimele lumini din Sighet se confundă cu cele din Slatina, rămasă în Cehoslovacia. Și ce împrejurimi domoale variate îl înconjură. Munții s'au tras ceva mai la oparte, așă încât numai dealurile împădurite vin până'n Tisa. Lunca-i e un covor de verdeață, presărat cu pâlcuri de pomi roditori, aburcați și pe coasta dealurilor. In luna lui Mai, aici trebue să fie un colț de raiu, sus cu norii trandafirii a florilor de meri, jos cu fluturașii de aur a păpădiilor în plină desfășurare, în pajiștea ca de smaragd.

Și totuși Sighetul Maramureșului românesc, nu e românesc. S'au îngrijit cei de ieri, să-i șteargă caracterul nemeșilor băștinași, care te întâmpină cu „Laude-se Domnul nostru IsusHristos", în loc de „Cu bine".

O statistică mai veche arată că din cei 30.000 de locuitori, 18.000 erau evrei, 4—5.000 ruteni, 2—3.000 unguri și numai 13% români. Azi proporțiile trebue să fie mai schimbate, deși nu trebue

de nesocotit că Sighetul e la granița spre Galiția, izvorul emigrărilor lesnicioase, pe cărări tăinuite de munți.

Orașul poartă caracterul etnicității covârșitoare; ceeace Sibiul e pentru sași, Sf. Gheorghe pentru secui, e Sighetul pentru evrei. In toate centrele orășenești din Ardeal ca și în Bucovina, sunt mulți evrei. Ii recunoști mai greu. S'au identificat cu cei în mijlocul cărora își duc viața. In Sighet, și-au păstrat neatinse portul și caracterul etnic. Și nu numai că nu caută să le schimbe ci dimpotrivă arăt zilnică tendință de a se afirma tot mai puternic, ca element distinct din amalgamul etnic minoritar, rămas nouă moștenire. Au societăți culturale deoparte, societăți de sport,

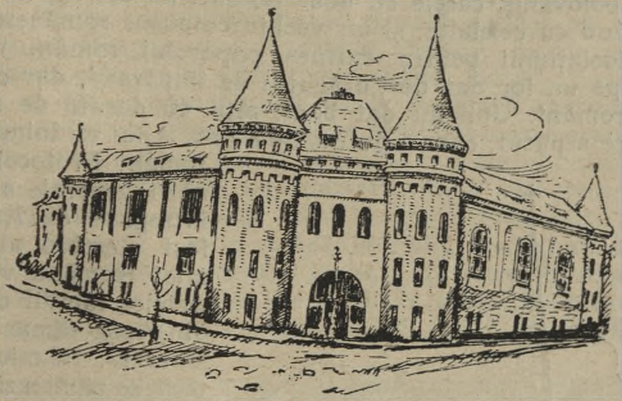

Palatul cultural.

arborează drapelul sionist și lipesc afișe tipărite cu caracterele atât de deosebite de cele latine.

Strânși în număr mare, pe o porțiune mică de teren, orașul nu le ajunge. S'au resfirat prin văile adânci, dându-se, în afară de comerț, și la lucrul pământului. Tablouri de seama aceluia văzut în apus de soare mai rar se întâlnește la noi: un evreu, cu poalele laibărului lung prins la brâu, ca și antereul unui preot, muncind la cosit, în tovărășia a două femei romånce, sclipind în împestrițătura frumoasă a portului național. Mi s'a spus, dar n'am văzut, că sunt evrei care prășesc, după cum alții s'au urcat până'n sălașul stânelor. E un tipic exemplu de adaptare antropogeografică, găsit în mozaicul populației noastre etnice.

Orașul capătă pecetia etnică a locuitorilor care se găsesc în mai mare număr. Nu vezi nici ordinea nici curățenia orașelor ardelene. In jurul pieței din preajma bisericei rutene e o forfotă veșnică, dugheni mici cu îngrămădiri de tot soiul de mărfuri, expuse și în gura pivnițelor, tărăbi vârâte și în gangul clădirilor.

E trist însă menținerea firmelor vechi. Nici măcar numele proprietarilor nu sunt schimbate; au păstrat haina lor de demult.

Sunt forme, desigur, dar care denotă o anumită stare de spirit față de noua stăpânire. Aceasta e partea dureroasă. Takarek es Hitelbank stă cu litere mari pe frontispiciul unei clădiri mai răsărite. Banca de economie și credit, e scris în litere șterse lângă intrare, pe când tăblița cu firma ruteneascǎ e mai nouă, mai vizibilă. Iacobovits Miklos Fuzeruzlete, a rămas deasupra unei prăvălii așa cum a fost pe vremuri. Dincolo de Tisa, în Slatina, așa ceva nu e îngăduit. Conștiința schimbării politice acolo e mai accentuată decât la noi.

Așa e în cartierul negustoriei zilnice. Mai încolo ceva, fața lucrurilor, se mai schimbă. In jurul pieții principale largă, pavată cu bolovăniș, casele cu două rânduri au alt aspect. Aici se află la rând cu celelalte, și un vechiu cuibușor românesc. E clădirea Asociațiunii pentru cultura poporului român, înființată în 1860 pe un loc dat de ,,drăguțul de împărat'', dar cu obolul bieților români. Unii au dat bani, alții 40 dorate de scânduri. Fiecare ce a putut, cum a putut, Ce a dat, a dat cu inimă de bun român. Protocolul adunării generale e scris în întregime de I. Mihaly, fost membru al Academiei Române vlăstar al nobilei familii de țărani din Apșa rămas în Cehoslovacia. In mica bibliotecă se păstrează timidul semn de solidaritate între românii de pretutindeni, cărți donate de G. Barițiu ori de I. Hodosiu. Acum de curând, în această clădire s'a instalat o mică librărie românească, o tipografie, începuturi slabe de înviere națională.

Biserică de lemn de pe Valea Izei.

Mai încolo de piață, în lungul unui bulevard destul de larg și umbros, e marea clădire a Prefecturei, alăturea de biserica reformată, îndeajuns de frumoasă. Pe urmă vine spitalul, iar în jur străzi liniștite, relativ curate, cu căsuțe modeste. Se numără pe degete care sunt ale românilor.

In acest cartier tihnit, se înalță ca un monolit în mijloc de bordeie, clădirea nouă a liceului, precum și mândrul Palat cultural,

care mi-a plăcut mai mult decât cel din Tg.-Murăș, deși nici comparație nu poate fi făcută în ce privesc dimensiunile și podoaba. E luminos, simplu, fără zorzoane, cum stă mai bine pentru un templu al culturii și în unison cu frumusețea blândă a naturii, din cadrul orașului. E păcat însă că e pustiu. Aici, tocmai aici, e datoria ministerului de instrucție, ca să intervie, să-i dea ceva suflet.

In schimb, viața întreagă culturală, adevărat românească, nădejdea zilei de mâne, s'a concentrat în școala normală, găzduită într'o clădire veche și puțin proprie scopului. Ce dovadă de conștiință și mândrie națională ar fi fost, dacă aici, pe șesul Tisei, în inima unei populațiuni rămasă aceiași ca pe vremea legendarului Dragoș, s'ar fi ridicat mândru palat pentru propovăduitorii culturii în părțile de graniță. Noroc că un însuflețit director, a dat școalei deplină viață. Pe lângă activitatea-i școlară, are meritul de a fi adunat și un sâmbure foarte prețios, pentru un muzeu etnografic al cărui loc însă e în Palatul cultural.

Incolo, orașul în sine, nu prezintă nimic mai deosebit. Biserica greco-catolică, românii fiind în majoritate uniți, mai mică decât cea ruteană, e pe o stradă laterală, modest monument de rugă, căruia și catapeteasma îi lipsește. Imitarea formei de slujbă catolică e atât de departe dusă, încât chiar răspunsurile la leturghie nu mai aduc aminte de vechea slujbă ortodoxă, din care s'a despărțit.

Dacă nu vezi decât orașul, îl părăsești cu o amară tristeță. Realitatea este atât de departe de ceia ce-ți închipuiai despre capitala Maramureșului, încât deosebirea îți strânge inima.

E deajuns însă să apuci pe drumul Izei sau spre Săpânța, să te urci pe dealurile de unde se desfășoară panorama svițeriană cu Gutinul care-și ițește creasta peste Salavan sau cu Pietrosul dinspre Borșa cu cele două gurguie din vârf, să intri în casa lui Gheorghe Pop a lui Ion lui Ion lui Petre lui Mirdă, lungă înșirare de strămoși, sub care se deosebește locuitor de locuitor, să te închini în bisericuțele de lemn vechi și de 600 de ani, așezate pe coastă de deal, pentru ca impresia rea a orașului să se șteargă cu totul.

Te simți în țara ta, în mijlocul neamului tău, deși despărțit de atâta amar de vreme. Te cuprinde fără să vrei mândria că ești român și că ai o țară, cum nu se găsesc multe sub soare.

SIGHIȘOARA

Când vii cu trenul dinspre Hașfalău, pe Târnava-Mare, la un moment dat, ți se prezintă una din cele mai neuitate priveliști. Nu crezi ochilor; socotiți că ești în fața lentilelor dintr'un panopticum, unde-ți trec pe dinainte chipuri stereoscopice din alte lumi.

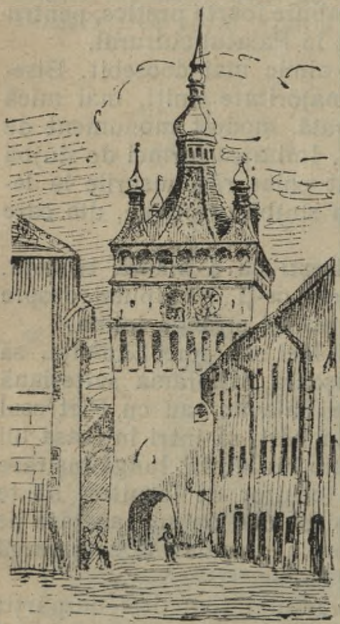

Turnul Ceasornicului.

Pe un dâmb central, o îngrămădire de case polichrome. Roșul și gălbiul predomină. Turnuri, turnulețe, bastioane, ziduri groase sunt amestecate deavalma cu arbori stufoși. De jur împrejur, în vale, altă năvală de case, iar totul încins de un brâu de dealuri înverzite, presărate cu petele mai deschise, ale vilelor.

E o clipă de vis. Pornit la amiază din Predeal, după ce ai străbătut ciudata cotitură a Oltului, care te vâră în inima Munților Perșani, printre ziduri de bazalt, te pomenești în valea largă a Homorodului. Alte perspective, alte aspecte. Din ceața serii lăsată spre apus, răsare silueta cetății Cohalm, înălțată pe vârf de stâncă; trenul te duce pe lângă biserica-cetate din Homorod, pentru ca să te vâre printre dealurile numai livezi și porumbiști dinspre Târnava-Mare. Peste tot hărnicie și gospodărie orânduită, în jurul fântânelor cu cumpănă înaltă, ca și dincolo de Carpați. După tunelul dela Artrița ai intrat pe valea Târnavei-Mari, largă, primitoare, aurită cu snopurile de grâu neridicate. Valea începe să se strâmteze. Lumina ce o scălda, de și spre amurg, tot slăbește sub umbra pădurilor dese. Purpurul apusului se restrânge ca o tivitură la marginea conturului dealurilor, iar între ele cortina argintie a sării se lasă domol. In asemenea cadru îți

apare deodată Sighişoara, în îmbrăcămintea ei bătătoare la ochi ca un burg alpin, pe plaiurile româneşti. Ce ţară plină de fermecătoare colţuri, e România noastră de azi!

Pentru ca să trăeşti în unul din acele oraşe medievale cu care e plină valea Rinului, îţi trebuesc numai câteva ceasuri dela Bucureşti. Il afli mai bine şi mai întreg păstrat decât oriunde ca şi când dealurile s'au deschis în faţa ta, spre a-ţi arăta oraşul aşa cum era acum sute de ani în urmă şi pe care l'au apărat de distrugere. Doar numai apa din jurul zidurilor a fost suptă.

Insăşi natura a dat prilej omului să poată zidi cetatea. Târnava-Mare, aice, odată şi-a încolăcit drumul lăsând în mijloc o grădiste. Pe urmă şi-a luat de samă şi şi-a ales drumul cel mai drept.

Pe Grădişte omul a cărat piatră şi a durat cetatea. E partea cea mai frumoasă şi mai pitorească din oraş. Zidurile sunt încă intacte, groase, acoperite de muschi. Din înălţimea unora se prinde vechimea lor. La început erau joase, din piatră, atâta cât trebuia arcaşului ca să se adăpostească. Pe urmă au venit armele de foc; zidurile au fost înălţate, cu fereastre înguste pentru sineţe. La colţuri, sau la punctele mai strategice se rădică bastioane. Fiecare erà apărat de o breaslă. Erau turnurile ferarilor, a croitorilor, a ciubatarilor. Unele au fost dărâmate; cele mai multe au rămas în picioare, ba încă sunt şi azi locuite. Interiorul zidului e vechea cetate. Ca să nu o părăsească, fiind greu de trăit sus pe deal, s'au luat straşnice măsuri. Aşa se explică cum de a rămas încă vie, cetatea de odinioară. In afara zidurilor omul a sădit o pădure deasă de arbori rămuroşi. Zade mândre ca aice, nici pe vârf de munte nu mi-a fost dat să văd.

Puţine porţi sunt tăiate în zid. Cea mai principală e aceea care trece pe sub turnul ceasornicului, monumental, ale cărui încăperi sunt transformate într'un frumos şi interesant muzeu regional. Pe urmă vine labirintul străzilor înguste, mărginite cu case vechi, oblonite la ferestre, cu intrarea tăinuită.

Aici pe Grădişte, s'a îngrămădit întreaga viaţă de odinioară a burgului. Aice e Biserica veche, din veacul al 15-lea, la început catolică, având interiorul gotic, înconjurată de cimitirul numai sălcii plângătoare, pletoase. Ca un simbol al vremii, mai sus de ea este înălţată frumoasa clădire a liceului săsesc, spre care duce un şir de 170 de trepte, sub un coridor acoperit. Tot aice, între ziduri, este catedrala, iar mai în jos prefectura; în faţa acesteia, la marginea cetăţii, cu privire spre valea Târnavei, se înălţa statuia lui Petofi, căzut se crede, în apropiere, în una din ultimele lupte dintre armata lui Bem şi cea rusească, chemată de austriaci să astâmpere revolta din 1848. Din statuie n'a rămas decât soclul, pe care se poate ceti în felurite limbi, cam aceiaşi ideie:

Libertate şi dragoste
Acestea 'mi trebue mie.

Cetatea e străină. Strănepoţii celor ce au clădit'o, o stăpânesc şi azi pe dea 'ntregul. E o insulă etnică compactă în mijlocul plaiurilor româneşti. Sunt mândri de dânsa, şi cinstesc, cum se cuvine, pe înaintaşii lor care s'au distins prin ceva. Pe păretele unei case vechi din faţa bisericei catolice, o placă de marmură îţi atrage privirea. Pe dânsa stau săpate, bine înţeles în nemţeşte, cuvintele: „Aice e locuinţa lui Georgius Krauss notarul oraşului Sighişoara şi autorul Cronicei Transilvaniei din vremea sa, 1607—1679".

Cei ce-şi cinstesc oamenii lor de samă, se cinstesc pe dânşii şi naţia lor întreagă!

De jur împrejurul cetăţii, în vechea albie părăsită a Târnavei, se întinde oraşul nou, case una lângă alta, în lungul câtorva străzi principale, care se dau după configuraţiunea terenului.

Cât de neînsemnat ca număr de locuitori e Sighişoara, capitala judeţului Târnava-Mare, înainte de răsboi numărând abea vreo 10.000 de suflete, pe atâta de bine e îngrijită. Singurul cusur e lipsa de canalizare, simţit mai ales pe vremurile de mari călduri. Incolo există o baie sistematică, cu basin de înot, un loc pentru sporturi, un parc cu frumoşi arbori în lungul Târnavei, peste care e aruncat un pod acoperit Oraşul, odată locul unor intense industrii mici, a început să fie centrul unei însemnate industrii mari. Sunt tăbăcarii, fabrici de ţesut, de spirt ori mori de abur, toate formând un cartier a parte pe malul Târnavei în preajma liniei de drum de fier.

Sunt şi români în Sighişoara, cam o treime din numărul total al locuitorilor. Ingrămădiţi în jurul bisericelor micuţe dinspre partea apusană a oraşului, casele lor se recunosc lesne, măcar că sunt clădite tot după moda săsească, prin crucea din triunghiul zidit al acoperişului sau dela capătul coamei.

De jur împrejurul oraşului orizontul e închis de dealuri împădurite ori având coastele acoperite cu vii şi ogoare. Numai prin cele două deschideri ale Târnavei se mai văd şi dealuri depărtate, unele din ele şiruri de ţugue caracteristice.

Peste tot, orăşelul este un loc de liniştită recreaţie de vară. Târnava îl răcoreşte chiar când în afara lui câmpul e dogorit. Pădurile din apropiere îl umbresc, de şi i-ar ajunge şi umbra stufoşilor paltini şi plopi, cari se găsesc din belşug chiar în lăuntrul zidurilor cetăţii.

Nu e izolat. Linia principală îl leagă de Braşov ca şi de Mediaş ori Blaj; o altă linie, ce trece chiar pe strada principală a oraşului, duce la Sibiu.

E adevărat un mărgăritar al. Transilvaniei, cum l'a numit un scriitor sas.

SIRET

Dacă ar vrea cineva să se convingă de ceiace stăpânitorii de ieri au putut săvârşi, într'un oraş odinioară curat românesc, n'are decât să se ostenească până'n Siret „cel mai vechiu oraş al Moldovei, ce întâlnim în documente".

Tot în Siret însă poate oricine să prindă şi spiritul nostru larg de toleranţă, câte odată putând fi luat şi drept lipsă a conştiinţii şi demnităţii naţionale, din partea celor puşi, nu se răsbune, dar să şteargă pe cât se poate, perfida nedreptate din trecut, săvârşită cu machiavelice mijloace.

Mărturisesc că deşi, pe cât am vizitat Bucovina, pretutindeni am întâlnit, afară de judeţele dinspre sud-vest, aceiaşi slăbiciune faţă de trecut, nicăeri trecutul nu mi s'a părut mai ostentativ păstrat ca în Siret. Nimic, dar absolut nimic schimbat, decât doar firmele, nu toate şi tăbliţele de străzi. Pe cât tactica vechii administraţii de a înstrăina un oraş din plină românime arată un plan hotărât urmărit, pe atâta păstrarea intactă, de 7 ani neschimbată, a stării de ieri, arată lipsa oricărui plan, la noi, de a readuce la matcă ce a fost înstrăinat samavolnic.

Oraşul Siret e aşezat pe malul drept al apei cu acelaş nume, peste drum de târguşorul Mihăileni, fost punct vamal. După cum vii din sus ori din jos, înfăţişarea oraşelului, acăţărat pe coasta trăgănată a malului, este cu totul alta. Din sus venind, nu vezi decât grădini şi case presărate printre ele. Ai zice un sat, ca şi celelalte frumoase sate din partea locului. Numai când vii dinspre Bucecea îţi dai seamă că ai în faţă o aşezare orăşănească, chiar capitală de judeţ. O mână de case, îndesate una'n alta e partea negustorească şi administrativă, în jurul bisericilor. In ea te duce şoseaua ce vine dinspre Cernăuţi, după ce ai trecut podul, cam şubred, peste apa lină ce curge printre ogoare mănoase.

Cum ai terminat de urcat, eşti în piaţa largă. Aici e prefectura, aici primăria, aici dughenile principale fără firme româneşti.

Nici măcar firmele toate nu sunt schimbate. Pe o tablă mare, la o clădire de 2 rânduri într'un stil pretenţios faţă de simplicitatea celorlalte clădiri, te isbeşte dureros scrisul: *Hotel Annahof*. Şi trebue de spus că e în faţa primăriei. Dealtfel şi chiar lângă ea poţi vedeà scris ca şi în vremurile de demult: Sparrkassa, gegrundet 1910, cu toate că era deajunsă traducerea românească de alăturea.

Și bisericile ortodoxe îți deșteaptă milă văzându-le părăsite, pare-că ar fi tolerate, azi ca și eri. Pe o ridicătură, aproape de piață, e biserica renovată, cochetă, greco-catolică ruteană. Nu poți străbate înăuntru, de plină ce e. Stau credincioșii și pe scările dela intrare. La capătul singurei străzi mai largi, cu pretenții de bulevard, se înalță curată și ea, templul catolic, la loc ridicat, în vază. Biata biserică ortodoxă, stă jos, pe loc lăsat, stingherită, deși e unul din cele mai vechi monumente, fiind zidit de Margareta-Mușata, mama lui Petru Mușat și a lui Roman, la sfârșitul veacului al XVI-lea. La început catolică, restaurată în diferite vremuri, servește până azi drept biserică ortodoxă cu hramul de Sf. Ion Botezătorul. Pare că anume e încercuită strâns în zăbrele de fier. E simbolul încercuirii sufletului românesc din trecut. Așa cum e lăsată acum, neîngrijită, amenințată să fie baricadată cu bărăci de lemn spre vânzare de mărunțișuri, este semnul lipsei de conștiință etnică. Au dreptul străinii să cate cu oarecare dispreț spre noi.

Cealaltă biserică veche, Sfta Troiță, la marginea orașului, deși acoperită din nou cu olane, în felul restaurării dela Mirăuți, prezintă înlăuntru o mizerie, care nici la o biserică de sat nu se găsește. Până și sfesnicele au rămas din lemn. E simbolul resignării. Aici măcar natura mai împrumută farmec deosebit, deși bate vântul a pustiu. Pajistea verde din jur, grădinița de pomi din spre partea altarului și mai ales sistemul vechiu al clopotniței, fără turn, ci numai niște ogive înguste, fiecare cu câte un clopot, te fac să te crezi undeva, la o mânăstire tăinuită dintr'o îndoitură de dealuri, cum așa de des se întâlnesc în Bucovina.

Nici școala nu e mai cătată! Școala românească într'un centru samavolnic înstrăinat trebue să se bucure de un anumit tratament atât în ce privește personalul cât și încăperea. Nici regionalism nici îngăduință nu încape, căci e nevoe de oameni hotărâți conștienți de menirea lor, care este de a lecuì repede o rană adâncă.

Din păcate singura școală înaltă, liceul, este până acum vitreg tratat. Nu a fost învrednicire nici măcar localul vechiu de lângă biserică, încăpător, să fie reparat pe deaîntregul. Abia a fost acoperit și peticit, așà încât vor mai trece ani până ce liceul se va muta din actuala găzduire, un local de școală primară.

Nici internatul pentru elementele românești nu se bucură de o cătare cum ar merita. Inființat încă sub regimul străin, de câțiva inimoși români, așa a rămas și azi, în sărăcia paturilor de scânduri, cu aerul de cazarmă.

O palidă luminiță, în ce privește cultura națională locală, în afară de școli, stă ascunsă în două odăiți scunde. E biblioteca dăruită de un inimos român, d-l G. Burghelea din Dorohoi și inaugurată cu ocazia unei serbări a Ateneului din Dorohoi. E începutul adevăratei înfrățiri, care arată ștergerea Cordunului,

Cât de puţin suflu naţional bate în cel mai vechiu centru românesc, se vede şi după librăria adăpostită într'o încăpere a internatului, pe o stradă laterală. De când se sbate bietul proprietar pentru o încăpere mai dela centru şi-i e imposibil să ajungă. Acolo domnesc cele vreo două librărioare de demult, cu etalaj aproape ca şi atunci .

Nimic, nimic nu arată revenirea la obârşie, decât doar tăbliţele de pe străzi. Incolo vorba românească e tot tăinuită ca şi mai înainte. Domină limba rutenească, deşi mulţi ruteni de azi au nume get-beget moldoveneşti ca Pânzaru, Popovici, Moldovan sau terminate cu acel sufix silit de împrejurări ca Mateiciuc. Cred că n'ar trebui mari sforţări pentruca în sufletele acestora să vibreze din nou credinţele şi sentimentele strămoşeşti, înăduşite şi pervertite prin mijloacele practicate îndelung, descrise cu adâncă durere de d-l *Nistor* în cartea sa *Rutenii şi Românii*, scrisă într'o vreme când doar în vis puteà autorul să bănuiască soarta care l'a pus în situaţie de a aduce o îndreptare la cele constatate înscris.

Incolo orăşelul e tihnit, deşì învăluit într'o atmosferă tristă rămasă încă de pe vremea grelelor încercări prin care a trecut în vremea războiului. Urmele calamităţilor nu sunt de tot şterse. Noaptea domneşte întunerecul; puţinele felinare resleţite ici şi colo, abia arată drumurile iar străzile, cele mai multe, pare că sunt ale unui oraş părăsit până mai eri. Buruenile năpădesc dintre pietrele pavajului.

Viaţa economică e restrânsă, afară de puţina mişcare adusă de faptul că oraşul e capitala unui mic judeţ. O singură fabrică de bere şi alte câteva mici instalaţiuni industriale nu-i dau mare avânt. Ii strică mult şi faptul că e la o aruncătură de băţ de Cernăuţi, de care e legat printr'o ramu ă scurtă de drum de fier, altoită pe linia principală.

Şi în el domneşte liniştea vieţii agricole. Drumul care duce la cimitirul catolic, locul de obişnuită preumblare spre seară, e mărginit deoparte de căsuţe modeste dar curate, iar pe partea cealaltă de ogoare cu sfeclă ori popuşoiu. Apa Siretului alunecă încet prin mozaic de sămănături, strălucind, la coturi, ca nişte cioburi de oglindă, asvârlite pe covorul întins al bucatelor, în toiul lor de desvoltare.

Dacă i se ia şi avantajul capitalei, după cum pare proectat, Siretul nu poate învia decât făcându-l un puternic centru cultural, ceiace e foarte nimerit atât ca armă de întărire etnică, precum şi prin liniştea ce domină în el.

Apucând îndărăt drumul spre Dorohoi, deacurmezişul mângâietoarelor colnice domoale, numai ogoare mai rar păduri, îmi arunc din nou ochii asupra pumnului de case de pe coastă de deal.

Incântătoarea vale a Siretului, cu satele gospodăroase deoparte și alta, nu-mi alungă trista impresie căpătată în orașul în care tradiția pune clădirea unei biserici de către Sas Vodă fiul lui Dragoș, și în care a existat a doua fundație domnească după cea de Rădăuți, înființată de Lațcu fiul lui Bogdan Voevod

Tocmai contrastul între însemnătatea de odinioară pentru românime și ceiace a ajuns prin voita calculare a unei administrațiuni dușmane neamului, îmi aducea aminte mereu versul lui Mureșanu, pare că azi mai cu multă tărie de cântat spre a avea un răsunet în sufletele noastre:

Deșteaptă-te, Române, din somnul tău de moarte!

SUCEAVA

Nu sunt multe orașe din țară care să cuprindă atâtea vii amintiri a timpurilor de închegare națională, ca Suceava. La Târgoviște ori Curtea de Argeș se găsesc frumoase monumente și vechi. Dar ele ne povestesc numai crâmpeie din succesiunea fenomenelor istorice de demult întâmplate.

Pietrele Sucevii sunt însă pagini neîntrerupte din sbuciumurile cu care bătrânii noștri au putut să ne ție pământul Moldovei scumpe. Intreaga perioadă de războaie din veacul al 14-lea până'n al 17-lea, vremuri de restriște și bejenii, de nesiguranță dar și de glorie, își găsesc pomenirea în vreun monument cuprins în Suceava.

Din vechiul oraș n'a mai rămas nimic decât bisericele. Temeliile caselor sau cenușa lor se află la adânc, sub dughenile de azi, îngrămădite unele în altele. Pe locul palatului domnesc, s'a clădit Liceul de fete, iar capela curții, Biserica Sf. Ion Botezătorul, e gata să se nărue, părăsită și înădușită în dudău ori popușoi.

Cea mai veche biserică din oraș, Biserica Mirăuților, mitropolia în care a fost uns ca domn Ștefan cel Mare, trecând prin batjocura negustorilor care au făcut'o magazin de piei de vită, azi strălucește ca un juvaer sub îmbrăcămintea nouă, cam nepotrivită cu modestia vechilor noastre monumente. Ai dori-o poate mai puțin împodobită decât cum este acum, dar fără tabloul fostului împărat, pus între ctitori, amintind șamavolnicia cu care orașul sfânt al trecutului nostru, atât de îndelungă vreme a fost pus la granița tăiată în trupul țărișoatei, pentru a cărei apărare a suferit atâtea devastări.

Podoaba orașului de azi însă e ruina Cetății de pe pintenul de deal despărțit de oraș printr'un mic pârâiaș. Cu evlavie treci șanțul din afară, azi pădurice de brădet. Zidurile împrejmuitoare sunt încă în picioare, după cum din cetatea din lăuntru s'au păstrat neatinse bolțile largi cu arcuri simple de piatră cioplită, cât și împărțeala încăperilor înguste. Din părțile mai ridicate abea a mai rămas ici și colo câte ceva. Induioșitoare, prin scenele care le evocă, sunt urmele picturilor păstrate ca un abur, din capela în care atâtea rugi sincere se înălțau către cel Atotputernic!

La umbra zidurilor de cetate, privirea îți alunecă în lungul văii Sucevii, deschisă 'n sus până aproape de Rădăuți, iar în jos până'n valea Siretului. Ințelegi de ce aice s'a ales punct de apărare.

In față se înșiră dealuri trăgănate, numai ogoare. Burdujenii cu biserica-i veche, stă adăpostit într'o îndoitură de teren, iar

mai spre nord se arată turnul mânăstirii Dragomirna, înălţată la 1610, ,,după Curtea-de-Argeş şi Trei-Erarhi, cel de al treilea mai frumos şi mai preţios monument de veche arhitectură românească".

Jos apa Sucevii curge liniştită prin sălcii, aşa de liniştită încât podul ce leagă Suceava de frumoasa gară dela Burdujeni, străjuită de plopi înalţi, se oglindeşte în întregime în apă. Ştie însă să vie şi năvalnică spre a apăra cetatea de năvălitori.

Din ceaţa sării care începe să se aşterne peste holdele din luncă ori costişe, răsar vedeniile din trecut.

Sigismund al Ungariei, la sfârşitul veacului al 14-lea, veni cu puternică oştire, dar fu bătut.

Toată valea este împânzită de cei 200.000 de ostaşi ai lui Mohamed al II-lea cuceritorul Constantinopolului, sosit în 1476, ca să pedepsească şi să răpuie pe Ştefan ,,neînvinsul luptător al lui Hristos".

Peste vreo 10 ani alt val turcesc arde oraşul dar nu poate pătrunde în cetate. Alţi vreo 10 ani trec şi de data aceasta vine Olbrecht craiul leşesc; ,,a înconjurat Cetatea şi începù a o bate din patru părţi, nădăjduind că Moldovenilor li s'ar fi urât cu Ştefan-Vodă. Ce rău s'au greşit craiul în socotelele sale; că măcar că au avut 80.000 de oaste fără altă adunătură şi altă pihotă şi cu cărucioare treizeci de mii în tabără; iară cetăţenii tare se apărau: că unde glonţurile ziua spărgeau, iară ei noaptea tocmiau cu pământ, cu scânduri şi cu piatră; că grijise bine Cetatea Sucevei Ştefan Vodă" (N. Costin). Albrecht fuge, abeà scăpând din desişul Codrului Cosminului.

Polonii lui Kameniecki în 1509, puternicul sultan Soliman Magnificul, cuceritorul Ungariei în 1538, tătarii în 1624, cazacii în 1653, toţi care represintă urgia şi jalea lăsată veacuri peste Moldova căutară să lovească cetatea în inimă. Şi vijeliosul Mihai, în 1600, călcă sălaşul tovarăşului său în gloria străbună.

Părăsită o vreme sub Lăpuşneanu, care mută la Iaşi scaunul domnesc, fu restaurată apoi de Ieremia Movilă; la 1675, ca să se facă pe voia Turcilor, i se dădù foc. Şi azi se văd pietrele dela temelie calcinate de focul care a transformat'o în ruine. Din pietrele ei se clădiră locuinţele oraşului nou.

Colţii câţi au rămas, sunt îndeajunşi ca să ne povestească întreaga tragedie a neamului nostru, valurile care l'au asaltat dar şi destoinicia şi vitejia cu care a fost apărat.

* * *

Când vii dinspre Iaşi nu începi a zări din oraşul de azi al Sucevei decât partea lui despre nord.cu case bătrâneşti acoperite cu şindrilă, cu cerdăcuţul sprijinit cu 4 stâlpi, cu ruje şi alte flori în jur. Dintre biserici nu se zăreşte decât bisericuţa din vale, a Adormirii Maicei Domnului din veacul al XVII-lea, şi zidurile

ca de cetate, ce împrejmuesc Mânăstirea armenească, Zamca, din veacul al 16-lea. Cu brâu frumos de piatră în jurul turnului dela intrare, cu metereze și ochiuri pentru sineţe, ca toate mănăstirile, și aceasta servea de apărare. Se mai păstrează în jurul ei valurile de pământ ridicate de oastea polonă a lui Sobieschi.

O frumoasă priveliște, molcomitoare, se prinde din acest capăt opus celuia unde se află Cetatea lui Ștefan. Drumul din oraș e

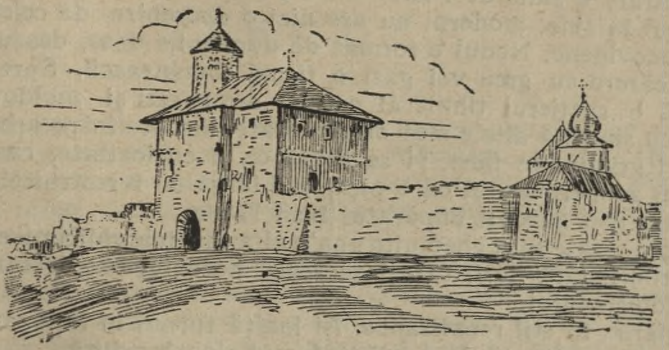

Mânăstirea Zamca.

numai printre holde, iar cărărui tăinuite, te ascund în sacara și grâul până la brâu.

Cu cât înaintezi cu trenul spre gara Burdujeni, cu atât pe rând apar și cele alte monumente din oraș.

Pe toate le domină turnul de lângă biserica veche a S-tului Dumitru; Biserica e zidită de Petru Rareș la 1534. Turnul măreț e râdicat de Alexandru Lăpușneanu. Pe fața-i sudică e o prea frumoasă piatră cu sculptura capului de bou, în chip deosebit de celelalte pietre, reproducând o veche sculptură din muzeul istoric.

De pe cerdacul turnului, se prinde panorama orașului întreg, cu priveliștea dealurilor depărtate care-i formează cadrul larg, liniștitor. Biserica însăși e un monument măreț, cu lungi ferestre gotice la intrare și cu pictura veche complect păstrată în lăuntru.

Când ai ajuns în gara Burdujeni, abea atunci prinzi întinderea întreagă a orașului, de jos din vale unde tinde să se prelungească, până sus la Direptate, tapșanul de lângă Cetate, unde Ștefan a strâns ,,boiarii mari și mici și altă curte măruntă'' care i-au strigat într'un glas: ,,In mulți ani de Dumnezeu să domnești''.

Iar de sus, dela Adâncata, pe dealul cu mulți mesteceni, de a stânga Sucevei, orașul apare în toată a lui desfășurare, cu sclipirea celor două mânăstiri restaurate, având acoperișul de țigle smălțuite. Biserica Mirăuților e mai pe coastă și Mânăstirea Sf. Ioan, loc de pelerinaj anual; în ea se păstrează, în sicriu de abanos

cuprins în altul de argint bătut, moaştele Sf. Ioan dela Suceava, care n'a găsit nici după martirajul din Cetatea Albă odihna, fiind purtat din Cetatea Albă la Suceava, de aici prin Galiţia, apoi la Viena, la începutul războiului de acum, spre a fi readus la Suceava abia în 1918. Biserica aceasta, e o cetăţuie de care se leagă numele lui Bogdan-Vodă, care a început clădirea principală la 1514; a sfârşit'o Stefăniţă-Vodă la 1522. Turnul dela intrare e zidit de Pietru Schiopu la 1589.

Oraşul în sine, modern, nu are nici o deosebire de celelalte oraşe bucovinene. Nodul e format de dughenile dese, deasupra intrărei cărora cu greu vei găsi o firmă românească. Spre partea nordică e cartierul tihnit al caselor armeneşti şi moldoveneşti, unele cu şindrilă altele mai modernizate, înecate între arbori stufoşi ori grădini de flori. Ţi se arată ca o curiozitate, casa tupilată, cu acoperimântul ca o piramidă largă cu ferestruicele mici, în care a fost găzduit împăratul Iosif II-lea.

In spre cetate sunt ghemuite una'n alta căsuţele calicimii evreeşti, fără arbori, fără flori, care înviorează bordeiul cât de sărăcăcios al moldoveanului.

Primăria, în stil renaissance, îşi înalţă turnul în faţa catedralei catolice, înconjurată de o grădină mai slab îngrijită.

Intr'o parte, lângă maidanul târgului, se ridică localul liceului, sub domnia austriacă un focar de trezire naţională, cum n'a fost aiurea.

Demn de pomenit este muzeul istoric, din localul liceului de fete. Sunt lucruri preţioase în el, mai toate din cetate, sau răscolite din ruinele vechi de părăoaşul Şipote. Acest muzeu trebue scos din cele două încăperi, mutat în local mai spaţios, dându-i-se importanţa cuvenită nu numai prin ce cuprinde, dar şi prin ce ar puteà cuprinde, spre a deveni un muzeu al Bucovinei întregi

In colo, spiritul general al oraşului a rămas acelaş, aşa cum îl cunoaştem de dinainte de războiu, afară de firmele traduse. Până şi sergenţii de stradă nu ş'au schimbat uniforma, decât că la chipiul, după vechea modă austriacă, au pus noua emblemă.

In Suceava preotului Marian, a luptătorilor pentru naţionalism Tofan şi Grămadă, eroii morţi în răsboiu, precum şi a celorlalţi răscolitori ai simţului naţional din vremea supuşeniei austriace, ar trebuì să vadă mai bătător la ochi semnele prefacerii dorite. Din ea, ca şi din celelalte judeţe moldoveneşti, trebue să pornească mai aprig vântul românismului, dând năvală către Cernăuţii prea anchilozaţi în formalizmul zilelor care trebuesc cât mai repede uitate.

Trecutul vijelios, păstrat prin atâtea amintiri străbune, îndeamnă la o acţiune mai energică, spre a şterge urmările unui veac de dureroase amintiri.

TECUCI

E vestit ca nod de cale ferată și ca centru principal de aviație. Dela el se despică linii spre Iași,, Mărășești, Galați. In zilele senine și liniștite avioanele ce sbor deasupra lui, par ca niște Caii dracului uriași deasupra unui ochiu de apă. Incolo, prea puțin deosebit cuprinde.

E unul din puținele orașe, care a luat forma județului. Dintre toate județele României, se știe că Tecuci e lung, lung; ajunge cu capătu-i nordic cam până'n dreptul orașului Bacău, iar cu cel sudic până aproape de Galați. Așa e și orașul. După ce ai trecut de clădirea gimnaziului, străjuit de câțiva plopi, ți se urăște urmând șoseaua care trece prin Tecuciul nou. Rari becuri electrice, îți mai dau de știre că te afli tot în oraș Incolo nici o deosebire de un sat mai cuprins, cu grădini mari, cu ogoare de popușoi în jur, cu obișnuita fântână cu cumpănă la poarta gospodăriei. Nici nu simți când ultima casă resleață a arătat bariera peste care se întinde lanurile cu sămănături până la Frunzasca.

Orașul propriu zis, adică îngrămădirea dughenelor mărunte, pårete'n pårete, ține puțin.

Dela gară ajungi în el, pe un bulevard bine îngrijit, asfăltuit de curând.o șușiniță de „pielea dracului", care-ți lasă o bună impresie mai ales când strălucește la lumina becurilor electrice. Deoparte și alta a bulevardului la început se întind bulgării bine cultivate. Sunt mai înviorătoare decât mocirlele unui alt oraș vecin. Privirea se oprește în dunga mai înălțată a terasei Bârladului din dreptul Cernicarilor.

Mai pe urmă vin casele curățele, micuțe, unele chiar de curând clădite, în stil românesc. Străzi relativ drepte, vara însă nouri de praf, se întretaie destul de regulat în partea nordapusană, mărginite cu case gospodărești, luminoase, fiecare cu o curte largă 'n fața și cu grădină cu pomi. E cartierul românesc, al vechilor proprietari de moșii ori al funcționarilor care au apucat vremurile de aur, putându-și din leafă agonisi o căsuță cu o bucată de pământ prin prejur.

La capătul dinspre târg al Bulevardului e așa zisa grădină, un spațiu mai larg cu gard viu, tuns, cu alee strâmte și neumbrite. Prima clădire „mai impozantă" ce îți iesă în cale e tribunalul.

Singura clădire mai frumoasă, în stil românesc dar cu prea multe chenare, pretenţioasă faţă de restul oraşului, e Primăria. Indărătul tribunalului e piaţa, un maidan pietruit, înconjurat de dugheni, în mijloc cu nelipsitul foişor, turn octogonal, singurul care se profilează deasupra clădirilor, când priveşti oraşul din depărtare.

Intr'o latură a pieţei, un fost otel, cu cinematograf de vară în curte, găzdueşte azi dormitorul viitorilor învăţători, iar în alt otel, mai la oparte ceva, este restul şcolii normale de băeţi. Un mediu nici nu se poate mai potrivit pentru educaţia conducătorilor culturei satelor. Tot aici e şi aşa zisul teatru, cu frontispiciul o adevărată placardă pentru afişe, unele scrise cu mâna, altele pe jumătate zdrenţuite, o împestriţătură de petece de hârtie care-ţi fac impresia de ruină şi părăsire.

Uitam o clădire modernă, alăturea, cu aparenţă de beton şi cu o firmă în litere maşcate : Prevederea. Sus e nelipsitul club, unde amuţesc, în jurul meselor verzi, măcar pentru scurtă vreme orice desbinare.

O stradă lungă e artera negustorească, dugheni lângă dugheni. Te bucură văzând şi multe firme româneşti.

Mai la o parte e spitalul destul de curat, dovada sentimentelor de pietate al unui donator.

Atâta-i tot sau aproape tot. De şi numele oraşului e pomenit, se zice, într'un hrisov din veacul al 12-lea, deşi în decursul vremurilor a fost loc de vămuire, aşezat pe şleaul cel mare, care duce la Galaţi, totuşi nici o urmă din trecutul depărtat nu se mai vede.

Bisericile sunt relativ noi, câteva, spre periferie.

Nici viaţa economică nu este prea desvoltată, căci oraşul nu serveşte drept centru de aprovizionare decât pentru satele imediat învecinate, până'n Siret. Cei din partea nordică a judeţului cu greu pot învinge lungimea drumului, spre a avea vreo legătură cu capitala judeţului ; mai de grabă înving asprimea dealurilor înalte spre a se îndrepta către Bacău ori Bârlad.

Comunele din spre sud se aprovizionează lesnicios din Galaţi, aşa încât Tecuciul rămâne aproape ca şi Podul-Turcului ori Iveşti numai că găzdueşte în el autorităţile legate de capitala judeţului şi în totdeauna o garnizonă numeroasă, adăpostită în căzărmi spaţioase, singurele mari clădiri care mai salvează noţiunea de oraş.

Nici de o mişcare culturală nu se poate vorbi. In jurul şcolilor e tăcere deplină, afară de îndeplinirea formalismului cultural. In ultimii ani doar a început să pălpăie o slabă licărire, pe lângă un Ateneu,

Şcolile trăesc, fiindcă trebue să existe. Incolo nici o îngrijire nu li se dă. Alăturea de zaplazul gimnaziului, azi liceu, stau mormane de gunoi în putrezire, iar în jurul unei şcoli primare, curtea e toloacă. Numai externatul de fete, clădire donată, străluceşte într'un adevărat parc. Acelaş tablou ca pretutindeni, de şi

azi cuvintele de cultură, focare de cultură, apostoli ai culturii, se aud din gura fiecărui analfabet.

Totuși de Tecuci se leagă un modest nume de cărturar, din generația înflăcărată a lui Vodă-Cuza, anume Papadopol-Calimah, iar la vreo 3—4 km. spre nord, în parcul vechiului palat a lui Vogoride — azi școală de agricultură a Academiei Române — se mai păstrează stejarul aproape uscat, legat în cercuri de fer, sub care scria Conachi unele din versurile sale, pe vremuri mult citite.

Dacă viața economică e în lâncezeală, iar cea culturală ștearsă, viața politică e în toiu. De pe urma luptelor dârze, poate câștiga ceva orașul, partidele zise noui imitând în mijloace de luptă, pe cele vechi. Alăturea de banca partidului puternic se ridică alta, a unui partid nou, iar lângă gară, alăturea de moara finanțată de cea dintâi, se găsește proaspăt construită, ferestrăul și magazinele susținute de cei din urmă. E o concurență folositoare binelui obștesc și orașului prea căzut în amorțire.

Totuși numele lui va rămâne veșnic în amintirea noastră, căci atunci când România întreagă se restrângea la Moldova până'n Siret, un punct însemnat de razăm al zidului de piepturi românești, erà Tecuci. Se mai păstrează încă ici și colo urmele bombardării iar ca un simbol al rezistenței e copacul din colțul gării, având în el înfipt un obuz. E ca un monument natural al vremii de groază dar și de speranțe, de lașitatea unora dintre aliați și de îndârjita însuflețirea celor rămași singuri, să-și apere pământul strămoșilor lor.

Aici e cimitirul multor copii, care au apucat drumul pribegiei, căzând în ghiara morții, prin osteneală și mizerie. Un monument s'a râdicat în amintirea lor, ceiace e un semn îmbucurător pentru sentimentul celor care au luat inițiativa.

TIGHINA

„Iar cine va aveà să meargă spre părţile Tătăreşti, va plăti la Tighina vama ce s'a plătit şi mai înainte, după acelaş obiceiu va plăti şi acum".

Cetind aceste rânduri din minunata orânduire a lui Ştefan cel Mare asupra vămilor ce aveau de plătit „burgării din Liov", în comerţul lor intens prin Ţara Moldovii, îmi apare înainte şi mai în relief măreţia vremurilor de azi şi a războiului ultim dus cu atâtea jertfe.

Aproape 500 de ani în urmă, din Suceava, capitala Moldovei, vrednicul Domnitor, ale cărui isprăvi întru nimic nu sunt mai prejos de a celor preamărite în Istoria Universală, arată drumurile mari, bătute de negustorii polonezi. Popasurile principale e înşiră în toate direcţiunile ţării, întinsă până'n Nistru şi Marea Neagră. Din Suceava drumurile radiau. Unele duceau spre Ţara Românească sau cea Turcească, altele spre cea Ungurească, iar altele departe, prin tătărime, spre Orient.

Suceava erà centrul. Capetele erau la Trotuş, la Tecuci, la Cetatea Albă ori Tighina. Erà vremea de măreţie a Moldovei.

Pe urmă se lăsă un lung şi urât vis. Tighina şi Cetatea Albă, deveniră Bender şi Ackerman, spre a li se şterge urma. Suceava şi mormântul marelui Domn au rămas vreme îndelungată despărţite de celelalte locuri pe unde a călcat neîntrecutul apărător al creştinătăţii. Prutul ajunsese blestemat, iar ţăruşii cordunului zid greu de străbătut.

Dar la urmă, deşi după veacuri, marea dreptate se înfăptui. Urâtul vis încetă. Cât de puţin ne dăm seama de prefacerea întâmplată sub ochii noştri! Părem pitici în împrejurările epice prin care trecem, de o măreţie fără samăn.

După revenirea la graniţa veche, amintirea isprăvilor din faza eroică a Moldovei, mă împingeau cu o putere nevăzută spre Nistru şi cetăţile din lungul lui. Nu mi-a fost îngăduit încă să umblu în întregime dealungul lui căci drumurile sunt lungi şi anevoioase.

Ţineam, e dreptul, să văd întâi Cetatea Albă şi Hotinul. Pe cea dintâi mai uşor m'am învrednicit să o văd ; spre cea din urmă încă n'am putut răzbate.

Spre Tighina am încercat de două ori. Intâia dată nu mi-a mers. Am rămas în drum, pentru că mă nimerisem după o ploaie, care desfundase ,,șoseaua'' de legătură între Chișinău și Tighina. A doua oară am avut mai mult noroc, făcând drumul pe o drezină.

Dacă orașul în sine nu are nimic atractiv, împrejurimile lui sunt minunate, prin contrastele pe care le prezintă. E în mijlocul unei oaze întinse de pometuri și vii, înconjurată cât vezi cu ochii de stepa cenușie, de îndată ce s'a secerat grâul.

Tighina e așezată într'o îndoitură de dealuri pe malul Nistrului. Are cam poziția Hușilor față de Prut. Din cauza aceasta, nici nu-l zărești, decât când te-ai apropiat de gară, căci până să ajungi la el, urci domol panta unui deal care-l ascunde. In schimb pe această bucățică de drum, la fiecare cotitură largă se ițesc tablouri, care te țin mereu atent, căci se schimbă la fiecare pas.

Până la Bulboaca domină stepa, fără arbori, arsă de soare. Acest sat mare, e în totul la fel cu cele de dincolo de Prut. Nici o deosebire nu prinzi. Aceleași garduri de cătină, întăritură naturală; aceleași case sărăcăcioase acoperite cu stuh; aceeași neorânduială în așezarea lor pe coasta de deal.

Bâcul molatec se transformă în ochiuri de apă, adunate în albia lui, mărginită de coaste priporoase de nisip. Unde e apă e și variație. Stuful verde, ca și plopii piramidali crescuți la adăpost, prin contrast cu galbenul malurilor înroșite de ultimele raze de soare, dau înviorare locului. E un colț ademenitor.

Drumul apoi urcă. Zarea se lărgește mai ales spre Nistru. Apar cuiburi verzi cu biserica sclipitoare în mijloc. Haosul rusesc îți atrage cu neastâmpăr privirea mai mult într'acolo. Iți închipui un iad și te minunezi că natura e tot aceiași, impasibilă în frumusețea ei de sfârșit de vară. Pespectiva dealurilor largi de peste Nistru, te urmărește într'una. Ceața depărtării le învăluie, acoperind desolarea câmpurilor arse care te întovărășesc, împestrițate numai de stropii nemțișorilor sinilii, de tufele liliachii ale nemuritoarelor cu petalele ca de hârtie ori de laptele cânelui, rămas verde fiind apărat de lăcomia vitelor înfometate prin otrava ce o poartă în trup. Iată și Nistru, oglindă argintie în cadru de sălcii. Acum dispare, acum din nou se ițește.

De după culmea unui deal apar câteva puncte albe. Sunt cazărmile și turnul catedralei din Tiraspol.

Tighina nu e departe.

In adevăr abia ai ajuns pe culmea valului urcat și apare creasta cetății, mai apoi gara, destul de impozantă, cu numeroase turnulețe la cele două aripi.

Ceia ce-ți atrage atențiunea dintr'odată, e grija vechii stăpâniri, pentru funcționarii gării. E explicabilă, dându-se izolarea de centrele mari. Le împlinea surghiunul cu tot confortul traiului zilnic. In fața gării, în mijlocul unui parc bine îngrijit, înflorit, se înșiră clădiri spațioase, pentru personalul superior. In locuința

inginerului exista până și o sufragerie de vară, cu basen, din mijlocul căruia țâșnea apă răcoritoare. Scoborât în gară, cel dintâi gând fu spre cetate. Avui o decepție. In loc să întâlnesc ruini, am dat peste ziduri întregi. In loc să aflù pustiu, am găsit forfota soldaților care făceau exerciții. Totul e în bună stare, cu putință să fie folosit. Zidurile din afară sunt întregi, ca și încăperile din curtea cetății. Până și adevărata cetate, cu bastioanele rotunde de la colțuri, chiar pe malul Nistrului, nu e prea atinsă de ghiarele vremii. Numai biserica e crăpată și părăsită.

Gara.

Scări de piatră te duc pe creasta lată a unuia dintre bastioane. Trebue oarecare prudență la urcare. Lipsind balustrada de sprijin iar treptele fiind înguste, ușor te prinde amețeala, dacă îți arunci ochii spre fundul adânc al turnului. Ajuns sus, curiozitatea îți îndreaptă întâi privirea peste apa Nistrului, aici cu liniștea bătrâneții, spre țara crâncenelor experiențe sociale.

Un sat mare, cu multe case, înecate în desișul arborilor, se întinde până'n râu. Numai bucatele adunate în jurul caselor, îți arată că e locuit. Incolo domnește o liniște care te înfioară. Deșì în toiul zilei, nu auzi nici un scârțiit de cumpănă. Aștept îndelung, să văd măcar un copil mânând vita la adăpat. Totul e taină de mormânt... sau exagerarea închipuirei, în legătură cu ceeace se spune despre condițiunile de dincolo de Nistru.

Jumătate din podul care lega Tighina cu Tiraspolul, a rămas neatinsă, oglindindu-și zăbrelele de fer, tot cruciș așezate, în apa ce pare plumb topit. Cealaltă jumătate, trasă pe malul nostru, așteaptă numai să fie încheiată la loc. Și totuși... ce distanță mare o separă de celalt mal.

Dincoace e continuarea vieții normale, ferită de nesiguranța zilei de mâne; dincolo e grija necontenită ca pe vremea când locurile erau stăpânite de tătari.

Satul din fața mea, locuit tot de moldoveni, îmi evocă vitregia soartei față de poporul nostru. Chiar acum când granițele s'au lărgit atâta, și ele nu cuprind încă pe toți cei de-o limbă. Spre răsărit, ca și spre apus, spre miază-zi dar și spre miazănoapte, pretutindeni sunt priviri rugătoare îndreptate către noi, cerându-ne măcar sprijin sufletesc. Chiar Republica moldove-

nească, întemeiată de curând de Soviete, drept nadă pentru cei slabi de înger, este dovada existenţei unei întinse regiuni, peste graniţele actuale ale României, ocupată tot numai de români.

Vremea trece. Nimic nu spune în jurul meu, de luptele care s'au dat în preajma vechii cetăţi de odinioară. Cucerită de turci, e arsă de cazacii lui Nolivaico, apoi iarăşi a fost clădită. Carol al XII-lea, pribegind după Pultava, în Tighina îşi are popasul mai îndelung. Aici a murit Mazepa, aici a trăit Stanislau Lecinski înainte de a pleca în Franţa. In războiul ruso-turc, de trei ori Benderul e cuprins de ruşi. Pe urmă, după 1812, devine un oraş liniştit. Pe locul vechilor hanuri turceşti de lângă cetate, ia naştere oraşul de azi, cu străzi regulat întretăiate, largi, cu case oblonite, aproape toate la fel.

Numai Soborul clădit la 1825, zice-se pe urma unei bisericuţi, Osperia, în care s'a închinat Ştefan cel Mare în 1482, domină clădirile joase, cu toate că şi turnul lui principal e scund, înconjurat de alte numeroase turnuleţe. Doar palatul unei bănci e mai răsărit, din piatră masivă. Incolo e tiparul unui oraş de stepă, mereu acoperit de pânza cenuşie a prafului răscolit de vârtejuri.

Totuşi Tighina cuprinde şi ceva deosebit: Un atelier de modele şcolare, care funcţiona mai înainte pe lângă Zemstvă. In el se confecţionează frumoase şi metodice tablouri intuitive pentru Şt. Naturale după tipul celor făcute de casa Deyrolle din Paris, deşi cu mult mai reuşite. Sunt pentru noi şi mai interesante, căci materialul folosit şi arătat, e din ţara noastră.

După ce ai părăsit Tighina, apucând drumul spre Cetatea Albă, arunci o privire îndărăt. Nu o mai recunoşti. Natura o îmbracă într'o haină nouă, înviorătoare. Totul e numai verdeaţă. Casele abia se mai zăresc. Turnurile Soborului, viu colorate, răsar deasupra negurii de frunziş.

Pretutindeni numai copaci; Jos în lunca largă a Nistrului e o mare de sălcii. O dâră de arini arată marginea apei, iar plopii piramidali sunt stâlpii de telegraf. Pe dealurile dinspre apus iarăşi vii şi pometuri, regiunea Tighinei fiind un centru vestit al fructelor.

Totul e ca o leică de verdeaţă.

Pe urmă încep din nou largile valuri de pământ, dogorâte de vânturile şi arşiţa stepei.

TIMIȘOARA

E oraș de șes ; munții Banatului au rămas în urmă spre miază-zi. Ultimele lor valuri abea se mai zăresc uneori la orizont, departe, micșorați, învăluiți în ceață. Valea Timeșului, largă, le-a luat locul ; unită cu a Begheiului se perde în întinsoarea fără margini a Câmpiei.

Totuși în juru-i e variația vegetației abundente. Plopii piramidali, îți arată drumul dela Lugoj, iar hornurile fabricelor abea răsar din dunga frunzarului des de copaci, care învăluie clădirile.

Șesul, ușurința mișcării în voie, i-a știrbit caracterul etnic. Temișoara a devenit sucursala Budapestei, avangarda de înaintare a stăpânitorilor. Navala lor însă s'a oprit aice. Pe văile munților cu greu a înaintat. Cu cât Timeșul e cu fața mai încruntată, cu atât băstinașii sunt mai la ei acasă.

La Lugoj, cu munții mai aproape, românii, țin cumpăna străinilor. La Caransebeș, cu munții în coastă și apă mai iute, băstinașii sunt în număr covârșitor.

Timișoara este oraș vechiu. Pe vremea lui Carol Robert, care a cunoscut ce e voinicia și dragostea de țară a românilor, era redusă la o citadelă cu ziduri înalte, apărată de mocirlele Begheiului. Cel puțin așa o arată o stampă veche. Urmele cetății de demult, dărâmată și apoi din nou construită, abea se mai zăresc azi, iar Begheiul domesticit, strâns între maluri de ciment și piatră, este navigabil.

Orașul nou, având spațiu îndeajuns, e în formațiune. Croit după un plan american, a rămas neisprăvit. Prin aceasta însă are un tipar a parte, deosebit de a tuturor celorlalte orașe.

E un mozaic de orășele, având fiecare până și sinagogă despărțită. In mijloc, pe locul cetății de odinioară e inima orașului : Cetatea. De jur împrejur sunt mahalalele, tot orașe. Mehala, Fabric, Principele Carol prin sine sunt independente.

Intre ele se întind și ogoare sămănate. N'am văzut nicăeri scai și pălămidă. Când crezi că te afli în centrul orașului, cu casele strânse de o parte și alta a străzii largi, curată, bine întreținută, atunci te pomenești în preajma unui câmp cu păpușoi, spre a trece din nou în alt cartier, care ar puteà să facă cinste oricărui oraș mare. Din cauza acestei vrâstări de clădiri mărețe,

şi câmpuri sămănate, de ogoare şi orăşele mici, Timişoara presintă colţuri de neîntrecut farmec.

Eram atras de impozantul edificiu al liceului piaristilor. Privind spre îmbinarea celor două aripi ale clădirei, cu capela acoperită de o pânză verde, mă credeam în faţa unuia din pavilioanele universităţii din Oxford. Câţiva paşi însă mutându-mă din loc, panorama se schimbă. Privirea alunecă peste un loc viran, cu câţiva strujeni uscaţi, şi se opreşte asupra acoperişurilor de ţiglă veche a pavalioanelor spitalului, din mijlocul cărora se înalţă clopotniţa capelei, ca două picături de apă asemenea cu acea a bisericelor modeste din vreun orăşel din Moldova. Alăturea de locul rămas nezidit, se ridică dosul clădirilor nouă dela strada principală, pe când mai departe, spre cinematograful comunal, construcţiuni din roşu arată că viaţa nu lâncezeşte.

Asemenea tablouri le găseşti la fiecare pas. Edificiile mari, moderne, într'un spaţiu liber, înverzit, capătă aparenţa monumentală, cum e Abatorul comunal, cu turnul pavilionului central şi cele două statui dela poartă.

Ogoare cu pătlăgele roşii, învecinează palate, în dosul cărora

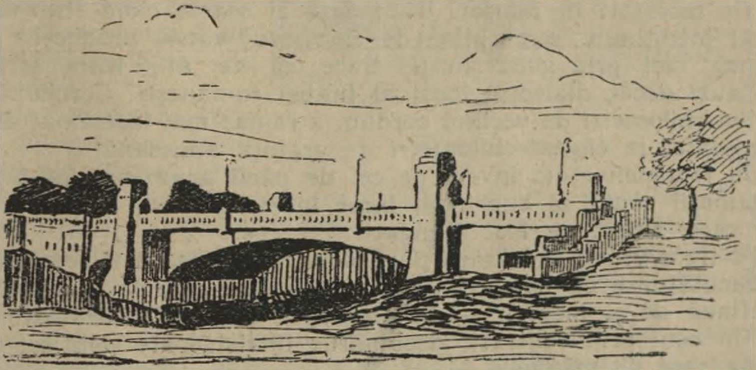

Podul spre parcul Regina Maria.

crâmpeile din vechea cetate, nici de 30 de ani dărâmată, sunt acoperite cu pământ pe care creşte iarbă. Contrastele se îmbină într'un tot armonic, dacă e văzut din depărtare.

Când ieşi din Palatul Poştei, aproape cât şi cel din Bucureşti, dai de o bucată din fortificaţie, din cărămidă aparentă, folosită ca depozit de maşini. Alături verdele intens al luţernei proaspăt cosită, formează ca o peluză clădirii masive a Băncii Timişane. Banca Naţională din potrivă e ca o vilă, cu o grădină bine îngrijită.

Din spre Parcul Regina Maria numai umbră şi flori, alăturea de podul larg de peste Beghei, se înalţă baia centrală, cum numai

în Budapesta am mai văzut. Pe urmă iar te perzi între zidurile de case dese, monotone, din ,,mahalaua" Fabric, cu catedrala milenară înaltă, impunătoare, alăturea însă de o bisericuță părăsită greco-catolică, acoperită cu șindrilă așà de veche încât a prins mușchi.

Așezat în șes, boarea stepei ar învălui orașul într'o atmosferă de furnal. Parcurile întinse, cu arbori mari și rămuroși, îl umbresc, iar Begheiul, procură nu numai puterea pentru uzina electrică, dar prin adaptări sistematice, și băi răcoritoare pentru toată lumea. Amiaza și seara, când magazinele se închid, la ,,Strand", basenul de înotat, e un adevărat furnicar de lume.

Având în față câmpia rodnică a Tisei, iar îndărăt bogăția munților ca și o largă piață de desfacere, Timișoara a devenit unul din cele mai importante centre industriale. Fabricele, moderne, ocupă locul lor anumit în planul sistematic, păstrat, al orașului. E o desvoltare naturală a industriei locale, bizuindu-se, cele mai multe, pe materialul prim aflat în regiune. Prin ele însă caracterul etnic al orașului a suferit. Comerțul și industria sunt în mânile străinilor greu de urnit din loc. Cetatea, mijlocul orașului, e a lor. Românii au rămas în sate sau abea li s'a îngăduit să fie lucrători în fabrici. Dimineața și seara, când tramvaiele curat întreținute, sunt pline de elementul activ, productiv prin muncă, nici prin gând nu-ți trece că te afli între străini. Nu auzi decât dialectul local al limbei românești. Cernăuții, la câțiva chilometri de vechiul cordun, a rămas mai înstrăinat decât Timișoara, la câțiva chilometri de granița apuseană.

Un fenomen etnic invers de cel de până acum are loc acum. Băștinașii caută să cuprindă, încet încet, cetatea, să-și ia locul din care, zilnic, au fost alungați.

Va trece vreme îndelungă până ce schimbarea va fi complectă; îmbucurător e că fenomenul e viu. Trebue energie, hotărâtă și continuă de și nicăeri, ca în asemenea citadele înstrăinate, nu sar în ochi prin contrast, desbinările întristătoare politice, cangrena care ne mănâncă.

Numai școlile deocamdată pot aduce o primenire. Ce preț puneau și stăpânitorii de eri asupra acestui factor atât de important se vede după localurile împrăștiate în cuprinsul orașului.

Liceul piaristilor, cu ziduri înalte și groase pentru cultura română, este exemplul viu al străduinții vechi de a cuprinde sufletele prin școală. In clădirea lui s'ar puteà adăpostì o universitate. Laboratoarele de fizică și chimie, cabinetul de Științe Naturale, ocupă un rând dintr'o aripă întreagă. Și celelalte școli sunt mari, frumoase, cu spațiu deschis, cum e Internatul de fete, ori școala normală de băeți.

In privința școlilor, un lucru bun, netăgăduit, am făcut: Școala Politehnică. In Timișoara e la locul ei, mai mult decât în București, fiind într'un centru industrial, la marginea Ruhr-ului nostru.

Directorul ei, dornic de a lăsa urme de activitate intensă și conștient de importanța culturală a instituției, își dă toate silințele să dovedească mediului sceptic în care se află că și „fiii Românilor pot învăța toate învățăturile în limba Patriei", cum avea credință Gh. Lazăr. Pavilionul nou, construit de curând începutul realizării unui plan pentru care nimeni n'ar trebui să fie sgârcit, arată că în fața liceului Piariștilor, în curând se va înălța și altar științei românești, în jurul căruia ar trebui să se concentreze toate celelalte școli. E nevoe de un mai mare sprijin de dat unor atari manifestări. Expoziția artiștilor bănățeni, deschisă în castelul lui Huniade, cu brâul roșu de cărămizi sub crestăturile dela acoperiș, e un semn îmbucurător de viață nouă.

Biserica ortodoxă.

Muzeul bănățean, bogat, azi nu mai poate încăpea în clădirea prea mică pentru desvoltarea luată. Mai mult științific, de și are o colecție de tablouri destul de însemnată, împuținată de pe urma sârbilor, poate servi drept sâmburele unui mare muzeu regional, în care partea etnografică să fie representată prin săli întregi, nu ca acum prin câteva vitrine.

Banatul e atât de variat înzestrat dela natură, iar oamenii blajini și omenoșii — doar nu e de geaba vorba locală *tot natu-i de omenie* — au atât de felurite manifestațiuni etnice, încât un muzeu regional complect ar fi o atracțiune și pentru străinii îndepărtați.

Am da dovadă că și noi putem înălța un palat cultural, cum e cel din Arad ori Târgu-Mureșului. În Temișoara i-ar fi locul natural, putând domina prin edificiul ridicat ca un monument al vitalității.

Dela 1552, aproape două veacuri semiluna era aninată în vârful minareturilor din cetate. La 1716 Eugen de Savoia a liberat'o de turci, dela care n'a mai rămas nici urmă.

Tot așa Timișoara trebue azi recucerită spre a fi unificată cu mediul etnic care o înconjoară. Rolurile de până acum trebuesc răsturnate. Pe când stăpânitorii de eri vroiau să o facă stațiunea

de pompare economică, până la sleire, a Banatului bogat în toate și prin aceasta piciorul de sprijin al dominării lor asupra văilor întortochiate din munții curat românești, noi trebue să o transformăm în straja vieții noastre etnice spre apus.

Condițiunile naturale ne sunt în totul prielnice. Dovadă, viața plină care gâlgâie chiar acum, în perioada de transiție. Cât am umblat prin România, n'am văzut atâta activitate de refacere și clădire din nou, decât doar în Galați. E semnul pulsului sănătos al vieții. Până și pe Begheiu e mișcare, măcar că tăiat în două la granița sârbească, te-ai aștepta să aibă soarta canalelor din Bruges, de care îți aduc aminte unele părți din vechiul canal părăsit, cum e în dosul catedralei catolice.

Când pe parcelele, azi semănături, se vor ridica fabrici nouă, sau clădiri la fel cu cele existente, Timișoara va deveni cel mai însemnat centru din țară, după București, întrecându-l prin sistematizarea și chiar estetica străzilor stabilite de mai înainte, pe planul metodic alcătuit.

Natura ne-a favorizat, cu darurile ei din belșug hărăzite; trecutul ne vine în ajutor prin importanța ce s'a dat acestui oraș. Elementul pasiv din complexul evoluției omenești e minunat. Rămâne elementul activ.

E momentul să dovedim că și noi știm a arătà rostul ce-l avem în lume.

Doamne! Deschide-ne ochii ca să vedem bine prielnicia momentului, care nu se va mai întâlni; împrăștie ceața ca să nu mai rătăcim asemenea unor umbre cu înfățișarea de oameni.

TULCEA

Mi-a adus-o aminte crenguțele de sălcii, cu florile argintii, care vestesc bucureștenilor că în afara îngrămădirilor de case cu vârtejul patimilor ucigătoare, a sosit primăvara, vremea înviorării, a cătării spre zări senine, a spovedaniei și priminirii sufletești.

In luna aceasta, un drum la Tulcea, e farmecul desăvârșit.

De cum te-ai suit pe vapor, la Galați, uiți tot ceeace poate să-ți tulbure viața. Dunărea te liniștește. Seninul cerului te chiamă spre gândurile ceva mai înalte. Răchițele cari te întovărășesc, îți spun de vremurile depărtate, când Mântuitorului i-a eșit înainte norodul, strigându-i „Ossana, Ossana", iar El le răspundeà blând, dar sguduitor; „Pace vouă".

Lași în urmă maldările de lemne și scânduri de pe malul portului; încet, încet dispar zidirile fabricelor și a docurilor; hornurile înalte se pierd în aburul ce se îngroașă ca fumul de tămâie în fața altarului. Rămâi sclavul naturii în plină trezire la viață.

Dealurile Dobrogei încep, înverzite, să se arăte. Pintenul Bugeacului ajunge până în lunca numai apă. Pe urmă se înalță în lungul malului, domoale, blânde, surâs blajin de moșneag cuminte. Netezite ca de o mână uriașă, se lasă lin spre îmbătrânita apă, care le-a îndepărtat din cale-i. Totul e liniștitor. Pare că ai intrat în o regiune fermecată. Numai puzderia păserilor călătoare, ostenite încă din drumul lor lung, cât mai dă sgomot. In colo e muta dar impozanta înviere a naturii, doborâtoare tocmai prin taina puterilor nevăzute.

Mai încolo dealurile se îmbracă în haina pădurilor, cu mugurii plini de sevă, strălucind ca niște pietre scumpe.

Șueratul vaporului, prelung sunet strident, turbură liniștea adâncă. Se apropie Isaccea, cu gropile de marmoră roșie, vânătă, albăstrie. Un punct de forfotă omenească, un du-te vino scurt, pe puntea dintre ponton și vas, rara legătură a orășelului isolat cu lumea largă. O corabie turcească, cu paianjenișul odgoanelor și a catargurilor, se leagănă mai vioi sub lovitura valurilor întărite prin manevra vaporului. Pe urmă iarăși liniște.

La Ceatalul Ismailului, Dunărea se despică. Sunt cele două brațe care cuprind delta, loc de luptă fără mult sgomot, între pământul nou și apele din care răsare.

La o cotitură apare Tulcea. Când am văzut-o întâi privirea mi-a fost atrasă de morile de vânt, resleţe pe culmea dealurilor, ca niște cruci cu braţele scurte, lipite pe dunga cerului albastru. Morile de vânt sunt o caracteristică a Dobrogei. Ele arată domnia vântului, care spulberă praful, înălţindu-l în vârtejuri de trombe, duşmanul neîmpăcat al arborilor resleţi, sgribuliţi spre pământ. Omul însă şi l'a făcut folositor. Neavând puterea apei, lipsindu-i puterea focului, s'a îndreptat spre aceia a vântului.

Intre morile de vânt de pe deal şi Dunărea mai mâniată aici din pricina unor colţi de stâncă rămaşi în cale, se înşiră în amfiteatru casele oraşului.

Cheiul plin de lume, şi cei cu treabă şi cei curioşi, îţi aduce aminte că Tulcea e port dunărean. Sulina şi Galaţi însă îl înăduşă. Vapoarele de mare trec prin faţa lui, fără măcar să poposească o clipă. De aceea lângă chei, nu sunt decât prea puţine magazine, cu acoperişul ieşit, din solzi de olane înegrite.

O stradă principală, în lungul Dunărei, e inima oraşului. Aici e răcoreala adusă de apă, mărită ceva prin câţiva salcâmi. Aici sunt înşirate cafenelele, loc de odihnă prea îndelungată, pentru cei cari nu ştiu cum să-şi omoare altfel vremea. Tot aici sunt şi câteva din clădirile autorităţilor, înălţate pe vremea unui prefect care nu se socotea exilat. Statuia lui Mircea cel Bătrân era semnul ridicat din nou că Dobrogea a făcut parte de demult din trupul României.

Strada comercială face cruce cu cea de odihnă. Ea e drumul vechiu de legătură cu lăuntrul Dobrogei.

Pe urmă se resfiră căsuţele scunde, cu zăplazuri înalte, viaţa ascunsă de odinioară când mâne nu ştiai ce se va mai întâmpla, ca şi apărarea împotriva dogorelei soarelui, mai arzător aici, în strânsura clădirilor, decât sus pe deal. Nimic nu te opreşte din drum, decât oboseala mersului pe străzile cu bolovani proeminenţi. Totuşì pentru cel care a păşit întâia oară din restul ţării, la fiecare pas te izbeşte deosebirea totului.

Aşezată la capătul de nord al Dobrogei, în Tulcea mai mult decât în Constanţa, s'a păstrat mozaicul etnic, aşa cum era pe vremea Turcilor. Români, evrei, turci, bulgari, alcătuesc o insuliţă, nu totdeauna de pace. Pe fiecare an, încet, rămăşiţele orientului sunt din ce în ce mai şterse.

Tot şcolile au ajutat la această schimbare. In special liceul, deşì cu profesori mereu fugiţi din exilul în care se credeau asvârliţi, din an în an îşi arată puterea-i de primenire sufletească asupra populaţiunii, datorită celor câţiva mai conştienţi de menirea lor, decì lucrând mai cu dragoste.

Aşa era Tulcea de dinainte de războiu, cum o cunoştem. Valul năprasnic al unui duşman de tot hain, a adus prefacere în rău. Relativa sărăcie de mai înainte, datorită isolării şi traficului slăbit, a căpătat un colorit mai întunecat. Ruinele caselor

distruse de bulgari, arată suferinţele populaţiunii româneşti. In focul înaintărilor şi retragerilor repetate ale armatelor potrivnice, oraşul se resimte de pustiirea obuzelor. E încă unul din oraşele, cari aşteaptă cu drept cuvânt alinarea, cam prea întârziată, a jertfelor suferite în ultimele evenimente. România întregită nu poate să lese prea îndelung rănile deschise din regiunile de sacrificiu.

Dacă oraşul în sine nu ademeneşte prin nimic alta decât reminiscenţa mai vie a unor vremuri aproape apuse, în schimb tot natura îi dă un cadru de frumuseţă ce nu se uită.

Prelungind preumblarea pe strada principală către răsărit, în urcuş nesimţit, te trezeşti pe vârful promontorului Hora de unde priveliştea te ţintueşte locului.

Adăpostit de umbra obeliscului ce însemna stăpânirea română, privirea se odihneşte peste luciul deltei. Cât vezi cu ochii numai apă şi stuf. Departe spre nord, o dungă gălbie îţi arată malul basarabean, iar o grămadă de sclipiri ca de stele, înseamnă locul unde se află Ismailul. Incolo e stăpânirea Dunărei. Din mijlocul pajistei de papurişte, crâmpeie de dungi argintate indică braţul Sulinei, canalul de legătură a României cu restul lumei.

Pe acest drum ascuns în stufăriş, plin de lumea păserilor tot atât de împestriţată ca şi în delta Nilului, străbat vapoarele uriaşe, deprinse să înfrunte furia talazurilor de pe Ocean. Aici la poarta Orientului, începe drumul preţuit, sfârşit în Marea Nordului. Nici nu bănueşti că prin liniştea ridicată din întinsul domeniu al deltei, străbate drumul celei mai intense vieţi economice; şuşiniţa de apă ascunsă în verdeaţă, este fereastra prin care străbate aerul dătător de putere. Aici prinzi mai intens preţul darului pe care ni l'a hărăzit natura prin Dunărea invidiată de atâtea noroade. In ceaţa ce se lasă peste locul în care se zămişleşte pământ nou, ţi se arată icoana comorilor adunate pe pământul nostru.

Din tăcerea sfântă ce învăluie întinsul deltei, un glas ca de trâmbiţă se desprinde: ,,Comorile n'au valoare fără vrednicia omului. In mânile lui stă fericirea râvnită. Fericirea fără muncă e vis deşert''.

TURDA

Numai faptul că în apropierea Turdei se află locul unde a fost ucis hoţeşte Mihai-Viteazul şi ar fi de ajuns ca acest oraş să însemne mult pentru noi.

E un oraş de mare viitor, căci întruneşte toate condiţiunile pentru a prospera. E la marginea munţilor Apuseni, dar şi la al Câmpiei Transilvane. Din el porneşte singura linie ferată, îngustă, care pătrunde mai adânc în Ţara Moţilor. De şi e pe Arieş, totuşi e lângă un şes netezit, la îmbinarea năprasnicului râu de munte cu Mureşul în care dă. Muntele îl are în spate; în jurul lui sunt coline iar şesul e în faţă, condiţiuni geografice minunate. Marii strategi Romani, nu degeaba au ales locul acesta pentru stabilirea municipiului Potassa şi el, zice-se, zidit pe ruinele oraşului dac Dierna. Din trecut n'a mai rămas nimic, decât cărămizele rezleţe ce se mai scot din brasdă, ori tuburile apeductului, care alimenta municipiul.

Mai târziu oraşul Turda fu scoborât în vale, în o covată lăsată de râuşorul Turul, tăiată la margene de un cot al Arieşului.

Aşezarea lui însă, importanţa strategică ce o avea, i-a fost şi nenorocirea. Rar oraş din Ardeal care să fi suferit atâtea devas-

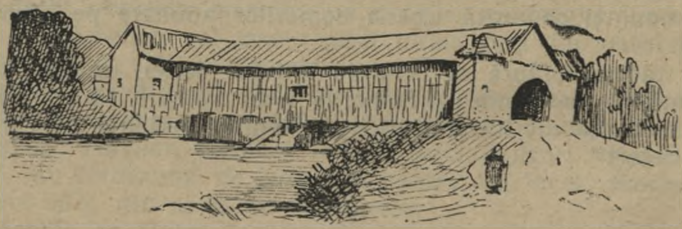

Vechiul pod acoperit.

tări. Mihai Viteazul de două ori i-a dat foc. Turcii l'au prădat. Valurilor de restrişte urmau încercări de restaurare şi înviere. I se dădeà o deosebită însemnătate prin dietele care se ţineau în el. cea de pe urmă, a 127-a, în 1759. In Turda, a avut loc şi sinodul bisericii ortodoxe, când s'a ales episcop Andrei Şaguna.

Se lămureşte atunci de ce Turda ajunsese unul din centrele puternice ungare, un soiu de cetăţuie de unde se încercà întin-

derea influenței de maghiarizare asupra Munților Apuseni, cu locuitori atât de îndârjiți. Tot așa se explică furia deslănțuită, în 1892, cu prilejul Memorandului, asupra casei lui Rațiu, pe zidurile căreia azi ar merita să fie pusă o placă.

Când vii dinspre Ghiriș (Câmpia Turzii), nu vezi decât Turda-nouă, de-a dreapta Arieșului, hornuri înalte printre plopii rămuroși ai zăvoiului care servește drept grădină publică. Abea când te apropii de gară se arată turnul renovat al bisericei reformate, prismatic, cu săgeata prelungă încadrată de patru turnulețe mici, după tipul atât de des întâlnit în Ardeal.

Ca să poți căpătà o ochire asupra orașului trebue să urci dealul dinspre răsărit, cu cimitirul vechiu românesc neîngrădit. De aice se prinde întreaga lui arhitectură simplă, așà cum i-a permis văiuga în care e așezat.

In lung sunt două-trei străzi paralele. Cea din mijloc e principala, lărgită în centrul orașului, spre a da spațiu pentru nelipsita piață. Aice sunt strânse toate edificiile mai mari și mai ales mai vechi. La un capăt e palatul prefecturei, cu locuința oficială a prefectului. In celalt capăt al pieței e biserica romano-catolică din veacul al XV-lea fără turn, cu exterior care-i arată vechimea, dar cu interior luminos, fiind de curând reparată. Aicea e biserica reformată, cea mai veche, transformată dintr'o biserică gotică, din care numai frumosul portal a mai rămas.

In jurul pieței, sunt case micuțe, cel mult cu 2 rânduri, dar cu curte mare servind drept popas, în zilele de târg, căruțelor venite cu bucate. In fața cafenelei destul de curată, o casă mai veche, cu dublu acoperiș de șindrilă, peticit pe jumătate cu tinichea, îți atrage atențiunea prin o placă de marmoră roșcată, cu un medalion alb. Aice s'a născut romancierul ungur Baron Miklos Josika.

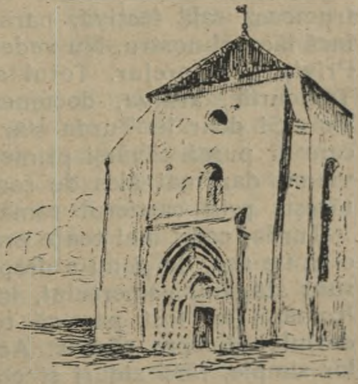

Portul gotic al bisericei reformate.

Dese ori vezi asemenea semne de deosebită atenție dată oamenilor mai de seamă a stăpânitorilor de eri.

Puterea administrativă a dispărut din ținuturile samavolnic guvernate, însă au rămas urmele cinstirei acelora care dau veșnicie prin cultură, unui popor. Sunt exemple care nu ar trebui nesocotite.

Răzămat de crucea știrbită din cimitirul românesc, urmărești mai departe în tihnă așezarea orașului. Privirea îți e atrasă de o clădire imposantă, așezată sub coasta dealului apusan, numai vii și vile. E liceul „Regele Ferdinand", ținut curat, cu la-

borator de fizică, material didactic ales pentru Șt. Naturale, și cu o bibliotecă românească destul de bogată. In sala festivă, luminoasă, spațioasă, se țin conferințe pentru elevi și public. E o clădire nouă. A fost terminată în 1911. Obiceiul foștilor stăpânitori, în ce privește școlile, iarăși ar trebui de imitat. Ei le clădeau temeinic. Nu se îngrijeau numai de ziduri. Când deschideau porțile unui local, se găseà instalat înlăuntru tot ce trebue pentru funcționarea efectivă a școlii. In sălile proaspăt vopsite, cu ferestre făcute anume pentru săli de clase populate, nu se muta mobilierul vechiu, peticit, cu bănci oloage, cu table roase. Așezau la locul lor ceeace formează zestrea școlii: material didactic, bibliotecă până și epidiascop portativ pentru proecțiuni. Astfel impuneau, iar directorul nu erà silit să neglijeze conducerea educativă și culturală a elevilor, umblând după expediente pentru a introduce viața reală școlară între zidurile goale.

In afară de liceu, în afară de o școală secundară de fete, demnă de pomenit e ,,Casa Principilor'', clădită pentru găzduirea principilor ardeleni când veneau la diete. Renovată în preajma războiului, amenință din nou cu năruirea unei aripi. E păcat, căci ar puteà servì de minune pentru muzeu și cămin cultural. Așa cum este însă, dovedește cât preț punem noi pe cultură. Mai dovedește însă și lipsa de însuflețire a celor în sama cărora se află. Intrând în lăuntru, îți face impresia că chiar ai noștri așteaptă să se întoarcă ziua de eri. Nimic schimbat din ceeace erà.

Totul a rămas ca mai înainte. Un semn, cât de mic, nu arată răsturnarea condițiunilor istorice. Principii ardeleni înșirați în frumoasa sală festivă, pare că te întreabă: ,,Ce cauți aice? E încă lăcașul nostru. Nu vedeți că e lăsat ca locașul nostru de veci? Priviți prin prejur. Totul aduce aminte de stăpânirea noastră: Tablourile, arhiva, documentele, casa săteanului din odaia de jos''. Și doar în Turda s'ar găsì o mână de intelectuali români, care ar puteà săvârși primenirea cerută, nu numai de prefacerea vremii dar mai ales de sentimentul dreptății, răscolit când rătăcești prin cartierul românеasc.

Turda, ca și mai toate orașele ardelene, sunt înstrăinate. Logic e să fie așa, de și nu e drept. Ungurii, sașii și evreii maghiarizați sunt stăpânii comerțului, industriei și a clădirilor mai de samă. Românii au fost pare-că tolerați. Sunt îngrămădiți sub coasta dealului dinspre răsărit. Acolo, cu străzi nepavate, cu căsuțele lor simple, fără ziduri și porți înalte ca în restul orașului, s'au strâns în jurul bisericilor lor, din păcate și aice de două feluri. Cea ortodoxă, și mai asuprită, abea se zărește, aproape de Arieș. A căpătat față, puțină spoială, cu ocazia vizitei regale. Cele unite, căci sunt două, mai în vază, stau de strajă una în Turda-veche, alta în cea nouă. Stăteau, sărmanii români, nu ca în țara lor, ci păsuiți. Acum măcar să li se infiltreze gândul că sunt stăpâni la ei acasă. E datoria intelectualilor aceasta!

Noroc de zilele de târg. Atunci în piață nu clocotește decât graiul românesc, iar cele câteva firme românești, strălucesc pare-că mai mult decât în celelalte zile

Portul e schimbat. Pantalonii largi, dela Feleac în jos, tot mai rar se văd. Se obişnueşte mai mult pantalonii strânși pe pulpă, de aba, cămașa potrivit de lungă și minteanul scurt. Femeile port ciubote, fustă neagră încrețită, pieptar strâns la talie, fără mâneci, răscroit la piept și despicat înainte.

E năvala satelor, speranța regenerării și a stăpânirii efective. Până atunci însă trebue muncă și mai ales ceva mai multă conștiință și demnitate națională. Fără violență, chiar fără ură, trebue de lucrat însă intens, fiecare în domeniul lui restrâns, pentru ca energia națională, dacă n'au stâns-o grelele valuri din trecut, să isbucnească pe toate tărâmurile. Pentru aceia sforțarea deplină trebue pusă în jurul școlii, și de către cei care conduc, dar mai ales și de cei care-i slujesc.

Sunt clipe din viața popoarelor când nu se poate spune numai : îmi împlinesc datoria de salariat și s'a isprăvit ! Mai cu seamă acolo unde presentul evocă la fiecare pas tendința de nimicire etnică din trecut, se cere mai multă energie și însuflețire.

Călătorul neștiutor de împrejurările locale, s'ar minuna în sinea lui, mai ales toamna, aruncându-și ochii în curțile gospodarilor. Nu ar vedea stivele de lemne, aprovizionările pentru iarnă. Cei din Turda sunt oameni fericiți în această privință Sunt scutiți măcar de specula negustorilor, a cărăușilor dela gară și a tăetorilor de lemne. Ei se bucură de bogăția naturală a subsolului Câmpiei transilvane : gazul metan.

Dela Sărmășel, conductele aduc energia eftină, până la Turda ; aice se resfiră prin alte conducte mai strâmte, mai în toate casele Gospodina întoarce robinetul, aprinde gazul și plita e încinsă. Tot așa iarna, focul nu se mai stinge. Gazul, aprins în sobă, răspândește o căldură vie, deși cam usucă aerul din odaie. E dreptul că sunt și neplăceri ; uneori, din neprevedere sau când o crăpătură cât un fir de păr se face în pereții tuburilor, se întâmplă nenorociri. Dar ele sunt rare iar dacă se iau precauțiuni, gazul e inofensiv.

Incălzitul cu gaz explică marea curățenie ce domnește în clădirile publice. Bunăoară liceul, e oglindă și pe din lăuntru, căci caloriferele înlocuesc sobele, înlăturând afumatul păreților și celelalte desavantaje ale încălzitului cu lemne.

Tot datorită acestui dar natural, ieftin și din belșug, Turda a ajuns un însemnat centru industrial.

Pe lângă metan, cel mai curat din lumea întreagă, darul Câmpiei, se adaogă și bogăția regiunei în sare, gips, piatră de var — darul munților — ; se lămurește astfel desvoltarea industrială a Turzii.

Fabricele sunt îngrămădite pe partea dreaptă a Arieșului, în apropierea gării. Sunt, după cum e de așteptat în mâna străinilor iar majoritatsa lucrătorilor tot străini sunt. Se găsesc vreo 12 fabrici mari; mai însemnată e cea de ciment, cu hornurile înalte, din care, într'una, ies nourași alburii; de cum se înserează devin luminoși, așa încât de după dealurile dela răsărit, pare că în locul Turzii ar fi gura unui vulcan, din care fumegă slabe fumarole. Cam tot așa de însemnată e fabrica de sodă, după procedeul Solvay, și cea de sticlă, cu 5—600 de lucrători. Vin apoi fabrici de bere, de ipsos, de var, de ghiață ș. a.

După cum fabricele de ipsos și var, folosesc gipsul, alabastrul ori piatra de var, din apropiere dela marginea Munților Apuseni tot așa fabrica Solvay, folosește masivul de sare, chiar de lângă oraș.

Intrarea în ocnă se află ceva mai încolo de biserica greco-catolică din Turda-nouă.

O galerie lungă de aproape un chilometru, luminată cu electricitate, servește de tunel pentru socaterea sării cu vagonetele.

Salina e sub coama de deal, iar galeriile au forma de clopot, cu suprafețele frumos vrâstate negru cu alb, în dungi încrețite fel și chipuri.

De admirat este ecoul repetat, stârnit în clopotele adânci de sare.

Orice sgomot, vorbă, șuerătură ori lovitură, se repetă de vreo 20 ori, tot mai slab și mai iute.

Aceste sunt salinele noi. Cele vechi, chiar de pe vremea romanilor, aveau intrarea pe lângă frumoasa școală de agricultură, a cărei vie se scoboară pe panta ce dă spre lacuri. In fundul unei depresiuni ca un crater, sunt ochiuri de apă sărată, fără fund. Atât de concentrată e soluția încât plutești la față fără frică, dacă nu știi înota, de și dedesupt e adâncul salinelor părăsite.

Imprejmuirea imediată a acestor lacuri e un peisaj saharian. Râuri vremelnice scot sarea din mal, împrăștiind'o în lungul cursului lor. Pe vreme de secetă drumul apelor torențiale e numai sare, cristali mărunți, albi ca zăpada. In jurul ochiurilor sărate nu cresc decât plante roșii, cărnoase; când le bate soarele 'n dungă, pare că sunt tufe de mărgean. Mai în afară e rama lată formată de Floarea sării, covor albastru-violet, în contrast cu albul fundului, numai nisip sărat. De jur împrejur sunt dealurile, cu țesutul sămănăturilor, când verzi ca'n primăvară, când aurii ca'n toiul verii. E un colț din împrejurimile Turzii, foarte vizitat din cauza cuibului de umbră dela școala de agricultură, ca și din cauza băilor netarifate din lacurile sărate.

Venind vorba de împrejurimi nu pot rămânea nepomenite.

Sunt variate. Spre nord-est se întind colinele domoale, marginea Câmpiei, peste care șerpuesc în largi coturi șoseaua ce duce la Cluj peste Feleac, ca și aceea care duce la Petrida, pe valea Hasdatului. Satele sunt rare, în îndoituri de teren.

Peste tot sunt întinse ogoarele după cum pe coastele dealurilor care încing orașul sunt numai vii.

Spre apus se ridică pragul de piatră de var în care e tăiată vestita Cheia Turzii, o despicătură îngustă, a cărei siluetă se vede cine știe de unde, din câmpie.

Dincolo de acel prag se înalță valurile scunde ale Munților Apuseni, din ele răsărind mai ales crestele, când gheburi, când dinți de ferestrae, a Munților Trascăului din piatră de var. Mai ales până la amiază, când soarele îi bate'n plin, se deslușește fiecare coastă, fiecare ogaș, în cadrul azuriu al pădurilor dela poale.

Șesul numai porumb, dealurile molcome numai vii și ogoare, munții variați ca forme, se îmbină în așà fel, încât dau Turzii împrejurimi pe care nu te saturi să le admiri.

TURNU-SEVERIN

E unul din orașele cu împrejurimi frumoase. Brașovul ori Câmpulung sunt între munți; orizontul e închis; doar cerul îți dă lumină și variație. Iașii are dealurile, peisaj molcomitor, cu zare îndepărtate.

Turnu-Severin presintă un caleidoscop de forme și mai ales de culori, căci între culmele de dealuri depărtate, curge Dunărea.

Abea ieșită din vâlvora strâmtorilor, se odihnește după grea trudă. Ș'a făcut pat larg din prundiș și nisip. Sătulă de umbra munților și a fagilor, se întinde, cât poate, la soare. Unde și unde câte un pâlc de sălcii ori arini, care o mai răcoresc ori îi țin de urât prin șoapta frunzelor. Lenevită, se lasă în voia locurilor, cotind mereu, iar sarcina fărămăturilor din munte o asvârle în cale, înălțând ostroave.

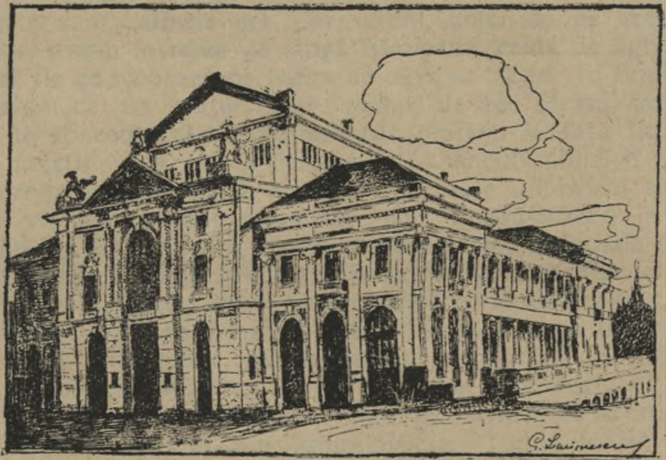

Teatrul.

Aici, la Turnu-Severin e mai mult un lac, decât un fluviu, prilejind ochiului zări depărtate, luminoase, mereu schimbându-și îmbrăcămintea din primăvară până'n toamnă, în cursul zilei, de când dunga aurie a răsăritului de soare poleește apa, până când

luceafărul de seară sclipește în valuri, alăturea cu oglindirea jucăușă a luminii din vârful vreunui catarg.

Dar mai este ceva care aduce Dunărea, acest dar blagoslovit ce ni l'a hărăzit natura. Despicând poartă în zidul munților, bătrânul fluviu croește drum slobod valurilor de aer mai cald, ce vine dinspre Mediterana; puterea crivățului ce biciuește aspru restul țării, aici se domolește.

Rezultatul? La Turnu-Severin și Vârciorova, în luna lui Mai te crezi în Italia. Covorul de flori aici e mai împestrițat decât oriunde în țară, cu culorile cele mai oacheșe. Iarna aproape ocolește locul. Numai la Constanța, lângă Mare, clima e mai dulce în toiul iernii decât la Turnu-Severin. Temperatura medie a lunei lui Ianuarie este de —2.⁰, cea mai ridicată din toată țara veche, după Constanța și Sulina; frigul cel mai mare care s'a înregistrat la Turnu-Severin a fost de —21⁰.5 în 1909, dar numai cu un grad mai jos decât frigul cel mai mare dela Constanța din 1888, care fu de —20⁰.7. Vegetația e bogată, variată. Mănânci sâmburi de migdală, cum ai dejghioca nucile. Vița de vie se agață de copaci ca în Portugalia, iar trandafirii din grădina trandafirilor de pe malul Dunării, te transportă cu gândul pe malul Adriaticei. Puțin, puțin dacă omul ar fi mai băgător în seamă de ce i-a dat natura și i-ar venì ceva în ajutor, în serele din Turnu-Severin lesne s'ar putea crește Violetele de Parma și nu s'ar mai aduce, cum se aduceau înainte de războiu, flori din țări străine. Dacă oamenii... ; aici e totul.

Totuși mai mult însă decât oriunde, oamenii, aici, dau dovadă de oarecare energie mai deosebită. Prin Porțile de fer străbate ceva și din apusul plin de îndemnuri.

Turnu-Severin e singurul dintre orașele din România cis-carpatică, care aduce cu orașele transcarpatice. Mai întâi nu sunt măhălăli, case de stuf ce încadrează sâmburele de clădiri cu două rânduri. Sunt multe maghernițe în jurul piețelor dela periferie, dar orașul nu are hibriditatea celorlalte. Apoi Turnu-Severin e construit după un plan hotărît. Străzile sunt paralele cu malul apei, iar altele, în curmeziș, taie pătrățele regulate. Străzile sunt bune și dacă ar fi mai curate ar da impresie mai apropiată de occident. Nu e vorbă că și aici, ca și la Vaslui ori aiurea, găsești — chiar pe bulevardul principal — sisteme deosebite de pavaj, după schimbarea deasă a administrațiunii, fiecare cu planul ei.

Fie meșterii întrebuințați, fie arhitecți mai puțin savanți, dar mai practici veniți de „dincolo", fie influența vecinătății ori a emigrărilor, când vii din Banat în Turnu-Severin, nu ai tranziția bruscă a două lumi deosebite. Găsești și aici piețe largi, pavate, înconjurate de ziduri de case, una lângă alta; găsești mai mult decât oriunde acoperișuri de țigle, ferestre oblonite; până și acele geamuri mai proeminente, care se deschid deosebit de restul ferestrei, cum e în orașele din Banat, se întâlnesc adese.

Piața principală, cu un parc ce ar puteà fi mai înflorit, e înconjurată de clădiri solide, sobre, fără zorzoane inutile și costisitoare. Sunt așezări gospodăroase.

Chiar clădirile mai nouă au păstrat ceva din simplicitatea veche. Dintre ele localul liceului este mai impunător, foarte bine păstrat, an cu an reparat, curățit și mai ales înconjurat de o grădină bine îngrijită, adevărat parc cu plante variate, multe exotice ; ar fl o admirabilă grădină botanică pentru elevi și populațiune, dacă s'ar pune în dreptul fiecărei plante un țăruș cu o placă cu numele corespunzător.

E singura școală secundară pe care o cunosc în țara veche, care nu e asvârlită într'un maidan gol. E respectul și cătarea dată unui templu de lumină. Ce contrast între liceu și școala normală, îngrămădită într'o veche clădire,la marginea orașului, nepotrivită pentru o școală pregătitoare pentru educația viitorilor propagandiști ai culturii și atât de neîncăpătoare încât cancelaria directorului și a secretarului este ușă'n ușă cu latrina.

Spiritul de inițiativă și de donații, l-am găsit aici mai desvoltat decât aiurea. Din inițiativa particulară se înalță un mândru și impozant teatru, dintr'o donație s'a clădit școala comercială. Biblioteca ,,Bibicescu", cu ramificații în județ e o frumoasă dovadă de dragostea pentru locul copilăriei. E o mișcare mai deosebită decât aiurea, chiar și în alte direcțiuni.

Un profesor de științe naturale d. C. Lacrițeanu, își întrebuințează puținul timp rămas liber, ocupându-se de studii agronomice, din care a publicat ceva ; un alt profesor, d. Bărcăcilă, directorul liceului, își cheltuește din vreme și din firava-i leafă, adunând tot ce se găsește în domeniul archeologiei și al preistoriei. Când vizitezi liceul, trebuie întâi să te închini la zeitățile strămoșilor noștri păstrate cu sfințenie, alăturea de frumoase inscripțiuni vechi dar și mai nouă, ori uneltele oamenilor primitivi sălășluiți în ostrovul Corbului. E sâmburele unui frumos și interesant muzeu, creat prin sârguința și cheltuiala unui profesor.

Tot un profesor, d. Th. Costescu, e acela care s'a dat peste cap pentru a isprăvi teatrul, după cum la o moșioară ce o are a întemeiat un sat model, cu o școală de meserii, cum nu s'a făcut de Stat. Sunt atât de rare asemenea energii active, încât dau caracteristica locului ; mai ales unite, ar puteà săvârșì minuni.

Monumente istorice nu există în orașul, relativ nou. In schimb în cuprinsul lui stau ascunse ruinele castelului și oppidului roman, mărturia neștearsă a obârșiei noastre.

Capătul de pod ce a mai rămas, deșì gata să fie cu totul șters prin impietatea tuturora, arată importanța veche a regiunii. Prin înlăturarea țărnii dela suprafață apar celulele de piatră ale soldaților romani, păzitorii locului, înșirate dealungul străzilor încă bine păstrate. Câteva pietre funerare cu inscripțiuni

citeţe, sunt asvârlite şi expuse colţilor vremii, formând bănci de odihnă pentru puţinii care calcă locurile acestea, evocatoare de vremuri străvechi, dar şi recreatoare prin priveliştea minunată ce se prezintă ochilor.

Cei mai mulţi se îngrămădesc în grădina publică, frumoasă şi ea, din desişul căreia răsar ziduri vechi ca „turnul lui Sever", mai bine păstrat decât „Podul lui Traian", fiind, după spusa cunoscătorilor, restul dintr'o clădire medievală.

Viaţa, de eri se împleteşte cu cea de azi. In dreptul grădinii, pe malul Dunării, se înşiră portul, şantierele, gara, iar mai încolo, pe dâmb, modernul abator, căruia însă după războiu i s'a schimbat destinaţia, fiind transformat în... crescătorie de cai.

Rar oraş care să cuprindă în el urmele trecutului glorios, o privelişte atât de fermecătoare şi mai ales condiţiuni fizice prielnice pentru o desvoltare înfloritoare.

TÂRGOVIȘTE

Plecând dela București către nord, ceasuri întregi străbați numai prin șes. Cât vezi cu ochii nici un dâmb Totuși este o deosebire de șesul din spre Fetești. Dincoace pădurile sunt mai dese; formează ca un gard viu ce închide zarea mai ales de către apus. Umezeala e mai mare; se vede după portul mândru al stejarilor. Se trage boarea răcoroasă în lungul luncei largi a Ia.omiței; se simte influența munților, ascunși departe, către nord. Nu-i zărești dar te ajunge răsuflarea lor.

Treci de Titu, nod important de linie ferată. Spre apus, dealungul drumului de fer, de și tot depărticior, începe ridicătura unei terase, care înalță linia terenului. Copacii iau forme fantastice; ici stâlpi de telegraf, înverziți de iedera acățată până'n vârf, dincolo pini mediterani cu ramurile întinse numai spre vârf.

Ogoarele par poiene. Macul, le stropește cu pete ruginii iar sălciile par cu flori albe, prin noianul fluturilor care stau ciucură pe ele.

Asemenea decor te întovărășește, până la Târgoviște.

De pe platforma turnului înalt de lângă ruinele Palatului Domnesc, bastionul bine păstrat numit Chindia, se desfășoară panorama întreagă a orașului, cu atâtea amintiri străbune.

Spre miazăzi, ca și spre apus, e șesul fără margini, pe care se sprijină cerul. Către răsărit în stânga Ialomiței se înalță dealurile numai vii. Pe vârful mai înalt, un cuib de case cu acoperișul roșcat al țiglelor, contrastează, cu întunecatul verde al pădurilor ce-l înconjoară. E Mânăstirea Dealului, liceu militar model, dar și mânăstire îmbrăcată în dantelă de piatră. E locașul care adăpostește craniul lui Mihai Viteazul, într'un sarcofag proaspăt sculptat.

După o îndoitură de teren stă ascunsă tainica Mănăstire Viforâta, cu liniște deplină.

Peste dealuri, înspre miază noapte, se înalță ca un gheb larg, masivul Bucegilor, învăluit în scama norilor alburii, pânză deasă care îi acopere vârful, lăsând puțin să străbată petele albe de omăt.

La îmbinarea dealului cu șesul, e așezat vechiul scaun de domnie al Basarabilor, vreme de peste trei veacuri. Abea la 1733, capitala fu mutată mai la șes.

Târgoviște nu e oraș în înțelesul celor din Ardeal. E o mare, întinsă, insulă de grădini, presărată cu petele ruginii ale acoperișurilor de case, răslețe, ascunse printre crengi. Nucii stufoși, se amestecă cu sălciile dinspre zăvoiul Ialomiții. Grădinile de pruni fac trecerea spre pâlcurile de arbori, asvârliți în șes. Orașul propriu zis, șiragul de dugheni dela capătul unei frumoase aleie de castani, e restrâns în jurul oborului larg, murdar.

Aice, în coasta Mitropoliei, a fost lăsarea primitivă a negustorilor sași, azi dispăruți cu totul. Dela popasul străvechiu al celor trecuți prin curmătura lesnicioasă a munților, pare-se că vine și numele Târgoviștei, orașul târgului.

Pentru Muntenia. Târgoviștea are însemnătatea Sucevei. Din Palatul Domnesc, reparat mai temeinic de C. Brâncoveanu, au mai rămas păreți în picioare, în afara tainițelor boltite, de unde pornește, spune legenda, hruba subpământeană pe sub apa Ialomiței de răspunde, sus, la Mânăstirea Dealului. Turcii au început să-l dărâme; vremea ajutată în largă măsură de impietatea localnicilor țintește a-l face una cu pământul. Tufe de soc au prins rădăcini în bolțile surpate, după cum și printre pietrele Chindiei, cresc, sus de tot, frumoase mănunchiuri înflorite de Gura-Leului.

Doar Mânăstirea Domnească, a mai rămas întreagă, cu cele trei turnuri cu ferestre înguste și cu podoaba picturilor din lăuntru. Catapeteasma măcinată de cari, pare că e de metal bronzat, așa de frumos și fin ce e sculptată. Interesant este și cafasul, unde se urcau jupânesele, damele de onoare întovărășind la ascultarea liturghiei pe Doamna care sosea deadreptul din palat, pe o ușiță azi zidită. In partea dreaptă din pronaos, într'un minunat sarcofag de marmoră, demn să împodobească orice măreață catedrală din apus, zac osemintele Doamnei Elena „prea datorita soție a luminatului și evlaviosului Matei-Vodă".

Târgoviște e orașul bisericilor, ca și Suceava. Până azi au rămas încă nedistruse vreo 22. Ascunse printre arbori abea le zărești; mai ales le confunzi prin uniformitatea turnurilor cu opt ferăstruici înguste una lângă alta. Unele se mai țin pe temelie, altele își apleacă turnulețul gata să se prăbușească, ca un bătrân îndoit de ani.

Mai frumoasă decât toate, variată ca stil, este biserica Stelea, care aduce aminte după înfățișare cu Trei-Ierarhi din Iași, așà cum era înainte de restaurare. Nici nu e de mirare. Biserica fu zidită de Vasile Lupu al Moldovei, ca semn de frățească apropiere între munteni și moldoveni. Deasupra ușei de intrare, strânsă în vârci de granit, se află capul de zimbru, stema Moldovei. Măestria meșterilor de care s'a servit Vasile Lupu în Moldova a fost pusă la întrecere, pentru ca pe locul unde erà înmormântat tatăl său, să se înalțe mândră clădire. Chiar și turnurile sunt deosebite de ale celorlalte biserici. Ele se înalță pe baze în formă de stea.

cum era obiceiul în Moldova; sunt fără ferestruicele înguste, iar peste tot o împodobesc bumbi smălțuiți.

Biserica e azi în părăsire. Spațiul larg ce o înconjoară e numai nalbă. Zidurile sunt descojite iar clopotnița dela poartă multe zile nu mai are.

De altfel mai toate bisericile sunt în aceeaș stare de păragină. Nici sfințenia locașurilor, nici amintirea trecutului nu înseamnă pentru noi mare lucru. Au scăpat unele din focul turcilor, din cutremure, din urgia dușmanilor. Părăsirea noastră le vine de hac. Pietrele de mormânt, frumos sculptate odată, sunt puse la intrare spre a fi tocite. Așa e la biserica Stelea ca și la Biserica Târgului.

Tot în paragină e și noua clădire a vechei Mitropolii, zidită de Neagoe-Vodă. Numai niște stânci de bolovani cimentați, ieșiți din iarba înaltă, arată urmele clădirii de odinioară, dărâmată cu ajutorul dinamitei. După toate mărturiile era o minune de frumusețe. „Se săturau ochii tuturor, de vederea ei” spuneau bătrânii. Furia remanierii, a năruit'o. In locul bătrânescului monument mărturia vremurilor de grea cumpănă, se înalță azi în îmbrăcămintea roșie de cărămidă aparentă, actuala clădire neisprăvită, una din ruinele nouă cari sunt presărate pe teritoriul țării. „Și ceeace vremea și toate răutățile a patru veacuri, nu au putut dărâma, a dărâmat zelul nostru de distrugere a tot ce avem sfânt”, scrie un bun cunoscător al monumentelor noastre istorice. Târgoviște nu e numai un cimitir de biserici bătrâne; nu e numai vechiu scaun de domnie. De el se leagă nulte nume istorice ori culturale. Ruinele palatelor, a bisericilor, a întăriturilor de odinioară, câte se mai zăresc din dudăul ce le acopere, evocă zilele zămislirei naționale din vremea lui Neagoe-Voevod, vijelioasele lupte ale lui Mihai, vagile speranțe de trainică așezare ale lui Matei Basarab ori acele bogate manifestări artistice ale lui Constantin Brâncovanu.

Așa de repede ce s'au șters urmele lor, de și dela acest din urmă domnitor nici două veacuri n'a trecut, în cât toate se amestecă deavalma în negura trecutului.

S'a scurs un veac de când a căzut aice eroul deșteptării naționale, Tudor Vladimirescu și numai o simplă cruce de piatră ni-l evocă.

De Târgoviște e legat mai departe urmele lui Cârlova, poetul ruinelor, al lui Eliade Rădulescu răscolitor de energii, al lui Gr. Alexandrescu, fabulistul. Aicea pe malul apei se află cocheta vilă, părăsită de stăpânul ei, d. Brătescu-Voinești. In zăvoiul din dosul casei, îi cântau privighetorile cari i-au inspirat înduioșetoarea bucata reprodusă în toate cărțile de cetire. „Când mă gândesc îmi vine nebunie, dar știi, nebunie!...”. E dreptul, căci n'are a face farmecul grădiniții cu arbori variați, cu mult gust

așezați și... forfota Capitalei ademenitoare, care face să amuțească privighetorile.

E curios! Târgul cu întinsă viață de demult, doarme astăzi în umbra arborilor deși. Popas de negustori odată, cetate de apărare pe urmă, e cuprins de acalmia mai tuturor orașelor de provincie.

De și peste deal sunt câmpurile petrolifere dela Ochiuri, deși mai încolo sunt minele de cărbuni dela Șotânga, Târgoviște moțăe. Două-trei hornuri, ca niște stâlpi în șes, sunt singurele slabe semne ale unei industrii.

Odată în calea negoțului, azi e ocolită. Ploeștii atrag mai mult și pe oameni și produsele bogate.

O singură speranță de înviorare a mai rămas. Tunelul dintre Sinaia și Petroșița. Prin descongestionarea liniei Brașov-Ploești, se va resfira ceva și către Târgoviște.

Mai este încă o perspectivă de viitor, cuprinsă în valurile iuți ale Ialomiței, năvalnic rostogolite de pe treptele înalte ale Bucegilor. Puterea ei irosită azi strânsă grămadă odată, poate schimba fața locului.

Până atuncea renumele orașului i-l dau tot numai ruinele străbune.

TÂRGUL-MUREȘ

Dintre orașele României, Timișoara poate servi de exemplu, chiar capitalei, în ce privește un plan metodic de urmărit în extensiunea firească din viitor.

Târgu-Mureșului, în schimb, este tipul unui orășel occidental, deplin format, îmbinând în el păstrarea urmelor de demult, atmosfera vechimii, cu cele mai moderne instalațiuni, și cu o îngrijire edilitară de invidiat.

E unul din orașele noastre, așezat la loc potrivit pentru o desvoltare economică sănătoasă, și într'o poziție geografică care-i dă un pitoresc variat, liniștit, ademenitor.

In afara Clujului e cel mai însemnat dintre orașele care mărginesc Câmpia ardeleană, rodnică.

Mureșul îi e podoaba dar și viața. Găsindu-te pe dâmbul unde se află școala militară, înconjurată de vii, pădurici și parcuri, te bucuri de o scenerie neîntrecută, în apus de soare.

Nici nu ai bănui că te afli în preajma Câmpiei, mereu însetată și arsă în toiul verii. Valea Mușeșului e numai smaragd și argint aurit.

Zăvoaiele și ogoarele îi înghesuesc cursul, schimbându-l în salbă de lacuri poleite cu reflexul cerului înroșit. De jur împrejur forme domoale, cu siluetă largă, afară de partea dinspre Nord-est, unde prin poarta Mureșului se zăresc culmile mai semețe din Munții Ghurghiului, înălbăstriți de bogăția pădurilor peste care s'a lăsat ceața serii. Formele blânde, sunt într'o parte împurpurate de ultimele raze de soare, în alta, sub malul Câmpiei, îmbrumate cu negura ușoară ce se ridică de pe ape. Satele stau înșirate, unele lângă altele dealungul malului.

In îndoiturile adăpostite de arșiță, strălucesc ca pete albe casele îngrămădite, iar bisericele și ,,castelele'' foștilor stăpânitori ai ogoarelor, ies mai în relief din întunerecul pâlcurilor de pădure.

Peste tot e liniște odihnitoare și belșugul pământului care nu cunoaște setea.

In mijlocul unui asemenea peisaj, stau strânse unele lângă altele, clădirile orașului modern, suite și pe muche de deal, întinse și pe netezișul luncii.

Locul de așezare al orașului, e important și din punct de vedere al apărării ca și al etnicității. Tg.-Mureș (Maros-Vașarhely;

Mureş-Oşorheiu) e la margenea Câmpiei ardelene, dar şi la intrarea în ţara Săcuilor. Ceeace pentru Saşi e Sibiu, pentru secui e Tg.-Mureş, din poarta răsăritului ardelenesc, singurul drum larg pe aici fiind valea Mureşului.

Aşa se explic ăînsemnătatea lui istorică, concentrarea instituţiunilor culturale, cât şi numeroasele clădiri, monumentale pentru micul oraş, care după statistica cea mai de pe urmă nu are mult peste 30 de mii locuitori.

Cum ai ieşit din gara principală, vezi urmele gospodăriei demne de imitat. Străzile astfaltate se întind până la periferia oraşului. Chiar în cartierul industrial din jurul gării te isbeşte curăţenia străzilor bine întreţinute.

In drumul spre otelele din centru, rămâi pironit în piaţa largă numai flori, din faţa primăriei. Aici sunt clădirile cele mai noui şi mai artistice.

Palatul Primăriei, e de sigur, cel mai frumos din ţară. Clădit la 1908. s'a căutat să se puie în el toată semeţia stăpânitorilor, pentru ca să impună. Din pricina aceasta e prea împodobit.

Acoperişul străluceşte, în bătaia soarelui de amiază, de variaţia ţiglelor smălţuite, iar în pridvorul dela intrare, ca şi pe scara de onoare, s'au adunat toate culorile curcubeului, într'o îmbinare ţinută să reproducă motivele artei naţionale secueşti. Dela albastrul şi verdele majolicelor, prin trandafiriul marmorelor dela balustrada şi cei 4 stâlpi dela intrare, cu capitelurile albe, până la galbănul de bostan al păreţilor şi bolţilor gotice, totul formează un caleidescop poate prea încărcat.

Sala de festivităţi e în acelaş gen; tonul galbăn domină iar sculpturele mobilelor şi ornamentarea păreţilor, e apăsătoare faţă de spaţiul restrâns. Peste tot însă e deplină ordine şi curăţenie.

Alăturea de primărie, cum ar fi palatul Dogilor faţă de biserica Sfântului Marc, este Palatul Cultural, tot de curând clădit, tot prea încărcat ca arhitectură, ornamentaţie şi culori lăuntrice. Dacă stilul naţional, tapetele numai flori oacheşe, nu poate mulţumì pe cei doritori de linii elegante, prin simplicitatea şi armonia lor, de lumină largă şi culori deschise, nu e mai puţin adevărat că ideia Palatelor culturale este minunată şi arată ce armă puternică pentru apropierea sufletelor se găseşte în manifestaţiunile culturale.

E un palat vast. Sala de spectacole, cu orga cea mai mare din ţară, cu trei rânduri de loji, cu bolta aurită şi cu numeroasele lămpi care răspândesc o ploaie de lumină, este elegantă şi luxoasă. Bufetul de alături, cu stâlpi negri, numai oglinzi, are ferestre mari, cu desemnuri din viaţa populară. Sala mică, ca zugrăvită cu sineală, cu flori roşii, cuprinde în ornamentică iarăşi motivele secueşti, atât de bogate în flori şi cu culori bătătoare la ochi. Mai simplă, mai plină de lumină şi prin aceasta pare că ar fi un adaus, este muzeul de pictură, cu o schiţă originală a lui Muncaci.

Deasupra scărilor principale în plăci de bronz sau ca medalioane pe frontispiciul clădirii, sunt chipurile marilor cărturari unguri: Petofi, Aranyi și alții, iar acum de curând și a cărturarilor români: Eminescu, C. Negruzzi.

Intreg palatul cultural din Tg.-Mureș este monumentul ridicat nevoii de răspândire a culturii, nu numai ca dominătoare printre

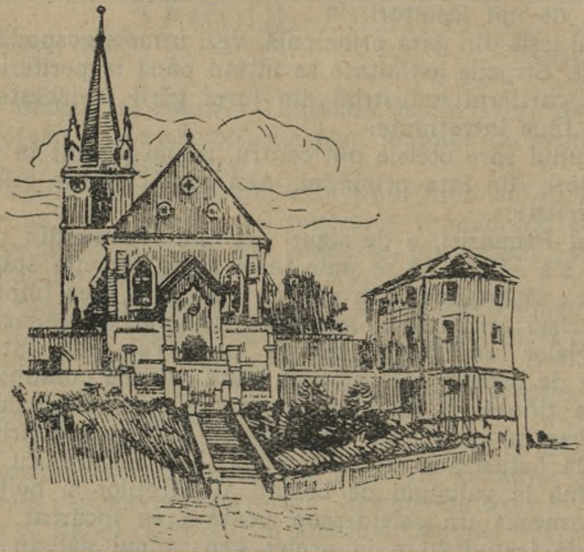

Parte din citadelă și biserica reformată.

factorii de civilizație dar și mijlocul cel mai temeinic pentru înfrățirea și apropierea dintre oameni în genere, dintre cei cuprinși între granițele țării în special.

Nu poți părăsì colțul acesta din oraș, fără să nu te urci în turnul înalt al primăriei, unde comod te bucuri de privirea largă asupra orașului și a împrejurimilor.

Orașul e împărțit în două. O parte e pe terasa Mureșului. E zona mai veche, unde dăinuesc încă micile căsuțe acoperite cu șindrilă și cu ogeagul caracteristic: o piramidă trunchiată, învelită cu prelungirea acoperișului din șindrilă. Aici, la capătul de răsărit, e vechea citadelă zidită la începutul veacului al 17-lea. Sunt păstrate mare parte din ziduri, precum și bastioanele puternice, abea atacate de vreme. Unul din ele, ca și clădirile alipite, servesc pentru găzduirea orfanilor de răsboiu. In mijlocul citadelei, este impunătoarea biserică reformată, cea mai veche, zidită în veacul al 14-lea. Ca la toate bisericile vechi, la început catolice, și aici plafondul gotic a fost înlocuit prin unul plan, de și stilul inițial încă e păstrat.

Tot în partea aceasta din oraş e *Telekianum*, cu curte spaţioasă, înconjurată de ziduri umbroase. Adăposteşte cea mai bogată bibliotecă particulară din tot Ardealul, donaţia contelui S. Teleki. Sala de păstrare a numeroaselor cărţi, multe unice şi manuscrise, are o înfăţişare imposantă prin galeria de sus numai dulapuri cu cărţi, prin tablourile magnaţilor de jur împrejur ori busturile cugetătorilor clasici vechi. E o bogăţie extraordinară, un exemplu greu de imitat azi, represintând dragostea neţărmurită pentru patrie.

Tot aici, în jurul citadelei, este şi cetăţuia culturală. Liceul „Papiu Ilarian" e aşezat într'o monumentală clădire cu 4 rânduri, iar externatul de fete într'o alta mai modestă, dar numai faianţă şi majolica pe dinlăuntru, având şi bogate institute de fizică şi chimie, înzestrate cu tot ce trebue pentru predarea acestor ştiinţi. In apropiere, se înalţă nu mai puţin măreţul palat al liceului reformat, precum şi temeinicile clădiri, fără multă ornamentare, dar solide şi încăpătoare, ale Prefecturei, Curţei de Apel şi alte administraţii.

In toată această parte ridicată a oraşului, de altfel ca şi peste tot întinsul lui, domneşte cea mai desăvârşită curăţenie, pe străzile asfaltate, numai bulevarde şi flori. In lungul caselor lângă marginea trotoarului, sunt straturi înflorite. Fiecare proprietar e dator să-şi întreţie stratul din faţa casei lui, fiind o întrecere uşor de lămurit, ceiace adaogă la podoaba oraşului.

A doua parte a oraşului e cea dinspre luncă. Casele sunt acoperite cu olane, iar spaţiurile libere sunt sămănate, ca şi la Timişoara.

Nodul principal e în jurul Primăriei. Aici se îngrămădesc clădiri mari, cum e Palatul Camerei de comerţ, Palatul Pensionarilor şi Şcoala normală de băeţi, cam strâmtă, dar bine întreţinută.

Aici, jos, se află nelipsita piaţă, străjuită de biserica ramano-catolică, din veacul al 18-lea, cu două turnuri, iar mai încolo de mânăstirea franciscanilor.

Piaţa, deşi în mijlocul oraşului, în partea cea mai însufleţită, cu elegante magazii, este şi loc de iarmaroc. După amiază serveşte drept loc de preumblare; e curăţenia dintr'o curte de gospodar cuprins. Când te scoli, disdedimineaţă, nici nu o mai cunoşti. E forfotă de oameni, bărăci, care. E târgul, cu aşezătrile anumite ale feluriţilor negustori. Intr'o parte sunt mobilele, în alta bărăcile cu ghete; dincolo e partea rezervată alimentelor, mai la o parte a olăriei. Zarva ţine câteva ceasuri. La amiază încetează. Bărăcile şi lucrurile au intrat în pământ. La ora 1 te poţi din nou preumbla fără ca un fir de pai să arăte că aici au stat carele încărcate cu sacii de grâu.

Oraşul se întinde mai departe către Mureş, unde e Strandul, băile de vară. Pe aici e şi frumoasa clădire a muzeului industrial, lăsat din nefericire aproape în părăsire, deşi lesne s'ar puteà trans-

forma într'un bazar permanent al produselor școlilor de meserii. Ca și la Satul mare, Școala de meserii din Tg. Mureș, e demnă de vizitat dar și de imitat. Cuprinde numai două secțiuni — tâmplăria și ferăria; în schimb e din belșug înzestrată cu toate uneltele necesare; laboratorul de mecanică nu este mai prejos de al politehnicelor, iar biblioteca specială este prea bogată. Așa se lămurește influența pe care o au asemenea școli asupra desvoltării micilor industrii locale.

Industriile mari: ferestrae, fabrică de zahăr, de piei, mori, sunt destul de numeroase, încadrând orașul, spre periferie și spre Mureș.

Uitasem să pomenesc de o instituție care poate devenì un important factor cultural în partea locului. E liceul militar. Drumul din oraș până la el, e o umbră de copaci. In jurul școlii, cu parc îngrijit, se întind păduri, ogoare și vile drăguțe. Clădirea însăși e o cetățuie. Numai în pavilionul principal sunt 270 de încăperi; în afara lui sunt alte vre-o 10 pavilioane mai mici. E tipul unei școli cu internat, făcut fără nici o sgârcenie ci după un plan metodic și măreț, cum se cuvine unui institut de cultură. Aici ar fi îndeajuns spațiu de alcătuit o școală model, în sensul aplicării metodelor moderne de pedagogie a școalei active. Totul, clădiri și spațiu, priveliște încântătoare și natura neîncătușată, ar înlesni o asemenea încercare.

De altfel, în jurul orașului modern, ceiace-l face simpatic, este îmbinarea pozițiunilor naturale, cu străduința omului de a nu se depărtà de farmecul naturii. Ogoarele și viile, pășunele și pâlcurile de pădure se scobor până'n clădirile dela periferie, cuprinzându-le în verdeața exuberantă. Prin curțile mai spațioase, pe bulevardele numeroase, plantațiunile și florile formează o rețea în ochiurile căreia sunt clădirile. Cimitirul, este o poiană înflorită ori rariște de pădure presărată cu morminte, iar grădina publică de lângă Strand, e un zăvoiu în care s'au tăiat alee.

Stăpânitorii de ieri, au căutat, după cum am spus, să facă din Tg. Mureș o frumoasă citadelă a secuimii. Un primar destoinic, îndelungă vreme funcționând în fruntea gospodăriei, și-a pus toată voința și a ajuns, mai cu mijloacele proprii mai cu sprijinul însemnat al statului, să facă din orașul său o minunată concretizare a unei opere edilitare.

Totul se lămurește când se cunoaște felul populațiunii din oraș. Ungurii predominau și predomnesc încă. Ei constituesc aproape 70% din populația orașului, pe când românii abia o cincime. Mai înainte a fost mai rău, deși de orășelul înstrăinat se leagă atâtea scene din vijeliosul marș al lui Mihai Viteazul prin Ardeal, cât și din zilele de furtuni ale anului 1848.

E o redută de recucerit.

VASLUI

„*Ex oppido nostro Vaslui*". Aşa se termină scrisoarea marelui Stefan „*Dei gracia, dominus terrarum Moldaviae*" către papa Sixt IV, prin care cere să fie ajutat de regii şi principii creştini, în lupta împotriva turcilor. Tot din Vaslui „*datum Wazlovie*", se îndreaptă şi scrisoarea către craiul Leşilor, arătând că nu poate să-şi trimeată pe fiul său prea tânăr şi neîndemânatec, la slujbă, în serviciul fiului regal.

Erau zile de glorie ale orăşelului, care doarme azi somnul liniştit, pe pintenul de deal ce desparte Vasluetul de apa Bârladului. Pe atunci erà bogat. Hotarul târgului era cine ştie unde, cuprinzând sate de a căror urmă nu se mai ştie, însemnat prin frasini şi stejari, unde azi nu mai cresc nici ciritei. „Ne-am sculat şi am supus şi am lipit toate aceste de mai sus numitele sate şi silişti către târgul nostru Vasluiul şi să fie domniei mele uric cu tot venitul şi fiilor domniei mele şi nepoţilor, prestrănepoţilor şi la tot neamul domniei mele, nestrămutat nici odinioară în veci".

Din toată această slovă veche, n'a mai rămas decât faima Podului Inalt şi legenda Movilei lui Burcel mai din sus de Goleşti.

In lăuntrul târgului abea se mai păstrează o veche biserică, schimbată ca stil, crăpată azi, acoperită cu scânduri, mâncată la temelie, gata să se năruie, asemenea multor altor semne din trecutul vestit al Moldovei. Câte odată, săpându-se mai adânc prin curţile învecinate se mai dă peste vreun capitel săpat în piatră, rămăşiţi tăinuite de vreme, din vechile clădiri domneşti.

A fost odată. Aşezat pe drumul cel mare al traficului internaţional, era un popas însemnat, un punct de vamă mică. „Cine va duce postavuri în ţara Românească, are să dea la vama cea mare din Suceava de grivină trei groşi, iar în Vaslui, în Bârlad, în Tecuci de car câte doi zloţi".

Era însă foarte probabil şi un punct strategic deosebit, la deschiderea drumului dinspre Iaşi în valea largă a Bârladului. Acest drum a rămas şi până azi, artera principală în târguşorul cu viaţă lâncezândă.

Dinspre deal, dinspre Moara Grecilor se înşiră crâşmă lângă crâşmă, dugheană lângă dugheană, momeli pentru sătenii ce vin din sus. Viaţa comercială, dacă poate fi vorba de aşa ceva

este îngrămădită, în această parte, veche, a orașului. N'am văzut însă firmă cu nume românesc în toată regiunea, animată numai în zilele de târg.

La capătul șoselei dinspre valea Bârladului este gara, fără nici o influență economică asupra orașului. Abea acum încep clădirile să lege periferia târgului de artera modernă de viață. Drumul principal fiind croit prea pe marginea dealului, casele gospodărești, cu ogrăzi spațioase, s'au urcat în spre vârf. A fost un noroc. Altfel băltoagele care se îngrămădesc după ploile mari pe șoseaua bătătorită, ar fi întinse și pe celelalte uliți.

Orașul fiind în pantă, natura înlesnește relativa curățenie a străzilor. Căci în colo mormanele de gunoaie te primesc îndată ce ai părăsit gara, tot ele, arzând uneori luni întregi, se află și la marginea nordică a orășelului, către Hulubăț. Acesta este mijlocul primitiv, dar lesnicios, de a umplea mocirlele care se formează din spre partea Bârladului. Intrând noaptea în oraș, ele îți dau impresia prin reflexul rarelor becuri electrice în apa tulbure, că orașul e clădit pe o insulă.

Nimic deosebit în tot întinsul lui. O moară de aburi și o fabrică de oloi sunt singurele semne industriale mai de samă, pe lângă cărămidăriile nelipsite de ori unde. Palatul administrativ e una din puținele clădiri publice mai imposante, bine întreținută și frumos așezată; dela ea pleacă în linie dreaptă o stradă largă, asemenea străzii Carol dela Iași, ce duce până la grădina publică, frumușel parc, de unde se prinde panorama dealurilor împrejmuitoare. E singurul punct mai înviorător, căci natura variată cu orizontul larg ce se desfășoară, aruncă haina-i ocrotitoare peste mizeria din vale.

Dealul Paiului, împădurit, cu puține vii, e prima treaptă către înălțimile ce se tot ridică sub formă de creste întunecoase. Spre răsărit și miază-noapte, dealurile erau acoperite altă dată cu ogoare, azi arăturile fiind mult rărite.

Caracterul primitiv de sat, ridicat artificial pe cale administrativă la rangul de capitală de județ, se prinde de jur împrejurul lui. Lanurile ajung până'n ogrăzile mărginașe iar turma de oi paște până sub zăplazul grădinii publice, în care se ridică antena telegrafiei fără fir. Păstoria strămoșească în preajma stropului de civilizație modernă.

Incolo, omul a adaos prea puțin naturii. Activitatea lui e săltăreață, cu intermitențe în preocupările edilitare. Pe înălțimea dealului din grădina publică, gâlgâie năvala apei captată, îmbogățită de ploile de primăvară. Vara însă, din cauza defectuoasei așezări a conductei lungi pornită din pădurea Florești-Chitoc, apa se împarte numai câteva ceasuri din zi. Noroc de o captare mai veche, din apropiere, care mai împlinește lipsurile.

In legătură cu apa captată este și canalizarea de vreo 7 klm. ceiace e o notă bună.

Discontinuitatea lucrărilor edilitare, în legătură cu schim barea gospodarilor comunei, aceiaşi la Vaslui ca şi aiurea, se prinde lesne mai ales în reparaţiunea şoselei.

Judeţul şi Statul n'o repară cât trece prin târg pentrucă e de datoria comunei; comuna, neavând mijloace, n'o repară pentrucă o socoate drept parte din şoseaua naţională. Rezultatul... e acelaş ca şi pe drumul Socolei din Iaşi; gropi pline de apă bâhlită, noroi până'n pragul caselor ori nori de praf, vara, de nu mai ştii pe ce lume eşti.

Liniştea economică, mai bine zis somnul îndelung, nu este întrerupt nici de o mişcare intensă culturală. Şcoli sunt... dar şcolile au viaţa lor lăuntrică. In afara zidurilor lor nu radiază aproape nimic.

Există un gimnaziu prefăcut de curând în liceu, numai din ambiţia ca şi Vasluiul să fie la nivel cu Bârladul de alăturea. In multe locuri s'au făcut atari greşeli, un liceu cerând pe lângă mulţi profesori şi o gospodărie alta decât un gimnaziu.

In clădirea lui se adăposteşte şi o şcoală de meserii cu elevi puţini.

Există o şcoală normală de băeţi. Cursurile se ţin în clădirea gimnaziului; sufrageria elevilor este într'o clădire mai la vale de liceu, iar dormitoarele în alta şi mai depărtată. Bucuria elevilor pentru preumblarea lor zilnică prin oraş, dar educaţia lor sufere, sufere enorm. Noroc că prin străduinţa localnicilor se râdică azi local mândru, propriu, spre margenea dinspre Soleşti.

Mai există o şcoală profesională şi o şcoală secundară de fete particulară, în afara şcolilor primare, cele mai multe cu clădiri proprii, excepţional, frumoase. Toate aceste instituţiuni sunt însă simple forme îndeplinite pentru statistici.

Influenţa lor asupra mediului în care se găsesc nu am putut-o prinde, de altfel ca şi în alte multe oraşe. Tocmai pentru aceia este demn de pomenit strădania câtorva mai însufleţiţi care cu o îndârjire neobişnuită, a ajuns să cheme, ca la biserică, un public credincios spre şezătorile culturale, ţinute în teatrul judeţean din două în două săptămâni. Dar şi aceste manifestaţiuni sunt vremelnice, când cu valuri mai râdicate, când domolite de tot. Altfel liniştea ce se lasă asupra oraşului, cu un trecut destul de însemnat, este adâncă. Viaţa colectivă este restrânsă cel mult în cluburile politice, în cele... de recreaţie sau în adăpostul strâmt al fiecărei gospodării.

BIBLIOTECA JUDEŢEANA
LECTURA

BIBLIOTECA JUDEŢEANA
— CLUJ —

TABLA DE MATERII

Drept introducere	Pag. 5
Aiud	„ 7
Alba-Iulia	„ 11
Arad	„ 14
Bacău	„ 18
Baia-Mare	„ 23
Baia-Sprie	„ 27
Bârlad	„ 31
Beiuş	„ 35
Bistriţa-Năsăud	„ 39
Blaj	„ 42
Botoşani	„ 46
Brad	„ 50
Brăila	„ 53
Braşov	„ 56
Bucureşti	„ 60
Buzău	„ 65
Caransebeş	„ 70
Cernăuţi	„ 74
Cernavodă	„ 77
Cetatea-Albă	„ 80
Chişinău	„ 84
Cluj	„ 88
Constanţa	„ 92
Craiova	„ 96
Curtea-de-Argeş	„ 100
Câmpina	„ 104
Câmpulung din Muscel	„ 107
Câmpulungul Bucovinei	„ 111
Dej	„ 114
Deva	„ 118
Dorohoi	„ 122
Făgăraş	„ 126
Fălticeni	„ 131
Focşani	„ 135
Galaţi	„ 138

Gherla . . . . Pag. 142
Giurgiu . . . . „ 146
Gura-Humorului . . . . „ 149
Hunedora . . . . „ 152
Huşi . . . . „ 158
Hârlău . . . . „ 161
Hârşova . . . . „ 163
Iaşi . . . . „ 165
Ibaşfalău . . . . „ 170
Jsmail . . . . „ 173
Lugoj . . . . „ 178
Mediaş . . . . „ 181
Miercurea-Ciucului . . . . „ 185
Oradia-Mare . . . . „ 188
Orăştie . . . . „ 191
Piatra-Neamţ . . . . „ 194
Piteşti . . . . „ 197
Ploieşti . . . . „ 201
Roman . . . . „ 204
Rădăuţi . . . . „ 208
Râmnicul-Vâlcei . . . . „ 211
Satu-Mare . . . . „ 215
Sf-Gheorghe . . . . „ 219
Sibiu . . . . „ 223
Sighetul-Marmaţiei . . . . „ 228
Sighişoara . . . . „ 232
Siret . . . . „ 235
Suceava . . . . „ 239
Tecuci . . . . „ 243
Tighina . . . . „ 246
Timişoara . . . . „ 250
Tulcea . . . . „ 255
Turda . . . . „ 258
Turnu-Severin . . . . „ 264
Târgovişte . . . . „ 268
Târgu-Mureş . . . . “ 273
Vaslui . . . . „ 277

ANTICARIAT
Lei 55 NOVA
50,00